301

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَام

اسلامي
تهذيب او تمدن

ډاکټر مصطفی سباعي

ژباړن
…ی زاهدی احمدزی

4162

Marfat.com

Marfat.com

ان الدین عند الله الاسلام

اسلامي تهذیب او تمدن

تاج

مصنف

ډاکتر مصطفی سباعي

ژباړن

مولوي زاهدي احمدزی

Marfat.com

87446

نوم	اسلامي تهذيب او تمدن
مصنف	ډاکټر مصطفی سباعي (رح) سعوریه
ژباړن	زاهدي احمد زی ، افغانستان
ناشر	انجنیر احمد شاه احمد زی افغانستن
د پښتو د لمړی چاپ	۱۳۶۲ کال د غوائی میاشتی اتمه
	د ۱۴۰۳ھ کال د کال د رجب المرجب
	څو ارلسمه
	د ۱۹۸۳ع کال د اپریل اته ویشتمه
د چاپ شمیر	۳۰۰ دری زره توکه
د پوی کنی بیه :	

Marfat.com

4162

لړلیک

مضمون — صفحه

د ژباړن سریزه

د لیکونکی پیژند نه ولادت ، زد کړه مبارزه او دعوت

د اخوان المسلمین له گوند سره پیژند گلوی او غړی توب فراغت درس او بلنه

د دمشق په پوهنتون کښی لمړی د ښودونکی او بیا درئیس په توگه

د شام په پارلمان کښی دوکیل او سکرتر جنرال په توگه وسلوال جهاد

اروپائی او نورو هیوادونو ته علمی سفر

تصانیف او ژرنالیزم

رنځورتیا او وفات

د مصنف سریزه(۱) دا کتاب

(۲) د لویدیځ تهذیب سیلوی

(۳) د مذهب ناکامی

(٤) په حقیقت باندی اعتراف

(٥) د وخت اصلی اړتیا ــــ اسلام

(٦) زمونږ ثقافتی گاندی

د دی کتاب د چاپ او خپرونی سوخه

ذخیره

Marfat.com

مضمون صفحه

لمړی باب
لمړی خصوصیت
دویم او دریم خصوصیت
څلورم خصوصیت
پنځم خصوصیت
د زمانی انقلابو نه دی
د استخفاف لامل
دویم باب
(۱) گروهه او دین
(۲) علوم او فلسفه
(۳) لغت او ادب
(٤) قانون جوړونه
(٥) حکومت او سلطنت
دریم باب ـ ـ بشر دوستی
د اسلامی مساوات عمومیت
د اسلام د نظر لوړ والی
د نظر د لوړتیا وسعت او کمال
ایا دا اعلانونه د پیل غاښونه دی
لمړی گواهی
دویمه گواهی
دریمه گواهی

Marfat.com

•

مضمون　　　　　　　　　　صفحه

څلورمه گواهي

پنځمه گواهي

شپږمه گواهي

ووومه گواهي

اتمه گواهي

نهمه گواهي

بې سياله دی

لسمه گواهي

يوولسمه گواهي

څوک خو د يو مثال هم داسې وړاندې کړي

ډلې ډلې

څلورم باب مساوات

دا يوازې د خولې خبره نوه

څوک داسې کولای شي ؟

يو مثال

دا کوم يوازينی مثال ندی

دويم مثال

د رنگ تور والی او سپين والی نه بلکه د عمل سپين والی او تور والی معتبر دی

پرمخ تللې جاهليت هم د سبق ته اړتيا لري

هنداره در واخلاست

دا امريکا دی

Marfat.com

مضمون صفحه

تول بدن داغ داغ دی
یواځې غولونه ده
د خپلې کورنۍ غړی پری گواه دی
او دا دی هم واوری
دا هم ؤ گوری
دوه نور گواهان
یوه بل نوونکی پیښه
او زمونږ تهذیبی روایات داسی دی
پنځم باب ـــ مذهبی پېرزوینه
د مذهب د پیرزوینی اصول او مبادی
د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په ژوند کښې
د راشده خلفاؤ په دور کښې
نه یواځې دا چې هیڅ ډول تثبث ندی شوی بلکه . . . .
په قسطنطنیه کښې د سلطان محمد فاتح هر اړخیزه پیرزوینه
د یوحنا په کلیسا کښې یو منظر
د بنو امیه د خلافت په دور کښې له مذهبی تو پیر څخه
پرته پوستونه وویشل شو
د عباسیانو منصبی بخښنې
د نا مسلمانو ادیبانو او شاعرانو برم او درناوی
د اسلامی مشرانو له اغیار سره په عمومی ډول چلن
د مامون په علمی غونډو کښې

Marfat.com

مضمون صفحه

په عمومی غونډو کښې هم دا حال وو

په کهول او کورونو کښې

د نورو مذهبونو په اخترونو او نورو میلو کښې په خاصه

لیوالتیا او منه ګډون

حیرانوونکې پېروینه

د لویدیځو څېړونکو اعترافات

د آرنلډ ګواهي

د تفصیلي خبروا ترو کولو لامل

مګر دوی نه شرمیږي

وروستئ ګواه

د لیبان منصفانه اعتراف

شپږم باب ـ ـ ـ زمونږ جنګي اخلاق

د اسلامي تهذیب برکت

د څواک د وسائلو برابرول د څه لپاره ضروري دي

د جنګ اهداف

یو بل ځلیدونکی اړخ

جنګ له چا سره او په څومره اندول ؟

د جنګ په هکله څولار ښودنې

دغه ټول یواځې دعوې او نظریه نه بلکه په عملي ډګر

کښې ئې ښودلې دي

د نبوي صلی الله علیه د وسلم دور شواهد

د راشیدینو خلفا وو دریځ هم همدغه وو

Marfat.com

مضمون — صفحه

والی د مجبوریت له مخی خپله پریکړه بدله کړه
اوله مونږ سره د انگریزانو او فرانسویانو سلوک دا دی
ایا په کوم تهذیب کښی د دی مثال شته ؟
د ژمنی او شرافت د لحاظ یوه لوړه نمونه دا هم ده
علامه ابن تیمیه(رح) د یهودیانو او مسیحیانو د خلاصون
لپاره را مخ ته کیږی
د مسیحی بریځو بربریت
د صلاح الدین ایوبی زړه سواندہ نوښت
د سلطان محمد ثانی له عاطفی څخه ډک چلن
د عثمانی حاکمانو چلن
د اروپا د مسیحیانو له خپلو مذهبی ورونو سره سلوک
د مسیحیانو د خپلو مسیحانو څیرونی ته لیوانتیا
د اندلس او هسپانیه یو قصه
د پنځ غوښتنه ئی هم داده
په اوسنی رڼا کښی ئی وُ گوری
ووم باب. . . . په څارویو باندی زړه سوی او مهربانی
څاروی او حیوانات هم یو عالم دی
څاروی هم د مینی او زړه سوی مستحق دی
سزا او جزا
په څارویو باندی د هغوی له ځواک څخه زیات کار کول
نا روا دی
دا لاندنی چاری ممنوع دی
بی سیاله ښودنی

Marfat.com

مضمون | صفحه

ځو فقهي احکام
د نیک چلن ځو نور مثالونه
د اسلامي حکومت مسئولیتونه او د ندي
د څارویو د پالني لپاره اوقاف
د زړه سوانده چلن بې میاله او عجیبه مثالونه
په تیرو زمانو کښې له څارویو سره چلن
د یهودي شریعت ځیني مادې
د یونان په لرغوني او په خواني قانون کښې
د په خوانیو رومیانو قانون
په پخواني فارس کښې
د اروپائي ملتونو قوانین
ځیني کوائف
د ځو مقدمو د تطبیق په هکله بیان
وروستنۍ ټکۍ
اتم باب. . . . د ټولنیزې سوکالۍ اداري مرکزونه
دا مقام هغه ځا ترلاسه کړ چې بیائۍ ؤ موند
یو بل ممتازۀ ونکي اړخ
د ټولنیزې سوکالۍ په هکله د اسلامي تهذیب بنسټیز تصورات
د دې ښودني نتیجه او اغیزه
په اسلام کښې لمړنۍ وقف
د وقف ډیروالی

Marfat.com

مضمون — صفحه

دوه ډوله وقف
د تولنیزی سوکالی ځو مرکزونه
نهم باب . . . مدارس ښوونځی او علمی اداری
اسلامی مدارس
ښوونځی
مدارس
زما د باغ له بڼ زما پسرلی ؤ پیژنه
د ښوونکو حالات او د هغوی تنخاوی
د ښوونی او تدریس د نده څنگه خلکو په غاړه لرله
د ښوونکی کالی
د استاذانو انجمن
ځو مشهوری مدرسی او د هغوی بنسټ کیښودونکی
د مدرسو لپاره د اوقافو ځو مثالونه
د حلب « د ښار » د نوری روغتون اوقاف په لاندی
ډول وو
د مختلفو علومو او فنونو لپاره ځانگړی مدرسی
په هغه وخت کښی د اروپا څه حال وو ؟
لسم باب . . . روغتونونه او طبی مدرسی
عربوان د جاهلیت له زمانی څخه د طب زد کړه ترلاسه
کوله
له تولونه لمړی روغتون
دوه ډوله روغتونونه

Marfat.com

مضمون صفحه

مختلف ډوله روغتونونه
د لمړنی طبی مرستی مرکزونه
تولنیز روغتونونه
له پوهنځیو سره د روغتیا اړیکی
ډاکټرانو ته به له بریک ورکولو څخه وروسته د تداوی
کولو اجازه ورکول کیدله
په روغتونونو کښی د طب د پوهنی کتابتونونه
پرته له اجرت څخه
(۱) د بغداد عضدی روغتون
(۲) نوری روغتون
(۳) منصوری ستر روغتون
د منصوری روغتون وقف نامه
(٤) د مراکش روغتون
د یوو المانی متشرق د سیالی هوس
د پاریس د یو ستر روغتون ویجاړ حالت
د موازنی نتائج
یوولسم باب. . . ځانگړی او عمومی کتابتونونه
له کتابونو سره مینه
کتابونه چی سلامت وی بل هیڅ غم نشته
د کتابونو په پیرو دلو او ډیروالی کښی سیالی
د کتابتونونو ډیروالی
د کتابتونونو ډولونه

Marfat.com

مضمون

صفحه

په قاهر کښی د فاطمی خلفاوو کتابتون
دارالحکمت په قاهره کښی
په بغداد کښی د بیت الحکمت کتابتون
په اندلس کښی د حکم کتابتون
په طرابلس کښی د بنی عمار کتابتون
شخصی کتابتونونه
له دغو کتابتونونو سره د دښمنانو چلن
په حق باندی اعتراف
دولسم باب . . . علمی او عرفانی غونډی او مجلسونه
مختلف ډولونه
د بنو امیه د دورو غونډی
د عباسی خلافت په دور کښی علمی غونډی
د فاطمیانو د خلافت د زمانی غونډی
د وزیرانو او امیرانو علمی مجلسونه
د عامو علمی پوهانو غونډی
څو کتاب پلورونکی
په تفریحی غونډو کښی هم علمی بحث او څیړنه
دیارلسم باب . . . پای تخت او ستر ستر ښارونه
له ؤ سی پیړی نه د لسمی پیړی انګلستان
او د اسلامی نړی د ښارونو څه حال وو
قرطبه
د قرطبه د الزاهراء ماڼی
غرناطه

Marfat.com

مضمون | صفحه

اشبیلیه

مصنوعات

بغداد

زما سپرلی زما په بڼ ؤ پیژنه

پای

Marfat.com

صاحبزادہ میاں جمیل احمد شرقپوری نقشبندی
Marfat.com

صاحبزاده میاں جمیل احمد

بسم الله الرحمن الرحیم

د ژباړونکی سریزه

د ویاړ ځای دی چی د اسلام سپیڅلی او ژوند ښښوونکی او انسان جوړونکی دین په هره پیړی او زمانه کښی په خپله دوران جوړوونکی علمی او عرفانی مدرسه کښی داسی توکونه او وګړی روزی او روزلی ئی دی چی هغوی په خپل علمی ځواک او اسلام پاله مینه له خپلی متافزیکی ګروهی څخه په دفاع برسېره د اسلام د ځلیدونکی او تولنیز ثقافت او عرفان او د هغه د ې سیاله او سرلوړی بازغ تهذیب په هکله بشری نړی ته په علمی ډګر کښی په خپلو لیکنو کښی دا جوته کړی ده چی که وګړ واله نړی خپل سعادت نیکمرغی پر مختیا او بریالی توب غواړی نو دغه واړه باید په اسلامی ثقافت او تهذیب کښی ؤ لټوی. او یواځی اسلامی تمدن او تهذیب دی چی بشری تو کم ته په بشپړه توګه داسی فورمولونه او ضابطی له ځانه سره لری چی د هغو په پلی کولو انسانیت د سوکالی هوساینی ډاډ او پرمختګ معراج ته رسیږی او یواځی همدغه تهذیب او تمدن کولای شی چی انسان ته د هغه د خپلی اصلی بنی شرافت او امتیاز درس ورکړی.

د اسلام د مدرسی دغو شاز لمیانو د خپلو لیکو په ترڅ

Marfat.com

کښې اسلام دښمنه ښکیلاکی هغو بریځو ته چې د اسلامي تهذیب او تمدن په هکله غلیمانه سمپاشي کوي او د دغه عظیم تهذیب د بدناموالو بې ځایه او بې گټې هلې ځلې کړې او کوي ئې، داسې علمي او ادبي غاښ ماتوونکې ټاپا کونه ورکړي دي. چې اوس ئې هم باداران په ټکورولو او د رمل کولو باندې مصروف او لگیا دي.

چې په شلمه پیړۍ کښې د اسلامي له دغو شاځلمو څخه یو هم ښاغلی او مرحوم ډاکټر مصطفی سباعي دی. نوموړی په خپل عصر کښې د علمي او ادبي نړۍ یو ځلانده ستوری او د اخوان المسلمین د دوران جوړوونکی گوند یواتل او مجاهد غړی وو. نوموړی یو خوراستر مسلمان تیورسین یو زړور واعظ او د اسلام په لاره کښې یو بې ساری مجاهد وو. مصطفی سباعي مرحوم د علم پوهې او لیکوالۍ په څنگ کښې په سیاسي ډگر کښې هم په سوریه کښې خورا لوړ شخصیت تیرشوی دی. نوموړی د سوریه له اوسنی کمونستي انقلاب څخه په وړاندې رژیم کښې د سوریه د پارلمان غړی او بیا له هغه څخه وروسته د خپل خدای ورکړی سیاسي استعداد ظرفیت او لیاقت په توسه د سوریه د حکومت د صدارت مرستیال وو، او همدارنگه د سوریه د پوهنتون د شرعیاتو د پوهنځي دنده ئې هم په غاړه لرله او ډیره زمانه د اخوان المسلمین د گوند د سوریه د څانگې رئیس او مسئول وو. نوموړی ته خدای پاک داسې کرکټر او استعداد ورکړی وو چې د هرې د ندې وړ وو. نوموړی د دې ټولو مصروفیتونو په څنگ کښې له لیکنې سره خاصه مینه لرله او

له هغه وخت څخه را پدې خوا چې ده خپل اسلامي رسالت او مسئولیت احساس کړېیائی‌نو دژوند تر وروستیو شیبو پوری قلم په مځکه کښې نښود او د نورو خدمتونو پر څنګ کښې ئی د اسلامي نړی د نوی توکم د تنویر او ویښتیا په تکل ډیر اثار او کتابونه لیکلی دی . چې د هغو له جملې څخه ئی هم یو دا کتاب دی ، د دی کتاب عربی نوم « من روائع حضارتنا » یعنی زمونږ د تهذیب او تمدن ځوورانګی ، دی .

مصطفی سباعی مرحوم پدې کتاب کښې د اسلامي تهذیب او تمدن او له پوهي او علم سره د مسلمانانو هغه بی کچه مینه په عملی ډګر کښې داسې ثابته کړی ده چې د نورو ختیځو او لویدیځو بلا کونو د مذاهبو او مسلکونو تهذیبونه د هغه په پرتله هیڅ شمیرل کیږی. ده پدې کتاب کښې اسلام دښمنو ږګنو ته دا ثابته کړی ده چې اسلامي تهذیب او روزنه خپلو پیروانو ته چې کوم اخلاق اجتماعي او مدنی د رسونه ورکوی د هغه معیار په بل هیڅ مسلک او مذهب کښې نشته او نه به پیدا شی ، ده د مثالونو په وړاندی کولو سره دا ثابته کړی هغه وخت چې په بشری نړی اسلام حکومت کاوو د بشری ږګنو په منځ کښې ئی د مساوات عدالت وروروری ، له اسکیرلو او بی وزلانو سره مرسته د مستضعفانو لاس نیوی او د لړکیو د حقوق تحفظ ول داسې انځور کړی دی چې مثال ئی هیڅوک هم د بشر په تاریخ کښې نشی وړاندی کولای. نوموړی په دغه اثر کښې د ځوښالونو په وړاندی کولو سره د غربی تهذیب په ځینی ابعادو هم څرګنده رڼا اچولی او د هغوی د ټولنیز نیاوله دروغژنی دعوه او غولونکی تورمخ څخه‌ئی د تګی او لوټ ماری ماسک لری کړی دی .

Marfat.com

گوا کی د مصطفی سباعی مرحوم دغه اثر د اسلام دښمنو پرګنو لپاره د عبرت درس او د اسلامی نړی د نوی توکم لپاره د بیداری او پاڅون یواځینی دی ترڅو د دغو څو مثالونو په مطالعه کولو سره دوی د خپل دین ، تهذیب او تمدن په ارزښت پوه شی او له هغه څخه د دفاع په خاطر د هغه د بیارا ژوندی کولو او پلی کولو په تکل پاڅون وکړی او د خپل مسئولیت په احساس د جهاد او نه ستړی کیدونکی مبارزی ډګر ته ور دانګی. نظر په پورتنی لامل مونږ د دغه ژباړه ضروری وګڼله ترڅو زمونږ پښتانه ورونړه او خوښندی هم د مرحوم له دغه ارزښتناک او ګټور اثر څخه په مطالعه کولو خپل مسئولیت ته متوجه شی او د ختیځ او لویدیځ دتش په نوم اوسنی تهذیب له سخا ډنډ او هلاکونکی منګ څخه دخلاصون په تکل په خپل پتمن اسلامی تهذیب منګولی ور لګوی.

د اسلام په بشپړه نړی د بریالیتوب او حاکمیت په هیله :

جان محمد زاهدی احمد زی ، لوګر ، افغانستان

د ۱۳٦۱ د مرغومی د میاشتی لسمه نیټه د جمعی

شپه د ۱٤۰۳ هـ کال د ربیع الاول ۱٤ د ۱۸۷۲ ع

کال د دسامبر ۳۱ نیټه

د مصنف لنډه پیژندنه

ډاکټر مصطفی سباعی مرحوم په ۱۹۲۱ مسیحی کال له ۱۳٤۲ هجری قمری سره سم د سوریه د هیواد په ارغونی ښار حمص کښې په یوه دینی او علمی کورنی کښې پیدا شو ، د مرحوم سباعی کورنی له پیریو پیړیو را پدی خوا د عرفان پوهی

Marfat.com

رياضت او تقوی ځانګو وه او د ده نيکونه د حمص د جامع جمات خطيبان او امامان تيرشوی دی چی پدی اساس د ده پلار علامه حسنی السباعی د همدغه جمات خطيب په خپل چا پريال کښی ممتاز عالم او عابد وو چی له دی امله د حمص په خلکو کښی د ډاکټر مصطفی سباعی مرحوم د رناوی او احترام يوه طبيعی خبره وه. سباعی مرحوم له کوچنی والی څخه دلوړو اخلاقو او ممتازو محامدو څښتن وو ، ده د نورو کوچنيانو په څير له لوبو او عبث څغاستو سره مينه نه درلوده بلکه هغه وخت چی په ښه او بد پوه شونو پلار ئی د قرآن او فقه زد کړی ته متوجه کړ، له ځان سره به ئی جمات ته بوته ترڅو له طفوليت څخه د ده په زړه او دماغو کښی د الله تعالی د عبادت مينه پيدا شی . ډاکټر سباعی د خپل پلار د نيکی روزنی له امله له ديانت او تقوی سره دومره مأنوس شو چی هغه ئی د خپل روح او بدن لپاره يوه ضروری غذا ګڼله. لکه څنګه موچی وړاندی يادونه وکړه د ده پلار مرحوم په خپل چا پريال کښی خورا ستر دينی عالم په هر ځای کښی به چی فقهی او علمی مناظره د دينی مسائلو په هکله څيړنه او مباحثه‌وه دی به ئی غوښت او کله به چی دی دګډون لپاره ورته‌ته نوخپل دغه‌کوچنی زوی به ئی هم له ځانه‌سره بو وو ترڅو له مناظری او بحث سره تعارف او اشنائی ترلاسه کړی او هم پدی ترځ کښی دينی مسائل زده کړی. ۱

۱- نوموړی د خپل کوچنی والی هغه خوږی او شيرينی خاطری چی د دينی عالمانو له بحثونو څخه ئی اخستلی وی په خپله په تفصيلی توګه بيان کړی دی. د زيات معلومات لپاره

مصطفیٰ سباعی مرحوم لمړی زدکړه په خپل کور کښې له محترم پلار څخه سرته ورسوله او د ثانوی زدکړی لپاره د حمص په رسمی مدرسه «المعهد الشرعیه» کښې داخل شو. مصطفی سباعی مرحوم په دغه مدرسه کښې د هغه استعداد او الهی فیضان له امله چې ده ته خدای پاک ورکړی وو د خپل صنف په شاگردانو کښې به هر کال لمړی بریالی کیده. ده تر دو لسم ټولگی پوری په نوموړی مدرسه کښې خپل ثانوی لوست پای ته ورسول او د نورو بریالیو شاگردانو په پرتله ده په ممتازه توگه د بکلوریابری لیک ترلاسه کړ او په مجموعی ډول د بریالیو شاگردانو په منځ کښې دویم نمره بریالی شو. د مدرسی ټولو استاذانو د ده د صداقت خیرکتیا او علمی استعداد ستائیه کوله. د ثانوی زدکړی له پای ته رسونی څخه وروسته د خپل محترم پلار په مشوره او خوښه د عالی زدکړی په تکل د مصر جامع ازهر ته لاړ او هلته ئی په درس پیل وکړ. په همدغه وخت کښې په مصر کښې د اخوان المسلمین دوران جوړوونکی گوند جوړ شوی او خپل اسلامی ټولنیز جهاد ئی پیل کړی وو. او د دغه گوند بنسټ کیښودونکی او مرشد عام شهید امام حسن البناء په خپل مقناطیسی جاذبیت او دینی هیجان سره د مصر په منورو او سواد لرونکو ځوانانو کښې د اسلامی مبارزی دینی حمیت او خپلواکی انگیزو، دینی دعوت او د تبلیغ هلی ځلی پیل کړی وی او په ډیر لږ وخت کښې ئی د مصر دوگړو په ټولوپاټکیو کښې

دی. د ده رسالی حضارة الاسلام فلسطین ته مراجعه وکړای شی.

داسي انقلابي ځوانان ۇ روزل چي په هر وخت کښي هغوی د خپل هر څه قربانولو ته چمتو وو. د اخوان المسلمین د نهضت غړی د مصر د نورو علمي او اداري ځانګو په څير په جامع ازهر کښي هم ډير وو او د خپلو زدکړو په ترڅ کښي به ئې د دغه پوهنتون زدکونکي او ښودونکي په عمومي توګه د هر هيواد او هر ځای به چي وو ، د دغه ځوان تحريک غړي توب ته دعوت کول. لد مصطفی سباعي مرحوم سره هم دهغه په تولګي کښي داخوان المسلمين دګونديو غړی وو. دی ئې دعوت کړ او هغه ته ئې د نهضت دبيعت هغه لسګوني اصول او ۳۳ دغړي مسئوليتونه ورکړل چي د اخوان المسلمين بنسټ کيښودونکي. ليکلي او دهغوی د عالي شوری له خوا منل شوي او د توزيع اداره چاپ کړای شوي وو. ډاکټر سباعي مرحوم له دې امله چي دهغه په زړه کښي ان په وړوکوالي کي داسلامي مبارزي او جهاد خپو غور ځنګو نه و هل د بيعت د پورتنيو اصولو له ژوري مطالعي څخه ئې دغه دعوت او بلني ته د زړه له کومي هر کلي ووايه او هغه ئې قبول کړ. او کله ئې چي د امام حسن البناء شهيد په يوځو غونډو کښي ګډون وکړ او د هغه زړه وړونکي مقالي او ليکچرو نه ئې و اوريدل نو د دغه تحريک د داعي په توګه ئې هغه ته ځان پشنهاد کړ او هغوی هم په لست کښي ۇ نيو. مصطفی سباعي لکه څنګه چي په علمي ځواک او اسلامي مينه کښي ممتاز وو . د وعظ او تبليغ په د نده کښي ئې هم ساری نه ليدل کيده. ده چي کله د اخوان المسلمين د نهضت په دعوت پيل وکړ نو په خپلو فصيح او بليغ وعظونو

Marfat.com

ئی په سلګونو ځوانان د دغه نهضت غړي وګرزول .۱

په مصر کښې په همدغه زمانه کې د اخوان المسلمین په رهبري په مصري ټولنه کښې د عمومي اصلاح او د انګریزانو او د هغوی د ګوډاګیانو په خلاف د ازادي تحریک خپل وروستنې پړاوته رسیدلی وو ، او خلکو هره ورځ د انګریزانو په خلاف د مصر په ګوټ ګوټ کښې مظاهرې کولې او له انګریزانو څخه ئې مصر ته د خپلواکۍ او ازادۍ د حق ور کولو غوښتنه کوله . په دغو مظاهرو کښې ډاکټر مصطفی سباعي مرحوم هم بلا ناغه ونډه اخستله . ټرو ټرو غونډو ته به ئې بیانئې ورکولې او له انګریزانو څخه ئې د مصر په ګډون د ټولو اسلامي هیوادونو د پرې ښودنې غوښتنه کوله چې د دغو لیکچرونو او مظاهرو په نتیجه کښې نوروڼې هم د نورو خپلو اخواني ورونړو په ګډون د مصر په یوه نظامي چونی کښې د څو مودې لپاره بندي کړای شو . د مصطفی سباعي مرحوم په مصر کښې په بندي کیدلو لمړی د ده پلار مرحوم خبرنو او بیا یو و دیني عالم علامه محمد الحامد (رح) چې د ده خاص ملګری وو دی د سباعي له بندي کیدلو څخه خبر کړنو دی

۱- د اخوان المسلمین د ګوند د بیعت اصول او د غړي مسئولیتونه د امام حسن البناء د مجموعة الرسائل په لمړی رساله کښې په عربي ژبه په خورا بلاغت لیکل شوي او د هغوی پښتو او دري متنونه د افغانستان اسلامي جمعیت چاپ او په لکونو شمیر ګڼی ئې توزیع کړې دي .

~~69916~~ 87446

Marfat.com

په مسکا شو او داسې ئې ورته وويل : زما زوی په اسلام بندی شوی څه باک لري چې بندی کړای شوی ، بندی خانه خو د نرانو ځای دی .

«درس او دعوت»

مصطفی سباعی مرحوم کله چې په ازهر کښې خپله زده کړه پای ته ؤ رسوله او دگری ئې تر لاسه کړه نو د امام حسن البناء په هدایت خپل هیواد سوریه ته لاړ او هلته ئې په درس او تدریس وعظ او تبلیغ پیل وکړ . سوریه د شاه سلیمان په وخت کښې د عثمانی ترکانو د خلافت یو ایالت گرزول شوی وو خو پدغه وخت کښې چې مصطفی سباعی مرحوم د زده کړې له پای ته رسولو څخه وروسته خپل هیواد ته راستون شو ، نو د ښکیلاکی ځواکونو په تحریک او لمسه په درسته عربی نړی کښې د ترکی سلطنت په خلاف د کرکی او نفرت غور ځنگونه پیل شول چې د هغو له امله گرده عربی نړی له ډول ډول ستونځو اضطراب او پریشانی سره مخامخ شوه ، خو د دغه ښکیلاکی پلان ډیر زور په لبنان او سوریه باندی وو چې د هغو په نتیجه کښې سوریه له ترکی سلطنت څخه جلا او د فرانسی په ناولی غیږ کی ور واچولای شوه .

مصطفی سباعی مرحوم په دغه وخت کښې خو را هلی ځلی وکړې دعوتی حوضې ئې جوړې کړې او په خپل معجزو وعظونو ئې د سوریه ډیر نر او ښځې د اخوان المسلمین له دعوت سره منسلک کړل . او د امام حسن البناء له خوا دی د دغې څانگی د رئیس او مسئول په توگه ؤ ټاکل شو . له دی

Marfat.com

امله چی اخوانی نهضت او اسلامی رسالت د مصطفی سباعی
مرحوم په ووږو خورا ستر مسئولیت کیښودلای وو. ده یواځی
د خپل ښار حمص د خلکو په اصلاح کفایت ونکړ او د اخوان
المسلمین د لا پیاوړتیا په خاطر له خپل ښار حمص څخه دغه
هیواد مرکزی ښار دمشق ته لاړ، او هلته ئی دځوانانو دروزنی د
خلکو د اخلاقی او فکری اصلاح په خاطر د اخوان المسلمین
د نورو مکتبونو او مدرسویه څنگ کښی په دمشق کښی د یو
مدرسی بنسټ کیښوده چی نوم ئی «المعهد الاسلامی العربی» ؤ
تر اوسه پوری هغه په دمشق کښی موجوده ده.
او د دغی مدرسی او ښوونځی روزل شوی شاګردان په تقوی
دیانت اخلاقو او ایډیالوژیکی روزنه کښی د سوریه د ټولو
ښوونځیو او پوهنځیو په شاګردانو کښی ممتاز وو. مصطفی سباعی
مرحوم دنهضت د لاچټکتیا او پیاوړتیا په خاطر د پورتنی مدرسی
پرڅنګ کښی د المنار په نوم یوه علمی دینی او سیاسی
ورځپانه هم و ویستله او د هغی په چلولو ئی پیل وکړ. دغه
ورځپانه هم له دی امله چی د اخوان المسلمین د نهضت د
ارمانونو او اهدافو ښکارندویه وه د اخوان المسلمین د نورو دینی
او علمی خپرونو په څنګ کښی په اسلامی نړی کښی دمقبولیت
او امتیاز وزین او شامخ مقام ترلاسه کړ. نوموړی به پدغه
ورځپانه کښی داسی دینی علمی او سیاسی ستر مقالی او مضامین
لیکل چی لوستونکی به ئی په ټوسټلونه مړیدل. او د دی پرڅنګ
کښی مصطفی سباعی مرحوم د دمشق د ښار د الدرویشیه کوځی
د جمات په صحن کښی د اخوان المسلمین د سوریه د څانګی

Marfat.com

مرکزی دفتر جوړ کړ چې نوم ئې : «شبان المسلمین»
پرې باندې کیښود. او په دغه دفتر برسیره نورو
په خپلو نه سترې کیدونکو هلو ځلو د سوریه
په ټولو سترو او کوچنیو ښارونو لکه، حماء ، حمص ، حلب او
دمشق اوان په کلیو او بانډو کښې تر خپلې څارنې لاندې د
اخوان المسلمین د دعوت او اصلاح مرکزونه جوړ کړل. لنډه
دا چې مصطفی سباعي مرحوم خپل هر څه د اخوان المسلمین
پیاوړتیا او بریالی توب او عمومیت ته وقف کړي وو ، ځکه چې
په شلمه پیړۍ کښې یواځې همدغه نهضت وو چې د اسلام د
ترجمان او نماینده په توګه ئې پاځون وکړ په مسلمانانو کښې
ئې د اسلامي جهاد خپلواکۍ او حریت روح را ژوندی کړه، هغوی
ئې دغلیمانو او ښکیلاکی بلاکونو هغو مهلکو او طاغوتي پلانونو
ته متوجه او خبر کړل چې د اسلام او مسلمانانو د له منځه
وړلو لپاره ئې جوړ کړي وو. اخوان المسلمین لکه څنګه ئې چې
نوم دی د ټولو مسلمانانو د ګډ جهاد او مشترکې مبارزې په
خاطر منځ ته راغلی دی. دغه نهضت نه یواځې د عربي نړۍ
او نه یواځې د مصر ، شام ، لبنان ، اردن ، یمن ، سعودي او
الجزائر او داسې نورو ترپولو پورې محدود دی، او نه ددغه نهضت
په اصولو کښې داسې خصوصیت لرونکې مادي لیکل شوې دي
چې هغه د یوو خاص قام او توکم په عنعناتو ، کلچر او دو
دونو پورې اړه لري بلکه دا د ټولې اسلامي نړۍ او مسلمان
ملت نهضت دی. ځکه دغه نهضت چې امام حسن البناء د کوم
سوخې لپاره جوړ کړی هغه د ټولو مسلمانانو په منځ کښې شریک

Marfat.com

او یوه سوخه ده.

په دمشق کښې د اخوان المسلمین د مرکزي دفتر د جوړولو او د معهد اسلامي مدرسې په تاسیس او د المسلمون جریدې په خپرونه په سوریه کښې د اخوان المسلمین نهضت دومره پرمختګ او چټکتیا پیدا کړه چې په ډیر لږ وخت کښې په زرګونو استاذان پروفیسران دیني عالمان ډاکټران نظامي او ملکي مامورین نر او ښځې له دغه نهضت سره بیعت وکړ او د هغه د غړي توب افتخار ئې تر لاسه کړ. اوس نو د هرې ځانګي لپاره مصطفی سباعي مرحوم مسئولین او په تنظیمي ډول ئې هر یوه ته ځانګړې ځانګړې د ندې ؤ سپارلې ترڅو دغه نهضت په عوامو کښې هم اکثریت ترلاسه کړي.

مطالعه او ریسرچ :

ښاغلی مصطفی سباعي مرحوم له پورتنې تبلیغي او د دعوت له ستونځو سره سره بیاهم د خپلې علمي تندې او زیات عرفاني رشد خړوبول هیرنه کړل او له لږڅه سکون او ارامي څخه وروسته ئې په علمي مطالعه پیل وکړ. که څه هم نوسوړي د زدکړې او طالبي په زمانه کښې د خپلو داسې زدکړو په څنګ کښې مطالعه هم کوله او دغه مطالعه د ده هغه وخت لا زیاته شوه کله چې دی د لوړو تحصیلا تو او زدکړې په تکل د مصر په جامع از هر کښې داخل شو په فروعي دیني مسائلو کښې دی حنفي مذهبي وو، خو کله چې دی از هرته لاړ هلته ئې د نورو فقهي مذاهبو مطالعه هم په پراخه سطحه وکړه او د ټولو اسلامي مذاهبو فقه او اماما نوته ئې په

Marfat.com

خورا درناوی او احترام کتل ، چی پدی اساس ویلای شودی
که حنفی هم وو خو داسی پټ سترگی او متعصب حنفی نوو چی
نور مذاهب ئی ناحق گڼل او د هغو په مقلدینو پسی ئی اقتدا
ناروا گڼله ، بلکه پدی هکله د نوموړی پالیسی او دریځ هغه وو
کوم چی د اخوان المسلمین بنسټ کیښودونکی امام حسن البناء
شهید او د دغه گوندنو رو برجسته رجالو لاره . او هغه دا هره
مسئله او هر فقهی حکم چی له قرآن او سنت سره مطابق وی
که د هرچا وی هغه حق دی ، او هر هغه حکم چی له دغو
دو سماوی ماخذونو څخه مخالف وی هغه رد او که د هرچا وی
د قبول او منلو وړندی . ډاکټر سباعی مرحوم په از هر کښی
د دینی او مذهبی کتابونو د مطالعی په څنگ کښی د لویدیځو
او ختیځو غیر اسلامی مسلکونو د نظریاتو مطالعه هم کوله
او په همدغه وخت کښی دی د اروپائی مستشرقینو یعنی ختیځ
پیژندونکو له هغو کتابونو سره هم آشنا شو چی په عربی ژبه
ترجمه کړای شوی وو او پدی لړکښی ده د ډاکتر احمد امین
مصری هغه د وه کتابونه هم چی یوئی «فجر الاسلام» او بل ئی
«ضحی الاسلام» نومیږی ښه دقیق مطالعه کړل په دغو کتابونو
کښی احمد امین مصری د غربی مستشرقینو هغه ټول انتقادات
راوړی او بیائی استدلالاً رد کړی وو چی هغوی په اسلامی
احکامو باندی نیولی وو او بیا په خاصه توگه د مصطفی سباعی
مرحوم توجه د نامتو او مشهور ژورنالست او یهودی څیړونکی
«گولډ زیهر» د هغه مضمون په لور شوه چی نوموړی د نبوی
حدیثو په هکله لیکلی وو . مصطفی سباعی مرحوم کله چی پورتنی

Marfat.com

مضمون ولیدنو له ډیری غصی څخه تک سور و اوښت او له هغه وخت څخه د اورته ثابته شوه چی دغه طاغوتی بریځی د پوهانو او څیړونکو په نوم څومره د اسلامی نړی او د اسلام د مقدساتو د له منځه وړلو په لټه کښی دی. او له همغی شیبی څخه ئی له ځان سره دا پریکړه وکړه چی دی باید د هغو ټولو غربی مختورنو او اسلام دښمنو ختیځ پیژندونکو هغه څیړنی او ریسرچونه مطالعه کړی کوم چی هغوی د اسلام قرآن او سنت په هکله کړی دی . او بیا له مطالعی څخه وروسته د هغوی د خرافاتو د تردید په لړکښی څه ؤ لیکی . خونوموړی ته پدی هکله په زړه پوری زمینه برابره نشوه تردی چی ده په دمشق کښی د اخوان المسلمین مرکز جوړ کړ او هلته ډیر داسی پوهه او عرفانی وګړی د دغه بختور نهضت غړی شول چی هغوی کولای شول په نبسی ډول د اخوان المسلمین ځینی مبرمی اصلاحی او تنویری او اداری دندی د ده په غیاب کښی هم ترسره کړی ، همغه وو چی مصطفی سباعی له دغی زمینی څخه په استفاده په نوموړی موضوع کښی زیاته مطالعه وکړه او بیائی له ازهر څخه د خپلی د ډاکتری د بری لیک د لاس ته راوړو په تکل په پورتنی موضوع کښی بوخورا ضخیم کتاب ؤ لیکه او نوم ئی «السنة ومكانتها فى التشريع الاسلامى» یعنی د سنتو قانونی حثیت کیښوده او خپله ډاکتری ئی پری واخستله . نوموړی پدغه کتاب کښی د خپلونورو تصانیفو په لړکی د ختیځ او لویدیځو طاغوتی ځواکونو هغه مذبوحانه هلی ځلی په ډاګه کړی دی چی هغوی ئی د اسلام په خلاف کوی او بیائی غابښ

Marfat.com

ماتوونکي څوابونه هم ورکړي دي .

د دمشق په پوهنتون کښي د ښودونکي په توګه :

د دمشق په پوهنتون کښي د «Law College» يعني د قانون پوهني په پوهنځي کښي د مدني قانون ښوونکي ته د سوريه د زد کړي او روزني د وزارت اړتيا پيدا شوه او له ډيري لټوني څخه وروسته ئې ډاکټر مصطفى سباعي مرحوم په نظر کښي ؤ نيوو او مسئولو مقاماتو دا پريکړه وکړه چي د دغي په سرته رسولو کښي له مصطفى سباعي مرحوم څخه پرته بل هيڅوک نشي بريالي کيدلاي همغه وو چي دي د معارف وزارت ته ؤ غوښتل‌شو او له ده څخه هيله وکړاى شوه چي دغه د نده قبوله کړي . مصطفى سباعي مرحوم د هغوي هيله ؤ منله او په نوموړي پوهنځي کښي د مدني قانون د ښوونکي په توګه ؤ ټاکل شو . د مدني قانون په هکله د ډاکټر مصطفى سباعي د عرفاني تنقيدي او تحقيقي نظرياتو له کبله د دغه پوهنځي د زد کونکو په افکارو او دماغونو کښي پدي هکله ګټور معلومات تزريق کړاى شو . مصطفى سباعي به هر درس چي ورکاوونو دهغه ټول ابعاد؛يعني ديني اجتماعي سياسي او اقتصادي اړخونه به ئې د قرآن او نبوي سنتو په رڼا کښي څيړل . او د درس ورکولو په څنګ کښي نوموړي د سوريه د مدني قانون يوه شرحه هم په دوسترو ټولو کښي او ليکله چي د دغه قانون په هکله د دائرة المعارف حثيت لري او د دغه کتاب دواړه ټوکه تر ۱۹۷۲ مسيحي کال پوري د حکومت له لوري دري واري چاپ شوي دي . د پورتني کتاب نوم «شرح قانون

Marfat.com

الاحوال الشخصیته» دی.

ډاکټر سباعی د وکیل په توګه :

د مصطفی سباعی مرحوم علمی استعداد، ځیرک ذهانت، له بلاغت او فصاحت ځخه ډک بیان ، د قرآن او سنت د حاکمیت په خاطر د ده هلی ځلی او بی ریایورن د شام په خلکو داسی تاثیر کړی وو چی نر او ښځی لویان او کوچنیان بی سواده او پوهان ټول د ده په شخصیت تقوی او مبارزی معترف وو . او همدغه عامل وو کله چی په ۱۹٤۹ مسیحی کال کښی د شام دولسی جرګی انتخابات پیل شول نو د شام عوامو مسلمانانو او هم د اخوان المسلمین رهبری کدرونو له ده ځخه هیله وکړه چی د پارلمان لپاره د وکیل په توګه په انتخاباتو کښی ګډون وکړی ، ځکه چی د اخوان المسلمین د نهضت اصلی سوخه هم دادی چی د خدای پرمځکه د خدای پربندګانو اسلامی قانون اوقرآنی حکومت نافذ کړای شی. او دا هغه وخت کیدای شی چی د دولت په دری ګونو قواوو کښی یعنی په مقننه ، قضائیه او اجرائیه کښی داسی دردمند توکونه او عناصر ځای پرځای کړای شی چی هغوی په یوو آواز د وخت له واکمنی پاټکی ځخه د قرآن او نبوی سنتو د حکومت د نفاذ غوښتنه وکړی. نو نظر په دغه هیله د عوامو او اخوان المسلمین د رهبری کدر له خوا ډاکټر مصطفی سباعی د دینی عناصرو په نمایندګی د وکالت لپاره ودرول شو چی د خدای په مرسته په ټول هیواد کښی په دویمه نمره بریالی شو. اوبیا په ۱۹٥۰ مسیحی کال کښی د پارلمان د وکیلانو په اکثریت د شوری «امین عام» د سکرتر جنرال یعنی عمومی منشی په توګه وټاکل شو. نوموړی د

خپل وکالت په دوران کښې په وکیلانو کښې لمړی داسې وګړی د ځان پلویان کړل چې هغوی په هیواد کښې د اسلامی نظام غوښتونکی او یا پلویان وو. او له هغو څخه ئی یوه جرګه ګی جوړه کړه چې ټولو په اتفاق له پارلمان څخه دا غوښتنه وکړه چې په هیواد کښې اسلامی قانون نافذ کړای شی،چې ددغو هلو ځلو په نتیجه کښې شوری د رأیو په اکثریت دا پریکړه وکړه چې د هیواد د قانون اصولی مأخذ د اسلامی فقه وی. دا فیصله د ۱۹۵۰ مسیحی کال دسامبر په شمله نیټه اعلان کړای شوه او په همدغه نیټه مصطفی سباعی مرحوم د شوری په تالار کښې داسی جذاب تقریر وکړ چې اسلام دښمنه ډلی ټپلی او د هغو ښکیلا کی او طاغوتی باداران ئی هک حیران کړل. نوموړی له دی ستر بریالی توب څخه وروسته په پارلمان کښې وویل: اوس چې د خدای په مرسته مونږ تاسی پدی باندی بریالی شو چې د قانون مأخذ د اسلامی فقه وی. د دی ارمان د پوره کولو لپاره دا ضروری ده چې په پوهنتون کښې دی د شرعیاتو د پوهنځی په نوم یوه پاکلته جوړه کړای شی ترڅو په هغی کښې داسی علماء فقهاء ؤ روزل شی چې په بشپړه توګه په علم تفسیر علم حدیث او اسلامی فقه کښې وارد وی او د دی پرځنګ کښې له اروپائی قانون، او د هیوادونو له زوال عروج او د مختلفو قامونو له غوښتنو او افکارو او هم د عصر له مزاج او غوښتنی او.د اسلام له روح او تمایل سره ښه تره آشنا وی. ترڅو هغوی خپل قانونی مسئولیتونه او دستوری د ندی په سمه توګه تر سره کړای شی. او له د یادونی سره سم دغه اتل مجاهد او د اسلام د مدرسی

Marfat.com

و یاړلی بچی په پارلمان کښی پدی هکله تحریک پیل کړاو
جرګی ته ئی د دمشق په پوهنتون کښی د مکتبة الشرعیه ،
په نوم خپل تجویز وړاندی کړ . مسلمانو وکیلانو په ډیره
خوښی د ډاکټر سباعی پورتنی تجویز ته هر کلی ووایه خو
ملحد و کمونستو او د عربی قام ناسیو نالستو وکیلانو د ډاکټر
مصطفی سباعی مرحوم له پورتنی تجویز سره مخالفت وکړ ،
او هغوی د مصطفی سباعی او د هغه د پورتنی تجویز د ناکامولو
په تکل ځانګړی باند جوړ کړ ، د ډاکټر مصطفی سباعی د
بدناسولو په خاطر ئی مسموم تولنیز تبلیغات پیل کړل په هغه
باندی ئی د غداری خیانت ، نفاق اچونی امریکائی او فرانسوی
اسلام غوښتنی د بددیانتی او داسی نور ډول ډول ناروا تورونه
ولګول او دوی په دغو زهر جنو تبلیغاتو یوشمیر علماء وزیران
ملکی او نظامی مامورین هم د مصطفی سباعی په خلاف راوپارول،
خو دغه مبارز او زړور شخصیت له دغو طوفانونو او سیلیو سره
په خلاصه تتی مقابله وکړه او د هغه وخت د شام جمهور
رئیس مرحوم هاشم الاتاشی ته ئی د شرعیاتو د پوهنځی د تجویز
او د هغه د ملی او نظامی ضرورتونو په یادولو یو پشنهاد
وړاندی کړ او له هغه څخه ئی هیله څرګنده کړه چی د دغه
دینی او ملی ضرورت د پوره کولو او اجراء منظوری په خپل
قلم لاس لیک کړی ، جمهور رئیس هم د ډاکټر تجویز ته هرکلی
ووایه اوهغه پشنهادئی لاس لیک کړ او د ۱۳۸۳ هجری قمری کال
د رمضان د مبارکی میاشتی په ۲۸ نیټه د سوریه پارلمان په خپل
قانون کښی د دمشق په پوهنتون کښی د شرعیاتو د پوهنځی

Marfat.com

د پرانستلو او قیام ماده تثبیت او تصویب کړه. (۱)

او دا داسې پوهنځی دئ چې په اسلامی نړی کښې سیال نلری. او کله چې د شرعیاتو د پوهنځی د جوړونې اعلان وکړای شونو له پارلمان څخه بهر هم په ټوله سوریه کښې د اسلام دښمنه گوندونو او وګړو په زړونو کښې د عناد او کینې هغه اور بل شو کوم چې د دغه تجویز له لمړی ورځی څخه د دوی په زړونو کښې را پیدا شوی وو. چې د دوی ټولو په سر کښې د عربی قام د ناسیونالستی مفکوری دبنسټ کیښودونکی «میشل عفلق» مسیحی وو. نوموړی یو کاتولیک مسیحی رو دی په فرانس کښې زیږدلی او لوی شوی او روزل شوی وو او بیا د مسلمانانو د گمراه کولو لپاره سوریه ته د استاذ په توګه را لیږل شوی وو. دی لمړی د سوریه په دمشق کښې د یوی لیسی د تاریخ استاذ وو او بیائی د زمانی په تیر دلوسره په د مشق کښې د مسلمانانو د گمراه کولو په خاطر د «البعث العربی» په نوم یو گوند جوړ کړ او مشر ئی یو کمونست ؤ تاکه چې هغه اصلاً د شام نه بلکه د کردستان وو او نوم ئی خالد بکداسی دی. که څه هم د بعث د گوند مشر په ظاهری بکداسی وو خو قومانده تدبیر او هر ډول ابتکارونه د همدغه کاتولیکی مسیحی

۱- پدی هکله تفصیلی بحث د ډاکټر مصطفی سباعی مرحوم هغه تقریر دی چی د ۱۹۵۵ کال د مارچ په شام ئی کړی وو نوموړی په خپل تقریر کښی ووایل چی د شام په ۱۹۵۰م تصویب شوی قانون کښی نوی ۱۳ مه ماده د شرعیاتو د پوهنځی د تاسیس په هکله تصویب کړای شوه.

Marfat.com

په لاس کښې وو. ده په خپل دغه گوند یعنی بعث کښې ټول
ځوانان ملحد او کمونستان کړل او غوښتل ئې چې له شام څخه د
اسلام لمن ټوله کړی او هغه په بشپړه توگه یو کمونستی هیواد شی.
خو خدای پاک دخپل دین په خپله ساتندوی دی، او ددغه الحادی
طوفان د مخنیوی لپاره ئې اخوان المسلمین منځته راووست او بیا ئې
د ډاکټر سباعی او ډاکټر سعید رمضان په خیر په اسلام مین
وگړی په دغه گوند کښې ؤ روزل او د میشل عفلق شیطانی
هلی ځلی ئې له خاورو سره خاوری کړی. نوموړی مسیحی او
د هغه د گوند ملحدو عناصرو ډیری هلی ځلی وکړی چې د
سباعی دغه اسلامپال ابتکار په شاؤ تمبوی او ډیر تبلیغات ئې
وکړل، دده گمارل شو یو تالی څټو بعثی کمونستانو به په هرځای
کښې او هر چا ته دا ویل چې دا چیرته کیدلای شی چې په
یوو عصری او مدرن پوهنتون کښې ویرور او د پگړی او چپنی
ارتجاعی عناصر د قرون وسطی له خصوصیاتو سره منځته راشی او
د مترق او مهذبو «یعنی خدای نه منونکو» ځوانانو د پرمختگ
په لاره کښې د خنډ واقع شی. خو د دغو تالی څټو گوډا گیانو
او هم د هغوی د ابلیس بادار هلو ځلو کوم ځای ؤ نه نیوو او
ډاکټر مصطفی سباعی مرحوم په ډیره میړانه د ١٩٥٥ مسیحی
کال د ستامبر په ١٨ نیټه د دمشق په پوهنتون کښې د کلیة
الشریعیه یعنی د شرعیاتو د پوهنځی بنسټ کیښود او په خپله ئې
د هغه افتتاح وکړه او له همغی ورځی څخه دینی زده کړه پکښې
پیل شو.

وسلوال جهاد :

ډاکټر مصطفی سباعی لکه څنګه چی د ژبی او قلم په جهاد او مبارزه کښی د اسلام د مدرسی د اخوان المسلمین د نهضت درهبری کدرتر بولی لاندی یواتل او سرتیری مجاهد وو، همدا ډول په وسلوال جهاد کښی د نورو اخوانی ورونړو یو زړور مبتکر او شجیع قومندان هم وو .

د فلسطین د سقوط فاجعه د مسلمانانو لپاره هغه دردونکی پښه ده چی د شلمی پیړی په تاریخ کښی ساری نلری . دفلسطین د ازادولو په هلو ځلو کښی له هر چانه زیات د اخوان المسلمین نهضت وړاندی وو . له همدی امله اخوان المسلمین جهاد ته د مسلمانانو د چمتو کولو لپاره د ډاکټر مصطفی سباعی په قیادت په دری ډوله هلی ځلی وکړی . لمړی دا چی عربی نړی او د سوریه حکومت ته ئی پدی هکله د یهودیانو انګریزانو او نورو راپوروونه وړاندی کړل . دویم دا چی په کلیو بانډو او ښارونو کښی ئی عمومی غونډی وکړی ترڅو خلک د قضیٔ په اصلی اړخونو خبر کړی او پدی هکله د هغوی مسئولیت ورته څرګند کړی . دریم دا چی مصطفی سباعی مرحوم داسی ځوانان ؤ روزل چی هغوی هر ډول قربانی ته تیار وو . نوموړی د خپلو ځوانانو یوه ډله د اسرائیلو ټولو ښارونو ته لکه یافا ، تل ابیب، حیفا او بیت المقدس ته ؤلیږله ترڅو هغوی د یهودیانو حالات او پلانونه له نیږدی دی څخه مطالعه کړی. او کله چی په۱۹٤۸ مسیحی کال کښی د فلسطین دویش سانحه منځته راغله نو مصطفی سباعی مرحوم د شام د اخوان المسلمین د ځانګی د مجاهدینو د قومندان په توګه ؤ ټاکل شو او له ډیری کمی وسلی سره د جهاد ډګرته

لاړل سباعی مرحوم د یهودیانو په مقابل کښې په ډیره میړانه ؤ جنګیده او څوواری تېې شو خو خدای پاک به له مرګ څخه وژغوره او په دښمن ئی داسی غور څنګونه وکړل چې لار ئی ور څخه ورکه کړی وه .

أروپائی او نورو هیوادونو ته سفر :

هغه وخت چې ډاکټر مصطفی سباعی د دمشق د پوهنتون د قانون دځانګی استاد وو حکومت غوښتل چې دی د یوی لنډی دوری په خاطر اروپا ته واستوی ترڅو هلته د مختلفو هیوادونو د پوهنتونونو او نورو علمی مرکزونو له تعلیمی نصاب او درسی متداوله نورو عرفانی چارو سره بلد شی . خو ډاکټر مرحوم د خپلو دعوتی او اصلاحی مصروفیتونو په وجه دا کار په خپله تعویق کړ. او بیا د ۱۹۵٦ مسیحی کال د مارچ په دریمه نېټه د دغه سفر لپاره ؤ ووت. په دغه سفرکښې ټولو اروپائی هیوادونو ته لاړ او د هغوی ټول علمی مرکزونه او ثقافتی اداری ئی له نیږدی څخه ؤ لیدلی د هغوی له مسئولینو سره ئی لیده کاته وکړل او له هغوی سره ئی آزادانه خبری وکړی د هغوی نیمګړتیاوی ئی ورته په ګوته کړی او د اسلام په مقابل کښې ئی د هغوی په عداوتی دریځ د هغوی په وړاندی انتقادونه وکړل او هغوی ټولو ته ئی په ډیره میړانه دعوت او بلنه ورکړه چې هغوی اسلام په پاک ذهن سره مطالعه کړی او بیا د هغه په ډېره عادلانه قضاوت وکړی. په همدغه سفر کښې ده له مستشرقینو «ختیځ پیژندونکو» سره هم ؤ لیدل او له هغوی سره طولانی بحثونه وکړل او له هغوی څخه ئی ؤغوښتل چې دوی باید د هغه نیمګړی او غلط او معاندانه ریسرچ په هکله چې دوی د

اسلام د سپیڅلی دین او د هغه د قوانینو په کړی دی له اسلام او مسلمانانو څخه ښېنه ؤ غواړی او بیا د دویم ځل لپاره په بی طرفانه ډول خپلی څېړنی پیل کړی. (۱)

ډاکټر سباعی مرحوم په خپل دغه سفر کښی د اروپائی هیوادونو د سیاسی او علمی وګړو د اسلام او مسلمانانو په هکله د هغوی د دریځ خورا ترخی خاطری له ځانه سره راوړی او هم ئی د هغوی هغه خرافات وحشت او بربریت هم له نیږدی څخه ؤ لید چی په هغه تهذیب تا په لګوی او اسلامی هیوادونو ته ئی صادروی .

همدار نګه کله چی په ۱۹۰۱ مسیحی کال کښی د پاکستان حکومت یو نړی وال اسلامی کنفرانس جوړ کړ په دغه کنفرانس کښی د ګډون لپاره د سوریه د حکومت د ګډونکوونکی ډلی قیادت ډاکټر مصطفی سباعی ته ؤ سپارل شو او نوموړی په دغه کنفرانس کښی اسلامی ملت ته دور پیښنو شوو ستونځو په هکله یو داسی مؤثر او جذاب تقریر وکړ چی د کنفرانس د ټولو ګډونکونکو له خوا په خاصه توګه تقدیر او وستایل شو او بیا هغه وخت چی د ۱۹۵٤ مسیحی کال د اپریل په ۲۲ نیټه د

۱- د دغو ګمراه او طاغوتی ختیځ پیژندونکو په هکله ډاکټر مرحوم یو بل کتاب لیکلی چی نوم ئی المستشرقون والاسلام دی پدی هکله د زیات معلومات د ترلاسه کو لپاره دی هغه ته مراجعه ؤ شی د هغه پښتو ژباړه هم ژباړونکی کړی ده .

Marfat.com

لبنان په بحمدون نومی ځای کښې د منځنۍ ختيځ د ور پيښو لانجو په هکله عمومی غونډه جوړه شوی وه په هغی کښې هم د سوريه له خوا ډاکټر مرحوم خاص استاذی او ويناند وو .

تصانيف او ژرناليزم :

لکه څنګه موچې وړاندی يادونه کړی ډاکټر سباعی مرحوم يوستر اسلامی مفکر ليکوال او په سياست پوه ژورنالست او پياوړی مصنف او واعظ وو ، نوموړی د اسلامی نړی د نوی توکم د تنوير او بيداری په خاطر ډير تاليفات کړی دی . هغه يو ويرندوکی ليکوال نوو بلکه د حق کلمه ئی هر چا ته په ځغرده ويله . سباعی مرحوم په ۱۹۴۸م کال کښې په دمشق کښې دالمنار په نوم ورځپانه وويستله چی مسئول مديرئ دی په خپله وو. دغه ورځپانه تر ۱۹۵۰ع پوری وه خو کله چی د اخوان المسلمين د شام د څانګی له مرکز څخه د «الشهاب» په نامه ورځپانه پيل شوه د خپله ورځپانه بنده کړه او خپل ټول قلمی فکری او ابتکاری ځواک ئی الشهاب ته په لاس کښې ورکړ. نوموړی به پدغه خپله ورځپانه کښې په خورا جرأت سره په حکومت باندی داسی انتقادی سر مقالی او مضامين ليکل چې په هغوی کی دحق له وينا څخه پرته د هيڅ ډول غوړ مالی تظاهر او مداهنت نښه نه ليدل کيده .

همدارنګه کله چې په ۱۹۵۷ع کال کښې د سوريه د بهائی حلوسی له خوا د اخوان المسلمين وزينه مجله «المسلمون» مصادره شوه او د هغی مسئول مدير ښاغلی ډاکټر سعيد رمضان له هيواد څخه تبعيد کړای شو. نو سباعی مرحوم د دغی خلا

د ډکولو په هڅه یو مجله پیل کړه چې نوم ئې «حضارة الاسلام» وو او ددی دچلولو په امر او اجازه اخستلو کښې نوموړی ډیر ؤ کړیده خو په پای کښې خدای پاک بریالی کړ او اجازه ئې واخستله . او د هغی په چلولو ئې پیل وکړ چې مسئول مدیر ئې دی په خپله وو .

همدارنگه د ده بل اثر «المستشرقون والاسلام» دی ، پدی اثر کښې نوموړی د ختیځ پیژندونکو هغه ټولی اسلام دښمنه ما نوری په ډاگه کړی دی چې هغوی ئې له پیړیو پیړیو را پدی خوا د اسلام او مسلمانانو په خلاف کوی .

بل کتاب ئې «السنة و مکانتها فی التشریع الاسلامی» دی او بل ئې شرح قانون الاحوال اشخصیه» یعنی د مدنی قانون شرح او بل ئې من روائع حضارتنا یعنی همدا کتاب چې ستاسی په لاس کښې دی اؤ پنځم کتاب نوم ئې: المرأة بین الفقه والقانون یعنی ښځه په شریعت او قانون کی دی . نوموړی ښائی نوز هم ډیر اثار ؤ لری خو ماته ندی معلوم .

«رنځورتیا او وفات»

ډاکټر مصطفی سباعی مرحوم ته په ۱۳۷۷ ه کال کښې د فالج ناروغتیا پیدا شوه او د بدن کینه خوائی شله شوتهٔ شوه ده د خپلی ور پیښی شوی ناروغتیا ډیر دارو درمل وکړل خو په زړه پوری نتیجه ئې ورنکړه او پوره ۷ کاله په دغه رنځ کښې ؤ ځوریده. نوموړی په دغو ۷ کالو کښې خپل ټول اثار را غونډ کړل او هغو ته ئې کتابی بڼه ورکړه. وائی چې په نوموړی به کله دگوزڼ څپه راغله او درد به ئې ډیر شو نو خدای پاک ته به

Marfat.com

په سجده پرې ووت ژړا او انگولا به ئې کوله او د خپلو گناهونو بښنه به ئې غوښتله. نوموړی په همدغه ناروغتیا کښې حج ته لاړ حج ئې وکړ مدینې منورې ته لاړ او بیرته خپل ټاټوبي ته ستون شو. د دویم ځل لپاره ئې بیا د حج اراده وکړه او داواری ئې غوښتل چې له حج څخه وروسته مدینې منورې ته لاړ شي او خپل پاتې ژوند هلته تیر کړي، خو متاسفانه د ده دا ارمان پوره نشو او د ۱۳۸٤ هجري کال د لمړي خور یعني جمادي الاولی په وو یشتمه نیټه د همیش لپاره له دې فاني دنیا څخه رخصت شو. (انا لله وانا الیه راجعون)

اللهم اغفره واغفرلی ولو الدی ولجمیع المومنین. امین

«زاهدی احمد زی»

Marfat.com

د مصنف سریزه

بسم الله الرحمن الرحیم

دا کتاب

او سنئ پیړی د خپل مادی پرمختګ او علمی اکتشافاتو له نظره له تیرو ټولو پیړیو څخه لو به ګڼلی ده ، خو له دی سره سره د ټولنپوهنی «علم اجتماع» فکری پوهی «روان شناسی» او درمل پوهنی «علم طب» متخصصین د دی پیړی د اعصابی ناروغیو درنخورانو اندیښمن ډیر والی حیران کړی دی ـ او له همدی امله په ټوله بشری نړی باندی د ویری، او پریشانی داسی فضا خپره شوی ده چی په هغی کښی ټول بشریت خپل راتلونکی تیاره وینی او بیا په خاصه توګه د دغه نوی تهذیب بنسټ ایښودونکی د هوساینی او مزو چړچو «عیش و عشرت» د لوازمو داسی ډیر والی کښی هیڅ ډول خوند او مزه نه احساس کوی ـ چی پدی اساس ویلای شو . د نولسمی پیړی پوهانو او مفکرینو د سائنسی ایجاداتو او اکتشافاتو په اتکاء چی د بشریت د نیکبختی کوم تخیل او فکر پـه خپلـو اذهانو کښی میشته کړی وو ، هغه په بشپړه توګه ابته او اضغاث الاحلام» ګرځیدلی دی .

داسی ښکاری څومره چی وسائل پرمختګ کوی ، په همغه اندول اضطراب او پریشانی مخ پـه زیاتیدو ده ـ پـه کومو

Marfat.com

هیوادونو کښې چې د ژوند معیار لوړ دی هلته دنورو هیوادونو په پرتله دروحي ناروغیو تناسب هم زیات دی . او زمونږ پدی خبره په خپله د امریکا د حکومت له خوا د پورتني ډول ناروغانو د شمیر خپرونه گواهي کوي . دا پریښانی او اضطراب یواځې د نړۍ او دویم نړۍ وال جنگ له پیښې دلو او یا د دریم نړۍ وال جنگ د منځته راتلو له ویرې څخه ندی پیدا شوی ، بلکه دغه ناروغی اصلاً له هغی رواني فضا څخه پیدا شوی کومه چې نـوی تهذیب د خپلو شا زلمیانو لپاره تهیه (برابره) کړې ده . که څه هم ښکیلا کې ځواکو نه په خپله داسې حالات را پیدا کوي ترڅو د هغوی په توسه تر خپلی سلطې لاندې محکوم قامونه په اضطراب مبتلا کړي .

خو مونږ چې د کومې هراړخیزې پریشانی یادونه کوو هغه په هغو قامونو باندې هم خپره شوې چې تر اوسه پورې د استعمار له گورت څخه په ظاهر کښې بهر دي . او دغې پریشانی دغه قامونه هم په خپله لمن کښې را نغښتلي دي چې هغوی د استعمار گټې ټولې کړې دي - او دغه اضطراب مونږ په گردو هغو ټولنو کښې مومو چې هغه له نویو اجتماعي نظریاتو لاندې روزل شوي او را ټوکیدلي دي - او همدغه پریشانی مونږ په ګرد ختیځ او لویدیځ کښې احساسوو ، ان چې د روس په کمونستي نظام کښې هم مونږ ته په سترگو کښې همدغه پریشانی ځلیږي .

زمونږ د دې خبرې څرگند ثبوت د ځان وژنې «خودکشی» د هڅو جنایتونو ارتکاب دی چې زیات تره په همدغو پرمختللو

Marfat.com

ناسونو کښې پېښېږي - او په دوی ټولو کښې زیاتي حیرانوونکي د ځان وژنې هغه پېښې دي چې په سکنډېنېوي[۱] هیوادونو کښې پېښېږي.

په داسې حال کښې چې دغه هیوادونه له اقتصادي او تمدني نظره د نورو په پرتله زیات پرمختللي هیوادونه شمېرل کېږي - خو عجیبه خبره دا ده چې د دغو هیوادونو مېشته وګړي د مزو چړچو له ژوند تېروني څخه ستومانه او د ځان وژنې مرتکب[۲]

نو له دې څخه دا خبره څرګندېږي چې د نوی تو کم دغه پریشاني او اخلاقي انحراف چې له هغه څخه په لویدیځ کښې خپل مور او پلار ستومانه شوي او کوګاري وهي، په خپله د همدغه نوي تهذیب او تمدن زېګنده ده او د هغو نظریاتو نتیجې دي چې د دغه تهذیب تر شا ولاړې او فعالیت کوي.

۲، د لویدیځ تهذیب سیلوی: «روح»

لکه څنګه چې معلومه ده، نوی لویدیځ تهذیب. له اسلامي تهذیب او له هغو عربي هیوادونو سره د څېنو هغو لویدیځو هیوادونو د ګاونډي توب په توسه منځته راغلی دی چې په اسپانیه یا نورو اسلامي هیوادونو کښې جوړ شوي وو - په هغه وخت کې اسلامي فیلسوفانو او متکلمینو له یوناني فلسفې

۱- یعني په ناروې، سویډن او ډانمارک کښې.

۲- په دغو هیوادونو کښې د ځان وژونکو شمېر له نورو لویدیځو هیوادونو څخه زیات دی. ژباړونکی.

Marfat.com

سره خور امینه ثابته کړی وه ـ او له هغو عربونه لویدیځو ذهینو زد دوونکو او طالبانو یونانی فلسفه زد کړه ، او د هغوی کتابونه ئی په خپله ژبه ؤ ژباړل او د کلیسا له سخت مخالفت سره سره د هغو په لوستلولگیا شو.

بیانو کله چی د لویدیځ ذهن خلاص او ؤ غوړیده او هغوی هغه حقایق ترلاسه کړل کوم چی د کلیسا له وړاندی کړو علوسو او عرفان سره په بشپړه توگه مخالف وو. نو نتیجه ئی دا شوه چی د ساینس او کلیسا تر منځ یو طویل کشمکش پیل شو. چی په پای کښی په پاپ باندی له بندی کیدلو وهلو ټکولو ، د تکفیر له فتوی ور کولو او له نورو ډول ډول دړا وونو زغملو او تیرولو څخه وروسته د فلاسفه او مفکرینو بریالی توب په برخه شو ـ او بیا کله چی د لویدیځ د نوی ژوند د ترلاسه کولو غور ځنگ په پښو ؤ دریده نو په هغه باندی د دوشیانو مارک په څرگند ډول لگیدلای وو.

۱ـ لمړی له هغی یونانی فلسفی سره مینه چی د هغی ترڼگ «ترکیب» له خالص مادی او بت نمانځونکو تصوراتو څخه تر سره شوی وو.

۲ـ دویم له دین او مذهب څخه بیزارتیا او د هغه له پالونکو سره دښمنی او بغاوت ـ او د پورتنیو د وو عواملو او اصولو په بنسټ دا تلسمی او تولسمی مسیحی پیړیو د لویدیځو مفکرینو نظریات ؤ روزل شول ، او د همدغو اصولو په رڼا کښی د لویدیځ ټول فیلسوفانه او اخلاق مکتبونه جوړ کړای شول او وده ئی وکړه چی تر اوسه پوری په لویدیځ ذهن او

Marfat.com

زړه باندې مسلط دی.

پس هغه بنسټونه چې په هغوی باندې لویدیځ تهذیب ولاړ دی ، ساذج ، «سوچه» مادي دي له دين روحانيت او متافزيکي تاثيراتو څخه ډير لرې دی .

او لکه چې ليدل کيږي په لويديځو هيوادونو کښې دين او مذهب ورځ په ورځ خپل اقتدار او غلبه له لاسه ورکوی ، او اوس لويديځ توک «انسان» خپل ځان د يوی خو را ژوری کندی په لورتلونکی وينی چې له دی امله سخت پريشان او انديښمن دی . د هغوی مفکرين او بصيرت لرونکی وګړی د دين او روحانی شعائرو د بيا منځته راوړو په لټون کښی دی ، خو دا به دوی ته نه کوم ځايه لاس ته ورشی ؟ اوس د الحاد او ماديت چټله او خبيثه و نه خپله ترخه او وژونکی ميوه ورکوی او د هغی جرړی تينګی لګيدلی دی .

تاسی که له سماوی مذاهبو څخه هر يو مطالعه کړی او هغه ؤ ګوری نو د هغه له خصوصياتو څخه يو دا دی چې هغه په وګړو واله ټولنه کښی نياو «عدالت» او انصاف ته و ده ورکوی ، زړه او سيلوی ته ډاډ بخښی او د تکليف داندیښنی په کمولو سره د ژوند دروند پيټی سپکوی - او د دی په څنګ کښی «مذهب» نفسانی غوښتنی او طاغوتی دنی «تيټ» احساسات له بيخ اوريښی څخه باسی . اسلام د خپل عروج په زمانه کښی همدغه کارتر سره کړی وو . خو کله چې زمونږ په ټولنيز ژوند کښی د اسلام دغه الهی د نده پای ته ؤ رسولای شوه د فرد او ټولنی «د فاسدو» غوښتنو د له منځه وړلو په تکل ، د عزايمو دراويښولو د ايثار او شفقت د احساساتو درا پارونی وسله

پخه شوه نو نسونږ د هر ډول هغو بد مرغیو مزه ښه تره ؤ څکله چې د هغو اسباب لویدیځ تهذیب د خپلو بچونو لپاره را ټول کړي او تیار کړي وو .

۳ـ د مذهب ناکامی

پدې ځای کښې زمونږ د بحث او څېړنې هدف دا ندی چې د لویدیځ تهذیب او د هغه مذهب تر منځه قضاوت وکړو له کوم مذهب څخه چې دغه تهذیب په خپلو لمړنیو پړاوونو کښې د مقابلې او جګړې په نتیجه کښې نجات او خلاصون تر لاسه کړی دی .

هم لاسی زمونږ لپاره دا کفایت کوی چې مونږ د دغه تهذیب د هغو عواملو او اسبابو د افلاس او غربت په لور اشاره وکړو ، چې د هغو په توسه دغه تهذیب انسان ته د زړه په ډاډ ورکولو کښې عاجز او ناکام شوی دی. دا عامل او سبب هغه دی د کوم په توسه چې دغه تهذیب له مذهب څخه پرته د ځان لپاره یوه نوی لاره پیدا کړه چې د هغه په توسه ئې له مذهب سره جنګ کړی وو او بیا ئې دا مفروضه ورته تیاره کړه چې دی «یعنې تهذیب» کوم دین ته له مراجعت څخه پرته او یواځې هم خپل داسې سفرته ادامه ورکولای شي چې د ده د سیلوی په لنده او تازه او د ده د ضمیر په ژوندی ساتلو کښې له ده سره مرسته وکولای شي.

خو دا یوه خام خیالی وه. څکه اوس مونږ ګورو چې د لویدیځو هیوادونو د مختلفو حکومتونو او کلیساګانو ترمنځ د نوی تهذیب د ترخو تباهیو د کمولو په تکل د زړه له کومی یوله بل سره د مرستې هیلې ؤ ده کوی ، زه چې هر لویدیځ

هیواد ته تللی یم ، نوما هلته داسی ډیری نښانی او شواهد لیدلی دی چی د پورتنی موخی «هدف» تر لاسه کولو په خاطر له مختلفو وسائلو او طریقو څخه استفاده کولای شی.

په یقینی توګه هغه چاچی پدی نیږدی وخت کښی سویزر لینډ ته سفر کړی وی ، نوهغوی به هلته هرو مرو د هری یکشنبی په ورځ د نظامی موزیک ګروونکو سپایانو په څیر د موزیک ګروونکو یوه ډله وګړی لیدلی وی چی هغوی په چمن او سیل ځایونو کښی د موزیک ګرولو په حالت کښی ګرځیږی، «دا یوه مذهبی ډله ده» او د دی مذهبی مظاهری اهتمام د کلیسا له خوا کولای شی په دغه ډله کښی هغه سپین ږیری ځوانان کوچنیان او پیغلو ګی جینکی وی چی له ساز او ټنګ ټکور سره د کلیسا سندری وائی او خلک د ځان لورته متوجه کوی ، چی پدی ډول دوی ته ډیرو ګړی را ټول شی او بیانو که څوک هر څه ویل و غواړی هغه او رولای شی. همدا ډول که څوک د لندن هائیډ نومی پارک ته تللی وی نو هلته به ئی لیدلی وی چی هلته هم د یکشنبی په ورځ په خاصه توګه آزادنه تبلیغات او تقریرو نه کیږی ، په د غووینډویانو کښی د کلیسا واعظین هم وی ، چی هغوی دا هڅه کوی چی په خپل فصیح او بلیغ تقریر او د وینا د خپلو مؤثرو اسلوبو په ځواک دبې د سیلانیانو د اکثریت فکر ځان ته واړوی ، همدا ډول هغه سیمی چی د سینما ګانو له یاره ټاکل شوی دی ، هلته هم د خلکو د شور او غوغا په منځ کښی لیدل کیږی چی یو سړی د ؤ سپنی په یو دنګ ستیږ باندی د ریږی، چی د هغه بل ملګری ورته نیولای وی. بیانو دا سړی خلکو ته وعظ او ښود نه

نوی او د دین خبری ورته کوی. یوه مشپه ما یو سړی ؤ لیده
چی د سینما د دروازی په مخ کښی ولاړدی او وعظ کوی ،
او په زوره زوره ناری وهی او خلک د سینما له زړه وړونکو
مگر اخلاق فاسدوونکو اړخونو څخه ویروی ، او دا ټول
کار د پولیسو په وړاندی کیده او پولیسو هیڅ ډول مزاحمت
او مخنیوی نه کاوو. څینوو گړو د ده خبرو ته غوږهم نیوو ،
خو ما د هغوی له جملی څخه یو هم داسی کس ؤ نه لید چی
د دغه واعظ خبرو کوم تاثیر پری باندی کړی وی او سینما ته
نوی تللی.

په امریکا او اروپا کښی دا خبره عامه ده چی له هری
کلیسا سره په ځنگ کښی یو انجمن وی چی په هغه کښی
ځوانان او پیغلی گډا او نڅا کوی سندری وائی او په خپل
منځ کښی یو له بل سره ټوق ټکالی کوی . هغوی یو ځای
اوگډ سفر کوی او غونډی هم جوړوی . او پدغه ډول یوه
انجمن کښی زما د گډون تصادف ؤ شو ، او ما چی ؤ لیدل
نو پدغه غونډه او انجمن کښی له گډانڅا سندرو ، ویلو او ډانس
کولو څخه پرته بل هیڅ مشغله د غونډی د گډو نکونکونوه .
ما د غونډی له ناظم څخه داسی پوښتنه وکړه : «آیا تاسی د
انجمن گډونکونکو ته وعظ او نصحیت هم کوی» هغه ماته منفی
یعنی په نه ځواب راکړ ، ما بیا پوښتنه ورڅخه وکړه چی
بیا نو کلیسا ولی ددی اهتمام کوی اوټول مصارف ئی گالی پداسی
حال کښی چی دغه انجمن هغو انجمنونو ته ورته دی کوم چی
له کلیسا سره هیڅ ډول اړیکی هم نلری ، هغه په ځواب کښی
راته وویل : «آیا دا گټه لږده چی د دغه انجمن په غونډه کښی

Marfat.com

د گڼون کولو لپاره ځوانان او پېغلې د کليسا په احاطه کښې د روسۍ او تيرېږي چې پدې توګه دوی ته کليسا هم ورپه يادېږي !» . د اروپا په ځينې هوټلونو کښې دا په خپلو سترګو ګورې چې د هرچا له پالنګ سره نيږدې د انجيل يوه هغه نسخه پرته وي چې «جمعيت محبان انجيل مقدس نی» تهيه کوی ، او له د کار څخه د دوی هدف دادی چې مسافر هغه د بيده کيدلو او راويښيدلو په وخت کښې مطالعه کړی او خپل ديني عقائد له سره نوی کړی . همدا ډول د اروپا په زياترو پوهنتونونو کښې د «کسچن ستوډنتس يونين»، «يعنې د کليسائی محصلينو اتحاديه» په نوم تنظيمونه جوړ شوی دی ، چې د هغو په او نه ئيزو «هفته وار» غونډو کښې د کليسا عالم وينا کوی او د دين مبادی او اصول بيانوی چې پدغو غونډو کښې ځينې زدکونکی هم برخه اخلی .

په لويديځ المان کښې «د هغه ځای» حکومت د کليسا په نوم ځانګړی پانګه ټولو له ترڅو هغه د مسحيت په خپرونه او دعوت کښې مرسته وکولای شي ، يو ځل ما د المان د پوهنتون په روغتون کښې وُ ليدل چې زما د بستر خونې ته مخامخ په د يوال باندی د زيړو «برنجی» يو ستر صليب نصب کړای شوی دی . او بيا وروسته ما وليدل چې دروغتون په هره خونه کښې ، اوان د ډاکترانو په کار ځايونو «دفترونو» او د ناستی په خونو کښې هم دغه ډول صليبونه موجود وو . کله چې ما د دغو صليبونو د نصب کولو د فلسفې پوښتنه وکړه ، نو ماته داسې ځواب را کړای شو، چې دا د کليسا د فعاليت او هلو ځلو ښکارندوئ دی چې د دی په ليدلو سره د

Marfat.com

وکړو په زړونو کښې د مذهب یاد تازه کیږی . او سره له دی چی دغه روغتون نیغ په نیغه له پوهنتون سره اړوند وو ، او له کلیسا سره نیغ په نیغه د هغه هیڅ ارتباط او تړون نوو . او پدی لړ کښی زه د هالی ووډ په پراخه پیمانه هغه مذهبی فلمونه نشم هیرولای ، کوم چی د مذهب په لور د خلکو دنظر اړولو په خاطر تیارکړای شوی وو. له ما نه به ډیرو نوروهم د هغو «مارل ای آر مومنټ» ، «اخلاقی وسله بند» تنظیمونو په هکله هرو مرو اوریدلی وی کوم چی د اروپا په زیاترو هیوادونو کښی جوړ شوی دی. د هغو استاذو «نمایندگانو» د منځنی اولری ختیځ ، د مثال په ډول د قاهری دوری هم کړی دی . ما په سیوسز رلینډ کښی د هغوی مرکز لیدلی دی چی سوزان تهٔنیږدی پروت دی. دغه تنظیمونه په ښکاره ډول د اخلاقی فضائلو عاطفی او انصاف په پلی کولو ډیر ټینګار کوی .

دغه ټول د هغو ډلو ځلولنډ غوندی معلومات دی چی لویدیځ هیوادونه ئی د دین او اخلاقو د بیارا ژوند کولو په نکل کوی . او دا پدی خبره په څرګنده توګه دلالت کوی چی لویدیځ قاسونه د خپل تهذیب او تمدن د زینونو د کمولو په خاطر له مذهب او اخلاقو څخه د استفادی نوو احساس کړی دی خو له دی سرد سره سونږ دا په ټینګار سره ویلای شو چی اوس د چارو واګی د مذهبی لارښودونکو او د اخلاقو او ټولنپوهنی د عالمانو له لاسه وتلی دی . زمینه ئی له لاسه ورکړی دردونه او کړاوو نه ورځ په ورځ زیاتیږی او دغه تهذیب به خپل طبیعی پړواته رسیږی.

او دا هم یو حقیقت دی چی په اروپا کښی د عوامو دی

را گرزولو او د هغوی د روحانی سطح د لوړولو په تکل کوم وسائل چی په کار اچول شوی دی . د هغوی په ذریعه په ټولنه کښی د کمونیزم د پلی کولو او د هغه د بریالی توب خطر هم گډون لری - خو په اروپا کی مذهب د خپل حثیث د کمزورتیا په وجه اوله لویدیځو فاسفو څخه د را پیدا شوی ارتیاب اوشک په لامل هغه له کمونیزم «سور» سیلاب سره د ډغری وهلو او مقابلی ځواک ناری - له همدی امله د کمونیزم د مخنیوی لپاره ټولنیز او اقتصادی تدابیر خورا ضروری دی . مادی عقل هم ، د لویدیځ عقل په څیر پرته له مادی څخه د بل هیڅ شی ادراک نشی کولای ، او نه په بل شی باندی راضی او خوښیږی - دا ځکه چی کمونیزم هم د لویدیځ تهذیب دونی یوه څانگه ده او د هغی له میوو څخه یوه میوه ده - او دا «یعنی کمونیزم» هغه شی دی چی دلویدیځ تهذیب شناعت «بدوالی» ئی څو چنده زیات کړ دی او د هغه زیانونه ئی عام کړی دی .

په اتلسمه پیړی کښی دمارکس او انگلس دفلسفه له منځته راتلو سره له پخوا څخه نورهم حالات زیات خوا پسی خراب شول ځکه چی دغی فلسفی دانسان او دهغه دقلبی او روحانی سکون ترمنځه یوستر خلیج پیدا کړ - په خدای پاک باندی ایمان لرل او د آخرت دموجودیت عقیده د خلکو له زړونو څخه لاړه او د اخلاقو هغه بنسټونه منهدم او له بیخه ؤ نړول شول په کومو چی د تاریخ له لمړی ورځی څخه تراوسه پوری بشری ټولنو په خپل ټولنیز امن او امان بروسه او انحصار کاوو - په دنیا کښی د کمونستی اصولو مدعی لمړی حکومت پیدا شو او هغه زیاروویست چی هغه د خپل ملت حالت اصلاح اوسم کړی . خو هغه داسی ؤ نکړای شو او هغه

Marfat.com

هیڅ کله دم د خپلې مادي فلسفي د غوښتنو په اساس داسې نشوای کولای چې د خپلو وګړو د ژوند هر ډول ټولنیز او انفرادي کړنې او پریشانی لرې کړای شي ، او د هغوی ذهني ویره او ډار له هغوی څخه پورته کړای شي .

بلکه د دې په خلاف دغه کمونستي ریاست په خپلو هیواد والو باندې زیات نور خطرونه هم ؤ تپل «مسلط کړل» چې یو د هغو له جملې څخه هیواد والو ته دا چیلنج ورکول دی چې که هغوی چیرته د حکومت په پالیسی او لارو چارو باندې انتقاد وکړي نو هغوی به له خورا ناوړه نوښت «عکس العمل» سره مخامخ شي. او بیا هغه ویره او سودا چې د کمونستي ګوندونو «احزابو» په خپلو غړو باندې طاري وي، ـ هغه له هغو پریشانیو او خوفونو څخه څو چنده زیاته وي کومه چې د عوامو په اذهانو او فکرونو باندې مسلط دي ـ «او هغه دا چې» د ګوند پر هر غړي باندې لازم دي چې هغه دي یا خو د خپلو رهبرانو او د کدر د غړیو هر ډول پریکړه او نظر د ګرمو احساساتو په بدرګه کولو تائید وي او له هغوی څخه د په پټو سترګو تقلید او دفاع کوي او یا د دې هم د هغه نوښت انتظار وکړي کوم چې د نورونه منونکو لپاره مقدر او تاکل شوی دی .

پس کمونیزم له خدای پاک او د هغه له دین څخه په انکار کولو سره د انسان هغه وروستنی متکاء او بروسه پای ته ؤ رسوله په کومې چې بشر د ویرې ، مصیبت ، محرومی او ظلم په خلاف پیاوړتیا ترلاسه کوله ـ کمونستي رژیم په هر ځای

Marfat.com

کښې چې جوړ شوي دي ، هغه د استبداد ویرې او ډار او د وینوتو یو لو په مرسته د بشري ټولنې وګړي د ګلو «ګوسفندان» اوازو «بز» او نورو ځارویو په داسې رمو تبدیل کړي دي چې په بشپړه توګه له ځپل واک او ارادې څخه محروم کړای شوي دي او له هغوی، څخه ئې هغه لوړ بشري موقف سلب کړي دي چې هره بشري ټولنه د هغه د لاس ته راوړو تکل کوي.

لنډه دا چې د لویدیځ تهذیب او تمدن دواړو څانګو ، پانګه والي او کمونیزم ، د بشر هر ډول ډاډ او اسن له هغه څخه لوټ کړي دي او د هغه ټول لوړ اهداف ئې له پښو لاندې کړي دي - د دې لامل دا دی چې دغه تهذیب یواځې مادي خوښې او هوساینې خپل موخې ګرځولې دي - او بیا نو کله چې دغه هدف ته په رسیدلو کښې ناکام شو نو حالت ئې دا شو چې بد مرغه پاته شو ، او که ئې احیاناً په کوم ځای کښې بریالی توب هم ترلاسه کړی وی نو له خواشینې او ستومانی څخه پرته ئې نور هیڅ لاس ته ندي راوړي او د دغې ستومانی او خواشینې نتیجه له ځان وژنې «خودکشي» څخه پرته بله هیڅ راؤ نه وتله.

٤- په حقیقت باندې اعتراف :

په هر حال اوس نو لویدیځ د خپلې اخلاق او روحاني بې وزلې او مفلسي په احساس پیل کړي دي او د هغه ځای زیاترو وګړو خپلې سترګې د ختیځ لورته نیولې دي چې ښائې د هغه ځای له عقایدو او مذاهبو څخه هغه څه د دوی لاس ته

ور شي چې د هغوی روحاني خلا ډکه کړي او هغوی له انساني کرامت او شرافت څخه برخمن ؤ گرځوي . اوس نو که دغه هیوادونه او بیا په خاصه توگه امریکا دا ویني چې د هغه ځای ځیني وگړي هندوئیزم ، بهائي ایزم او اسلام قبلوي ، نو په هیڅ ډول دا د حیرانتیاوړ خبره نده - په هغوی کښې اسلام راوړونکي دوه ډلې دي یوه ډله هغه ده چې په فکري او عقلي توگه اسلام خوښوي او دویمه ډله هغه ده چې د خپلې سیلوی «روح» او وجدان له نظره په هغه مطمئن او ډاډه دي یوځل ماته یو انگریز ختیځ پیژندونکي «مستشر» چې نوی مسلمان شوی وه او اسلامي نوم ئې ابوبکر[۱] دی د مسلمانیدلو خپله قصه کړې وه - لمړي هغه د قاهري په «جامعه فواد» نومي پوهنتون کښې د انگریزي ژبې ښودونکي پروفیسر وو او همغلته ئې اسلام راوړی وو ، او نن سبا هغه د لندن د قاسي کتاب تون «کتابخانې» د ختیځې ونډې سکرتر دی. هغه ماته د اسلام د قبلولو د خپلې قصې د بیانولو په ترځ کې اصلي عوامل او اسباب بیان کړل او داسې ئې ؤ فرمایل. لویدیځ تهذیب د انساني شرافت ښائست اوښه والي دواړه له پښولاندي

۱- له دې امله چې زه دغه سریزه پداسې حال کښې لیکم چې له ما سره خپله د یاداشتونو کتابچه نشته او خپل ټول یاد لیکونه له ما څخه لیرې دي نو د هغه انگریزي نوم له مانه هیر دی خو د قاهري د پوهنتون استاذان هغه په بشپړه توگه پیژني.

Marfat.com

کړی دی ـ ماورته وویل : د انسانی شرف د ضیاع اوابته کولو په هکله د تاسی له وینا سره زه هم توافق لرم ، خو د هغه دښه والی او ښائست دله منځه وړلو په هکله ستاسی دا نظر څه وړدی؟ په داسی حال کښی چی پدی هکله لویدیځ تهذیب ډیر فعال او زړه وړونکی گڼل کیږی ـ په هغه کښی د فطری مناظرو ښائیست، د لباس ، هستوگنځی ، او کور کهول ښائیست ، نسوانی حسن ، لنډه دا چی په هغه کښی د هر ډول خوند او ښایست په هکله رعایت ته ځای ورکړه ای شوی دی» ـ هغه ماته په ځواب کښی وویل : «دغه تهذیب» د روح ، وجدان او اخلاقو ښائیست او ښه والی لوټ کړی دی» .

د ۱۹۵٦ مسیحی کال په ؤ وړی کښی ما د پاریس په جامع جمات کښی یوه وینا کړی وه ـ او په هغه کښی ما دمیلاد النبی په هکله داسلام له عادلانه او مینه ناکی دندی څخه یادونه کړی وه او داسی ویلی وو چی د اسلام دغه صفت د هغه په گردو فتوحاتو او حکومتی دورونو کښی هم ځلیدونکی دی ـ پدی لړ کښی ماهغه عام تاریخی قتلان ته هم څرگنده اشاره وکړه کوم چی په الجزائر کښی «دصلیبیانو له خوا» منځته راغلی وو. له دغی وینا څخه وروسته له کومو عزت مندو «حضراتو» سره چی زما پیژند گلوی وکړای شوه ـ د هغو له جملی څخه یو رومانی نسل نوی مسلمان شوی مصطفی ولسن هم وو ـ نوموړی په پاریس کښی د اتالیا په قونصل گری کښی د هغه هیواد د حکومت قونصل وو. بیا هغو اسلام قبول کړ او خپله سفارتی دنده ئی پری ښودله . او اوس هغه د فرانسی د مسلمانو

Marfat.com

زلمیانو د یو داسی گوند مشر او رهبردی چی دزړه له کومی ئی اسلام غوره کړی دی ـ که څه هم تر اوسه پوری د هغه گوند په بشپړه توگه نوم ورکئی او نا اشنا دی ـ د دغه گوند ټول غړی په هره اونی کښی د خپل لارښود او مشر په کور کښی سره ټولیږی . هغوی ټولو ختیځ دوده لباس اغوستلای دی او له هغوی څخه ځینو غړو له زلمی توب سره سره ښی سپیڅلی ږیری پری ښودلی دی .

په دغه غونډه کښی د قران مجید تلاوت او د اسلام په هکله مطالعه کیږی ـ ښاغلی مصطفی ولسن ماته وویل : تاسی «چی په خپله وینا کښی داسلام د فتوحاتو د رحمت او نرمی په اړخ کومه رڼا واچوله ، ما هغه په غور سره و اورید له ـ غالباً ښائی تاسی په خپله دغه وینا سره د لویدیځو لیکوالانو هغو افترا گانو ته ځواب ویل غوښتل چی هغوی لیکلی دی» چی مسلمانانو په خپلو جگړو او جنگونو کښی بی رحمی او قساوت روا گڼلی دی ـ تاسی پدی هکله هیڅ فکر مکوئی ـ دهر قام لپاره یو داسی اخلاق مابه الامتیاز» خصوصیت هرو مرو وی چی د هغه په توسه هغه پېژندلای شی . د لویدیځو ملتونو له ټولو څخه څرگنده اخلاق نخښه دا ده چی هغوی د نرمی او مهربانی «شفقت» په خپلو ټولو دعوو کښی په بشپړه او غوڅه توگه دروغ جن او منافق دی .»

یوو عرب مسلمان دغونو یو فرانسوی مسلمانانو ته د اسلام د عظمت او پرمختگ په هکله خبری کولی ـ هغه په خپله وینا کښی دومره مخ په وړاندی لاړ چی تا به ویل دی په کوم

عربي هيواد کښې د ځواک او دبدبې د لاس ته راوړو په هکله وينا کوي . نوموړي وياند په خپله وينا کښې دا خبره بيا بيا کوله چې اسلام خلکوته د جنګي ځواک د پيدا کولو ، شوبلو «ټانګونو» جوړولو ، الوتکو «هوائي جازونو» او د نورو هر ډول ايجاداتو تيارو لو په لور دعوت او بلنه ورکوي - د ده دوينا په ترځ کښې له دغو نويو مسلمان شويو څخه يوکس ورته وويل : «زما وروره ! مونږ خوله لويديځ تهذيب څخه د اسلام په لور يواځې له د امله راغلي ياستو چې هغه تهذيب د جنګونو او جنګي الاتو د جوړولو په توسه زمونږ اعصاب شل شوټ کړي دي - هغه زمونږه روح مړه کړي او د ماده پرستي په ذريعه ئې زمونږ شهوتونه ژوندي او تازه کړي او زمونږ انسانيت ئې پای ته رسولای دي - مونږ ته اوس ته اسلام د هغه روحانيت په هکله څه ووايه ، چې په هغه کښې مونږ انساني شرف او روحاني ډاډ ترلاسه کړی او موندلای دي .

همدا ډول د سويس يوی پيغلې ، چه په پاريس کښې هستېږي او د روان شناسي يه علم کښې ئې د اختصاصي ډګری اخستلو هلې ځلې کړي وي ، دی د يوی وينا په ترځ کښې ماته داسي وويل : «زه يوه بې وزلې جيلې يم او زما د کورنۍ غړي ماته دومره پيسی نه را ليږي چې په هغو باندي زما پدی سوداګر او فاجر ښار کښې ګذاره وؤشي او خپل وخت پرې باندې واړوم - پدی ښار کښې خو تاسې ګورئې چې له انسان څخه يو بد نفسي ځاور جوړيږی - ماله ځان سره دا فکر او پريکړه وکړه چې په کوم کهول کښې مزدوري وکړم ترڅو زه خپلې

ارتیاوی‌په داده زره پوره کړای شم - چی په نتیجه کښی زه د
ځان د مزدوری لپاره د یوی ختیځی کورنی په لمه کښی شوم
ترڅو هلته په روحانی فضا کښی زما شرافت او انسانیت خوندی
پاته شی ـ همغه وو چی اوس ماته په یوه هندوه کورنی کښی د
څو ساعتونو لپاره مزدوری پیدا شوه خوزه په ډیره خواشینی
سره دا ویلای شم چی ما په دغه کور کښی هم خپل ورک
شوی شی پیدا نکړای شو ـ دا ځکه چی ما د هغوی روح هم
له شرافت نه خالی وُلیدله !»

دغه وو یو څو هغه مثالونه چی د لویدیځ توک د روحانی
ژوند د پلټون قصی پکښی بیان کړای شوی دی ، داسی روحانی
ژوند چی په هغه کښی له خپل مادی تمدن او تهذیب څخه د
را پیدا شو یو هغه ستړیا ، حیرانتیا پریشانی او اختناق څخه
خلاصون بیاؤ سوند لای شی چی د هغوی جرړی د دغه مادی
تهذیب په توسه د دوی باطن ته هم رسیدلی دی ، او که تاسی
پدی هکله له یو داسی لویدیځ توک سره خبری وکړی چی هغه
د متوازن فکر اخلاق او روحانی شعور څښتن وی نوبیا به دغه
پورتنی حقیقت تاسی په خپله محسوس کړی .

٥ ـ د وخت اصلی ارتیا اسلام :

ترکومه ځایه چی د مادی ژوند جوړول دی ، نو پد دی هکله
لویدیځ تهذیب خپل ځان د کمال معراج ته رسولی دی ـ
خولکه څنګه چی تاسی وُ لیدل ، د ایواځی د مادی خوشحالیو
له واک ندی پوره چی انسان له بریالی توب او نیکمرغی سره
یوځای کړای شی ـ بلکه د دی لپاره یوبل داسی تمدن او تهذیب

Marfat.com

ته اړتیا پاتی ده چی په هغه کښی له مادی پرمختګ سره څنګ په څنګ د توازن له په نظر کښی نیولو سره د روحانی پرمختګ او پیاوړتیا لپاره هم هلی ځلی روانی وی او له د غو د واړ واړ خونو څخه یو هم له خپلی پولی څخه تیری ؤ نکړی ترڅو په هغه بل باندی ناوړه اغیزه ؤ نکړی - ایا د دی ډول تمدن وجود ممکن دی او ایا داسی بوقام موجود دی چی دغه وجیبه پرځای کړای شی ؟ دلویدیځی نړی لپاره خودا ممکنه نده چی هغه د دغی مطلوبی د ندی په سرته رسولو کښی بریالی شی - ځکه چی هغه خواوس د خپل مادی ځواک او خپلو فتنو جوړولو د کار په اوج کښی ده ، خومګر سباته ئی چی ځواک مات شی د کوم امن ډاډ عزت او شرف د پاڅون په خاطر چی کوم نړی وال قیادت ته اړتیاوی، دهغه اهلیت او صلاحیت به په لیویدیځو توغ پور ته دونکو کښی مفقود وی . پاتی شوه کمونستی نړی نو هغی ته خو د دی د ندی پرځای کول نور هم زیات ګران دی - ځکه چی هغه خوله سره تر پښو پوری په مادیت کښی ډوبه ده او هغی خوله همدی امله د روحانی ، دینی او اخلاق شعائرو په خلاف د جنګ اعلان کړی دی - کمونستی تهذیب به هم لویدیځ تهذیب ته په لاس ورکولو سره د بشری نړی بدمرغی او سرګردانی نوره هم زیاته کړی - ان تردی چی یوه ورځ به د دغه تهذیب بلډنګ له خپلو ختیځو او لویدیځو معمار انو او اوسیدونکو سره ؤ نړیږی اوله خاورسره به خاوری شی .

او ترکومه ځایه چی د ختیځ د بت پالونکو او شرکی مذاهبو خبره ده ، هغوی هم دا خدمت نشی تر سره کولای -

Marfat.com

ځکه چې تهذیب همیشه پداسې یو صحیح فکري او علمي بنسټ دریدلای شي چې له او هامو او خرافاتو څخه پاک او بېزاروي او بت پرستي خوپه خپل ذات کښې د پورتنيو شرائطوپه خلاف ده او برسیره پردې نن چې بشري نړۍ د کوم مطلوب تهذیب په لټه کښې ده او هغه چې د کوم روحانیت لپاره تږی ده هغه یوداسې ایجابي او بنسټیز روحانیت دی چې د انسان په وړاندې والي او پر مختګ کښې مرستیال او ممد ثابت شي - د دې په خلاف دلویدیځ ثنویت یو داسې سلبي او منفي شي دی چې له ژوند څخه د تیښتې د لارې ښودنه کوي د حقوقو او وجیبو له پرځای کولو څخه ژغورنه کوي او د بشر مادي پرمختګ یو داسې نجاست ګڼي چې له هغه څخه ځان پاک ساتل او د هغه په خلاف جنګ کول واجب بولي ، په او سني زمانه کښې له اسلامي آمت څخه پرته بل هیڅ داسې یو آمت نشته چې هغه مطلوب ثقافتي کردار ادا کړای شي او د راتلونکي «مستقبل» تهذیب توغ پورته کړای شي - او د دې لا ملونه په لاندې ډول دي -

لمړی : سونږ یوه داسې ګروهه «عقیده» لرونکي یو چې هغه د تهذیبو نو په منځته راوړلو او په ګروهیو «عقائدو» کښې له ټولو څخه زیاته یر مختللې ده .

او داپه نهائي درجه سپیڅلې ، روښانه ، لوړه او د بشپړ توحید ګووهه ده داګروهه د عقل د رناوی کوي او هغه د ومره پیاوړې ده چې مجهول حقایق‌ئي د معلوماتو په ډله کښې شمیرل کیږي - دا یوه داسې معتدله عزت منده د بشري اخلاقو

گروهئی ده چی په نرمی او مهربانی کښی له افراط څخه ، په انصاف او نیا و کښی له تفریط څخه انسان ژغوری او همداډول هغه د محبت او د ندی پیژندلو په منځ کښی توازن پیدا کوی. داگروهه د داسی قوانینو ماخذ دی چی د هغو مقصد تنگسه نه بلکه اسانی ده او په حکمت او مصلحت باندی مبنی ده - فردی مصلحت نه قربانوی - او په هغی کښی - په مجموعی حثیت انسانی مصلحت پرته له دی چی ملی او د چاپریال خصوصیات او ثابت ترجیحات پورته او برباد کړای شی ، په نظر کښی ینول کیږی .

دویم : مونږ د یو و ایجابی او بنسټ لرونکی روحانیت وارثان یو - او دا یو داسی الهی روحانیت دی چی له یو سپاهی سره د جنگ په ډگر کښی ' له یو و کارگر سره په کارخانه کښی له عالم سره په مطالعه کښی ، له فلسفی سره په څیړنه کښی ، له قاضی سره په محکمه کښی ، له مزدور سره په مزدوری کښی او له رئیس سره په ریاست کښی موندلای شی - د اله هر انسان سره وی - برابره خبر ده که هغه په فکر کولو کښی لگیا وی او که په توقو تکالو کښی - په حرکت کښی وی او که په سکون کښی ، په شپه کښی وی او که په ورځ کښی ، په تنگسه کښی وی او که په راحت کښی ' په روغتیا کښی وی او که په ناروغی کښی - مگر په هیڅ حالت کښی هم د هغه په لاره کښی بندیز او خنډ نه پیدا کوی ، بلکه هغه له یو و کمال څخه بل کمال «بشپړ والی» ته رسوی - دا روحانیت انسان ته خپل هغه خدای ورپه یادوی چی دی ئی پیدا کړ او هغه ته ئی مځکه پیدا کړه چی پری گرځیږی، دهغه بشریت خدای

چی دی ورسره هستیږی او ژوند کوی ، د هغو کائناتو رب
چی دی د هغه یوه برخه ده او هغه رب العلمین چی دی ئی
بنده او غلام دی .

دریم : مونږ وړاندی هم دا ثابته کړی ده چی مونږ د
دامی ډول تهذیب د پیدا کولو ځواک لرو . زمونږ د تهذیب
د بنه او له هغه څخه د منکرو له لوری برابره خبره ده که
هر څه دوی ویلی وی ، خوله دی خبری څخه د انکار کولو ځواک
نلری چی هغه تهذیب داو سنی تهذیب په مقابل کښی دانسانانو
لپاره څو چنده زیات درحمت او سعادت باعث ثابت شوی وو هغه له
حقانیت څخه سترگی پټی کړی. زمونږ تهذیب داخلاقو په لوړتیا، عدل
او انصاف په حکومت کولو، دروح په تازه ساتلو او د بشریت په
دوړونو او زمانو کښی یو بهترین اید آل ثابت شوی دی -
نو که چی مونږ په علمی او فکری اعتبار په تیرو وروسته پاتی
زمانو کښی خوا کمن شوی یو چی دامی حیرانونکی تهذیب پلی
کړای شو ، د او سنی علمی پرمختگ په دور او د انکشافاتو
او ایجاد و نوپه زمانه کښی خو مونږ د دا ډول تهذیب په پلی
کولو کښی له په خوا څخه ډیر ځواک او اهلیت لرو .

مونږ که چی د دغه سترگی ورته په لاره تهذیب واگی
په خپل لاس کښی واخلو نو خلاته پرواز او پورته کیدل له
الله تعالی څخه د انکار کولو دلیل نه گڼو . او دلویو وچو په
پولو نصب شوی د توغند یو مرکزونه او تو غندی د بشری
قامونو دډارولو او دخپل نفوذ په دائره کښی دهغوی در اوستلو
توسه نگرزوو. مونږ به بیار اډیو دگمراهی او سینما د دوکی ورکولو
وسیلی ونگرزوو، مونږ به بیابڼځه د جنسی. غریزو دتسکین وسیله

ونګرزوو ، مونږ به بیاد تهذیبی پرمختګ په نوم په قاموتوکی لوټ او تالان نه ګډوو او نه به دهغوی پت عزت او شته له خاورو سره یو کړو ـ دا پورتنی هغه عوامل او یا د هغوی له ډیرو څخه یو دی چی هغوی مونږه داسی یو ځان ګړی امت جوړ کړی یو چی د دی خبری وړ یو چی دلویدیځ تهذیب له ناکامی څخه و روسته د یو داسی نوی تهذیب توغ پورته کړو چی دانسان بد مرغی پای ته ورسوی او هغه ته دداد امن او تسکین او کراری یو ستره خوند وره ونډه ور کړای شی .

که چی مونږ د خپلی ګروهی بنسټ په غور سره څیړو نومونږ ګورو چی زمونږ اسمانی کتاب په ډاګه دی خبری ته اشاره کوی چی مونږ د بشر په قاموتو کښی یوا ځی داسی امت یو چی د بشریت لپاره د مطلوب تهذیب د ندی تر سره کولای شو . او دغه امتیاز او غور والی په توکم او یا جنس باندی مبنی ندی ، ځکه چی اسلام دا ډول چټیات «خرافات» د بوی ورځی لپاره هم ؤ نه منل ـ بلکه دغه پورتنی امتیاز په لمړی او د ویم عامل باندی مبنی دی لکه چی قرآن مجید مونږ ته وائی :

کنتم خیرا امة اخرجت للناس تامرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و تؤمنون بالله ۱ ه

ترجمه : تاسی یو غوره است یاست ویستل کړای شوی یاست د ګردو وګړو لپاره خلک نیکی ته دعوت کوی او له بدی

۱ـ د آل عمران سورة : ۱۱۰ آیات ، ٤ سپاره ، ۱۲ رکوع د سورة شمیره ۳.

ښځه ژغورنه کوئی او په خدای پاک ایمان راوړی.

دغه پورتنی آیات زمونږ د هغی ګروهی او اخلاقو په لور اشاره کوی کومو چی په مونږکی د غوره والی داست صلاحیت پیدا کړی دی.

په بل آیات کښی دی چی:

«الذین ان مکنهم فی الارض اقاموا الصلاة واتوا الزکوة وامروا بالمعروف ونهوا عن المنکر...(۲)

ترجمه: هغه وګړی چی که مونږ دوی ته په ځمکه کښی ځواک «حکومت» ورکوونو دوی لمونځ کوی او زکات ورکوی په نیکیو حکم او له ناوړو ښځه ژغورنه کوی.

پدی آیات کښی هم زمونږ د هغه تهذیب د خصوصیاتو ذکر دی کومو چی هغه غوره انسانی تهذیب ګرزولای دی.

قرآن کریم په یوبل ځای کښی فرمایلی دی:

«وکذلک جعلنکم آمة وسطالتکونوا شهدآء علی الناس ویکون الرسول علیکم شهیدآ...(۳)

ترجمه: او تاسی مونږ له دی اُمله منځنی است ؤ ګرزولی، ترڅو تاسی په وګړو باندی ګواه شی او زما استاذی «رسول» پرتاسی باندی ګواه شی.

چی پدی ډول دغه آیات مونږ د یوی د ندی د توغ پورته کونکی ګرزولی یو، او هغه د نده داده چی مونږ د ګرد بشریت

۲- د حج سورة: ۴۱ آیات، ۱۷ سپاره، ۶ رکوع د سورة شمیره ۲۲.

۳- د بقری سورة: ۱۴۳ آیات، دویمه سپاره، ۱۷ رکوع د سورة شمیره ۲.

Marfat.com

قیادت اومشری وکړو اوهمیشه موږ هغوی ته د حق اونیکمرغی په لور لارښود نه وکړو ، دغه مسئولیت ترکومی ټاکلی زمانی او یا ټاکلی توکم پوری محدودندی.

هغه وخت چې موږ د فطرت ږغ ته د منلو سرۀ خځاوه او د دغی دندی توغ موپورته کړنو موږ بیا د امن ، هدایت او د رڼا د پړاو په لور بشریت ته لارښودنه وکړه ، خو بیا موږ د دغی و جیبی څخه په لاس اخستلو تیښته وکړه ، خو دغه مبارک آیات موږ بیا هڅوی چې دغه توغ د دویم ځل لپاره پورته کړو او د دویم ځل لپاره بیا هغه رونبانه څراغ پورته کړو چې د هغه په توسه هغه قامونو خلاصون تر لاسه کړی چې د ځان غوښتنی ، پریشانی ظلم او د مهلکو مایوسیو په تیارو کښې تندکونه خوری او له ځان وژنی څخه پرته د نجات بله هیڅ لاره نشی پیدا کولای . وګړی یا په عادی وسایه او یاد زهرو په ګوټ کولو خپل ځن وژنی او قامونه دا توم اوهائیدروجن بمونو په شکل کښې د ځان وژنی وسائل تهیه کوی .

٦- زموږ ثقافتی ګاندی : «مستقبل»

زموږ له خوا څخه د یوو نوی تهذیب د دندی پرځای کولو کومه نظریه چې ما وړاندی کړه بنائی هغی ته دوه ډلی په سپک نظر ؤ ګوری ، لمړی هغه ډله ده چې هغه لویدیځ تهذیب د خپل ځان غلامه ګرزولی ده او هغوی د خپل ملت په هکله دومره اعتماد هم نه لری چې له لویدیځ سره سیالی وکړی د اخولا څه کوی چې دګر د بشریت لور قیادت سمبال

Marfat.com

کړي . دا هغه وګړي دي چي د هغوی په توسه زمونږ امت له بې شمیرو کړاوونو او فکری عیبونو سره مخامخ شوی دی. خو مونږ د الله تعالی مننه او شکر کوو چي زمونږ د امت دغه پاټکي «طبقه» د خپل شمیر له لحاظه ورځ په ورځ فلج او مخ په ورکیدو ده «او د دې پاټکي د ورکیدو» ځیني بواعث اوعوامل د او سني تهذیب خپلې ناپوهئی او هغه جنایتو نه دیً چي د خپلو پیروانو او د کمزورو قامونو په خلاف د هغو مرتکب شوي دی. او دویم تربوو ځایه زمونږ د امت هغه فکری او سیاسی ویښتیا ده چي د امید لرونکو نتائجو خبر راکوی ، د لویدیځ ښکیلاک د سیاسی مری توب دوران اوس پای ته رسیدلای دی ، او له هغه سره یو ځای زمونږ د هغو سیاسی مشرانو دوران هم پای ته رسیدلای چي هغوی د ښکیلاک «استعمار» پای ته رسیدل ناممکن ګڼل ، چي پدی ډول د «مهذب» لویدیځ تهذیبی مری توب هم په ډیر نږدی کښی پای ته رسیدونکی دی او مونږ به د راړه او په خوانی طرز له «منورو او آزاد خیالو» لیډرانو څخه هم خلاصون تر لاسه کړو ، چي هغوی په حقیقت کښی د ناپوهی ، مری توب د پخ ذهنی له شرموونکو ښکارندو یو څخه پرته بل هیڅ شی نوو.

دویمه ډله هغه ده چي هغه دا خبره خومنی چي لویدیځ تهذیب به د خپل شر او فساد د ډیروالی له امله هرو مرو له منځه ځی ، خو هغوی زمونږ په څیر دا امکان نه منی چي مونږ ګنی د یو نوی تهذیبی یون بنسټ کیښودلای شو ، دا ځکه چي زمونږ او د پرمختللو متمدونو تولنو په منځ کښی ډیر توپیردی.

نو له دی امله د هغوی په وړاندی د تهذیبی قیادت خبری د «این خیال است و محال است مترادف دی».

خو مونږ کله چی د دی موضوع په هکله خبری کوونو دا دعوه نکوو چی په لسویا شلویا د مثال په ډول په راتلونکو پنځوسو کالو کښی به د لویدیځ تهذیب د پای ته رسیدلو او مونږ ته د تهذیبی قیادت د لیږدی د لو معامله د بشپړیدلو پړاوته ؤ رسیږی ، ځکه د تهذیبونو د نړیدلو او قیام ځینی فطری پیاوړی قوانین دی چی پرخپل خپل ځای ټینګ ولاړوی «چی د هغو له منځه تلل او راتلل ډیره موده انتظار غواړی» خو بیاهم هغه لکه د هغی پیاوړی کلا په څیر دی کله چی د هغی په بنسټ کښی کوم زیان راشی نو هغه له ډیری مودی پوری لیدونکو ته دا ښئی چی هغه په بشپړه پیاوړتیا او ټینګښت سره ولاړه ده ، پداسی حال کښی چی هغه له دغی ظاهریٔ پیاوړتیا سره سره نړیږی او لږموده نوی تیره شوی چی په کنډواله بدله شی .

مونږ له خپل لمړنی دوران څخه تراوسه پوری څوپړاوو نه تیرکړی دی چی په فطری ډول د هغو د هرنوی پړاو زمانه له په خوانی څخه کمه وه . او کله چی مونږ په هوښ کښی راغلو نو خپل ځان مود یو خورا ناوړه ښکیلاک په پنجه کښی ښکیل شوی ؤ موند ، مونږ ډیر هیوادونه له استعمار څخه خلاص کړل ، او انشاء الله نور پاتی هیوادونه به هم ډیرژر له هغه څخه آزاد کړو . اوس مونږ هغه لاری او ګودری زدکړی او له هغو سره موسم د خپل ژوند تنظیم کول پیل کړی دی کومی لاری ګودری چی نوی تهذیب ضروری ګڼلی دی او دا هغه تهذیب دی چی پرون ئی خپل ځان زمونږ د تقدیر مالک

Marfat.com

ګانه او زمونږ هیوادونه ئې د تیرې په صورت کښې ترخپلې سلطې لاندې وروستلې وو . بیا نو مونږ د ځواک د تر لاسه کولو په لاره چټک ګامونه اخستیل پیل کړل ، او د خپلو طبیعي وسائلو د په کار اچولو په ذریعه مو د دې زیارو ویست چې په تصنعي شیانو کښې مونږ باید لویدیځ ته د ګدائي لاس اوږد نکړو ، اوس زمونږ هلې ځلې دادي چې مونږ د مهذبو ملتونو په وروری کښې ګډاو له هغوی سره په اقتصادي ځواک کښې برخمن شو. پدې مرحله کښې مونږته لازمه ده چې مونږ د ځان لپاره یوداسې تهذیبي معیار ؤ ټاکو چې په هغه کښې نوی تمدني کړاوو نه او زمونږ ځان ګړې حالات او ارتیاوی دواړه په نظر کښې نیول شوی وی .

همدا ډول زمونږ لپاره دا هم ضروري ده چې مونږ د دې پړاو له پښای ته رسیدلو څخه وړانـدې د خپلو راتلونکو پړاوو نو خپلې عملي کرښه او تګلاره ؤ ټاکو ، آیا مونږ په راتلونکې کښې هم د اوسنې تهذیب له سیورې لاندې ژوند وکړو او په هغو وګړو پسې به منډې وهو چې څو سوه کلونه له مونږ څخه مخکښې شوی دی ، تر څو پدې ډول بې وزلې او وروسته پاتې کیدل زمونږ چاپریال راته احاطه کړې او زمونږ هیله دیواځې همدومره وی چې مونږدې په دغونوپړیو مختللوهیوادونو کښې شمیر او د هغو په څیر شو؟ او یا مونږ باید د ځان لپاره د عمل یوه داسې لاره ؤ ټاکو چې هغه هم زمونږ د پرمختګ له پاره د پوړې کار ورکړې او هم مونږ د اوسنیو مهذبو ملتونو له ربړونو کړاونو انحطاط او اضمحلال څخه وژغوری ؟

مونږ د واقعي امر له نظره پدې باندې قدرت نلرو ، چې

Marfat.com

مونږ د په راتلونکو څوکالو کښې د مادي ځواک له نظره هغه معيار ته ؤ رسيږو ، کوم ته چې اوس لويديځ رسيدلای دی ، او دا کوښه اسانه خبره نده چې په همدی وخت کښې د مصنوعی‌سیاری او یاد ستروو چوله پولو څخه او وښتونکی توغندی له مونږ سره وی ، او بالفرض که مونږ بیاهم په څوکالو کښې دا بریالی توب تر لاسه هم کړو ، نو بیا به هم لويديځ له مونږ څخه نور هم وړاندی تللی وی ، پس صحیح طریقه داده چې مونږ د خپل ځواک د پیاوړتیا په خاطر د خپل هاند «توان» په اندول زیارهم ؤ باسو او له د سره سره د خپل ځان او ټول بشریت لپارهٔ یو نوی تهذیبی معیار هم جوړ کړو ، حقیقت خو دا دی چې مونږ د تهذیب د ډول په انتخاب کښې بشپړه آزادی کولای شو او له مونږ سره د اوسنی تهذیب په ناخوالو ، مشکلاتو اوخطرونو کښې د فکرکولو او تحلیل زیات وخت دی.

زمونږ له دا ډول دریځ غوره کولو څخه هدف داندی چې‌مونږ د په اوسنی پړاو کښې‌داوسنی‌تهذیب له تسلط څخه‌ځان‌خلاصی‌کړو، ځکه چې دا کار هیڅ چاره نلری ، بلکه زمونږ هدف دا دی چې مونږ په راتلونکی پړاو کښې له دی بلا څخه ځان خلاص کړو او د هغی له زیان څخه محفوظ پاته شو ، او د دی هدف د تر لاسه کولو لاره زمونږ لپاره بیخی آواره ده ، خو پدی شرط چې مونږ په خپلی گروهی او اصولو ایمان ؤ لرو او په خپلو هغو سوازینو او شعائرو باندی زمونږ یقین وی چې د هغو ریښتین والی صحت او حقانیت ازموینو هم ثابت کړی دی ، او چې له هغو څخه زمونږ د تهذیبی بهیرترنگ صورت مومی ، زمونږ په

Marfat.com

خو راستر است کښې لا تر اوسه د همت او رفعت د سکروټو وړانګې او شغلې ندې سړې شوې ، او په هغه کښې د سرپلورنې او سرټيټۍ بل شوې اور ندې سوړ شوې ، او د يرغلګرو له پرلپسې ګذارونو خوړلو او د ټګانو د ټپونو له زغملو سره سره هغه د ظلم او استکبار په وړاندې د تسليم سر کښته نکړ .

نو که چيرته سونږدغه ارزښتنا که دنده تر سره کړه بيابه نو سونږ وکتل شو چې د بشريت د تاريخ دنوې دوران مخ سونږ يوو خورا ارزښتناک لورې ته اړولی دی - چې پدې تو ګه داسيا او افريقا په دو وچولويو «براعظمونو» بهسونږ د خپلې روحانی او اخلاق د بدې داسې ثابت رول و لوبوو چې هغه به د نورو هيوادو نو په پرتله زيات نيمګرغه دامن او ډاډ زيات وړۀ ګرځوو او بيا به هغه وخت هغه ستړې او ستومانه لويديځ همزمونږ لور ته هرومرو ځير شې چې سمه لاره ئې ورکه کړې ده او له مونږ څخه به هغه شې زده او ترلاسه کړې چې د هغه په توسه خپله بد مرغی او غم نصيبې څه ناڅه له ځان څخه سپکه او کمه کړی - او هغه ورځ چې د قيادت واګې زمونږ لاس ته راشی ، او محکښې له دی چې ځوليونی وګړی بشريت پای ته ورسوی، مونږ به د بشريت په ګرځولو کښې بريالی شو .

خو له دی ټولو خبرو سره سره زما په زړه کښې هميشه دا خبره چورليږی چې د تاريخ د حوادثو او پيښو روان بهير له هغه ترتيب سره سم نوی کوم چې ليکوالا نو په خپل ذهن کښې جوړ کړی وی - څوک پوهيږی چې سبابه څه کيږی ؟

ځکه چې دا دنيا له ناڅاپې څخه ډکه ده - د ځکې په يوو

گوتې کښې یوه واقعه پېښېږي او هغه د ځمکې د بل گوټ او سیدونکي متاثر کوي - خو دا خبره د دې مانع نده چې موږ د د مستقبل په هکله اندېښنه او فکرو کړو - الله تعالی تاریخي پېښې د مفکرینو له نظریاتو او د مصلحینو له دعوت سره سمې منځته راولي.

په هر حال ددې کتاب موضوع هغه وېناوې او تقریرونه دي چه ما د دمشق د راډیو له استېشن څخه د ۱۳۷۵ه کال د محرم د میاشتې په ۲۰ د ۱۹۵۵ کال د ستامبر له اتمې نېټې سره سم او د همدغه هجري کال د ربیع الثاني په ۲۳ د ۱۹۵۵ع د دسامبر له ۱۵ سره سم خپرې کړي وې - او په هغو کښې ما د خپل اسلامي تهذیب د څو ځلېدونکو اړخونو څو زړه وړونکي څوني وړاندې کړي وې دا یو داسې اړخ دی چې د هر منصف مزاج د نظر خښتن زړه پورته کوي.

ما د خپلو دغو وېناوو په ترځ کښې نه د دغو تهذیبي ښکلاونه په ټولو ابعادو رڼار اچولي او نه مې د عملي تحلیل او تجزئې هڅه کړې ده - دا ځکه چه زه داسې اوریدونکو ته مخاطب وم چې په خپل منځ کښې د هغوی ذهني او فکري سطح یو له بل څخه مختلفه وه - له دغو وېناوو څخه زما هدف دا وو چې هغه وگړي په دغو وېناوو خپل غوږونه خلاص کاندي چې خبره اوري او بیا د هغې غوره اړخ مني - او بیا په خاصه توگه هغه نیکمرغه او بختور ځوان او د فکر خښتن چې هغه په الله تعالی ایمان لري او په خپل تاریخ و یاړ او یقین کوي - خو ما خپلې دغه وېناوې جاري ونه ساتلای شوی ځکه چې په هغه

Marfat.com

وخت کښې ما لويديځو هيوادونو ته ديو و عملي سفر لپاره تياري کا وو چې له همدې امله بيا په ۱۹۵۶ مسيحي کال کښې هغه ځاى ته ورسيدل ـ که نه نو ما غوښتل چې دغه ډول ډيرې خوښونکي پيښې بيان کړم. دا زمونږ په تاريخي تهذيب کښې د بشريت هغه نمونې دي چې په مثبت روحانيت ګانلي شوي دي ـ او دا په الله تعالى باندې د ايمان لرلو ، د حق د پلوي توب ، د نفس د سپيځلتيا ، د روح د تنوير ، د ښه خوى ، د انساني همدردۍ اؤ عادلانه حکمرانى جليل القدر مثالونه دي. او دغه ټول صفتونه په هغوى کښې له دې سره سره وو چې هغوى د تهذيب او تمدن په هلوځلو کښې بشپړه ونډه اخستلې او د ژوند په ډګر کښې ئې په بشپړ ډول کار کړى دى. له هغو څخه ځينې پادشاهان هم وو ، عالمان هم وو ، فلاسفه او رهبران هم وو ، سوداګران او حاکمان هم وو ، سړي هم وو ، او ښځې هم وې ، سپين ږيرې هم وو ، او ځوانان هم ، بې وزلى هم وو او بډاى «غني» هم وو ـ دا د بشريت د کمال داسې نمونې وې چې د فيلسوفانو او پوهانو د تخيل د دنيا خيالي کردارنه وو بلکه هغوى د ځمکې پرمخ له ځمکه والو سره ؤسيدل .

دا دې مثبت روحانيت داسې زړه وړونکي مثالونه دي چې د هغو په توسه زمونږ تهذيب له ګردو او سنيو او په خوانيو تهذيبونو څخه ځانګړى او ممتاز دى ـ د ارښتيا ده چې تاريخ له داسې يو څو روحاني وګړو سره اشنادى چې هغه په مختلفو قامونو او بيا په خاصه توګه په لرې لمرختيځ کښې پيدا شوي دي ـ او اوس هم داسې وګړي موجود دي چې پرهغوى باندې د روحانيت

یو سپیڅلی تمایل غالب دی - خو د تهذیب په هکله د هغو
ټولو دریغ منفرد او منفی وو. ځکه چی هغوی له ژوند څخه د
نفرت او له تهذیب او تمدن څخه د تیښتی د هنګامی په نتیجه
کښی پیدا شوی دی. د هغوی ژوند په بت خانو د غرونو په
سمڅو او په د ښتو کښی تیر شوی دی - زمونږ د تاریخی
تهذیب نمونی هغه دی چی هغوی د ژوند په شخړه کښی ننوتل
او د هغه د ښائسته کولو او جوړېدلو هلی ځلی ئی وکړی. او په
دغو هلو ځلو کښی ئی د ځان او مال هر ډول قربانی ورکړی
کړی دی. او د تهذیبونو په تاریخ کښی زمونږ د حیرانونکو
نمونو د حسن او جمال اصلی راز همدغه دی.

د دی کتاب د چاپ او خپرونی موخه

اوس د هغو تقریرونو له خپرولو څخه 'زمونږ' هدف دادی چی
سترګی د هغو زړه خوښوونکو نمونو لوری ته واړ ولای شی، چی
د هغوی شته والی ددی خبری دلیل دی چی په مونږ کښی
له او سنی تهذیب څخه د لوړ او بشپړ تهذیب د جوړ ولو
صلاحیت موجود دی، او د خپلی توانی نوی توکم ته په هغه
ډول د یوو تهذیب د پلی کولو ښودنه وکړو کوم چی
د دوی پلرونو او نیکونو جوړ او پلی کړی وو. او دا وخت
ددی یادونی لپاره خو را موزون دی ځکه چی زمونږ ملت په
پوره جوش او خروش او په ډېره مینه او لیوالی سره د تاریخ په
یوه نوی دروازه کښی قدم ږدی ترڅو هغوی یو غوره او لوړ
راتلونکی جوړ کړای شی. په مسلمان امت کښی تر او سه پوری
ګله چی د خپلو پلرونو مشرانو د شرف، لوئی او سر لوړیا خبری

و اوریدل شي نو په هغوی کښي سخت پیاوړی حرکت پیدا
کیږی او هغه په ډیری تیزی سره د عمل لپاره چمتو کیږی.

ځوانانو ته زما د درد خدایه خبر ورکړه

او بیا دغو دشاهین‌بچو ته پراووزر ورکړه

لویه خدایه زه له تانه دغه غواړم

چي زما رڼا دسترګو عمومی لکه د لمر کړ

د دغو زړه خو ښوونکو مناظرو له وړاندی کولو څخه
زما هدف دا ندی چي زمونږ د تاریخ هر څه ځلیدونکی ښایسته
او روښانه وو، ځکه داسي هیڅ یو تاریخی تهذیب نشته چي دهغه
له توغ پورته کوونکو څخه لغز شونه نوی شوی ـ بلکه له دی
کار څخه زمونږ هدف یواځی د دی خبری ثابتول دی چي
د پاینښت لرونکی بشریت د څرګندو نی اړخونه زمونږ په تهذیب
کښي زیات پیاوړی او له نورو څخه غوره دی. او همدارنګه
له د کار څخه زمونږ دا هدف‌هم دی چي د هغونقادانو د الزامونو
غندنه هم و کولای شي چي زمونږ په تهذیب کښي هغوی ته
له عیبونو او زیانونو څخه پرته بل هیڅ شی په نظر نه ورځی
او هغوی دی خبری ته ملانړلی ده چي په غوځه توګه زمونږ
تهذیب د تهذیبونو له لړی څخه ؤ باسی. او یو هدف می داهم
دی چي د هغو وګړو غولوونکی چلونه ناکام کړای شي چي
هغوی هڅه کوی زمونږ د نوی توکم له سترګو څخه
تاریخی نښانی غیبی کړی ترڅو هغوی زمونږ نوی توکم هم له
خپل ځان سره ډوب او لاهو کړی.

ځکه چي هغوی خپل کوم تهذیب ته زمونږ د نوی توکم

Marfat.com

د جذبولو په لټه کښې دي د هغه وژونکي ځپې په بشپړه توګه ځرګندې او راپورته شوي دي او د دغه تهذيب که په کومه يوه پانه‌کښې فضائل او ښيګڼې وي نوپه زرګونو نورې پانې ئې له زيانونو او رذائلو څخه‌ډکې‌دي ـ د استعمار او د هغه د تالي څټو ګوډاګيانو هغه اصلي سوخي د کوم لپاره چې دوی هلې ځلې کوي دا دي چې هغوی هميشه د لوديځ تهذيب د تعميم او پياوړتيا سندرې ووائي .

ما پيل کړې دي تاسې ئې بشپړ کړئ .

ما پدې کتاب کښې د خپل تهذيب د غوره کړاى شويو بر خو يو ځې څو نمونې وړاندې کړې دي ! خوزه هيله لرم چې زمونږ د تهذيب د تاريخ مطالعه کونکي به ، دغه لمړنی سوغات په پوره تفصيل او توضيح سره د بشپړوالي پړاوته ؤ رسوي - ترڅو زمونږ نوې توکم ته هغه تهذيب د خپلې حقيقي ښې له ښکلا او بشپړ سينګار سره وړاندې شي چې په تيرو زمانو کښې ئې دنور وړانګې او پلوشې هر لورته خپرې شوې وې او په منځنيو پيړيو کښې ئې د ژوند سيموې پو کړې وه ـ کوم ملت چې د خپلې ماضي له عظمت سره سره له خپلې ماضي څخه نا خبره او سيړې هغه هيڅ ندي او کوم مات چې له خپلو خصوصياتو او فضائلو څخه اجنبي وي ، هغه بيخي مستقبل ناری ، ځکه د کوم ملت او تهذيب چې خپلې ماضي سره اړيکې ټينګې وي نو د هغه بنسټيز خصوصيات د يو بل تهذيب د جوړولو سبب ګرځيږي - د داسې بې غوره ، تمبلو او بې کاره توکونو دا کاروى چې هغه له خپلې ماضي څخه ځان خبروي او د هغې په يادولو سره ويره

ژړا او انګولا کوی ـ او دا خبره هیروی چی دخیر او برکت له سر چینی والی سره سره له خپلی ماضی سره د تجاهل او سپکاوی دریغ لرل د ناپوهانو او کینه کښو خوی دی ـ خیر او بریالیتوب پدی کښی دی چی مونږ په خپل اوسنی تعمیر کښی له خپلو په خوانیو خزانو څخه استفاده وکړو ترڅو زمونږ پاځون بریالی وی ـ او زمونږ راتلونکی سرلوړی او ګټو روی او د امت دبقا او پاته کیدلو اسباب په دغه هر اړخیزو هلو ځلو کښی برخمن او ګډوی ـ چی پدی توګه زمونږ په خوانی عظمت او شرف له راتلونکی عظمت سره په یو ځای کولویو رنګ او یو مزاج شی ـ او همدغه دول زمونږ بهیر د خپل پړاو په لوری تلونکی وی ـ د ماضی او مستقبل کړی یوه له بلی سره جخته وی او عمارت مخ په بشپړتیا روان وی ـ او حقیقت دا دی چی د ارادو بشپړتیا د خدای پاک په رضا پوری تړلی ده او هماغه توفیق ورکونکی دی.

مصطفی حسنی السباعی

Marfat.com

لمړی باب

زمونږ د تهذیب خصوصیات

ځینو لیکوالانو د تهذیب تعریف دا ډول کړی دی چی هغه یو داسی ټولنیز نظام دی چی له بشر سره د ثقافتی ګټو په لاس ته راوړو کښی په زړه پوری مرسته کوی - تهذیب له دغو ځلورو بنسټیزو غړو څخه ترکیب موسی - بله والی «اقتصادی» ذرائع ، سیاسی نظم ، او د اخلاق پټیو ، ضوابطو ، علومو او فنونو پیاوړتیا - همدا ډول د تهذیب د تنظیم او پرمختګ لپاره ځینی جغرافیوی ، اقتصادی او روانی عوامل هم ضروری دی - دمثال په ډول لکه دین ، ژبه زد کړه او روزنه - او همدارنګه د تهذیب د زوال او رنګیدلو لپاره هم ځینی لاملونه شته چی د هغو مثبتو عواملو په خلاف دی کوم چی دهغه دټینګتیا او قیام لپاره دی. له دغو رنګونکولا ملونو څخه ځینی دا دی . اخلاق او فکری انحطاط ، د نظم او قانون پریشانتیا ، د ظلم او بی وزلی خپریدل - د بد مرغی او بی پروائی عمومیت او د مخلصو او لائقو لارښودونکو نشت والی - د تهذیب قصه له هغه وخت څخه پیل کیږی کله چی انسان په مځکه کښی مشت والی تر لاسه کوی - د تاریخ کړنی «حلقی» پراپسی یوه پربلی پسی تړلی دی چی هغه هر ملت له خپل ځان نه وروسته راتلونکو ملتونو ته لیږ دوی - تهذیب په هر توکم او پیړی کښی له پورتنیو عناصرو څخه منځته را درومی - او بنائی هیڅ داسی یو امت هم تیر شوی نوی چی هغه د تهذیب په تاریخ

Marfat.com

کښې څه نا څه پانې نوې اضافه کړي - خو کوم شي چې یو تهذیب له بل څخه ممتازوي هغه د هغو بنسټونو پیاوړتیا ده چې په هغو باندې دي ولاړوي او هغه گټې نښې نښانې دي چې د همدغه تهذیب په توسه ټول بشریت ته رسیږي - کوم تهذیب چې په خپله د نده او پیغام کښې زیات ټولنیز او عالمگیر، او په طبیعي توگه زیات بشر مل او په تمائلې توگه زیات اخلاقي وي او هر څومره چې د خپلو اصولو له نظره زیات حقیقت پال وي، همغو مره به په تاریخ کښې په ر [illegible] ی زیات درنښت او نه فنا کیدونکې میشت والی ترلاسه کړي .

زمونږ تهذیب هم د بشري تهذیبونو د څنځیر یوه کړی ده . له هغه نه وړاندې هم تهذیبونه تیر شوي دي او له هغه څخه وروسته به هم جوړ او پلې کیږي - زمونږ د تهذیب د جوړښت هم څو عوامل وو او د هغه دانحطاط هم څو لاملونه دي، خولاملونه او عوامل د دغو وینا وو له لړې سره کوم اړوند نلري - ځکه چې زما وینا پړدې دائره پورې محدوده ده چې کله هغه جوړ شو نو څه وو ؟ خو مخکښې له دې چې زه د دغه تهذیب په جاذبیت او مقبولیت باندې رڼا واچوم ، ماته ښائي چې د بشریت د پرمختگ په تاریخ کښې د تهذیب چې کومه ستره ونده اخستې ده ، د عقائدو او علومو، ادب او فنونو د حکمرانۍ او جهان جوړونې په ډگر کښې ده په بشري ملتونو چې کوم همیشنی احسانونه کړي دي ، پړدې ځای کې د هغو په هکله هم څه یادونه وکړم چې له همدې کبله ویلای شم چې زمونږ د تهذیب له ټولو څخه ځرگند خصوصیات چې د مطالعه کونکو نظر خپل ځان ته اړوي په لاندې ډول دي :

لمړی خصوصیت :

دا تهذیب د توحید د گروهی په بنسټ ولاړ دی - او دا په گردو کښې لمړنی تهذیب دی چې خلکوته دیو الله(ج) په لور بلنه او دعوت ورکوی، دهغه الله(ج) په لور چې له هغه سره د هغه په پادشاهی او حکومت کښې هیڅوک شریک ندی - یواځې باید د هغه عبادت و کولای شی او یواځې هغه خپل موخی او د پناه ځای وگرځولای شی «ایاک نعبد وایاک نستعین»۱ او همغه ذات دی چې عزت او ذلت ورکوی ، ښېنه او عنایت د هغه په لاس کښې دی .

په اسمانونو او ځمکه کښې هیڅ یو داسی شی نشته چې د هغه له قدرت لاندې او د هغه په گورت کښې نوی - په زړه او دماغ کښې د توحید د مقتضا او مفهوم په پرځای کولو کښې دا فلسفه ده چې د انسان مقام ئې لوړ کړ او وگړی ئې د سلاطینو او امیرانو ، پاپائیت او برهمنیت له پنجو څخه ازاد کړل - د حاکم او محکوم خپل منځی اړیکی ئې سمی کړی او سترگی ئې د هغه یو الله (ج) لوری ته واړولی چې د گردو مخلوقاتو خالق او د ټول جهان رب دی .

په اسلامی تهذیب کښې ددی گروهی دومره زبردست تاثیر پر ووت دی چې هغه له ځکښې نیو او وروستنیو ټولو تهذیبونو څخه ممتاز کړای شو او په خپلو عقائدو ، نظم او ډسپلین شعر او ادب کښې د بت پرستی له گردو ادابو او مظاهرو څخه

۱- ترجمه : خاص تا ته مونږ عبادت کوو او خاص له تا څخه مرسته غواړو

سپیځلې کړای شو ـ او همدغه لامل دی چې مسلمانانو دا لیډ او د یونان د نورو مشرکانه ادب دپټیو له ژباړنې څخه ژغورنه وکړه او د ډول او سنګار ، او د تجملي شیانو د جوړولو او د تعمیر په فن کښې له مهارت لرلو سره سره ئې د بت جوړونې او تصویرونو په معامله کښې ئې پرهختګ ونکړه. اسلام دبت پرستۍ په خلاف په ډاګه د جنګ اعلان وکړ او د بت پرستۍ د هر ډول مظاهرو لکه د لیډرانو ، صالحینو انبیا وو او فاتحینو د مجسمو جوړولو اجازت ئې ورنکړ ـ پداسې حال کښې چې دا ډول مجسمې په وړاندې او نیو اوسنیو تهذیبونو کښې په څرګند و ښکارندوینو «مظاهرو کښې شمیرل کیږي ـ دا ځکه چې له دغو تهذیبونو څخه یو وهم په توحیدي ګروهه کښې د اسلام مرتبه او مقام ندی ترلاسه کړی .

د توحید دغې ګروهې د وحدت هغه رنګ ترلاسه کړ چې د هغه سمبول زمونږ د تهذیب په ګردو اثارو عواملو او تفصیلي مظاهرو باندې لګیدلای دی ـ له همدې امله دلته په پیغام او نصب العین کښې وحدت دی ـ په قانون جوړونه کښې وحدت دی ـ په ټولنیزو اهدافو کښې وحدت دی ـ د ژوند په مجموعي هئیت کښې وحدت دی دژوندون په وسائلو کښې وحدت دی ـ په فکري ډول وحدت دی ، ان تر دی چې د اسلامي فنونو مطالعه کوونکو د مسلمانانو په مختلف ډول فني تخلیقاتو کښې په ذوق اسلوبو کښې هم د وحدت او ګډون مشاهده کړې ده .

د اندلس د پیل د غابښ جوړه کړای شوی ټوټه ، په مصر کښې جوړ کړای شوی رخت ، په سوریه کښې له ختو

څخه جوړ کړای شوی لوښی «ظروف» او د ایرانی زیر سوزنګ وهلی جوړی کړای‌شوی ګانی. دا ټول سره له دی چی دشکل او صورت له نظره متنوع دی مګر په هغو ټولو باندی یو ډول لګول شوی چاپ معلومیږی .

دویم خصوصیت :

زمونږ د تهذیب د ویم خصوصیت دا دی چی هغه د تمایل او رجحان له نظره په ګر د بشریت چوړ لیدلی او حاوی دی او د خپلی د ندی او پیغام له نظره جهانی او عالمګیر دی لکه چی قرآن مجید د نسل ، کورنی او هیوا د له‌تنوع سره سره د بشری وحدت اعلان پدی الفاظو کښی کړی دی .

یآیها الناس انا خلقنا کم من ذکر و انثی وجعلنا کم شعوباً و قبآئل لتعارفوا ان اکرمکم عندالله أتقکم .

۱ - د حجرات سورة ۱۳ — ایات ۲۶ سپاره د سورة شمیره ۴۹ رکوع ۳

ای خلکو ! ما تا سی له یو نر او یوی ښځی څخه پیدا کړی یاست او بیامی تاسی په قامونو او قبیلو د دی لپاره و ویشلی چی یو بل سره و پیژنی او که نه نو د خدای پاک په وړاندی له تاسی څخه خو راستر او الله ته نیږ دی هغه څوک دی چی تقوی‌ل لری »

قرآن مجید کله چی پدغه پورتنی اعلان سره د بشری نړی د وحدت بنسټ په حق ، خیر او تقوی‌ا»له خدای څخه په ویره» باندی کیښو د نو د هغه د تهذیب په مزی کښی د ګردو ټولنو او قامونو ذهین او خیرک وګړی وو‌پیل چی پرهغوی

Marfat.com

باندی اسلام د خپلو فتوحاتو توغ وُرپاوو همدغه لامل دی چی
نور تهذیبونه هر یو یواځی د یو و توکم او د یو و اُمت په
نومیالیو ویاړ کولای شی ، مگر اسلامی تهذیب د هغوګر د
و ټولنو او قامونو په شازلمیانو ویاړ کولای شی چی هغوی په
ګډه سره د تهذیب د دغی مانی په جوړولو کښی یو له بل
سره مرسته کړی ده - ابوحنیفه - مالک - شافعی - احمد - خلیل
سیبویه - کندی - فراء - فارابی - ابن رشد او د دوی په
څیر نور مشاهیر سره له دی چی قامونه ئی جلاو وخو د اټول
د اسلام هغه بچونی وو چی د هغوی په توسه اسلامی تهذیب
د بشریت په وړاندی د سلیم فکر غوره نتائج او ګټی وړاندی
کړی دی .

دریم خصوصیت :

زمونږ د تهذیب دریم خصوصیت د ادی چی هغه اخلاق
اصولو ته په خپل بشپړ نظام او ټولو مصروفیتو نو کښی لمړی
مقام ورکړی دی او له د غواصولو څخه هیڅکله هم مخ
اړونه نده شوی او هغه هیڅ کله هم د حاکمانو ، ټولنو یا وګړو
د مادی ګټو ذریعه ندی ګرځیدلی - حکومت په علومو او
فنون ، قانون جوړونی ، سوله او جګړه ، مدنی او اقتصادی
معاملاتو کښی ' همیشه د اخلاقی اصولو تطبیق په نظر کښی
نیو لای دی - بلکه پدی هکله چی اسلامی تهذیب د کمال
کوم پړاو ته رسیدلای دی - هغه ته هیڅ یو نوی تهذیب ندی
رسیدلای او پدی ترځ کښی دغه تهذیب چی کوم اثار پری
شودلی دی هغه حیرانوونکی دی، بلکه دا یو داسی ځانګړی

تهذیب دی چی د بشریت لپاره ئی د سوچه نیکبختی او سعادت تضمین کړی دی او هغه ئی د بد مرغی او بد بختی له سیوری څخه هم ژغور لای دی .

څلورم خصوصیت :

د دی تهذیب څلورم خصوصیت د ادی چی دغه تهذیب د پوهی په ریښتینو اصولو ایمان لری او سپیڅلی اصول او عقائد خپل چورلیځ «محور» گرځوی ـ دغه تهذیب عقل او زړه دواړو ته په یو وخت کښی خطاب کړی دی ، افکار او احساسات ئی د واړه یو ځای راپورته کړی دی ـ د نظر له مخی هغه بی سیاله دی او پدغه خصوصیت کښی هم هیڅ یو تهذیب له هغه سره شریک ندی ـ اوله ټولو څخه زیات زمونږ د تهذیب یو بل خصوصیت د ادی چی هغه په نیاو «عدل» او حق باندی مبنی د ریاست یو داسی نظام جوړ کړی دی چی هغه پرته له دی چی د دین او ریاست د پرمختگ او د تهذیب د ودئ په لاره کښی کوم خنډ شی ، په دین او گروهی باندی ولاړدی ـ بلکه دین د دغه تهذیب د پرمختگ د مهمو عواملو له جملی څخه یو ستر عامل دی ـ د بغداد ـ دمشق ـ قاهری ـ قرطبه او د غرناطه د جماتو نو له د یوالو نو څخه د پوهی او علم چی کومی وړانگی تیتی شوی وی ، هغوی د نړی څلور واړه گوټو نه روښانه کړی وو ـ اسلامی تهذیب هغه یو اځنی تهذیب دی چی دین له ریاست څخه نه گوښی کوی ، خو د دغو د واړو له گډون او پیوستون سره سره له هغو خرابیو څخه یوه هم نه پکښی پیدا کیږی ، له کومو سره چی په منځنیو پیړ یو کښی اروپا مخامخ شوی وه ـ خو حاکمیت ئی دځان لپاره نه بلکه د حق د پلی کولو لپاره دی ـ

Marfat.com

پدی کی خوشک نشته چی د ریاست مشراو چلونکی د مسلمانانو خلیفه او امیر دی او قانون جوړونه د شریعت د ماهرینوکار دی او هغه د پوهنی هری پاتکئی «طبقه» ته ورسپارل شوی خدمت دی ـ مگر د قانون په وړاندی ټول سره برابر دی ، او غوره والی په تقوی او د خلکو په خدمت پوری موقوف دی لکه چی یو ځل «په محمدی عدالت کښی» په فاطمه ۱ نومی یوی ښځی باندی د غلاکولو په جنایت کښی مقدمه دائره کیږی او د هغی د خلاصون لپاره سپار ښتنه کیږی نو حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سخت په غصه کیږی او داسی فرمائی «په خدای می د سوگند وی چی که فاطمه بنت محمد هم دا غلا کړی وای نو مابه د هغی لاس هم ور څخه غوڅ کړای وای» یو ځل حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ؤ فرمایل «الخلق کلهم عیال الله فاحبهم الیه انفعهم لعیاله . »رواه البزار»

۱ ـ د ابنځه د بنی مخزوم د قبیلی له یوی ستری کورنی څخه وه د دی سپار ښتنه حضرت اسامه بن زید کړی وه چی هغه حضرت رسول اکرم ص پدی کار ؤ راته . د تفصیل لپاره د مراجعه وو شی بخاری او مسلم ته . ژباړونکی .

ټول مخلوق د الله تعالی کهول دی ـ پس له ټولو څخه زیات الله تعالی ته هغه څوک گران دی چی خپلی کورنی ته له ټولو څخه زیاته گټه و رسوی .

دا هغه دین دی په کوم چی زمونږ تهذیب جوړ شوی دی ، پدی کښی د هیڅ یوو رئیس ، هیڅ یوو دینی لارښود او هیڅ یوو شتمن او خاندانی وګړی لپاره هیڅ ډول ځانګړی امتیاز نشته.

Marfat.com

«قل انما انا بشر مثلکم». ۱

ورته وو آیه چی زهم ستاسی په څیر یو انسان یم.

پنځم خصوصیت :

د دی تهذیب کوم وروستنی خصوصیت چی د یادونی او ستاینی وړدی هغه دا چی دغه تهذیب داسی حیرانوونکی پیرزوینه لری چی هغه په بل هیڅ داسی یوو تهذیب کښی نه موندل کیږی چی په دینی بنسټونو ولاړوی ، البته هغه تهذیب چی په الله تعالی او د هغه په هیڅ یوو دین باندی ایمان نلری دا امکان لری چی دغه ډول تهذیب ټولو مذاهبو ته په یوه سترګه ؤ ګوری او د هغوی له پیروانو سره په یوو ډول دریځ ؤ لری ، خو د دین پیروان چی هغوی پدی باندی ایمان ؤ لری چی د هغوی دین حق دی او د هغوی ګروهه له ټولو څخه زیاته صحیح او ریښتینی ده او بیا هغوی ته د توری پورته کولو ، او هیوادونو فتح کولو او پرهغوی باندی د حکومت کولو او دنیاو «عدالت» په کرسی د کښیناستلو زمینه برابره شی او بیاهم د ده دین او ګروهه «عقید» ده ته د دی خبری اجازه ورنکړی چی هغه دی په حکومت کولو کښی له استبداد او ظلم کولو څخه ګټه واخلی او د انصاف او نیاو له لاری څخه دی منحرف وی او خلک دی د خپل دین منلوته اړباسی ، نو دا ډول وګړی به د تاریخ خورا عجیب او غریب وګړی ؤ ګڼلای شی ، نو له همدی امله به داسی حالت څومره

۱- د کهف سورة : ۱۱۰ آیات ، ۱۲ رکوع ، ۱۶ سپاره د سورة شمیره ۱۸ .

عجیب او منفرد وی چی په تاریخ کښی د داسی یو بشپړ تهذیب موجود وی چی هغه دی په دینی بنسټونو «اساساتو» جوړ کړای شوی او ولاړوی او د هغه په اصولو دی هغه تعمیر شوی وی، خو له دی نه سره دی بیاهم هغه په وګړوال تاریخ کښی له ټولو څخه زیاته پیرزوینه انصاف او د انسانیت دریغ غوره کړی وی ؟ همدغه کارنامه زموږ اسلامی تهذیب تر سره کړی ده، او په راتلونکی کښی به زه چی کومی ویناوی وړاندی کړم په هغو کښی به پدی هکله په شلګونو مثالونه تاسی ته وړاندی کړم ، موږ ته یواځی دومره پوهیدل کفایت کوی چی پدی هکله زموږ تهذیب هیڅ داسی ساری او سیال نلری چی هغه خو دی جوړ کړی یوو دین وی مګر د هغه له ګټواو برکتونو څخه دی ګرد مذاهب ګټور او برستفید کیږی.

د زمانی انقلابوله دی :

زموږ د تهذیب په تاریخ کښی دغه ځینی خصوصیتونه او امتیازونه دی ، چی د نړی والو لپاره د حیرانتیا وړدی او د هر ملت او مذهب د ذهینو او غورکونو وګړو لپاره د کشش باعث وو ، او هغه وخت «چی دغه تهذیب ځوان وو» نو هغه ورځ دی غالب وو ، حکم چلوونکی وو ، د دنیا د مخ څرخونکی وو نړی ښودونکی او روزونکی وو ، خو کله چی دغه تهذیب زوال ؤ موند او له ده څخه وروسته د بل تهذیب جوړونه پیل شوه نو زموږ د تهذیب د ارزښت او قدر په هکله «د وګړو اوپرګنو په منځ» کښی مختلف نظریات منځته راغلل، ځینو هغه ته په سپکاوی سره ؤکتل او ځینو هغه تقدیر کړ ، ځینی د هغه ښی ګټی بیانوی او ځینی نور د هغه په کمیو او زیانونو

کښې مبالغه کوي ، د لویدیځ د نده لرونکې حضرات زمونږ د تهذیب په باره کښې دغه ډول مختلف نظریات لري ، د دغو وګړو دا حق نوو چې دوی زمونږ د تهذیب د څرنګوالي په هکله قاضیان او پریکړه صادروونکي ؤ ګرځي ، خو څه به وکړو نن سبا خو پیمانه ددوی په لاس کښې دی او د دوی نظر منل کیږي ، هغه خلک نن غالب دي او د هغوی په لاس کښې د تهذیب واګې دي اوهغوی چې د کومو خلکو او د هغوی د تهذیب په هکله حکم کوي هغوی داسې کمزوري دي چې څوا کمنو وګړو هغوی ته سترګې برندې کړې دي تر څو له هغوی څخه هغه کم او توم هم ولجه کړي چې ورسره پاتې دي او د هغوی په هیوادونو باندې په خپل تسلط سره د خپل حرص او ملیتاریزم او رمز کړي ، بناځ د یوو پیاوړي دریځ د کمزوري په مقابل کښې همدا وي چې هغه تحقیر او تنقیص کاندي ، د تاریخ په هر دور کښې څوا کمنو له لاس لاندې خلکو سره همدغه څه کړي دي ، پرته له مونږ څخه څکه هغه وخت چې مونږ څوا کمن وو نو له پیاوړي او کمزوري ټولو سره مو برابر انصاف کړی دی ' او د افضل په فضیلت مو برابره خبره ده که هغه په ختیځ کښې وو او که په لویدیځ کښې اعتراف کړی دی. «چې پدې توګه ویلای شوچې» په عادلانه حکومت کولو د اهدافو په سپیلڅلتیا او د ضمیر په ټینګتیا «استقامت» کښې له مونږ سره د بشریت په تاریخ کښې څوک سیالي نشي کولای ؟

دا د خواشینې وړ خبر ده هغه تعصب چې څوا کمنانو

زمونږ په خلاف پیل کړی دی او هغه غیر منصفانه نظر چی دوی زمونږ د تهذیب په هکله قائم کړی دی مونږ له هغه څخه په بشپړه توګه خبر نه یو ، له هغوی څخه د ډیرو سترګی یا خو د مذهبی تعصب په څیره تړل شوی دی ، چی له دی امله هغوی د حق له لیدنی څخه عاری دی اویا هغوی ته د هغو ملی عصبیت او قامی غرور د دی اجازه نه ورکوی چی د کوم بل ملت په فضیلت باندی اعتراف وکړی ' خو زمونږ د تهذیب په هکله د هغوی له نظر ورکولو څخه زمونږ متأثره کیدل فکر نه منونکی خبره ده ، مونږ نه پوهیږو چی زمونږ د ملت ځینی وګړی ولی خپل هغه تهذیب ته په سپک نظر ګوری چی د هغه په پښوباندی څوپیړی ګرده نړی پرمخی پری وتی وه.

د استخفاف لامل :

کوم وګړی چی زمونږ د تهذیب د درناوی او ارزښت استخفاف کوی ، بنائی د هغوی دلیل دا وی چی د نوی تهذیب د ایجادونو او عملی بریالی توبونو په وړاندی زمونږ تهذیب درند ښت نه لری ، مګر دا خبره که د دوی رښتیا هم وی نو د هغوی له امله په د ووجو زمونږ د تهذیب استخفاف نه را درومی ، لمړی وجه دا ده چی هر تهذیب له دو عناصرو څخه تړنګ «ترکیب» مومی ، یو اخلاق او روحانی عنصر او دویم مادی عنصر ، د مادی عنصر په وجه په رښتیاهم راتلونکی نوی تهذیب په وړاندنی زوړ تهذیب باندی فوقیت تر لاسه کوی ، په ژوند او د هغه په وسائلو کښی پر مختګ او لوړوالی ئی له الهی قانون سره سم وی ، او دا خبره په بشپړه توګه بی ځایه اوعبث ده هغه څه چی نوی تهذیب له دغه عنصر څخه تر لاسه

Marfat.com

کړی دی ، نو له په خوانی تهذیب څخه د هم د هغه هیله وکړای شی ، او که چیرته داسی دریغ جائز او معقول وای بیانو زمونږ لپاره به هم دا روا وای چی له خپل تهذیب نه وړاندی گردو تهذیبونو ته مو په سپک نظر کتلی وای ، څکه چی زمونږ تهذیب هم د ژوند داسی بی شمیره وسائل او مظاهر ایجاد کړی دی چی له هغو سره هیڅ یو تهذیب هم آشنانوو ، نو پدی اساس مادی عنصر د تهذیبونو په منځ کښی نه خو کوم دائمی او ابدی رول لری او نه د هغوی د بقا لپاره کوم صحیح بنسټ دی .

پاتی شو اخلاقی او روحانی عنصر دا هغه خصوصیت دی چی تهذیب د همیش لپارهٔ ژوندی ساتی او دا هغه عنصر دی چی د هغه په توسه بشریت له نیکمرغی سره غاړه غړی کیږی او له هر ډول کړاوونو او خطرو څخه ژغورل کیږی ، پدی ډگر کښی له ټولو په خوانیو او وروستینو تهذیبونو څخه زمونږ تهذیب د لو بی میدان گټلی او هغه پړاو ته رسیدلای دی چی د هغه ساری د تاریخ په هیڅ دور کښی نه موندل کیږی ، او زمونږ د تهذیب د ژوندی ساتلو لپاره همدغه یوعنصر کفایت کوی ، د تهذیب اصل هدف همدغه دی چی انسان د برکت او سعادت هسکی څوکی ته پورته شی او د دی مقصد لپاره چی زمونږ تهذیب کوم خدمت تر سره کړی دی هغه په ختیځ او لویدیځ کښی یوو تهذیب هم ندی تر سره کړی .

بله وجه داده چی د تهذیبونو ترمنځه په مادی معیارونو موازنه نشی کیدلای ـ څکه چی ظاهری ډول او سنگار او مادی بقایا د تقابل لپاره بنسټ ندی ـ تکافی خوړل څښل او په ساتڼ و

و باټ ژوند تیرول د تهـذیبي فوقیت لپاره هیڅ دلیـل نشی کیدلای ـ پدی هکله د فضیلت صحیح پیمانه داده بايد وکتل شی چی تهذیب د بشریت په تاریخ کښی خپلی کومی نښی او تاثیرات پری ښودلی دی ـ د جنګونو او سلطنتونو په هکله هم همدغه معیار دی ـ د هغوی په منځ کښی هم پدی پیمانه موازنه نشی کیدلای چی د کوم سلطنت سیمه زیاته ده او یا په کوم جنګ کښی ډیرو جنګیالیو ګډون و کړ ـ په وړاندنی تاریخ او منځنیو پیړیو کښی چی کوم جنګونه شوی دی که له دویم نړی وال جنګ سره دلښکرو او جنګی وسائلو له نظره د هغوی مقابله و کولای شی نو هغه ټول جنګونه د دغه یوجنګ په پرتله هیڅ ثابتیږی ـ مګر سره له دی هم هغه زاړه جنګونه هم د تاریخی قدر او قیمت له نظره دستر اهمیت وړدی ـ ځکه چی د هغوی څنګر سیدونکی نتائج د بشریت په تاریخ باندی مترتب شوی دی د «Cannque» کانی جنګ چی په هغه کښی «د مشهور پادشاه» کارتیز خورا پیاوړی او نومیالی قومندان هنی بال رومیانو ته سختـه ماتی ورکړی وه ٬ هغـه د هغو جنګونو په فهرست کښی دی کوم چی تراوسه پوری دارو پا په حربی پوهنځیونو او مدارسو کښی لوستل کیږی ـ حضرت» خالد بن ولید د عراق او شام په فتح کښی چی کوم جنګونه کړی دی ٬ د هغو په هکله دلوید یځ د حربی فنونو پوهان تر اوسه پوری مطالعه کوی او د هغو په هکله د خپلو حیرانتیا وو څرګندونه کوی او دغه جنګونه زمونږ د فتوحاتو یوزرین باب دی ـ د کانی، بدر ، قادسیه او د حطین جنګونه د قدامت په وجه له سترګو څخه نشی غور

ځول کیدلای ځکه چې داد بشریت د تاریخ د کاڼوکر ښې دی -

زمایقین دی چې اوس به زما پدې لنډه وینا سره زمونږ د تهذیب د هغو وړانګو دلیدلو په تکل سترګی پورته کړای شوی وی دکوموچې زه وړاندی کول غواړم - که څه هم په هغه ډول لکه څنګه چې زه غواړم ،خیړنه و کړم دلته هغسی نشی کیدلای خواوس ز ما لپاره دا کفایت کوی چې ز په خپلو را تلونکو وینا ووکښې د خپل لر غونی تاریخ زړه و روڼکی اړخونه وړاندی کړم او په هغوی سره د هغه تهذیب په همیشه پاته کیدلو استدلال و کړم کوم چې هغه د اسی یو امت تینګ او پیاوړی کړی دی چې هغه ته داحکم الحا کمین له دربار څخه د یوداسی خیر «غوره» امت خطاب ؤ شوی او بیا د بشریت د سمون لپاره میدان ته را و ویستلای شو.

Marfat.com

دویم باب

«زمونږ د تهذیب تاریخی آثار»

ماپه خپله تیره وینا کښې د خپل تهذیب د څو ځرګند و خصوصیاتو د یادونی په ترځ کښې وویل چی په بشری تاریخ کښې تهذیبونه په خپل فکری ، اخلاق او مادی اعتبار هرخومره چی زیات پاتی کیدونکی آثار پریږدی په همغه اندول دی په خپله هم خلو د او دوام ترلاسه کولای شی - د بشریت د پرمختګ په تاریخ کښې زمونږ تهذیب خورا ستره ونډه اخستلې او د عقایدو نظریاتو ، علم او فن ، ادب او فلسفې، او د حکومت کولو په ټولو ډګرونو کښې ئی پیاوړی یادګارونه ترلری پوری تلونکی آثار پری ښودلی دی - را ځئ چی و ګورو چی هغه آثار او یادګارونه څه دی او د هغو ارزښت څه دی ؟

۱- ګروهه او دین :

د اسلامی تهذیب د مبادی او اصولوډیر زور تاثیر په هغو اروپائی اصلاحی تهذیبونو باندی غور ځیدلای دی کوم چی له او و می مسیحی پیړی څخه را پدی خوا ترنن پوری هلته را پورته کیږی - اسلام هغه یواځینی دین دی چی هغه بشریت ته د الله تعالی د توحید درس ورکړ او دائی ورته وویل چی د هغه په حاکمیت او اقتدار کښې هیڅوک شریک ندی ، او هغه له ظلم ، زیان « کمی » ، او جسم لرلو څخه منزه دی - اسلام

Marfat.com

داخبره هم په ډاګه ابلاغ کړی چی الله تعالی ته په عبادت کولو او له هغه سره داړیکو پیدا کولو او د هغه د قانون د پوهی او زد کړی په خاطر د هیڅ ډول او هیڅ ډاټکی لکه پاپانو او نور و عزت مندو وګړو او معبود انو واسطه کولوته اړتیا او ضرورت نشته دی - د ملتونو د اذهانو د تنویر او هغو پیاوړو اصولوته د هغوی په لارښودنه کښی اسلام دیو پیاوړی عامل په توګه کار کړی دی - له اسلام څخه په خوا بشری ټولنی په داسی یوډول سخت مذهبی استبداد او د پیشوائیت په تسلط کښی ښکیل شوی وی چی هغه ددوی په افکارو او نظریاتو باندی بندیز لګولی وو ، او د هغوی مال او ځان ئی په خپله پنجه کښی مروړلی نیولی وو - کوم فتوحات چی اسلام ته په ختیځ او لوید یځ کښی ورپه برخه شو ، د هغو دایوه طبیعی نتیجه وه چی له هرڅه نه وړاندی د هغوی په شاوخوا کښی میشته ملتونه دی د اسلامی عقائد و او نظریاتو له تاثیر لاندی راشی. او همداسی و وُهم شو- لکه چی په وومه مسیحی پیړی کښی دار و پاپه ګیـډه کښی د ریفارمرانو «مصلحینو» داسی یوی ډلی پاڅون وکړ چی له بت پرستی او تصویر پرستی څخه مخالف وو ، له هغوی څخه وروسته نور داسی وګړی را پورته شول چی هغوی د الله تعالی او د هغه د بندګانو ترمنځ دوسیلی له لټونی او نیونی څخه انکار وکړ او خلکوته ئی دعوت ورکړ چی باید د پاپانو او پادریانو له احتیاج او اړتیا څخه پرته په خپله خپل مقدس کتابونه زده اوپر هغوی بانـدی ځانونه پـوه کړی - ډیرو ریسرچ «تحقیق» کونکو په ټینګه سره ویلی دی چی مارټن لوتر د خپل اصلاحی غور ځنګ «تحریک» په جوړولو

Marfat.com

کښې د اسلامي پوهانو او عربي فلاسفه وو د ديني عقائد و له تاثير لاندې راغلي وو.

په يوه موده کښې د اسلامي حکما وو تصانيف په لاطيني ژبه ژباړل «ترجمه» شوي وو او د لوتر په زمانه کښې د اروپا پوهنتونونو د هغو په زد کړه او ښودنه اکتفاکو له او د هغو په محتوی ئې بشپړ اعتماد کا وو - او زه دا هم ويلای شم چې د فرانسې په انقلاب کښې ، د مذهب او حکومت يو له بل سره د جلاکولو د قانون په خلاف چې کوم غورځنګ پيل شوی وو هغه د هغو پياوړو فکري تحريکا تو زيګنده وه چې دري سوه کاله يا له دې څخه هم زياته زمانه په خوا په ګرده اروپا کښې پيل شوي وو د صليبي جنګونو او د اندلس په واسطه زمونږ تهذيب په دغو غورځنګونو تاثير غور ځولای وو.

۲- علوم او فلسفه :

د طب ، رياضي ، کيميا ، جغرافيه او فلکيا تو په ډګر کښې هم زمونږ تهذيبي اثار څرګند دي. هغه علمي ويښتيا چې په اروپا کښې پيدا شوه هغه د هغه درس او تدريس نتيجه وه - چې اروپايانو زمونږ د عالمانو او حکما وو په وړانډې د اشبيليه، قرطبه ، او غرناطه په جماتونو کښې د ادب په ګونډې و هلو سره ترلاسه کړې وو - د لويديځ زده کونکي او طالبان به کله چې د زد کړې مرکزونو ته ننو تل نو هغوی به د خبری ته سخت حيران پاته شول چې د لته خود هر ساکښې «متنفس» او ژوندی سري پرمخ د علومو او فنونو د زد کړې دروازې پرانستي دي - او هر څوک په ازاده فضاکې په بشپړ انهماک او ولولو سره له دغو علومو او فنونو څخه ګټور کيدلای شي -

Marfat.com

دا ځکه چی د دی مثال د دوی په هیواد کښی موجودنوو ـ او هغه وخت چی زمونږ پوهانو په خپلو غونډو او خپلو تالیفاتو کښی د مځکی په چورلیدو «گردش» د هغی په کرویت «غونډ والی» او د سماوی اجرامو په حرکت بحثونه او څیړنی کولی ، په هغه وخت کښی ددی مسائلو په هکله دارو پایانو مغز له او هامو او خرافاتو څخه ډک وو ـ او له همدغه وخت څخه په لاطینی ژبه د عربی کتابونو د ژباړنی تحریک پیل شو او د اروپا په پوهنتونونو کښی زمونږ د پوهانو د لیکنو او تصانیفو لوست او زد کړه پیل شوه ـ په طب کښی د ابن سینا «القانون» په د ولسمه مسیحی پیړی کښی په لاطینی ژبه وژ باړل شو ـ د دیار لسمی مسیحی پیړی په وروستی برخه کښی د امام رازی تصنیف «الحاوی» وژ باړل شو چی د ابن سینا له «القانون» څخه ضخیم او زیات مفصل دی ـ او تر شپاړسمی مسیحی پیړی پوری د اروپا د پوهنتونونو د طب څانگی یواځی د همدغو دو کتابونو په لوست او زد کړه اکتفاکو له ـ او د فلسفی د کتابونو لوست او زد کړه خو له دی څخه هم ترزیاتی زمانی پوری جاری وه او له یونانی فلسفی سره د اروپایانو پیژندگلوی زمونږ د ژباړو او تالیفاتو په ذریعه وُشوه ـ همدغه وجه ده چی د لویدیځو مصنفینو زیاتره برخه پدی خبره اعتراف کوی چی په منځنیو پیړیو کښی لږ تر لږه شپږ سوه کاله مونږ د اروپا استاذ وو ـ نباغلی «ډاکټر» گوستاولوبون ویلی دی «پنځه شپږ سوه‌کاله د اروپا په پوهنتونونوکی عربی کتابونه په عمومی توگه او علمی تصانیف په خاصه توگه د تدریس یواځینی ماخذ وو. او زه د اویلای شم چی تر اوسه پوری مونږ د عربو له ځینی علومو څخه د مثال په ډول لکه

Marfat.com

طب گټه اخلو د ابن سینا د کتابونو تشریح د تیری پیړی په وروستی برخه کښې په مانی بیا کښې وکړه ای شوه ـ همدغــه «اروپائی» عالم لیکلی دی «راجر بیکن ، لیونارډ ، ارنو فیلقونی ، ریمون لول ، سان توماس ، البرټ ازنونش او هم تشقالی «دغو ټولو په خپلو تصانیفو کښې» یواځې په عربی کتابونو کښې اکتفا کړی ده او موسیورینان لیکلی دی چې «البرټ اعظم د ابن سینا د احسان ممنون دی او سان توماس په فلسفه کښې د ابن رشد د احسان مرهون دی» ـ مشهور ختیځ پیژندونکی «مستشرق» سیډیو لیکلی دی چې» په منځنیو پیړیو کښې یواځې عرب د تهذیب د توغ پورته کونکی وو» هغه شمالی قبائل چې اروپا لوټ او پای مال کړی ، د هغوی وحشت عربو ورځخه لری کړ ـ عربو «د علمی هلوځلو په ترڅ کښې «د قدیم یونان فلسفی ته ځان ورسا وو او بیا ئی یواځې د هغې په اکتساب او پیژندلو اکتفاؤ نکړه بلکه هغې ته ئی وسعت ورکړ او د کائناتو د طالعی په هکله ئی نوی بابونه پرانستل، همدارنګه نوموړی ویلی دی «کله چې عربو د هیئت په علم کښې مهارت پیدا کړنو ریاضی علوم ئی د خپلې توجه خاص مرکزؤ ګرځا وو ـ او دوی په دغو علومو کښې بی ساری کمال ته ؤرسیدل چې پدی اساس ویلای شم هغوی پدی ډګر کښې په حقیقی توګه زمونږ استاذان دی» ده ویلی دی هغه څه چې په لومړی دور کښې لاطینیانو له عربی څخه اخستلی وو ، سونږ کله چې د هغو پلټنه کوو نو پکښې ګورو چې د ۹۷۰ او ۹۸۰ مسیحی کالو نو په منځنیی زمانه کښې د جربرټ سلفستر دویم په نوم یوه دروازه جوړه او پرانستل کیږی ، چې د هغې په ذریعه هغه ټول علوم اروپا ته

نوونځي کوم چې هغه په اندلس کښې زده کړی وو، او بيا د ۱۱۰۰ او ۱۲۰۰ مسيحي کالونو په منځنی زمانه کښې انګريزی عالم بناغلی أوهيلارډ ، د مصر دوره کوی او بيا هلته اقليدس «الارکان» نومی کتاب له عربي ژبې څخه په خپله ژبه ژباړی چې له هغه څخه تر دغه وخته پورې ټول لويديځ نابلده او ناخبره وو، همدا ډول يو بل 'اروپائي' عـالم د افلاطون تيقولی ، تبوډ سيوس «الاکر» نومی کتاب له عربي څخه ژباړی - رودلف بروجی د مخکي په مکله د بطليموس «المعمور» نومی کتاب چې په جغرافيه کښې ئې تصنيف کړی وو له عربي څخه ژباړی - ليونارډ پيز د الجبر زده کړه له عربو څخه وکړه او بيا ئې ۱۲۰۰ مسيحي کال نه په نيږدې زمانه کښې په الجبر کښې يوه رساله ؤليکله چه د يار لسمه مسيحي پيړی کښې کنبانوس نيوی په عربي ژبه کښې درتيب اړای شوی کتاب اقليدس له عربي څخه په خپله ژبه په خو رانبو 'ملا ربو ژباړلی دی - هيدا ډول په د يار لسمه مسيحي پيړی کښې فيستلون بولونی دحسن بن هيثم له «البصريات» نومی کتاب څخه د استفادی په کولو د فلکياتو علم په لويديځ کښې خپور کړ - په ۱۲۵۰ مسيحي کال کښې از فونش قشقالی د هغې فلکی زائچې «نقشه» د خپرونی حکم صادر کړ، چې د هغه په نوم بادې ده - په همدغه دور کښې لمړی راجر په صقليه کښې له يوو پلوه د عربي علومو او فنونو او بيا په خاصه توګه دا دريسی د کتابونو د لوست فرمان صادر کړ او له بلې خوا فريډرک ثانی د علومو او ادابو د زده کړی بې کچه تينګار وکړ - او د ابن رشد زوی به هميشه د هغه په دربار کښې ووسيده او هغه ته به ئې د نباتاتو او حيواناتو د طبيعی تاريخ زده کړه ۰

Marfat.com

تعليم ورکا وو - هو ميلاد د سائنس په هکله په خپل کتاب کښې ليکلي دي چې «هغه يواځې عرب دي چې هغوی له ټولو څخه وړاندي د کيمياوي درملو جوړوني سيستم ايجاد کړ او له همدغې لارې څخه دلته لمړی پياوړی از موينې او مشوری راغلي چې لمړی د سائرم مدرسی او ښوونځی هغه واخستلی او بيا څه زمانه وروسته په جنوبي اروپا کښې تيت شوی - او همدغه مشوری» د درملو جوړوني او د هغو طبيعي عناصرو چې پر هغوی پوری درملو جوړونه اړه لري او هم د نباتاتو او د کيميا د مطالعي باعث وګرځيدلی - چې پدی ډول دغه دواړه چاری په يو وخت کښې او په دو مختلفو لارو چليدلی او پدی توګه د عربو له خوا د دغه علم د نوی دور دروازه پرانستل شوه . د نباتاتو د نړی په هکله د عربو د پراخه معلوماتو د ثبوت لپاره دا کفايت کوی چې دوی «د زليفوريدس» په معلوم کړای شويو جړو بوټيو باندی دوه زره نباتات نورهم اضافه کړل .

د هغوی په درملو جوړونه کښې داسې ولی او بوټي وو چې يونانيانو ته د هغوی بوی هم نوو ورلګيدلای - بيډيو» د رازی او ابن سينا په هکله ويلی دی چې دغه دواړه د خپلو کتابونو په توسه ډيره زمانه په ګرده اروپا باندی مسلط وو ، او بيا په خاصه توګه ابن سينا چې په اروپا کښې د طبيب په توګه پيژندلی شوی وو او پوره شپږ سوه کاله د اروپا په ښوونځيو کښې د ده تصانيف لوستل کيدل - د ده «القانون» نومې کتاب په پنځو توکو کښې وژباړل شو او څو ځلی چاپ شو ، څکه چې د فرانسی او اتاليا په پوهنتونونو کی د طبي» زد کړی او تعليم دارو مدار په همده باندی وو .

۳- لغت او ادب :

د لویدیځ گرد اوسیدونکي او بیا په خاصه توگه د اسپانیا شاعران له عربي ادب څخه خورا گټور «مستفید» شوی دی - لویدیځ ادب ته شهسواری ، شجاعت ، مجاز او استعاره ، او په لوړ سبک د مضامینو لیکل د عربي ادب له لاری ننوتلي دی.

د اسپانیا مشهور لیکوال «اباینز» لیکلي دي اندلس ته د عربو لهننوتنې او په جنوبي اروپا کښې د هغوی د آسونو دغوجلو او سپرلیوله تې تیدلو څخه وړاندی اروپا د - اسونو له سپریدنی «شهسواری» او د سپرانی له ادابو سره بیخي اشنانوه .

«روزی» د اسلام تر عنوان لاندی چي کوم کتاب لیکلي دی په هغه کښې نوموړی د هسپانوی خطاط «الغارو» یو لیک نقل کړی دی چي په هغه کښې ده د اروپایانو له لا طیني ژبې سره د زړه سوړ والی او له عربي ژبې سره د مینې د لرلو په دریځ خپل سخت خواشیني څرگند کړی دی چي له هغه څخه دا خبره څرگندیږی چي په هغه زمانه کښې د لویدیځ ادیبان ځومره زیات د عربي علم او ادب له تاثیر لاندی راغلي وو - نوموړی ویلي دی «په ذهینو او ذوق لرونکو وگړو عربي ترانو جادو کړی دی» همدغه لامل دی چي هغوی لاطیني ته په سپکه گوری او نوری تولی ژبې ئې پرځای پری ښودلی دی او دځوا کمنو «قدرت مندانو» په ژبه لیکنې کوی. زمونږ یو متعصب او معاصر هیواد وال «یعني شامی مسیحي» پدی هکله ډیر افسوس کړی او خپل حواشیني ئې څرگند کړی داسي ئې ویلي دی چي «زمونږ مسیحي وررونه په عربي قصو او اشعارو مین او زړه بایللي دی او دوی هغه کتابونه گوری او مطالعه کوی ئې چي هغه مسلمانو

Marfat.com

فیلسوفانو اوفقها ؤ لیکلی دی. د دغو کتابونو مطالعه دوی د تغلیط او غندنی «تردید» په خاطر نه بلکه د عربی د فصیحو اسلوبو د زد کړی په تکل کوی. اوس له مذهبی وګړو څخه پرته بل څوک دی چی تورات او یا انا جیل مطالعه کوی؟ اوس څوک دی چی دانا جیلو او د رسولانو صحیفی اولی؟ افسوس دی چی د مسیحیانو نوی تو کم «نسل» له عربی ادب او عربی ژبی څخه پرته دبلی هیڅ ژبی په لټریچر «خپرونو» سم نه پوهیږی. داوګړی له عربی ژبی څخه تنویر کیږی او د عربی ژبی له کتابونو څخه د ځانونو لپاره د ډیری لوړی بیی لرونکی کتابتونونه جوړوی او په هر ځای کښی د عربی زیرمو «ذخیر» د تعریف او توصیف سندری وائی. او که چی دوی د مسیحی لټریچر په هکله څه اوری نومخ اړوی او پوزه را کاږی او د استهال کوی چی دا شی چندان د نظر وړندی. هی انسوس: مسیحی قام خپله ژبه هیره کړی ده. په دوی کښی به تاسی په زرو کښی یو کس داسی ونده نکړی چی خپل دوست ته په خپله ژبه «انګریزی» خط ؤ لیکی. او که چیرته د عربی ژبی په هکله شی نو څومره ډیر وګړی دی چی هغه په یو و خورا غوره استهایل «یعنی موقف» کښی وړاندی کوی، او پدی (عربی) کښی داسی بیتونه «اشعار» جوړوی چی په خپله د عربی شاعرانو د شعرونو په صحت او بلاغت باندی هم لوړ او پورته دی.

په خوار لسمه مسیحی پیړی کښی او له هغی څخه وروسته په اروپا کښی داسی بی شمیره نوسیالی ادیبان تیر شوی دی چی د هغوی په ادب او انشاء باندی په ځانګړی توګه د عربی ادب تاثیر شوی دی، په ۱۳۴۹ مسیحی کال کښی

«بوکاشیو» یوه «لس سهاره» نومی افسانه لیکلی ده چی په هغی کښی ئی د الف لیله نه تتبع کړی، شکسپیر د خپلی یوی ډرامی موضوع له «الف لیله څخه اخستلی ده، د المان ډرامه لیکونکی «لسنگ» د خپلی ډرامی «ناتان حکیم» تمثیلی مسوده له الف لیله څخه مستعاره کړی ده. په انگریزی کښی د نوی شاعری او شعر ویلو بنسټ کیښودونکی «چاسر» خپله زد کړه له ټولو څخه زیاته له بوکاشیو څخه کړی ده، د دغو دوارو په اتالیا کښی یو له بل سره لیده کاته شوی وو او له هغه څخه وروسته چا سر د حکایاتو خپل مشهور کتاب «کنتر بری ټیلز» ؤ لیکه ـ همدا ډول د ډانتی «شاعر» هغه مشهور نظم «ډیوائن کامیډی» چی په هغه کښی نوموړی د یوو بل عالم د سفر داستان بیان کړی دی، د هغه دا نظر دی چی د دغه نظم د لیکلو په وخت کښی د ابوالعلاء المعری «غفران» نومی رسالی او هغه څه چی ابن عربی د پریانو په هکله لیکلی دی، د دغو دوارو تاثیر او اغیزی د ډانتی په مغزو کښی کار کاوو ـ او د دی لاسل دا دی چی هغه د دویم فرډرک د سلطنت په زمانه کښی په صقلیه کښی هستیده، نوموړی پادشاه د ثقافت عاشق وو او یواځی په عربی ژبه کښی د تهذیبی خیړونو د مطالعی شوق وو او د دوی دوارو په منځ کښی د ارسطو د نظریاتو په هکله بحث او څیړنه کیدله ـ او د هغه د نظریاتو د معلوملو ذریعه یواځی عربی کتابونه وو ـ دډانتی په کتاب کښی دحضرت محمد صلی الله علیه وسلم د طیبه سیرت، د معراج اواسراء او داسمانونو په هکله چی قوم تفصیلی روایتونه بیان

Marfat.com

کړای شوي دي له دې ټولو څخه‌نوموړي خبر او په هغو پوه وو.

د کار دینال د ژوندون هغه زمانه وه په کومه کښې چې په فرانسه او اتالیا کښې عربي ثقافت ښندل شوي وو . نوموړی د مونبیبه او پاریس په پوهنتونو نو کښې زد کړه کړې وه او دغه دواړه پوهنتونونه د اندلس د پوهنتونونو فاضلانو جوړی کړي وو - او په هغوی کښې عربي تالیفات لوستل کېدل - په منځنیو پیړیو کښې چې په عربو کښې څومره قصې او حکایتونه دود «رائج» شوي وو اروپا په خپل دویم تجدید «احیاء» کښې د هغو اثر منلی دی چې په هغوی کښې دا تلوالی «اس ځغلونی داستانونه او نوری هغه یادونی او کارنامې شاملې دي چې هغه د عربو نوسیالیو د مجد او عظمت په خاطر کړې وي - پدې لړ کښې د الف لیله نومی عربي کتاب دومې ترجمې چې په دو لسمه مسیحی پېړۍ کښې په اروپائی ژبو شوي دي د هغوی اغېزه په نهائی ډول څرګند شوی ده - او هغه دا چې په ټولو اروپائی ژبو کښې دغه کتاب تر اوسه پوري له دري سوه واری څخه زیات چاپ شوی دی ، ان تردی چې د اروپا د بې شمیرو ناقدینو دا نظر دی چې دی «سوفټ» سفرنامه ، د ډیفو «رابنسن کروسو» نومی سفرنامه دغه دواړه د الف لیله، او د عرب فیلسوف ابن طفیل د«حی بن یقظان» نومی تصنیف داحسان مرهونی دي - هیڅوک هم پدې کښې شک نشی کولای چې د الف لیله له ډیری خپروني څخه دامې څرګندیږی چې هغې د ټولو اروپایانو پا ملرنه خپل ځان ته اړولی ده ، او له هغې څخه متاثره شوی دي .

پدې ځای کښې د دې خبري یادوني ته دومره اړتیا نشته ، چې د اروپا په مختلفو ژبو کښې د ژوند د اړتیاوو په

هکه زیات شمیر عربی توری او الفاظ په خپل اصل شکل رائج د نمونې په ډول په انګریزی کښې ، کاټن ، مسقس ، مسک لیمن ، زیرو ، په اصلی عربی کښې قطن ' حریر ' مشتی ' مسک' لیمون او صفر «تکی» دی - پدی ډول نور بې شمیره الفاظ هم شته «پدی لړ کښې له تفصیل ورکولو څخه پرته د ښاغلی مائیکل د قول راوړل کفایت کوی «چې ویلی ئی دی» اروپا په خپل زړه وړونکی او لطیف ادب کښې د عربی هیوادونو احسان منده ' ده - همدا ډول په منځنیو پیړیو کښې په اروپا کښې چې کوم فکری بدلون راغلی وو' او دهغه ترشا چې دوسوځوا کونو کارکاوو ' د هغو په پلی کولو کښې هم د عربی قاموسو زیات لاس وو .

٤- قانون جوړونه :

هغو اروپائی زد کونکو چې په اندلس کښې ئی تحصیل کاوو، هغوی د مسلمانانو له فقهی او تشریعی لټریچر څخه یوه زیاته برخه په خپلو خپلو ژبوؤ ژباړ له - او په هغه وخت کښې په اروپا کښې نه خوکوم پیاوړی سیاسی نظام وو او نه د کوم ډول منصفانه قوانینو ترویج وو - او هغه وخت چې نپولین مصر فتح کړ نو د مالکی فقه ټول مشهور کتابونه ترجمه کړای شول - چې په هغوی کښې له ټولو څخه دمخه دخلیل بن اسحاق کتاب ؤ ژباړل شو او دا هغه کتاب دی چې د فرانسی د قانون لپاره ئی د تخم کار ورکړ - چې پدی اساس په هغه وخت کښې د فرانسی قانون تر ډیره ځایه مالکی فقه ته ورته وو - سیډیو ویلی دی «زسونږ نظر د خپل چلن په پای کښې په مالکی فقه

Marfat.com

دریږي، ځکه چې له افریقا سره زمونږ اړیکې ټینګې دي او د فرانسي حکومت پیرانو او ډاکټرانو ته هدایت ورکړی وو چې هغوی دي د خلیل بن اسحاق یعقوب» المتوفی ۱۴۲۲ مسیحي» لنډ فقهي کتاب په فرانسوی ژبه کښې وژباړي .

۵- حکومت او سلطنت :

په منځنیو او په خوانیو پیړیو کښې د عوامو دا حق نه منل کیده چې هغوی دي د خپلو حاکمانو د کړو وړو محاسبه وکړي - په هغو وختونو کښې د حاکم او محکوم اړیکې دمړني او بادار د اړیکو په څیروي - حاکم به مطلق العنان او ټولواک وو هغو به چې هر څنګه ؤغوښتل له رعایا وو سره به ئي په همغه ډول چلن او سلوک کاوو - مملکت یو موروثي جایداد ګڼل کیده چې د نورو میراثي مالونو په څیر به د وارثانو په منځ کښې له یوو څخه بل ته لیږ دیده - ان تردې چې که یو شهزاد ګئ به د تخت وارثه کیدله او د هغې واده به په یوو بل هیواد کښې کیده نو د دواړو سلطنتونو ترمنځه به د تاج او تخت د ویش په مسئله جنګ کیده .

او بیا به که د دواړو خواو ترمنځ جنګ کیده نو د بریالی لوری لپاره د ماتې خوړلی لوری سر او شته ، عزت او ناموس او مړئي توب دا هر څه مباح وو - دغه ډول حالت تر یوی زمانی پوری دوام وکړ تردې چې د اسلامی تهذیب بریالی او نیکمرغه دور پیل شو، او هغه د خپلو نورو ژوند ښښونکو اصولو داعلان په لړ کښې خپل دا اصل هم اعلان کړ چې ملت د خپل حاکمانو په اعمالو د تنقید او محاسبې حق لری ، او حکومت

Marfat.com

چلوونکي يواځې امانت ساتونکي او اجراٰن دي د هغوی کار يواځې دا دي چي په پوره امانت او ديانت سره د ملت د گټو څارنه وکړي .

لکه چي د بشريت په تاريخ کښي د لمړی ځل لپاره داسي يو تمثيلي صورت پيښ شو چي محکوم له حاکم څخه په يوه ستره غونډه کښي داسي پوښتنه وکړه دغه لباس چي ده اغوستلی دی دا له کومه شوی دی؟ او حاکم دغه پوښتونکی نه خو په دار کړ او نه ئي هغه بندي کړ او نه ئي تبعيد «جلا وطن» کړ بلکه حاکم هغه ته په ځواب کښي اصل حقيقت ځرگند کړ او دحقيقت په ځرگندولو هم پوښتونکی او هم نور گرد وگړي ډاډه شول ۱

۱ - پدې ځای کښي هغې مشهورې پيښې ته اشاره ده چي يوه ورځ حضرت عمر رضي الله عنه» د خپل خلافت په زمانه کښي په جمات کښي د خطبې ويلوپه خاطر ممبر ته وو خوت او ده د خبروپه پيل کښي وويل چي ای خلکو هغه څه چي زه تاسي ته وايم واٴئ وری او اطاعت «مننه» ئي وکړي» د ده له دې وينا سره يو اعرابي په خپل ځای کښي ياځېد او داسي ئي ورته وويل چي «موږ ترهغه وخته پورې نه ستا خبره اورو او نه ئي منو ترڅو چي ته ماته د دې خبرې ځواب را نکړې دغه کميس چي تا اغو ستلای دی د دې رخت خودو مره نوو چي ستا د قد اندول کميس ور څخه جوړ شوی وای - څکه چي داخو

په‌بشری تاریخ کښی دلیری حل لپاره دا پیښه هم منځته راغله چی د ملت له وګړو څخه یوو کس د مملکت رئیس ته داسی خطاب وکړ «السلام علیکم ، ای مزدوره» د ده دا خبره امیرؤ منله چی هغه په رښتیا هم یو مزدوردی او د اخستونکی کاریګر په څیر د زړه له کومی د ملت خدمت کول او په خیر خواهی سره د مات حق ادا کول د هغه دنده ده - اسلامی تهذیب د دغو اصولو اعلان وکړ او هغه ئی په عملی ډګر کښی نافذ تطبیق او پلی کړل .

دا د فکر او ضمیر د ازادی هغه سیلوی «روح» وه چی په هغه

د هغه رخت ټوټه ده چی دواجی »غنیمت« په مال کښی راغلی وه اوپه سونږ ټولو برابره ویشل شوی وه ، او د تا په برخه کښی دو مره رسیدلی وه لکه څو مره چی مونږ ته رسیدلی وه بیا نو په دغه ایزتوته کښی د ومره وږد کمیس څنګه جوړ شو ؟

حضرت عمر رضی الله عنه بانډیچی ته د ځواب ورنولو په خاطر خپل زوی حضرت عبدالله رضی الله عنه ته وکتل او هغه په خپل ځای کښی پورته شو داسی ئی وویل : د هغه رخت ما خپله برخه هم ده ته ورکړی وه ، او هغه د واړه برخی ئی سره یو ځای کړی او کمیس ئی ور څخه جوړ کړ - اعرابی چی دا ځواب واورید نوبیائی حضرت عمر رضی الله عنه ته وویل »اوس ووایه مونږ به ئی واورو او اطاعت به ئی وکړو« .

Marfat.com

گر د و ملتو نو کښې پوکړ ای شوه کوم چې د اسلامي ټولنې په چاپېریال کښې ووسېدل - او بیا هغو ټولو کرار کرار ساوا خستله ، وو خوځېدل ، او د بدلون لپاره چمتو شول او په پای کښې د بندیزو نو له زولنو څخه ازاد شول - او په ټوله اروپاکې داسې ووشو په صلیبي جنګو نو کښې کله چې اروپائي وګړي شام ته ننوتل او له هغه ځخه وړاندې ئې د اندلس په خلافت کښې هم دا خبره لیدلې وه چې مات په خپلو حاکمانو تنګ نظر اری ، او حکومت چلوونکي د بل هیچا نه بلکه د خپل مات په وړاندې مسئول او ځواب ویونکي دي - د اروپا حاکمانو هلته دا په خپله ولیدل چې مسلمان حکام په دره زمانه او هر د ور کښې د اسلام دښمنو ملتونو او د هغوی د واکمنو د فرد یا پاټکئي »د طبقي« د محکومیت پرځای د اسلام او خپل ټول مسلمان ملت په وړاندې مسئول دي او د دې، پر خلاف هغوی د روسي سلطنت محکوم دي او ترکومه وخته چې هغوی د روم دیني سیادت وونه منی نو راتلونکې ورځ هغوی «هرو مرو» له ناکامۍ سره مخامخ کیدونکې دي - همغه وو کله چې دغه حاکمان خپلو هیوا د ونو ته ستانه شول نو د روسي اقتدار په خلاف ئې بغاوت وکړ ، تردې چې هغوی ازاد شول او بیاله دوی څخه و روسته د زیاتو پادشاهانو خپلو ملتونو د هغوی په خلاف پاڅون وکړ او خپلې مرئې ئې د غلامۍ له کړي نه ازادي کړې - او بیا له هغه څخه و روسته د فرانسې انقلاب منځته راغی او هغه هیڅ د داسې نو یو اصولو اعلان ونکړ ، د کومو چې زمونږ تهذیب دولس سوه کاله په خوا نړی وو .

زمونږ تهذیب چې د جنګ په هکله د کومو اصولو اعلان کړی وو هغه دا دی چې د ژمنی «تړون» په د رناوی کوی، عقائدو ته به آزادي ورکوئی، عبادت ځایو نه به عبادت کونکو ته ورپرېږدی، د وګړو په شخصي آزادي عزت او ناموس به تعارض نکوی «دا هغه اصول» دی چې د دوی په نتیجه کښې په هغو ملتونو کښې چې د اسلامي حکومت در قیادت لاندی راغلی وو د عزت او ځان ساتنې روح پیدا شوه او په هغوی کښې د انسانیت او شرافت روحیه ژوندی شوه، او تاریخ د لمړی ځل لپاره دا منظر وایده چې د رعیت یو نامسلمانه فرد، د مملکت رئیس ته ورځی او دا شکایت ؤ رته کوی چې ستا دوالی زوی په ناحقه زما زوی په سربانډی وهلی دی، د مملکت رئیس د دی خبری په اوریدلو سخت غصه کیږی، او سم له لاسه د والی له زوی سره محاسبه کوی، او له هغه څخه کسات اخلی، بیا همدغه خپل والی توهین او تنبیه کوی او داسی ورته وائی «تاسی له کله راپدی خوا خلک خپل مری یونه ګرزولی دی پداسی حال کښې چې هغوی خپلو میندو آزاد زیږه ولی وو.(۱)

دا یوه نوی سیلوی وه چې زمونږ د تهذیب په توسه په وګړو او ملتونو کښې پوکړلای شوه، اوکه نه د کوم زوی پلار

۱- دغه د مملکت رئیس حضرت عمر رضی‌الله عنه وو، اوچا چې ده ته شکایت کړی وو هغه یهودی وو او هغه والی چې د هغه د زوی د تیری په هکله ئی شکایت کړی وو هغه حضرت عمرو بن العاص(رض) د مصر والی وو.

Marfat.com

چې دغه شکایت کړی وو هغه زمونږ له تهذیب او حکومت څخه په خوا په وهلو زمونږ د ډې شنې کړی وی ، زمونږ شمه ئې لوټ کول او د ګروهې «عقیدې» په هکله ئې په مونږ نېرې کاوو خو د دې ټولو ناخوالو سره سره بغاوت خو پرېږده چې احتجاج او دې درد و غم څرګند و نه سوهم نشوای کولای، او دا خولا پرېږده چې د عزت النفس احساس هم پکښې نه سونده کېده ، خو کله چې پرهغه باندې زمونږ تهذیب طلوع وکړه نو د هغه ژغ پورته شو او هغه امیر المؤمنین ته په خطاب کښې داسې وائی : «زه په الله تعالی باندې ستا له ظلم څخه پناه غواړم» دا ظلم څه وو ؟ نه دوینې تو یو نه وه ، نه د عصمت لوټ کونه وه، نه د مذهب په هکله زور اوجبر وو او نه دې جایداد غصب کول وو ، یواځې دومره خبره وه چې یوو هلک بل هلک دوه قمچینې وهلې وو .

زمونږ له تهذیب سره د لویدیځ د همتوګنو پېژند ګلوی په منځنیو پیړیو کښې د شام او اندلس په توسه ؤ شوه ، او له هغه څخه په خوا پادشاه د دینی رهبرانو په خلاف او ؤلس د پادشاه په خلاف سا نشوای ویستلای ، په هغوی کښې د دې خبرې پوهه او احساس هم نوه ، چې د حاکم محاسبه او له مظلوم سره مرسته د هغوی بنسټیز حق دی ، د هغوی خو دا حالت وو چې د ګروهې او مذهب د اختلاف له کبله یوو به د بل مرې داسې غوڅو له لکه څنګه چې قصاب څاروی ذبح کوی ، خو کله چې د هغوی اړیکی له مونږ سره پیدا شوی نو په هغوی کښې د حریت او بیداری هغه جذبه پیدا شوه کوسی چې په پای کښې دوی آزاد کړل ، آیا له دې

Marfat.com

ځخه وروسته به هم د آزادی انسانیت او اصالت په ډگر کښی چی زسونږ تهذیب کوم رول لوبولای دی له هغه ځخه انکار ممکن دی ؟ دا که د ژوند په پنځو مختلفو ستړو ستړو ځانگو «شعبو» کښی زمونږ د تهذیب ځو همیشه پاتی کیدونکی آثار دی ، خو د ملتونو او تهذیبونو په ژوند کښی حورا ځرگند مظاهر دی ، اما دی امله مونږ دا ویلای شو زمونږ تهذیب چی په ټولو ملتونو کښی د آزادی ورسی خپری لو تیتی کړی دی هغوی زمونږ د احسان ممنون دی ، خو مونږ د احسان بدله په دروغژن ویاړ او د باطلو هیلو په ذریعه نه اخلو ، مونږ یواځی د دی غوښتونکی یو چی دریغه په مونږ کښی د ننه د ځان پیژندنی روحیه پیدا شوی وای ترڅو مونږ د خپل تهذیب له ارزښت او د خپلی ورثی له اهمیت ځخه خبر شو او په مونږ کښی د دویم ځل لپاره بیا د «امت وسط» د جوړیدلو صلاحیت پیدا شی ، ترڅو په دنیا کښی د حق د گواهی «شهادت» د نده ترسره کړو او نړی والو ته د نیکمرغی ، صداقت او شرافت لارښیو ، او که خدای کول ، نوهیله ده چی مونږ به داسی وو هم کړو .

«وما توفیقی الا بالله»

Marfat.com

دريم باب

بشر دوستي

زمونږ د نه فاني کيدونکي تهذيب او د هغه د آثارو هيڅ يو ځيرونکي شخص د دی. تهذيب له يوو داسي خصوصيت څخه مخ اړونه نشي کولای، چی په هغه سره دی له نورو گردو تهذيبونو څخه ممتاز دی او هغه دی محبت، او يو له بل سره مينه او محبت دانسان صفت دی. زمونږ تهذيب بشري نړی ته له ترکی، ليني تعصب او تفرقی څخه نجات ورکړ او هغه ته ئی د ميني، گډه ژوندي سرستي او مساوات درس ښود لای دی، له اسلامی اصولو سره سم نسلي، طبقاتي او يا قامي لوړتيا هيڅ ارزښت نلري، دغه اصول زمونږ د تهذيب تر اساساتو جزئياتو او تفصيلاتو پوری په ځرگند ډول فعاليت کوي.

ترکومه ځايه پوری چی د اسلامي اصولو او مباديو خبره ده پدی هکله اسلام اعلان کړی دی چی گرد انسانان له يوو ځان څخه پيدا شوی دی:

«ياايها الناس اتقوا ربكم الذى خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالاً كثيراً ونساءج. . .»(۱)

ترجمه: ای خلکو له خپل هغه رب څخه ويره وو کړی چی تاسی ئی له يوو کس څخه پيدا کړی او له هغه څخه ئی د هغه ملگری پيدا کړه او له دغو دواړو څخه ئی په گډه سره ډير سړی او ښځی پيدا کړی.

۱- د نساء سورة: لمړی آيات، ٤ سپاره، ٤ سورة.

Marfat.com

پس د ټول بشریت اصل یو دی. او په دغه ګډتو کم څخه وګړی په قامونو، قبیلو، هیوادونو او جنسونو باندی ویشلی دی. د دی مثال داسی دی لکه چی په یوو کور کښی له یوی مور اویوو پلار څخه مختلف ورونړه او خویندی وی.

پدی اساس که چی حقیقت دا دی نو بیا د قامونو او جنسونو د تنوع نتیجه یواځی دا کیدای شی چی هغه په خپل منځ کښی د پیژندنی او یو له بل سره په نیکی باندی د مرستی کونی ذریعه وی.

لکه چی قرآن فرمایلی دی:

«یاایها الناس انا خلقنکم من ذکرو انثی وجعلنکم شعوباً وقبائل لتعارفوا...»(۱)

ترجمه: ای خلکو ما تاسی له یوو نراوښوی ښځی څخه پیدا کړی یاست او د دی لپاره می تاسی مختلفی څانګی او قبیلی وو ګرزولی چی په خپل منځ کښی یو بل سره وو پیژنی.

له دی نه وروسته په ژوند کښی ځینی وګړی مخ په وړاندی د ورمی او ځینی نور وروسته پاته کیږی. ځینی بډای او شتمن کیږی او ځینی نور بی وزلی او محتاج کیږی، یوشخص حاکم کیږی او یو ملت محکوم کیږی. د ځینو قامونو رنګ سپین وی او د ځینو نورو پستوکی توروی.

دا خو د فطرت دوی «قانون» او د ژوند نه بدلیدونکی نظام دی مګر د دی دا مطلب ندی چی دغه ډول لوړتیا

۱- د حجرات سورة: ۱۳ آیات، ۲۶ سپاره، ۲ رکوع د سورة شمیره ۴۹.

Marfat.com

اوتیښ والی په انسانیت باندی په اغیزه سره دی هغه د امتیاز او تفرق سبب وګرځیږی ! د شتمن په بی وزلی ، د حاکم په محکوم او د سپین پوستی په تور پوستی باندی هیڅ فضیلت نشته دی . د انسانیت او سړی توب له مخی ټول یو ډول دی . که لوړ والی او فضیلت دی نو یواځی د تقوی په اساس باندی دی :

«ان اکرامکم عند الله اتقکم . . . » . (۱)

ترجمه : په یقینی توګه په تاسی کښی . د لوړ عزت خښتن هغه څوک دی چی له ټولو څخه زیات متقی وی .

د دوی «قانون» له مخی ټول سره برابر دی او دوی په دوی ټولو په یو ډول حاوی او اوچت دی .

د دوی په منځ کښی به تو پیر یواځی د حق په اساس وی :

«فمن یعمل مثقال ذرة خیراً یره ・ ومن یعمل مثقال ذرة شراً یره» . (۲)

ترجمه : پس هغه څوک چی یوبخرکی نیکی هم وکړی هغه به په خپله وګوری او که چوب یو پوټی بدی هم وکړی نو هغه به وګوری .

۸ ټولنیزه توګه ټول مساوی درجه لری . د هغوی

۱- د حجرات سورة : ۱۳ آیات ، ۲۶ سپاره ، ۲ رکوع د سورة شمیره ۴۹ .

۲- د زلزال سورة : ۷ - ۸ آیاتونه ، ۳۰ سپاره د سورة شمیره ۹۹ .

Marfat.com

ځوا کمن کمزوری ته لاس ورکوی چی پدی توګه ګرده تولنه د هر یو وګړی خدمت کوی.

په حدیث کښې راغلی دی :

«مثل المؤمنین فی توادهم وتراحمهم کمثل الجسد الواحد اذا اشتکی منه عضو تداعی له سائر الاعضاء بالحمی والسهر».

«رواه مسلم و احمد»

ترجمه : مسلمانان په خپل منځ کښې د مینې اومهربانی له کبله د یوو جسد مثال لری که د جسد یو اندام ناروغه کیږی نوټول بدن له هغه سره په تبه او بې خوبی کښې ګډیږی.

پدی ډول اسلام پرلپسی دا اعلان کوی چی بشریت یو وحدت دی او ګوا کی د هغه وګړی د یو مور او پلار اولاد دی . د بشری ټولنی مثال د یوی ونی په څیر دی چی که باد چلیږی نو د هغی ټیټی او لوړی څانګی ټولی له کوم تو پیر څخه پرته ښوریږی . او له دی څخه هم دا خبره په آسانی فهمید لای شی قرآن چی په کثرت سره د یاایها الناس — او د یابنی آدم — په الفاظو خطاب کړی دی هغه د دی په خاطر چی په اذهانو کښې د بشری وحدت تصوړ پیدا او غښتلی وی . دغه ډول د اسلام د «سپیڅلی» دین پیروانو ته ئې په یاایها الذین آمنوا — او ایها المؤمنون — سره خطاب کړی دی. او په هغه کښې نسلی او طبقاتی تو پیرندی ملحوظ کړای شوی.

Marfat.com

د اسلامي مساوات عمومیت :

زمونږ د تهذیبي قوانینو په ټولو اړخونو کښې بشري مساوات جاري ساري او موجود دی - په لمانځه کښې ټول وګړي د خدای پاک په حضور کښې په یوډول درېږي - د کوم پادشاه ، سردار یا عالم لپاره خاص ځای ندی ټاکل شوی - د رمضان په روژه کښې ټول خلک په یوځېروړي وي - په هغې کښې هم د امیر او بډای لپاره تخصیص نشته - په حج کښې ټول حاجیان یوډول لباس اغوندي او په یوډول د خدای پاک په حضور کښې درېږي ، او د حج مناسک ټول په یوډول پرځای کوي - په هغوی کښې دلري او نیږدي ، غښتلي او کمزوري د خواصوا وعوامو په منځ کښې هیڅ توپیرنوي - او له دې نه وروسته که مونږ دفتري قوانینوته پاملرنه وکړو ، نومونږ هلته ګورو چې له ګردو وګړو سره په حق او انصاف چلن کېږي - د قانون جوړوني اصلي موخه انصاف او نیاو د «عدل» دی- دوی «قانون» دظلم د سخنیوی په خاطر د مبارزې توغ پورته کوي - ترڅو ګرد محروم او اسکېرلي وګړي د هغه سیوري ته پناه یوسي - او بیاکله چې مونږ جزائي قانون مطالعه کوونو داراته معلومېږي چې د هر جنایت کوونکي شخص لپاره یوډول مجازات او سزاده - څوک چې ناحقه خون وکړي هغه قتل کولای شي ، څوک چې غلا کوي «له قانون سره سم» مجازات کېږي ، څوک چې تیري و کړي هغه تادیب کولای شي - خون کوونکی که عالم وي که ناپوه او مقتول امیروي که بې وزلي «اوپر هغه چاچې تیري شوی وي هغه عربي وي که عجمي ،

Marfat.com

د ختیځ وی او که د لویدیځ ټول د قانون په وړاندی برابر دی.»

الحر بالحر و العبد بالعبد و الانثی بالانثی[۱] ...

د ازاد شخص له ازاد څخه او د مرئی له مرئی څخه او د ښځی له ښځی څخه کسات واخلی -

د اسلام د نظرلورړوالی :

د اسلام دوی له دی څخه هم له زیاتی لوړ نظری څخه استفاده کوی او هغه له دین، توکم اورنګ څخه په صرف نظر کولو ټول بشریت ته درناوی بخشی -

و لقد کرمنا بنی ادم ۲

دغـه درناوی او تـکریم د ټولوتو کونو «انسانانو» یوفطری حق دی او هغه د ګروهی «عقیدی» زدکړی «علم» او دژونـد تیرونی په لحاظ ټولوتو کونوته پـه یوډول زمینـه برابر وی - اسلامی ریاست دادنده «وجیبه» لری چی پرته له تو پیر څخه په یوډول د دغو چارو کفالت و کړی - اسلامی شریعت له دی څخه هم زیاتی هسکی څوکی ته خیږی او فرمائی چی د خدای پـ په وړاندی به د ثواب او عذاب پریکړه «فیصله» د انسانانو په ظاهری کړو «اعمالو» باندی نه بلکه د هغوی له نیتو [illegible] ره نسمه کیږی :

۱- د بقره سورة ۱۱۸، آیات ۲ سپاره ۲۲ رکوع ۲ سوره.

۲- د اسراء سورة - ۷ - آیات ۱۰ سپاره ۷ رکوع ۱۸ سورة او په یقینی توګه مونږ بنی آدم «انسان» ته عزت بخشلای

Marfat.com

ان الله لاینظر الی صورکم ولکن الی قلوبکم .

(رواه مسلم)

« په یقینی توګه خدای پاک ستاسی صورتونوته نه بلکه زړونوته ګوری »

د جزا او سزا اصل انحصار په نیت باندی دی لکه چی د سنت امامانو پدی هکله لاندنی حدیث روایت کړی دی :

انما الاعمال بالنیات و انما لکل امری مانوی ـ

«په یقینی توګه ټول عملونه په نیت پوری اړه لری او د هر چا لپاره هغه څه دی چی د هغه په نیت کښی وی.»

او ددی پرځنګ کښی الله تعالی داهم فرمایلی دی چی د الله تعالی په وړانـدی مقبول نیت دادی، چی د خیر او ګټی رسونی او د خدای پاک د رضامندی نیت وکړای شی «او په ځان ګړی ډول» د سوداګری او کوسی مادی ګټی لاس ته راوړل په نظر کښی وونه نیول شی ـ

. . . و اعبدوا ربکم و افعلو الخیر لعلکم تفلحون۱

دغه ښیګڼه چی یواځی د الله تعالی د رضامندی په خاطر کولای شی لـه هغی څخـه لـه ګټی اخستونکی وګړی څخه د کوم اجر او بدلی هیله لرل ښه کارندی.

و یطعمون الطعام علی حبه مسکیناً و یتیماً و اسیراً ه انما

۱ـ د حج سورة : ۷۷ آیات ۱۷ سپاره ۱۰ رکوع ۲۲ سورة «او د خپل رب عبادت وکړی او ښیګڼی کار وکړی ترڅوتاسی بریالی شی»

Marfat.com

نطعمکم لوجه الله لانرید منکم جزآء ولاشکورا ۲

«او هغوی د خـدای په مینـه بې وزلو او یتیمانو او بندیانوته ډوډی ورکوی، اووائی» په یقینی توگه سونږ خوتاسی ته یواځې د الله تعالی د رضامندی په تکل ډوډی درکوو ، له تاسی څخه د بدلی او منني هیله مندنه یو .»

د نظر دلوړتیا وسعت او کمال :

اسلامی قانون جوړونه خپل د بشر دوستی د کمال وروستنی پړاوته هغه وخت رسیږی کله چی هغه انسان، څاروی، نباتات، جمادات ، مځکه او اسمان د الله تعالی د عبودیت او د فطرت د قوانینو د اطاعت په مزی کښی یوپربل پسی سره وو پی ئی - قرآن څنگه په کښلی انداز کښی هر مسلمان ته د لما نځه په هر رکعت کښی ور په زړه کوی :

الحمد لله رب العلمین ۵ الرحمن الرحیم ۵ ۳

۳- د فاتحه سورة -۱ -۲- ایاتونه

گردثنا او صفت یواځې او یواځې هغه الله تعالی لره دی، چی د ټولونړی والو رب او پالونکی دی، هغه الله چی خورا مهربان او زیات رحم کوونکی دی .

او په دی ډول هغه له هر مسلمان څخه غوښتنه کوی چی باید هغه هره شیبه‌او گړی د اخیره په پام کښی وولری چی دی د هغه کائناتو یوغړی دی ، چی هغه د داسی هستی مخلوق دی چی خورا مهربان او نهایت رحم کونکی دی او چی د هغه رحمت هر شی ته رسیدونکی او گردوته شامل «گډ» دی، له دی امله

هر مسلمان ته لازمه ده هغه چې په کومو کائناتو کښې هستیږی او چې ورته اړتیاهم لری نو د هغو تولو په هکله باید د هغه الله د رحمت ښکارندوی شی چې د هغه صفتونه رحمن او رحیم دی، پداسی حال کښې چې خدای پاک دده داړول دریغ او کارته هډواړتیا نلری.

ایادا اعلانونه د پیل غاښونه وو؟ :

د اخوز مونږ د تهذیب د بشر دوستی هغه مظاهر وو چې د هغه په اساسی تصوراتو کښې هم رول لری او فعالیت کوی او د هغه په قوانینو کښې هم له هغه وخت څخه څرگنددی.

کوم وخت چې هغه خلکو ته اعلان کړای شو - اوس دا پوښتنه پیدا کیږی هغه وخت چې ده د فاتح حثیت ترلاسه کړ او د حکمرانی د درجې په لاس ته راوړو بریالی شو ایا په رښتیا او حقیقی توگه هم د هغه تگلاره همدا ډول وه؟ او که د ملگرو ملتونو د بشری حقوقو د هغه میثاق په څیر دیوی معاهدی په توگه پاتی کړای شو چې د هغه د اعلان ورځ د گردو حکو متونو له خوا نمانځلې کیږی خو په حقیقی توگه هغه د نړی ستر ستر حکومتونه هر وخت هره ورځ او د هر کال له میاشتو څخه په هر میاشت کښې، له پښو لاندی سروئی؟ او بله دا چې دغه اصول یواځې د هغو هیوادنو ترڅولو محددو کړای شو په کومو کښې چې د دوی اعلان و کړای شو - لکه څنگه چې د فرانسی د انقلاب اصول تر فرانسی پوری محدود کړای شو او د فرانسی تر حکومت لاندی په هیوادونو، او د اکتشافی او ترانتداب لاندی سیمو دروازی د هغوی پرمخ

تړلی پاتی شوی ـ د ازادی هغه مجسمه چی د نیویارک په ساحل باندی نصب کړای شوی ده او هر هغه څوک چی امریکا ته ننو وځی هغه گوری ـ ایا د نړی په کومه بله برخه کښی هم دغه ډول کومه مجسمه نصب کړای شوی پداسی حال کښی چی له امریکا څخه په بهرنړی کښی په خپله دامریکایانو له پلوه ډول ډول مانورو په صورت کښی دحال په ژبه په ازادی باندی ملنډی وهل کیږی او په هغې پوری پسخند کولای شي ـ د حریت او ازادی په مینا لو باندی د ظلمولو غرونه چپه کولای شي.

نه ، بلکه هغه څه چی زموږ تهذیب وویل هغه په عملی ډگر کښی وو ښودل ـ موږ پدی هکله باید تاریخ وو پوښتو څکه چی تاریخ ریښتونی گواه دی ـ موږ ته لازمه ده چی موږ د خپل تهذیب د بشر دوستی په اړخ نظر واچوو او موږ باید د خپلو حاکمانو او وگړو هغه کړنلاره و گورو چی د عالم په جریده کی ثبت ده او د دوی هغه چاری چی د تاریخ په سینی کښی محفوظی دی هغه په خپلو نارو سورو کښی د کوسو او ډرنگ حقائقو اعلان کوی ؟

لمړی گواهی :

حضرت ابو ذر رضی الله عنه چی د غفار له قبیلی څخه وو په څه خبره باندی د حضرت ابوبکر رضی الله عنه ازاد کړی مرئی «غلام» ته په غصه کیږی ـ او دوی دواړه د حضرت صلی الله علیه وسلم له یارا نو څخه وو د دوی دواړو ترمنځ پیښه شوی شخړه ووږده شوه او حضرت ابو ذر د زیاتی غصی له امله حضرت بلال ته وویل «ابن السودا» «یعنی د تورپوستکی

زویه» حضرت بلال حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته پدی هکله شکایت وکړ ، نبی علیه الصلوة و السلام حضرت ابو ذر ته وویل «ایا تا ده ته د ده دی مور پیغور ورکړی دی - معلومیږی چی په تا کښی اوس هم څه نا څه جاهلیت موجود دی» حضرت ابو ذر دا فکر وکړ چی ښائی جاهلیت کومی جنسی اخلاق ناوړ تیا ته ویل کیږی او په هغی باندی خو یواځی ځوانان اخته کیږی - له دی امله هغه وویل نه یا رسول الله پدی زړ بودی کښی ؟» حضرت ورته وو فرمایل «هو د استاورور دی» دحضرت له دی وینا څخه وروسته حضرت ابوذر حضرت بلال ته په خپله کړی خبره ډیر» پښیمانه شو، تو به ئی وویستله او خو را ندامت ئی څرگند کړ او په ډیره عاجزی باندی ئی حضرت بلال ته وویل چی زما خو له په لغته ووهه. ۱

دویمه گواهی :

د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښی یوه پیښه ؤ شوه او هغه دا چی د بنی مخزوم د قبیلی یوی ښځی غلا وکړه. هغه ئی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته راوستله ترڅو هغی ته سزا ورکړی- په قریشو باندی دا خبره سخته تمامه شوه- او هغوی په خپل منځ کښی دا فکر او پریکړه وکړه چی څوک مخور پیدا کړی ترڅو هغه حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته د دغی ښځی د سزا معاف کولو سپارښتنه وکړی - تصویب پدی وو شو چی اسامه بن زید ، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته

۱- دا حدیث په بخاری مسلم او نورو کتابونو کښی روایت کړای شوی دی.

Marfat.com

ډیر گران دی ، هغه دا کار کولای شی ، هغوی لاړل او حضرت اسامه ئی د سپارښتنی لپاره چمتو او رضا کړ - هغه لاړ او پدی هکله ئی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته خبره وکړه - حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سخت په غصه شو او اسامه ته ئی وویل «ته د خدای پاک په حدودو کښی سپارښتنه کوی ؟» او بیا ئی وروسته له دی خلک را ټول کړل او د یوی له بلاغت نه ډکی خطبی څخه وروسته ئی خلکو ته وویل «له تاسی څخه دوړاندی ملتونو د هلاکت له عواملو څخه یو دا وو هغه څوک چی د هغوی په وړاندی به شریف وو له هغوی څخه به که کوم یو وغلا وکړه نو هغه ته به ئی هیڅ نه ویل او که کوم خوار او بی وزلی به غلا وکړه نو په هغه به ئی حد جاری کا وو - زما دی په الله تعالی سوګند وی چی که دغه غلا فاطمه بنت محمد صلی الله علیه وسلم هم کړی وای نو ما به د هغی لاس پری کا وو.

دریمه ګواهی :

قیس بن مطاطیه چی یو منافق وو ، یوه ورځ داسی یوی غونډی ته څی چی په هغی کښی سلمان فارسی، صهیب رومی۲ او

۲- دغه دری واړه حضرات د جاهلیت په زمانه کښی مریونه وو خو کله چی د اسلام ځلیدونکی او ازادی ښوونکی لمر طلوع وکړه دغه دری واړه قدر من ازاد کړای شو او د مسلمانانو په انتخاری مشرانو کی شمار شول . ژباړونکی.

بلال حبشی ناست وو - قیس ته وویل «اوس او خزرج خو د دی سړی محمد صلی الله علیه وسلم» مرسته او ملاتړ وکړ خو پدی

نږوهېږو چې دغه وګړي يعنې د بلال، صهيب او سلمان له ده سره ، څه کوي؟» حضرت معاذ بن جبل هم پدغه غونډه کښې موجود وو هغه له خپل ځايه څخه راولاړ شو او قيس ئې له ګريوان څخه ؤ نيوو او په څکولو ئې حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته وروووست او هغه ته ئې عرض وکړ چې ده داسې ويل -

د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم مبارکه څېره له غصې څخه تکه سره شوه او خپل مبارک څادرئې په ولی واچاوو او نبوي جمات ته ئې تشريف يووړ - اعلان وکړای شو چې الصلوة جامعة «يعنې لمونځ دريدونکې دی په هغه وخت کې کله به چې کومه ضروري غونډه وه نو دا ډول اعلان به ئې کاوو خلک را ټول شو ، حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم خطبه ايراد کړه او داسې ئې وو فرمايل : «ای خلکو ! پوه شئ چې ستاسې خدای پاک يو دی ستاسې غور نيکه يو دی او ستاسې دين هم يو دی -» ۱

څلورمه ګواهي :

حضرت عدي بن حاتم طائي له اسلام راوړلو څخه وړاندې مدينې منورې ته‌دروسې، او هاته ګوري چې په نبوي جمات کښې

۱- پورتنی حديث ابن عساکر له زهري څخه روايت کړی دی د حديث پاتې برخه دا ده چې «عربيت د پلار له مليا او د مور له سينې څخه چا ته نه ترلاسه کيږي ، بلکه دا خويوه ژبه ده او څوک چې دا ژبه وائي هغه عرب دی .

Marfat.com

په څلور طرفه د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یاران غونډه شوی او ناست دی ، او په همدغه شیبه کښی له کوم جنګ څخه راستانه شوی زغره او خول او د جنګ نور سامان ئی لا تراوسه ندی لری کړای - او کله چی پدوی باندی د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هیبت او له هغه سره د دوی بی کچه مینه وینی نو عدی بن حاتم ډیر مرعوب کیږی - په همدی وخت کښی د مدینی یوه بی وزله ښځه حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته راځی او ورته وائی «ای د خدای رسوله زه له تاسره په ګوښه کښی څه خبره کول غواړم حضرت صلی الله علیه وسلم ورته فرمائی ډیره ښه ده د مدینی هری کوڅی ته چی وائی زه له تاسره د خبری دا وریدلو په خاطر تلوته تیاریم - بیا حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له د سره ولاړیږی او لږ څه لیری دواړه لاړل او هلته ئی تر ډیره وخته د هغی خبری او ریدلی او بیا بیرته راغی ، حضرت عدی کله چی دا منظر ؤ لیده نو د بشر دوستی دغه بی سیاله او نه تصور کیدونکی دریځ په د خوړا اثر وکړ او مسلمان شو.

پنځمه ګواهی :

هغه وخت چی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له یویشت کلن کشمکش او هلو ځلو څخه وروسته مکه فتحه کړه او هغه ډوک چی د ده د رسالت او دعوت تکذیب ئی کړی وو ، حضرت ئی له کوره ویستلای وو ، او له ده سره جنګیدلی وو ، په دغه ورځ هغوی ټول ماتی خوړلی د ده په وړاندی را ټول اوؤ دړول شول ، نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دوی ته هماغه دعوت ورکړ او هماغه اصول او قوانین ئی ورته

Marfat.com

وړاندې کړل د کوسو اعلان ئې چې له د ښځه مخکښې د همدغې مکې په لوړو ژورو کښې لو ځې پښې کړې وو او یائې د یوو حکمران په حثیت په مدینه منوره کښې کاوو، او د اسلام په تاریخ کښې په بشپړه او ځان ګړې توګه ئې دیوو نوی تهذیب بنسټ کیښود - اوس هم ده د هماغو اصولو د نفاذ اعلان وکړ د کومو د پلې کولو چې ده تر هغه وخته پورې تبلیغ کاوو چې ده ته وروستنی فتح او بریالی توب حاصل شوی نوو - حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د فتح په ورځ د بیت الله په دروازه کښې و دریده او داسې ئې وفرمایل: ای قریشو اسلام نن ستاسې د جاهلیت غرور او نخوت او ستاسې د پلرونو افتخار او مباهات پای ته ؤ رساوو «او د هغو جرړې ئې له بیخه وویستلې - پوه او خبر شئ! ټول بشریت دا دم اولاد دی او ادم له خاورې ځخه تخلیق سیندلای وو» هغه قریش چې تراوسه پورې د نورو عربو مشران وو او په تولنه کښې ئې خپل ځان لوړ ګاڼه سرونه کښته او په پټه خو له د حضرت صلی الله علیه وسلم ارشادات آوری - حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم بیا د دوی په وړاندې د قرآن مجید دا آیات تلاوت کړ چې ده به همیشه لوست:

یاایها الناس انا خلقنکم من ذکر وانثی وجعلنکم شعوباً وقبائل لتعار فوا ان اکر مکم عند الله اتقکم.... (۱)

ای خلکو: ما تاسې له یوونر او یوې ښځې ځخه پیدا کړې یاست او ماتاسې د دې په خاطر په ډلو او قبیلو کښې

۱- د حجرات سورة ۲۶ سپاره ۱۳- ایات لمړی رکوع ۹٤ سورة

ویشلی یاست ترځو یو بل سره ووپیژنی . په یقینی توګه له تاسی

څخه هغه څوک خدای پاک ته ډیر نیږدی دی چی تقوی

لرونکی وی .

شپږمه ګواهی :

او کله چی د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت دوران را دروسی نودی (رض) دیو داسی حاکم په حثیت دګرته را ووزی چی د هغه زړه او سیلوی «روح» له بشر دوستی څخه ډکه وی. او هغه داسی چی کله دئی خلیفه کیږی نو پدی وخت کښی هم دی (رض) د کوځی هغو جینکیوته ورځی چی دهغوی پلرونه په جنګونو کښی شهیدان شوی وو او د هغوی میږی او بیزی ورته لوه سی او فرمائی چی «زه هیله لرم چی د خلافت دنده او مسئولیت ما له هغه حسن خلق څخه وو نه ژغوری کوم چی ما په و خوا له دڅخه تر سره کاوو» .

دویمه ګواهی :

او بیا له هغه څخه وروسته حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د یو شوکت لرونکی خلیفه په توګه را دروسی ، د کمزورو مرستیال دی . په حق باندی تینګ دریږی ، ټول وګړی د هغه په وړاندی په بشپړه توګه برابر دی ، خپل ځان وږی پریږدی ترڅو نور ماړه کاندی ، خپل ځان محروموی ترڅو نوروته ئی ور کړی ، دی په خپله کورونو او هستو ګنځیوته د روسی او د خلکو احوال معلوموی او پدی هکله د ده حالات خو را مشهور دی ، د مثال په ډول ده یو ځل په بازار کښی یو سپین ږیری سړی ؤ لید چی ګدائی ئی کوله او خیر ئی غوښت. حضرت

عمر (رض) له هغه ښځه پوښتنه وکړه چې دې څوک دې ؟ هغه په ځواب کښې ورته وویل چې زه سپین ږیرې یم ، د جزئې دور کولو او د خپل ژوند د اړتیا وو د پوره کولو په خاطر دا گدائی کوم ، نوموړې د مدینې منورې د یهودیانو له جملې ښځه وو . وو گورې حضرت عمر (رض) ! هغه عظیم انسان کله چې دا خبره اورې نو څه ورتــه وائی ؟ حضرت عمر (رض) ورتــه فرمائی چې ای سپین ږیریه موږ له تا سره انصاف ندی کړې ځکه هغه وخت چې ته زلمی وې نو موږ له تا ځخه جزیه واخستله او په زړښو دی کښې مو په ناوړه حالت اخته پرې ښودلې ، بیا ئې هغه له لاسه وونیو او له ځانــ سره ئې بوته ، هغه ته ئې په خپل لاس ډوډې تیاره کړه او بیا ئې په خپل لاس ورکړه او د بیت المال خازن ته ئې فرمانــ صادر کړ چې د سړی او د ده په څېر ټولو وګړو ته دومره روزینه «ورځینی خرڅ» وو ټاکه ، چې د دوی او د دوی د کهول د غړو لپار کفایت وکړی .

«اتمه گواهی» :

یو ځل حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د مدینې منورې په یوه کوڅه کښې تیریده چې هلته ئې یو خواره او نرې جیلکې وُ لیده ، چې غورځیده او ولاړیده به او په لاره کښې روانه وه . حضرت عمر (رض) نوروته وویل «د دې خورا گوتې څومره سخت ناوړه حالت دی ، دا څوک ده ؟ له تاسی نه څوک هغه پیژنی ؟» حضرت عبدالله بنــ عمر (رض) په ځنګ کښې ورسره ولاړ وو او داسې ئې خپل پلارته وویل : «امیر المومنین ! تاسی

هغه نه پیژنی» . حضرت عمر (رض) ورته ؤ فرمایل چی نه» .
حضرت عبدالله ورته وویل دا خو ستاسی خپله لور ده» ده پوښتنه
ورځخه وکړه چی زما کومه یوه لور ده؟ عبدالله بن عمر ورته وویل
داز ما پلانی لور ده یعنی ستانمسی «حضرت عمر (رض) ورته وو
فرمایل چی د اولی داسی ده ؟» عبدالله ورته وویل : «له تا سره
چی څه دی هغه کله ته مونږ ته را کوی ؟ بی وزلی او فقر زما
لور پدی حالت کړی ده . حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته
ؤو فرمایل : زما د په خدای پاک سوگند وی د عامو مسلمانانو
له وظیفی څخه زیات له ما سره ستاسي لپاره هیڅ نشته ، هغه که
د تاسی ارتیاوی پوره کوی او که نه ـ زما او ستاسی په منځ
کښی د خدای پاک کتاب پریکړه کوونکی دی ـ «یعنی قضاوت
کونکی» .

نهمه گواهی :

یو ځل مدینی منوری ته د سوداگر و داسی یو بهیر
راغی ، چی په هغه کښی هلکان او ښځی هم وی . حضرت
عمر رضی الله عنه حضرت عبدالرحمن بن عوف ته وویل ، ایاته
نن شپه د هغوی ساتنه کولای شی ؟ همغه وو چی حضرت عمر
او هغه په گډه سره هغه شپه په ویښه د بهیر د حفاظت په گزمه
کښی تیره کړه ـ او په همدغه حالت کښی دوارو د تهجد
لمونځ هم وکړ ـ حضرت عمر رضی الله عنه په دغه شپه کښی د
کاروانیانو د یوو کوچنی ماشوم ژړاترغوږ شوه ـ هغه ته نیږدی لاړ
او د هغه مورته ئی وویل چی له الله تعالی څخه ویره وکړه په
خپل زوی پا ملرنه وکړه «او بیا بیرته ور څخه لاړ خوشیبی و

روسته ئې ببا د هغه کوچنی ژړا و اورېده، دې بیاد کوچنی مورته لاړاو ورته ئې وویل له الله څخه ووېرېږه، او په کوچنی پامېرنه کوه. او کله چې د شپې وروستئ برخه راغله نوکوچنی بیا و ژړل، حضرت عمر رضی الله عنه د هغه مورته لاړ او ورته‌ئې وویل. «ډېر افسوس د تا په حالت ته خو ډېره بد مرغه مور راته معلومېږې، څه لامل دې چې ستا کوچنی ټوله شپه په کراری ویده نشو. ښځې ته څه معلومه وه چې هغه له امیر المؤمنین سره خبرې کوی، هغې ورته وویل «أی د خدای بنده تا خوزه گرده شپه له خوب نه وو یستمه، زه هغه په زور له‌تی څخه بېلوم، خو هغه نه جلا کېږې». حضرت عمر رضی الله عنه ورته وویل چې داسې ولې کوې؟ هغې ورته وویل»: له دې أمله چې عمر یواځې هغه کوچنی ته ورځنی خرڅ مقرروی چې هغه له تی څخه جلا شوی وی». حضرت عمر رضی الله عنه پوښتنه ور څخه وکړه چې دغه کوچنی د څومره مودی دی؟ ښځې په څواب کښې یو څومیاشتې ورته وو ښودلې، بیا حضرت عمر رضی الله عنه دغې ښځې ته وویل له تی نه د کوچنی په بیلولو کښې دومره بیړه مکوه. بیا حضرت عمر رضی الله عنه د گهیځ لمونځ خلکوته پداسې حالت کښې ور کړ چې د ډېرې ژړا له کبله خلکو قرأت وانوریدلای شو. له سلام گرځولو څخه وروسته ئې وو فرمایل: هلاک دوی عمر «رضی الله عنه» چې د مسلمانانو کوچنیان ئې قتل کړل «بیائې وروسته له هغه ډنډورچی «منادی» ته وویل چې په ښار کښې دا اعلان وکړه چې خلک د یواځې د ورځې خرڅ د تنا کاو په خاطر کوچنیان له‌تی څخه نه‌بیلوی

نه نن نه وروسته به دهر کوچنی لپاره روزینه مقررولای شی» لنډه دا چی د هېواد پهټولو سیمو کښی ددی فرمان اعلان وکړای شو.

ی سیاله :

په خدای دی زما سوگند وی ! په گرد بشری تاریخ کښی د دی په څېر عظمت لرونکی پېښه په نظر نه را درومی : دنړی په گردو تهذیبونو کښی هیڅ داسی یو تهذیب نشته چی د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په څېر داسی مثال وړاندی کړای شی، چی د خو دی په خپله ویښ وی او د بوېر پیره د کوی او اروانیان د ټول ویده وی پداسی حال کښی چی دی پدغه وخت کښی امیر المؤمنین وو ، یعنی د هغه ستر اقتدار څښتن چی هغه د قیصر او کسری په څېر په سترو سترو سلطنتونو بریالی شو خوله دی سره سره هغه داسی کارو کړ چی د نن سبایو عادی . ۍاهی به هم داسی و نکړی چی د یوو کاروان په څارنه دی ساسور وی ، «او بیا د ټوله شپه ویښ او د کوچنی په غم کی وی او تهجد د هم وکړی» حضرت عمر رضی الله عنه دری ځلی د کوچنی سور متوجه کړه چی کوچنی کرار کړی - اوس څوک داسی دی چی د مسافرو له کوچنیانو سره د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په څېر سلوک وکړی ؟ د بشری تاریخ له سترو شخصیتونو څخه څوک دی چی د حضرت عمر رضی الله عالی عنه د دغه بشری شعور گرد ته هم وو رسیدی لای شی ؟

سمه گواهی :

او واوری زمونږ په تهذیب کښی له د څخه هم زیاتی عظمت لرونکی پېښی «واقعات» موجودی دی ، د حضرت عمر

Marfat.com

رضی الله تعالی عنه خدمت گار اسلم وائی چی زه یوه شپه له
حضرت عمر رضی الله تعالی عنه سره وو تم ، مونږ دواړه له
مدینې څخه لرې لاړو ، مونږ د لرې او نیږدې کوورونو په
هکله معلومات تر لاسه کول ، د سفر په دوران کښې په یوو
لرې ځای کښې داور رڼا زمونږ په نظر شوه حضرت عمر رضی
الله تعالی عنه راته وویل «ماته ښکاری څوک لاروی د سړو او
شپې له امله هلته پاتې شوی دی ، څه چې مونږ هم هلته ور
شو» ، مونږ په ګړندی «چابک» قدم اخستلو سره هلته وورسیدو ،
مونږ هلته یوه ښځه وولیده له چې یو څو کوچنیان هم ورسره
ناست دی او کټوئی په نغری باندی ایښې ده ، کوچنیان چیغې
وهی او ژاړی ، حضرت عمر رضی الله تعالی عنه تور سری ته
سلام وا چا وو او ښځه ئی ؤ پوښتله چې څنګه چل دی او تاسې
دلته څه کوئی ؟ ښځې وویل د سړو او شپې له امله مونږ دلته
پاتې شوی یو ، حضرت عمر رضی الله تعالی عنه پوښتنه ور څخه
وکړه «دا کوچنیان ولی ژاړی» ښځې په ځواب کښې وویل چې
«له لوږی څخه» هغه پوښتنه ور څخه وکړه ، «په دی کټوی کښې
د څه بار کړی دی ؟» ښځې ورته وویل «په هغی کښې تشې
او به دی چې د کوچنیانو د ډاډ ګیرنې لپاره می په اور کیښودلی
ده تر څو ماشومان کرار او ویده شی او زما او د عمر رضی
الله تعالی عنه په منځ کښې به الله تعالی فیصله کوی» د ښځې
هدف دا وو چې عمر رضی الله تعالی عنه له ما سره بې انصافی
کوی ، حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وویل : (ای د
خدای بنده عمر ستا په حال څه خبر دی)؟ هغې وویل کله چې
هغه زمونږ له حال څخه غافل دی نویائی ولی خپل ځان دوخت

Marfat.com

خلیفه ته کلی دی ، اسلم وائی چی حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ماته وویل څه چی ځو وروره ، سونږ له هغه ځایه ډیرگړندی روان شو.د ډوډۍ زیر می (گودام) ته لاړو او حضرت عمر رضی الله تعالی عنه دډوډۍ یوه توبره او د غوړیو کوتی را واخستل او ماته ئی وویل چی دغه دواړه زما په اوږه را کښیږده، ما عرض ورته وکړ چی زه به ئی پر خپله اوږه کښیږدم حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په غصه را باندی را برند شو او راته ئی وویل : (ایا د قیامت په ورځ به هم ته زما پیټی (بار) پورته کړی) ؟

همغه وو چی ما هغه دواړه د ده په اوږه کیښودل ، او بیا مونږ دواړه ډیر گړندی روان شو (او د ښځی دمه ځای ته ورسیدو) حضرت عمر رضی الله تعالی عنه اوړه او غوړی ښځی ته په مخکښی کیښودل له بوجی څخه ئی لږ څه اوړه را وویستل او ښځی ته ئی وویل چی هغه لانده کړی اوزه به تر هغو پوری اور تیز بل کړم .

له دی خبری سره سم حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د نغری اورته پوکی پیل کړ ، د ده ډیره مبارکه ږیره گڼه وه ما لیدل چی د ده د ږیری له ویښتو څخه لوگی بهر کیده . تر دی چی غذا پخه شوه ، بیا کټوی حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په خپلولا سو کښته کړه او هغی ښځی ته ئی وویل چی کاسه یا کوم بل لوښی راوړه ، هغی یو لگن را واخست حضرت عمر رضی الله تعالی عنه کوټوی په هغه کښی چپه کړه او هغی ښځی ته ئی وویل چی ته ئی کوچنیانو ته ورکوه اوزه به بیوزی (پکی) ورته

Marfat.com

و همه چی سره شی ، پدی ډول تر هغه وخته پوری دی همغلته ناست وو چی هغوی ټول ماړه شول او ډوډی خوړل ئی بس کړل ، او زیاته غذا چی پاتی شوه هغه ئی په لګن کښی پری ښودله - بیا له دی نه وروسته حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ولاړ شو اوزه هم ورسره ولاړ شوم . دغی ښځی ورته وویل : الله تعالی د له تا سره ښه وکړی له امیر المؤمنین څخه خوته د خلافت زیات وړئ. (حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وو فرمایل :) ته له خولی څخه د نیکی او خیر خبری وو باسه ، سباته کله چی ته امیر المؤمنین ته راشی نو انشاء الله چی هلته به ما بیا موسی. (له دی نه وروسته بیا حضرت عمر رضی الله تعالی عنه له هغه ځایه یوه ټوټه لری لاړ او بیا بیرته راستون شو او د هغوی تم ځای ته نیږدی غلی او پټ کښیناست - ما ورته وویل چی دا کار ستاسی وړندی ، خو هغه ماته هیڅ ځواب را نکړ - مونږ ورته کاته چی هغو کوچنیانو په خپل منځ کښی لوبی کولی ، او بیا ګردویده شول - حضرت عمر رضی الله تعالی عنه الحمد لله وویل او پاڅیده او ماته ئی مخ راواړا وو او راته ئی وویل) اسلم ! هغوی لوږی څور ولی وو هغوی ژړل او ویده کیدلای نشوای ، او زما زړه تر هغه پوری نه ټی غمه کیده چی دوی می د ارام او سکون په حالت کښی نوای لیدلی - له همدی امله ما هغوی په پټه سره وو ځارل چی اوس دوی څنګه دی ؟ (او تاهم ولیده چی هغوی ټول په ډاډه زړه ویده شول .

یوو لسمه ګواهی :

د غم شریکی او مساوات په هکله د بشری تاریخ په نه

Marfat.com

هیریدونکو پیښو کښې یوه هغه پیښه هم ده چې حضرت عمر رضی الله عنه ته «دخلافت په دوران کښې» یوه سپه پیښه شوه. د ده دا خوی وو چې د شپې له مخې به گرزیده او حالات به ئې معلومول، پدی لړ کښې دی یوه شپه له مدینې منورې څخه ووت او په یوه ژوره کښې روان وو چې ناڅا به ئې ژړاتر غوږ شوه، او د ژړا دغه ږغ له داسې یوې خیمې څخه راته چې د هغې په دروازه کښې یو سړی ولاړ وو. حضرت عمر رضی الله عنه هغه ته سلام واچا وو او پوښتنه ئې ورڅخه وکړه چې هغه څوک دی، سړی ورته وویل زه یو اطرافی هستوگنی یم او دلته «مدینې ته» له امیر المؤمنین څخه د مرستې د غوښتو لپاره راغلی یم، حضرت عمر رضی الله عنه پوښتنه ورڅخه وکړه چې دغه ږغ څنگه او ولې را د رومې، سړی حضرت عمر رضی الله عنه ته وویل چې ځه ورووه خپله لاردی وهه له کوم شی سره د چه کار نوی د هغه لټون مکوه، سړي خوار ته څه معلومه وه چې دی له امیر المؤمنین سره خبری کوی حضرت عمر رضی الله عنه په خپلی پوښتنی ټینگارو کړ سړی مجبور شو او ورته ئې وویل چې زما ماندینه «ښځه» ده او دی زیگندی دردو نه ئې دی او له هغې سره هیڅوک هم نشته. د دی خبری په اوریدلو حضرت عمر رضی الله عنه په بیړه خپل کورته لاړ او خپلی میرمنی حضرت أم کلثوم بنت علی رضی الله عنه ته ئې وویل: «آیا ته له هغه ثواب گټلو سره مینه لری کوم چې الله تعالی تاته تیار کړی دی؟» بی بی پوښتنه ورڅخه وکړه «هغه څه شی دی؟» حضرت عمررضی الله عنه

Marfat.com

ټوله قصه رته نیره کړه او هغې ته ئې وویل چې له ده سره لاړه شې او له ځان سره د نوی پیدا کیدونکی ماشوم لپاره اغوستونکی او د زچه لپاره د اړتیا ټول شیان له ځان سره واخلی او له د سره سره د خوړلو اوڅښلو شیان او غوړی‌هم له ځان سره واخلی. هغې هم ټول شیان را واخستل. حضرت عمر رضی الله عنه هغه ور سره واخستل او خپله بی بی ئې په ځان پسی روانه کړه. خوشبې وروسته دواړه خیمې ته ؤ رسیدل، حضرت عمر رضی الله عنه آم کلثوم «خپلې بی بی ته» وویل چې د ننه خیمې ته لاړه شې. او دی له هغه سړی سره د باندکښیناست او اوربل کړ د هغو راوړو شیانو په پخولو ئې پیل وکړ. خو تر اوسه دغه اطرافی سړی ته دا معلومه نده چې دی د دنیا له یوه عظیم شخصیت سره ناست دی.

په همدی وخت لښبی کوچنی د ننه په خیمې کښبی پیدا شو. آم کلثوم له خیمی څخه د ننه ژغ وکړ چې. امیر المؤمنین! خپل دوست ته د زوی د پیدایښت مبارکی وو آیاست. دغه اطرافی سړی کله چې دام کلثوم د ژغ الفاظ واوریدل نو پوه شو چې ده خو خوشبې وړاندی امیر المؤمنین ته ترخه خبره کړی وه او اوس له هغه سره ناست دی، په ده باندی د ویری غوندی حالت راغی او په کرار د حضرت عمر رضی الله عنه له څنګ څخه لری شو.

حضرت عمر رضی الله عنه هغه ته وویل ویریږمه بی تکلف کښینه حضرت عمر رضی الله عنه په خپله کټوی پخه کړه او آم کلثوم ته ئې وویل دا کټوی د رواخله او زچه ته خواره

Marfat.com

ورکړه ، کله چې زچه خواره ؤ خوړل او ښه شوه نو هغه پاتې ئې د سړی مخې ته کېښودل او حضرت عمر رضی الله عنه ورته وویل چې واخله ؤ خوره ډوله شپه دې په ویښه تیره کړه او تکلیف دې ؤ ګاله . بیا ئې وروسته ورته وویل چې سبانا ته راشه ، زه ستا د اړتیا وو د پوره کولو فرمان صادر کړم ، کله چې سبا دغه سړی د خلافت دربار ته لاړ نو حضرت عمر رضی الله عنه د ده کوچنی زوی ته ورځینی خرڅ مقرر کړ او ده ته هم ئې ډیره بخششې ورکړه.

څوک خو د یو مثال هم داسې وړاندې کړی :

ترکومه ځایه چې زه معلومات لرم نو په وثوق سره دا وایم چې د بشری تاریخ د نومیالیو شخصیتونو د ژوند په سوانحو کښې ما خود پورتنې پیښې په څیر داسې څرګنده او د پاملرنې وړپیښه چې دور وروڼی له احساساتو څخه ډکه وی نده لیدلې . امریکا ته د نجات ورکوونکی جارج واشنګټن دا واقعه مشهوره ده چې نوموړی یو ځل په یوو واټ «سړک» باندې تیریده ، هلته ئې ؤ لیدل چې څوکسه عسکر د یوی ډبری د پورته کولو هڅه کوی خو پورته کولای ئې نشی ، د دوی څارونکی له دوی سره ولاړ دی خو مرسته نه ورسره کوی ، ابراهام ورته وویل وروره ته هم له دوی سره مرسته وکړه ، مګر هغه انکار وکړ او په ځواب کښې ئې ورته وویل چې داسې کول زما له حثیت څخه ټیټ کار دی . واشنګټن خپل څادر لرې کړ او په خپله ئې له هغوی سره د ډبرې په پورته کولو کښې مرسته وکړه ، تر دې چې هغوی ډبره پورته کړه او بیا ابراهام هغوی

ته وویل هر وخت چی تاسی ته داسی اړتیا پیښیږی نو د ابراهم د کور پوښتنه کوی . په یقینی توګه هم دا یوه نادره پیښه ده چی د اخلاقو په لوړ والی دلالت کوی خو دا د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه له پورتنی پیښی سره څنګه برابر یدلای شی ؟ چی هغه د شپی خپل خوب . او ارامتیا پری ښودل ، او د خلکو د حالاتو د معلوملو لپاره له کور څخه ؤ وت او که چی هغه ته معلومه شوه چی یوه بلار به ښځه د زیګندی په درد اخته ده او هیڅوک هم د هغی مرستیال نشته نو دی بیرته خپل کورته راغئ او خپله میرمن له ځان سره بیائی ، په خپله د خوراک څښاک شیان اخلی ، او میرمن ئی جامی او نور د اړتیا وړشیان اخلی ، او په توره شپه کښی دواړه د هغه سړی کورته د رومی « د چاچی میرمن ناروغه وه » او هلته د حضرت عمر رضی‌الله عنه میرمن چی زمونږ په اصطلاح کښی ملکه ده ، دوینځی د نده تر سره کوی او په خپله حضرت عمر رضی الله عنه اشپزی کوی . آیا په بشری نفس کښی داسی کوم لوړ مثال شته ؟ چی هغه ته تر اوسه پوری د ګردی نړی ، د سلطنت کوم رئیس رسیدلای نشی .

دا د حضرت عمر رضی الله عنه له عظمتونو څخه یوعظمت دی او دا زمونږ د تهذیب یو روښانه اړخ دی چی د حضرت عمر رضی الله عنه په څیر یو بادیه نشین انسان ئی د یو داسی شخصیت په صورت او قالب کښی واچا وو چی اوس هم هغه د بشری ټولنی په نومیالیو وګړو کښی له ټولو څخه هغه ډول لوړ مقام لری لکه څنګه چی زمونږ د تهذیب مقام د ګردو

Marfat.com

تهذیبونو د لړلیک په سرلښې ځای نیولی دی.

ډلی ډلی :

په دی ځای کښې د دی خبری یادونه هم ضروری ده باید ووایم چې زمونږ تهذیب یواځې حضرت عمر رضی الله عنه د یو بشپړ او خورا مشفق شخصیت په شکل کښې ندی وړاندی کړی ، بلکه د حضرت ابوبکر صدیق ، د حضرت عثمان او د حضرت علی رضوان الله علیهم ، ژوند هم له دغه ډول رحمت او شفقت څخه معمور ، او د بشپړ انسانیت په قالب کښې ئی اچولی وو ، همدارنګه د حضرت عمر بن عبدالعزیز ، صلاح الدین ایوبی او نورو سترو سترو شخصیتونو ، علماوو فقهاوو ، فلاسفه وو او رهبرانو په ژوند کښې هم زمونږ لپاره داسی بې شمیره مثالونه موجود اولاس ته راد رومی ، چې په هراړخیزه توګه هغه زمونږ د تهذیب ځلیدونکی ګواهان دی.

Marfat.com

څلورم باب

مساوات :

زموږ د نه زوال مېندونکي تهذيب دا دويم اړخ دی ، چې هغه د تولګونو ترمنځه د ريښتيني مساوات بنسټونه د دی تکي له په نظر کښې نيولو څخه پرته ټينګ او پلي کړل چې د چارنګ څنګه دي او څوک نه چا سره اړيکي لري ؟ لکه چې قرآن مجيد له د اعلان څخه وروسته «چې فرمايلي ئې دي» :

«ان اکرامکم عندالله اتقکم . . .» . (۱)

ترجمه : په يقيني توګه له تاسي څخه د خدای پاک په وړاندې ډير عزت مند هغه څوک دی چې ډير پرهيزګاروی .

حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د حجة الوداع «يعني خپل وروستني حج» په ژوندي او جاودانه خطبه کښې ئې فرمايلي :

«الناس من آدم وآدم من تراب ، لا فضل لعربي علی اعجمي ولا لابيض علی اسود الا بالتقوی» .

ترجمه : ټول انسانان د آدم اولاد دي او آدم له خاوری جوړ کړای شوی وو . عربي په عجمي هيڅ فضيلت نلري او نه سپين پوستکی په تور پوستکي مګر په تقوی سره .

۱- د حجرات سورة : ۱۳ آيات ، ۲۶ سپاره ، ۹٤ سورة .

Marfat.com

دا يواځې د خولې خبره نه وه :

دا مساوات کوم داسې مساوات نوو ، چې د يو څو رسمي غونډو په وخت کښې يواځې د هغه اعلان وکړای شو . لکه څنګه ئې چې نن سبا په عمومي ډول د لويديځ د تهذيب بچيان کوی . بلکه دا يوحقيقي او د ژوند په مختلفو حالاتو کښې تطبيق کيدونکی داسې بشپړ مساوات وو ، چې د ورځينو چارو په څير ئې کار کاوو چې نه خو د هغه په تطبيق چا حيرانتيا ښکاره کوله او نه په هغه کښې کوم ډول تصنع اوجعل ګډون لاره . او لکه څنګه چې دغه مساوات د هغه جمات په انګړ کښې قدم ايښودی . په کوم کښې چې خاک د الله تعالی د بندګی او د هغه په وړاندې دی ئې وزلی انکسار په خاطر سو ببدل . «حاضريدل» په هغوی کښې به د هر رنګ او توکم وګړی وو او ټول به په يوو فرش باندې يوو بل ته وو ډه لګولی د الله تعالی په عبادت او هغه ته په عاجزی او زاری کولو باندې لګيا وو ، او هيڅ يوو سپين پوستکی به په خپل ځان کښې له د اماله کوم ډول زړه تنګی نه احساسو له چې د هغه په څنګ کښې ، يو تور پوستی حبشی ولی ولاړدی . په همدی ډول دغه مساوات خپله لمن حج ته هم وو غځوله . او هغه وخت چې د مختلفو پاټکيو «طبقو» سپين پوستی وی او که تور پوستی په بيت الله کښې سره ټوليږی نو ټول په يوو ځای د حج مناسک پرځای کوی . يو ډول لباس اغوندی . او په هيڅ ډول د سپين او تور په منځ کوم تو پيرنوی او نه خو کوم سپين ته په تور باندې لوړوالی او امتياز وی . او د زمانی

سترګو د دی مساوات دا منظر هم لیدلای دی چی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ، د مکی د فتح په وخت کښی حضرت بلال حبشی ته حکم کوی چی د حق د اعلان په خاطر د کعبی بام ته ؤو خیږی او اذان وکړی ، د غور او فکر دونی وړخبره ده کعبه ، د الله تعالی هغه کوردی ' چی هغی ته په جاهلیت کښی هم د مقدس حرم مرتبه ورکړای شوی وه او په اسلام کښی هم د قبلی جوړیدلو لوړ مقام ورکړای شوی دی ، خو سونږه ګورو چی یو حبشی مرئی «غلام» د هغی بام ته خیږی او دغه سپیڅلی مقام د هغه تر پښو لاندی کیږی . دا یو داسی مثال دی چی د هغه په هکله ؤ سنی مهذبه نړی هم فکر نشی کولای . د مثال په ډول لکه امریکا ، چی هلته د سپین رنګو او تور پوټکو پاټکی اوس هم جلا جلادی ' مګر اسلام اوس نه بلکه څوارلس سوه کاله وړاندی هغه په عملی ډګر کښی ښودلی دی . د حضرت بلال حبشی رضی الله عنه کعبی ته ختل ، په حقیقت کښی د دی خبری اعلان وو چی انسان ته د کائناتو په هر شی باندی فضیلت او لوړتیا ورکړای شوی ده . او انسان په خپل ایمان ، په خپل علم ، په خپلو نیکو اخلاقو او په خپل عقل د دغه عزت او تکریم وړګرځی نه په خپله غوښه پوست یا رنګ او توکم .

له همدی امله هغه انسان چی خپل ناوړه عملئی شاته غور ځولای وی د هغه ښائسته رنګ هغه مخ په وړاندی نشی بیولای . او هغه تور پوستی چی عقل فراست او اجتهادی پیاوړتیا هغه وړاندی بیولای وی د هغه تور پوست هغه په شانشی تمبولای .

Marfat.com

همدغه وجه وه حضرت ابو ذر غفاری رضی الله عنه سره له دی چی یو جلیل القدر اصحابی وو . مگر هغه وخت چی ده یوه ورځ د غصی په حالت کښی حضرت بلال رضی الله عنه ته وویل چی : «ای د حبشی ښځی زویه ، نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ده دا خبره ؤ نه زغملای شوه او هغه ئی تهدید در او داسی ئی ورته وو فرمایل چی : «په تا کښی اوس هم د جاهلیت بوی پاتی دی چی تا ده ته د ده د مور د تور پوستوالی پیغور ورکړ او د ده خجالت کول د غوښتل ؟» .

دا هغه مقام دی چی د جهل اوعلم په منځ کښی بیاونکی کرښه ده . او په نورو الفاظو کښی دا د ریښتینی بشری تهذیب او د جاهلی تهذیب په منځ کښی بېلونکی پوله ده.

یو مثال :

هغه وخت چی مسلمانانو په مصر باندی یرغل وکړ او هغوی په مصر کښی تر ډیر لری لری ځایونو پوری ؤ رسیدل تر دی چی هغوی د بابلیانو تر کلا پوری ځانونه ؤ رسول ، نو د مصر والی مقوقس له مسلمانانو سره د روغی جوړی د خبرو اترو کولو په تکل یوه ډله هغوی ته ؤ لیږله څو پوښتنه وړ څخه وکړی چی دوی څه غواړی؟ او هغه دا هیله هم څرګنده کړه چی مسلمانان هم باید یو وفد هغه‌ته ؤلیږی - همغه وو چی د مسلمانانو سالار او عمومی قوماندان عمرو بن العاص رضی الله عنه هغه ته هم خپله یوه لس کسیزه ډله ؤ لیږله او مشر ئی حضرت عباده ابن الصامت رضی الله عنه وټاکه او هغه ته ئی له مقوقس سره د خبرو کولو صلاحیت ورکړ - د حضرت عباده

Marfat.com

رنگ خوراتک توروو او دنگ لوړ قد ئې لاره ، کله چې دغه لس کسیزه ډله د مقوقس هستوګنځي ته ورسیدله او حضرت عباده ور وړاندی شونو د هغه د څیری او قامت په لیدلو سره په مقوقس باندی ویره او هیبت راغی ، او د مسلمانانو د هیئت نورو غړو ته ئې وویل : «د خدای په خاطر دغه تور پوستی دما له مخی لری کړئ ، او له ما سره د خبرو واترو کولو لپاره کوم بل سړی له خپل منځ نه وټاکئ .» د هیئت ګرد وغړو په یو خل او یوو اوازو رته وویل : «دی له مونږ څخه په علم او بصیرت» فکر او پوهه کښی په هر لحاظ غوره دی . دی زمونږ مشر دی . مونږ ټول د ده د خبری او رأی په لور رجوع کوو او بل دا چی زمونږ امیر ده ته یو لړ خاص هدایات ورکړی دی او مونږ ته هغه دا حکم کړی دی چی باید مونږ د ده له نظر او رای څخه مخالفت ونکړو» مقوقس د هیئت غړو ته وویل: «تاسی د خبری ته څنګه تیا ریاست چی یو تور پوستی د ستاسی مشر شی پداسی حال کښی چی دی باید ستاسی تر حکم لاندی وای» د هیئت غړو په ځواب کښی ورته وویل : «اوه دا که کیدلای شی ؟ پداسی حال کښی چی دی په مونږ ګردو باندی په علم او شرف ، بصیرت او رأی کښی هم باندی او غوره دی . پاتی شو تور والی . دا خو زمونږ په وړاندی کوم عیب ندی .» د دوی په د خبره مقوقس پړ او لاجواب شو او حضرت عباده رضی الله عنه ته ئې وویل چی : ای تور پوستیه را وړاندی شه خو خبری به لږ په کراری او نرمی سره کوی ، ځکه چی یو خو ستا له تو روالی څخه زما بدن رپیږی ، او که

Marfat.com

ته په کرخته سره خبری وکړی نو زما په ویره کښی به لازیات والی راشی» کله چی حضرت عباد بن الصامت د مقوقس ویره له ده څخه ؤ لیدله‌نو ورته ئی وویل : «ای وروره ! زمونږ په لښکر کښی ډیر زر کسه داسی تور پوستکی موجود دی چی له ما څخه زیات تکتور دی -»

دا کوم یواځینی مثال ندی :

تاسی فکر وکړی چی د اسلامی تهذیب دا اړخ څومره روښانه دی او پدی تهذیب کښی د انسان مقام څومره لوړ دی - گردو وگړو تور والی ډیر ستر عیب گاڼه او هغوی ته د علم او نظر او رأی لوړ مقام ورکول او هغوی تنویر او پرمخ بوول خو پرځای پریږده بلکه تور پوستکی ئی په انسانانو کښی نه شمیرل - خو کله چی زمونږ تهذیب منځته راغی نو هغه ددغو ټولو باطلو معیارونو جرړی وویستلی او باطلو افکارو ته ئی په توهین سره نظر وکړ او حالت داسی شو چی که د تور پوستکو د علم نظر او زړورتیا او میړانی حثیت مخ په وړاندی تلای شوای نو اسلامی ټولنی د هغه په پرمختگ باندی هیڅ کم نیتی نکوله - حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه کوم داسی یواځینی مثال نوو چی هغه اسلامی تهذیب د زعامت او مشر تا به مقام ته ؤ رساوو بلکه د هغه په ډول په سلگونومثالونه اسلامی تهذیب وړاندی کولای شی .

دویم مثال :

عبدالملک بن مروان به «د خپل خلافت په دوران کی» د حج په موسم کښی اعلان کاوو چی له عطا بن رباح څخه پرته

د بل هیڅوک فتوی نور کوی ، او نوموړی د مکې معظمې امام عالم او مفتي وو . ایا تاسې پوهیږی چې عطا بن رباح د کوم رنګ او څنګه بدن څښتن توک وو ؟ هغه یو تور پوستی ، ګوډ ، پیت پوزی کوڼ سترګی او د غوټه لرونکو ویښتانو والا داسې انسان وو چې له هغه سره په څو شیبو کښینا ستو هم ویره راتله - او که به چې هغه د زرګو نو شاګردانو په منځ کښې د درس په کړی «حلقه» کښې ناست وو نو داسې به ښکا ریده لکه چې یو تک تور کارغه د دسالوچو دوړی په سرناست وی مگر همغه تک تور پیت پوزی کوڼ سترګی او ګوډ انسان ته زمونږ تهذیب ' د یوو امام مقام ورکړ او خلک هغه ته د فتوی ورکولو لپاره ورتلل ، د هغه شخصیت په خپل ذات کښې د فکر یو داسې ښوونځی جوړ شو چې له هغه څخه په زرګونو ښائسته رنګی عالمان او فاضلان ګټور وو تل او هغه د دوی په وړاندی یو عزت مند لوړ او د مینې مقام لاره .

له سر څخه تر پښو پوری :

زمونږ د تهذیب او تولنې ' د علم او ادب په ډګر کښې ډیر داسې ماهر وګړی تیر شوی دی چې هغوی په نسل او توکم کښې حبشي تور پوستي وو - خو د دوی دغه تور والی دوی له د خبری څخه نه ژغورل چې هغوی دی د علم او ادب په ډګر کښې پرمختګ وکړی او هغوی دی داسې ادیبان جوړ شی چې هغوی دی د خپل وخت له نازک مزاجو امیرانو او خلفاوو سره کښیني - او یا هغه فقیه شی او داسې کتابونه تصنیف کړی چې په اسلامی علومو او ادب کښې د هغه د

Marfat.com

اعتماد وړ مراجع ؤ گرځیږی د مثال په ډول عثمان بن علی زیلعی چی نوموړی په حنفی فقه کښی په کنز الدقائق نومی کتاب باندی یوه مستنده شرح لیکلی ده او یا جمال الدین ابو محمد عبدالله بن یوسف زیلعی «متوفی ۷٦۲ھ» چی نوموړی د نصیب الرایه په څیر مشهوراو مستند کتاب تصنیف کړی دی - او دغه پورتنی دواړه ښاغلی د حبشه دهیواد دی او دازیلع نومی ځای» هستوګنی وو - پدی برسیره له کافور اخشیدی څخه هم څوک بی خبره ندی ، چی یو تور پوستی غلام وو او په څلورمه هجری پیړی کښی د مصر حکمران وو او دا هغه څوک دی چی متنبی د هغه په هکله په خپلو شعرونو کښی د هغه د ستاینی او غندنی په توسه د هغه نوم تر قیامت پوری ژوندی ساتلی دی .

د رنګ تور والی او سپین والی نه بلکه د عمل تور والی او سپین والی معتبر دی

لنډه دا چی زمونږ تهذیب د تور پوستو او سپین پوستو په منځ کښی هیڅ ډول طبقاتی توپیر ته قائل ندی او نه په اسلامی تهذیب کښی د تور پوستکو لپاره داسی ځانګړی هستو ګنځی او سیمه ټاکل شوی چه په هغه کښی دوی له سپین پوستو څخه لری او جلاوو هستیږی او نه د هغوی په حقوقو کښی د داسی کمښت راوستلو قائل دی چی د هغه په توسه سپین پوستکی په هغوی باندی اوړوی او دوی دی د سپین پوستکو په تشدد او تیری زغملو قوراً او جبراً مجبور کړای شوی وی . بلکه زمونږ تهذیب یو داسی حقیقی بشری تهذیب دی

چې د هغه په وړاندې بشریت خورا ارزښت لری هغه گردو وگړو ته یواځې د حق او ښیگڼې په معیار سره گوری او د هغه په وړاندی یواځې د اعمالو تور والی او سپین والی معیار دی. او د پوست سپین والی او تور والی ته اعتبار نه ورکوی.

څوک داعي کولای شي :

داسې تهذیب چې په هغه‌کښې یو رنگ ته په بل رنگ او یو توکم ته په بل توکم باندې فوقیت او لوړ والی، نوی ورکړ شوی یواځې هغه توک ئې پلی کولای شي، چې خورا د پراخ نظر او د ښه اخلاقو څښتن وی - او همدغه عزت او تکریم لرونکی تهذیب د بشریت د سعادت او نیکمرغی ځانگو جوړیدلای شي - او هغه تهذیب چې په هغه کښې سپین پوستکي ته په تور پوستکي فوقیت ورکړای شوی وی تور پوستی بې وزلی وی، او سپین پوستی پکښې د هوسا او سوکاله ژوند تیرولو مستحق وگڼلای شي، تور پوستی ستړی ستومانه او سپین پوستی په ارامه باندې وخت تیر وی داسې تهذیب هغه جاهلي تهذیب دی چې بشریت په زرگونو کاونه، د مظلومه، قرنونو په لور تمبوی - داسې تهذیب احمقانه کبر جن جاهل اوروند تهذیب دی که څه هم په وینا سره خو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضرت ابو ذر غفاری رضی الله عنه ته فرمایلی وو چې: «انک امرأ فیک جاهلیة» خو دا جمله په حقیقت کښې د هغه وجدان ښکارندویه ده چې له هغه څخه هر هغه جاهلي تهذیب ترکیب موسی چې هغه په توکونو یا د توکونو په خاوره او وینه کښې د ژبې او رنگ په اساس تو پیر کوی - اسلام د دغه

دول باطلو تهذیبونو د ژوند په هر ډگر کښې مقابله کړی ده ـ
په جمات کښې ، په محکمه کښې ، د قیادت په ډگر کښې ،
اسلام په دغو پوړتنیو ټولو سواردو کښې له خپل دوست او
دښمن سره په یو ډول او مساویانه توگه چلن کړی دی .

فمن یعمل مثقال ذرة خیراً یره و من یعمل مثقال ذرة
شرا یره ۱

هغه چاچې یوپوټې نیکی کړی وی هم هغه به ووینی او
چاچې یوپوټې بدکړی وی هم هغه به گوری .

پرمختللی جاهلیت هم سبق ته اړتیالری :

دا صحیح ده چې له تیرشوی پنځوس کلن دور څخه وروسته
اوس دا حقیقت له هیچا څخه پټ نه پاتی کیږی چی د نسلونو تر
منځه یواځې درنگ په اساس دا توپیر کول یواحمقانه حرکت
او دریغ دی او داډول دریغ هیڅ پوپرمختللی تهذیب نشی
زغملا ی او زمونږ له تهذیب څخه خوهېڅ کله هم داسی هیله
نشی کیدلای ـ ځکه چی ده په خپل ټولنیز مساوات او انسان
پالی سینی دد نیاله گردو تهذیبونو څخه پدی هکله زیات نوم
گټلی دی ، له همدی امله مونږ تهد خپل تهذیب په هکله
بحث کول حیرانوونکی معلومیږی ـ خود مجبوریت له مخی پدی
پرمختللی دور کښی او د ملگرو ملتونو «د سازمان» له جوړیدو
او د هغه له خواد بشری حقوقو له اعلان سره سره پدی ډول

۱ـ دزل زال سورة ـ ۷ـ۸ ـ ایاتونه . ۳ سپاره د سورة شمیره
۹۹ .

سمانلو باندی مونږ ته دلیکنی اړتیاپید اکیږی، ځکه چی همدا اوس هم په جنوبی افریقه کښی د نسلی امتیاز انسان د ښمنه عمل مونږ په سترګو وینو او پدی هکله به مونږ په راتلونکی ورځ کښی زړه درده وونکی خبری واورو په ګینی کښی د ښکیلاک «استعمار» بیرنووونکی ظلمونه ګرده نړی ګوری، په امریکا کښی چی په حبشو باندی څه تیریږی هغه له هیچا څخه پټ ندی، او له د څخه هم زیاده حیرانووونکی خبره خوداده هغه څوک چی په جنوبی افریقه کښی دنسلی امتیاز تحریک پلی اړی او هغه ته بلونکی دی او هغه څوک چی په ګینی کښی په تورپوستو باندی اقتصادی ظلمونه دوی او هغه څوک چی په امریکه کښی حبشیانو ته خورا سخت عذابونه ورکوی، له هغو ټولو څخه یو هم د ختیځو ملتونو وګړی ندی، ترڅو هغه ته د مرتجع، وروسته پاتی او حماقت پیغور ورکړای شی - بلکه هغه ټول د دوی په ګمان داروپا د پرمختللو او متمد نو هغو ملتونوزا من دی چی د ملګرو ملتونو په سازمان کښی په مهمو او ارزښتناکو هیوا دونو کښی شمیرلای شی - داروپا دغه تش په نوم د تهذیب بچیان همیشه د ختیځ وو سیدونکو ملتونو ته د مرتجع او متعصب پیغورونه ورکوی، خو دوی همغلته کوم څه چی کوی هغه د هیچا له سترګونه پټ ندی - او کوم هیوادونه چی دغه ناوړه اوله شرمه ډک کارونه کوی هغوی د ملګرو ملتونو په مهمو مبصرینو کښی شمیرل کیږی. پدی وخت کښی امریکا ګرد ملګری ملتونه کنټرولوی، بریطانیه دارو پا هغه سترحکومت دی چی په خپل جمهوریت و یاړی' جنوبی افریقه د هغه ځای

نوی کشف کړای شوی هیواد دی چی د هغه په پولو کښی داروپائی ښکیلاک سپین پوستی گوډاگیان میشته دی ، او اوس په دغه هیواد حکومت کوی، دغه هیواد هم د تهذیبی نړی په مهمو هیوادونو کښی گڼل کیږی - همدارنگه جنوبی امریکا هم د ملگرو ملتو د ساز مان د«هیوادونومهم هیواددی او د ملگرو ملتونو د منځنی پاڼکی په حکومتونو کښی د هغه خبره په بشپړه توگه منلای شی - دا د تهذیب د تږغ هغه پورته کونکی هیوادونه دی ، چی د شلمی پیړی په روان دور کښی ، د بشریت د تاریخ د هغه ناوړه جنایت ارتکاب کوی، چی د هغه مثال د بشریت په تیر شوی تاریخ کښی تردیره لری پوری نشی لیدل کیدلای او هغه دا چی په خپله یو انسان راولاړیږی په خپل ورور باندی ظلم او تیری کوی او هغه هم له دی امله نه چی هغه کمزوری او ناپوه دی بلکه له دی امله چی هغه تور پوستی دی .

هنداره درو اخلاست :

د لوید یځی افریقا حکومت د نسلی توپیر او امتیاز پالیسی غوره کړی ده او هغه د سپین پوستو او تورپوستو قامونو لپاره ځانگړی دندی ټاکلی دی او د ملگرو ملتونو داسیائی ځانگی د افریقائی گروپ له پرلپسی احتجاجونو او سختو مخالفتونو سره سره، هغه په خپله پورتنی پالیسی باندی ټینگار کوی - بریطانیه په کینی کښی د هغه هیواد په وطن پال اوازادی غوښتونکی نهضت «ماؤماؤ» باندی ډول ډول ظلمونه کوی او د هغوی ټولنیز قتلان کیږی - بریطانیه په کینی کی د سخکودویش په هکله د

۱۹۱۵ مسیحی کال د نافذکړای شوی قانون په دوام باندی تنبګار کوی ـ په پورتنی قانون کښی په ګینی کښی میشته کړای شویو ۲۹ زور سپین پوستوته دو مره مځکه ورکړای شوی ده چی د ګینی څلور ملیونه پنځه پنځوس زره تور پوستو خوار انودا حالت دی چی د سپین پوستو له خواپر هغوی باندی د هغو په کورونو ، پټیو او د کارکولو په وخت کښی یرغل او غوتی کولای شی پداسی حال کښی چی هغوی د ګینی اصلی هستوګنی دی او د خپل هیواد د دولت او حکومت حق دار همدوی دی ـ ښاغلی «سیرالیون» کله چی په ۱۹۵۵ مسیحی کال کښی دملګرو ملتو په سازمان کښی د ګینی د عوامو له خوا دلمړی او ازاد نماینده په توګه وټاکل شو , ده په خپله یوه وینا کښی د ګینی حکومت د پالیسی په تشریح کښی داسی وویل : «د ګینی د محکومی برخی کورنی حالت داسی دی چی هلته ټوله د کروندی ور مځکه د سپین پوستو لپاره ده او دا به یوډول منافقت وی چی زه دا خبره په ډاګه ونه وایم چی په ګینی کښی د سپین پوستو ګټوته لمړی مقام ورکړ شوی دی ـ د ګینی له سیاست د هغه د حکومت له قانون او د هغه له پالیسیو څخه داسی ښبی په ډاګه څرګندیږی چی هلته یوسپین ښکیلاک جوړیدونکی دی ـ په ګینی کی تراوسه پوری لویدیځ حکمران پدی پالیسی باندی روان دی چی مځکه د ټوله سپین پوستوته ورکړای شی ـ او هغوی داحق لری چی د دغو مځکو لاس ته راوړی ګټی هر څنګه چی وغواړی مصرف کړی .

هلته د څکې په هکله له نادرو قوانینو څخه یودا قانون

Marfat.com

هم دی ، کومه ځمکه چې د هغی اندازه له .... ۵ بنځه زره هکتاره څخه زیاته نوی د هغې په هکله حاکمان ددی واک لری چې هغه دلیر معاوضی په بدل یعنی په یو کال کښی د ۹۹۹۸ د هغه هیواد درویپو په بدل کښی په اجاره ورکړی - ددی قانون نتیجه دا شوی ده چې هلته له اروپائی وګړو سره د یو کس لپاره ... ۵ پنځه سوه هکتاره ځمکه ده خو د دی په مقابل کښی د هغه له اصلی هستوګنو سره د یوکس لپاره ۸ هکتاره ځمکه ده ، پدا سی حال کښی چې وروستنی ډله وګړی د ګینی اصلی هستوګنی دی . پدی برسیره هلته سپین پوستکو ته جلا او تور پوستکوته جلا د هستوګنی لپاره سیمی ټاکل شوی دی او تور پوستی هیڅ کله او په هیڅ وخت کښی د سپین پوستو د هستوګنی سیمی ته ننشی ورتلای او کله چې د کار او مزدوری لپاره تور پوستو ته د سپین پوستو اړتیا پیدا شی نو هغوی هلته بیائی خو څنګه چې کار پائی ته رسیږی نو دغه تور پوستی د خپلو فودالانو له سیمی څخه په منډه ووځی او ځانونه خپلو جونګړو ته رسوی او دا هم له د امله چې دوی ته مزدوری ډیره لږ ورکوی او که نه نو سپین پوستکو به دغه تور پوستی خواران په دغه حالت کښی هم نوای پری ښودلی .

دا امریکا دی :

که چې مونږ په امریکا کښی د تور پوستکو او سیدونکو حالات مطالعه کوو نو مونږ ته پرهغوی باندی د خو را درد وونکو ظلمونو معلومات لاس ته راځی او د هغوی له معلومولو سره سم په انسان باندی ترهه او هیبت را د روسی - امریکا

یونوی پیدا کړای شوی لویه و چه «بر اعظم» ده او د مهذب والی ستر مدعی دی - امریکا ته په رسیدلو ، هر ورتلونکی ته د نیویارک په بندرګاه کښې د ازادی یوه ستره نصب کړای شوی مجسمه تر سترګو کیږی ، چې هر ورتلونکی ته هر کلی وائی - د دغی مجسمې لاندی داسی لیکل شوی دی :

«خپل بې کسه خوریدلی او مړ نی وګړی ما ته راوؤ سپاری ترڅو هغوی دلته د ازادی ژوند و کړای شی - تاسی خپل ګنړ رټل شوی ما ته را واستوی - هغه وګړی چې نه خو د هغوی هستو ګنځی وی او نه هیواد ، واخلی زه حاضریم او خپلی طلائی دروازی ته نیږدی مشال په لاس ولاړیم».

هوکی د بشریت د ازادی په دغه ستر مدعی هیواد کښې چې د هغه په ګردو پولو او بنا درو او په ښارونو کښې ، او له ګردو څخه په ستر ښار نیویارک کښې د ازادی دغه مجسمه نصب ده ، په تور پوستو باندی ظلمونه کیږی - د بشریت په تاریخ کښې دا له ټولو څخه خورا ناوړه جنایت دی - زه پدی لړ کښې له خپل ځان څخه څه ویل نه غواړم چې پدی لړ کښې په خپله څه وو ایم بلکه دا په خپله د هغه ملت اعترف دی چې هغه دا هر څه په خپله کوی - او حقیقت هم په همدی ډول دی او هلته هر څه چې کیږی د غور او فکر له مخی کولای شی - جیمز بیرنز چې د امریکا د سنا د مجلس غړی دی داسی وائی : «هیڅ یو تور پوستی دا حق نلری چې «په امریکه کښې» په هغه څیر د سیاسی مساوات خیالات په ذهن کښې راوړی لکه څنګه چې په جنوبی ایالا تو کښې کیږی - دا هیواد د سپین

پوستو دی او په همدغه دریځ به د همیش لپاره وی».

ټول بدن داغ داغ دی :

په امریکا کښې ، په حبشیانو باندې کوونکی مظالم په مختلف ډول او د ژوند په مختلفو اړخونو کښې پرهغوی باندې کولای شی د مثال په ډول ثقافتی اړخ ئی وګوری چې د امریکا نیږدی په شلو ایالاتو کښې تور پوستوته دا اجازه نشته چې هغوی دی له سپین پوستو سره یو ځای په یو ښو ونځی او یا یوو پوهنتون کښې تحصیل وکړای شی ، د مسیسیپی د قانون په ۲۵۷ ماده کښې په څرګنده توګه دا لیکل شوی دی :

«پدی ډګر ــ یعنې د ښوونې او روزنې په ډګر کښې دا خبره باید په نظر کښې ونیول شی چې د سپین پوستو او تور پوستو د کوچنیانو د زده کړې لپاره د ځانګړی ځانګړی تیاری ونیول شی ، پ ی اساس پدی لړ کښې لوړی اقدام دادی چې د دواړو ښوونځی د ځانګړې وی».

د فلوریدا په ایلت کښې خوان په تعلیمی نصاب کښې هم تو پیر ضروری ګڼل شوی دی او هلته د سپین پوستو او تورپوستو د لوست کتابونه هم ځانګړی دی ـ د امریکا په ټولو ایلاتو کښې هیڅ سپین پوټی له حبشی ښځی سره واده نشی کولای او نه کوم حبشی نرله سپین پوستی ښځی سره واده کولای شی ـ د مسیسیپی په ایالت کښې دا ډول واده او نکاح په قانونی توګه فسخ او باطله ده ، بلکه په هغه ایالت کی له داسی سپین پوستی شخص سره هم واده نشی کولای چې د هغه په رګونو کښې ګرزیدونکی وینه په ۱/۸ کی ونډه هم د کوم تور

پوستي وي.

د کارگرانو د کار په ډګر کښې چې کوم تو پير هلته د دغو دواړو نسلونو ترمنځ موجودي د هغه حالت دادي چې په کارخانه کې د کوم حبشي له سپين پوستي سره په يو ميز کښيناستل خو پرېږده، حبشيان هغو دروازوته د ننوتلو حق هم نلري کوم چې د سپين پوستو د وتلو او ننوتلو لپاره ټاکلې شوي دي.

په ټولنيز اړخ کښې ئې د نسلي تو پير دا حالت دى چې نيږدي په ټو ارلسو ايالتونو کښې، په ګاډي کښې د سفر په دوران کښې، په قانوني توګه د حبشيانو د ناستې کوټې له سپين پوستو څخه جلاوي - د اورګاډيو سرويزو او د ټيلفون په خونو کښې د حبشيانو د ناستې لپاره ځانګړي انتظامات نيول کېږي - په روغتونونو کښې د حبشيانو خونې جلاوي - ان تردې چې د دماغي ناروغيو په روغتونونو کښې هم سپين پوستو ليونيانو ته په تورپوستو ليونيانو باندې امتيازي حثيت ورکړای شوي دي او له د څخه هم زيات حيرانوونکۍ هغه اعلان دى چې د واشنګټن د سپيو د ايديټرۍ «قبرستان» رئيس صاحب وکړ او داسې ئې وويل چې په راتلونکې کښې به هغه هيڅکله هم په خپلې ايديره

کښې د هغو سپيانو دفن کولو ته اجازه ورنکړي چې د هغوی مالکان تورپوستي وي - نوموړي پدې باندې اعتراف کوی چې له مړيني څخه وروسته په خپله خو ددې خبرې هيڅ باک نلري چې هغوی څنګ په څنګ بلکه ټول په يوو غوجوړي «چقوري» کښې دفن کړای شي خو د هغوی مهذب مالکان دا که خوښوي چې د هغوی عزت مند سپي دې د يوو تور پوستي د سپي

Marfat.com

ترخنگ دفن وی او پدی. ځای کښی د هم د مساوات ، ناوړه ، حرکت تبارز وکړی.

یواځی غولونه ده :

کله کله امریکائی دیپلوماتان ، د دغه شرم ناک حالت توجیه داسی کوی چی نسلی تو پیر یواځی د امریکا په جنوبی ایالاتو کښی ډیر زیات منڅل کیږی او جنوبی ایالتونه تر اوسه پوری دومره مهذب نه دی ـ لکه څومره چی شمالی ایالات مهذب دی مگر قطع نظر له د څخه چی د دوی دغه عذر د دوی له گناه څخه ډیر ناوړه دی خو مگر برسیره پدی چی د گناه دغه معذرت له گناه څخه خورا ناوړه دی حقیقت ته هم غلط رنگ ورکوی او د هیواد اصلی حالت د دوی د پورتنی توجیه تکذیب کوی ځکه چی ـ د امریکا د شمالی ایالاتو په ټولو ښارونو کښی حبشی وگړی په داسی چټلو سیمو کښی ژوند کوی چی د هغو ټولی خونی خامی او له تختو او کړلو څخه جوړی کړای شوی دی ، او دغه ټولی داسی سیمی دی چی د گنگیو او کثافتونو ډیرانونه پکښی پرا ته دی ، د مچانو او غوماشو تور غوبل وی ـ او زیات وختونه له لرگیو څخه په دغو جوړو کړای شویو خونو کښی اورلگیږی «چی د مال او سر زیانو نه ورته رسوی» د نیویارک په هارلم نومی کو څه کښی چی د دغه ښار د حبشیانو د هستوگنو کو څه ده هلته یواځی په یوه خو نه کښی نیږ دی نولس کسه حبشیان هستیږی ـ د نیو یارک یوو اخبار لیکلی دی چی ! «که موږ د هارلم د کوڅی د کڼو هستوگنو په څیر د ټولو امریکایانو میشته کیدل پیل کړو نو د امریکا

ټول وګړيز نفوس د نيو يارک د اوسني ښار په نيمائي برخه کښې ميشته او ځائيدلای شي» د واشنګټن د رياست هسته ګنځی «ارګ» ته مخامخ او د ابراهام لنکن د ښايسته او مشهوري مجسمي له سيوري لاندي يو داسي محله جوړه شوی ده چي په هغي کښي دوه نيم لکه حبشيان هستيږي يعني د دارالخلافه د ټول نفوس څلورمه ونډه، او دغه خواران هلته داسي ژوند تيروی لکه څنګه چي څاروی په ځپاو غوجلو کښي ژوند کوی ، او په همدغه دارالخلافه کښي هغو پوهنځيو ، روغتونونو، سيل ځايونو، هوټلونو او ريستورانونو ته د حبشيانو لپاره د ورتلو اجازه نشته ځکه چي د سپين پوستو لپاره مخصوص ګڼل شوی دی .

ان ترڅو چي دوی د سپين پوستکو کليسا ګانو ته هم ننوتلای - وائي چي يوځل په واشنګټن کښي د پانامه د جمهوريت يو حبشي د کاتوليکانو يوی کليسانه د عبادت کولو په خاطر ننووت خو هلته ده ته يوو «راهب» يو لکی کاغذ پداسي حال کښي ورکړ چي دغه حبشي په عبادت کښي مصروف وو پدغه کاغذ کښي د واشنګټن د هغي کليسا ادرس ليکل شوی وو چي هغه د تور پوستو وګړو لپاره مخصوصه ده . او کله چي له دغه «راهب» څخه د ده دی دغه حرکت پوښتنه وکړای شوه نو هغه په ځواب کښي وويل ، پدی ښار کښي د حبشي کاتوليکانو لپاره ځانګړی کليسا موجوده ده - دغه حبشي هلته د خپل رب عبادت کولای شي - دغه دريغ د هغو وګړو دی چي هغوی بشريت ته دا زيری ورکوی او وائي چي حضرت عيسی عليه السلام د ټولی بشری نړی ناجي او خلاصوونکی دی .

Marfat.com

په دغه ډول سپکوونکي فضا کښې له بې وزلي او بدحالي سره مخامخ او په مختلفو رنځو نو او ناروغيو اخته زيږي پنځلس مليونه هغه حبشي تور پوستان په امريکا کښې د ژوند خورا ترخې شپې او ورځې تيروي چې هغوی د دغه هيواد د ټولو هستوګنو د نفوس نيږدي لسمه برخه ده ـ خو بيا هم له دې سره سره امريکا په ملګرو ملتونو کښې دا دعوه کوی چې هغه د آزادۍ او حريت توغ پور ته کوونکې دی او د ګردې نړۍ د بشري ملتونو آزادي او سوله غواړي .

د خپلې کوږنۍ غړي پرې ګواه دي :

سونږ دلته د يوو امريکائي ليکوال «هيري هائي ورډ» له کتاب» څخه چې نوم ئې د «تور پوستکو ازادي» دي يو څو داسې اقتباسات د ګواه په توګه وړاندې کوو چې د هغه حريت او ازادي دی د حقيقت ښکارند وی دی ، د کومې چې امريکا په ډير ستر طمطراق دعوه کووی «نوموړی په خپل پورتني کتاب کښې ليکلي دي» : «پدې کښې شک نشته چې له جنوبي افريقا څخه پرته ، د نسلي توپير په اصولو باندې کوم يو ملت په غلام ګڼلو باندې دومره ذليل او توهين کړای شوی نه دی لکه څومره چې زمونږ په هيواد امريکا» کښې ذليل کړای شوی دی، که څههم غلامي دخپل معروف او اصطلاحي مفهوم له نظره پای ته رسيدلې ده او هغه دا چې مالک د خپل غلام داسې ملکيت نلري لکه څنګه چې هغه د خپلو نورو تمليکي شيانو په هر حيثيت مالک وی . مګر د يو طبقاتي نظام دحاکميت په وجه غلامي اوس هم موجوده ده او اوسنی غلامي پدې ډول

Marfat.com

ده چی د سپین پوستو لپاره خو دی د سو کاله او هوسا ژوند کولو گرد لوازم موجودوی مگر تور پوستوته دی له هغوی څخه په ټیټه درجه کښی ځای ورکړای شوی وی او د خپلی دغی پالیسی د پیاوړتیا لپاره له مختلفو لارو او ذرائع څخه کار اخستل کیږی ـ او هغه دا چی ځنی وختونه د وژنی او هلاکت د احکاسو د صادرولو له لاری خپله دغه پالیسی نافذیږی او له قدرت څخه گټوره نړی ئی د حبشی وگړو په هکله جاری کوی . او یا د غیر منصفانه او ظالمانه قانونی احکاسو په شکل کښی او کله کله د داسی رسم او رواج په شکل کښی چی د هغه په هکله خدای پاک هیڅ دلیل ندی نازل کړی .

او دا دی هم وا وری :

د اقتصادیو مشهور امریکائی متخصص ښاغلی «ډکټر بیرلو» وائی :

په دی کښی شک نشته هغو صناعتی وگړو چی د امریکا د خانه جنگی په زمانه کښی ئی په فدرالی حکومت قبضه کړی وه ، هغو په حقیقت کښی د حبشی قام ازادی نه غوښتله ، بلکه هغوی غوښتل چی نه یواځی دوی بلکه د امریکا جنوبی ایالات چی د تورپوستکو غلامانو یواځینی مالک ځان گڼی ، او له هغوی څخه بی دریغه گټه اخلی ، هغوی باید دغه گټه یواځی ونه خوری بلکه مونږ هم ورسره شریک شو . حقیقت خو دادی چی دیموکراتیک گوند او نظامی ځواک په گډه سره په جنوبی ایالاتو کښی دا سیاسی رول لوبا وو چی د توررپوستو له

Marfat.com

په حوانیو مالکانو سره ئی دا تړون وکړ چی تور پوستی باید بیا له سره نوی غلامان وګرزولای شی.»

دا هم وګوری :

همدغه مصنف لیکلی دی :

«د نسلی تو پیر زهر په ډیره ناوړه توګه د هیواد په طول او عرض کښی تیت شوی دی او د امریکائی تولنی په رګونو کښی ئی داسی سرایت کړی دی چی اوس عام وګړی ددی خبری عادی ګرزیدلی دی چی هغوی باید په هیڅ صورت کښی هم د حبشی قام او نورو اقلیتونو سپکاوی او تذلیل له لاسه ورنکړی او د دغه تحقیر او استخفاف اپاره نوی او ډول ډول تعبیرونه او اشاری وضع کوی.»

دوه نور ګواهان :

ښاغلی «جاک لیټ ، او ښاغلی» «لمی مور» وائی دی :

«د نړی په ملتونو کښی امریکا له دی امله شهرت اری چی د هغه دی سمبول امتیاز دحریت تمثال دی ـ او د هغه دا معنی ده چی موږ په خپل هیواد کښی هر یو راتلونکی او پناه اخستونکی ته هر کلی وایو ، برابره خبره ده که هغه له بل ځایه د ظلم او تیری له امله راتښتید لای وی او یا پر بل باندی له ظلم کولو اوکړ او رسولو څخه په ډری تښتیدلو دلته راغلی وی ـ خو مګر دا ډیره د خواشینی خبره ده چی له کومه وخته دغه د ازادی مجسمه نصب کړای شوی ده په امریکا کښی دازادی او مساوات دغه پورتنی مفهوم پای ته رسیدلای دی.»

یوه بوړنوونکې پیښه :

په پای کښې له ټولو څخه زړ ته دا پیښه د یادونې وړ ده چې په ۱۸۴۶ مسیحي کال کښې د کولمبیا په ښار کښې، یوو حبشي ځوان او د هغه مور خپله راډیو د تخنیکي خرابیتا د جوړولو او د هغې د خرابو پرزو د بدلولو لپاره د کوم راډیو جوړه وونکي دوکان ته یوړه دوکاندار د راډیو د ترمیم لګښت ورته ووایه چې دومره ډالره کیږي هغوی ورسره ومنله څه زمانه وروسته چې هغوی د ترمیم پیسې ورکړې او راډیو ئې را واخستله هغوی ده په وړاندې د راډیو د معلومولو لپاره د هغې غوږتا وکړ او یو پلو بل پلوئې ډیره وو خو ځوله خو راډیو ؤنه ږغیده او د هغې په خوانې خرابتیا په خپل حال ده، او هیڅ ډول مرمت ئې ندی کړای شوئی - د حبشي مور دوکاندار ته وویل چې تا خو له موږ څخه د یارلس ډالره واخستل او راډیو اوس هم د په خوا په څیر ګونګې ده؟ ددې پدې خبره چې دوکاندار هغه د ده په مقابل کښې ګستاخي وګڼله خپلو شاګردانو ته حکم وکړ چې هغه له دوکان څخه په زوروؤ باسي - شاګردانو دغه بې وزلې او خوار ګوتې ښځه ټیل وهله او له دوکان څخه بهر پرسخی ؤ غورځیدله - دې دوکاندار پدې عمل حبشي په غصه شو او د هغه شاګرد ئې وواهه او په څکه ئې وو پرزا وو - د حبشي له د کار سره د دوکاندار سپین پوستو ګونډه یا نوهې سوران پیل کړ او چغې ئې وهلې چې دغه بد چلن حبشي قتل کړ ئې، له دغو چغو سره سم د حبشي په شاوخوا د سپین پوستو یو ستر لښکرار ټول شو او ټولودا سوری

Marfat.com

وهلی چی مونږ به له دی دواړو «یعنی مور او زوی» څخه بدل واخلو - د امریکنیانو په اصطلاح کښی له حبشو څخه بدله اخستل دا معنی لری چی پرته له رسمی محاکمی او قانونی فیصلی څخه سم له لاسه او په خپل واک د هغوی سردی له تن څخه پری کړای شی او د کومی بلی سزا خو تصور هم نکوی - لنډه دا چی دغه دواړه مور او زوی له د غویر غلګرو څخه خلاص کړای شو او هغه دواړه بندی خانی ته بوتلای شو مګر د سپین پوستو غصه سړه نشوه ، او هغوی د حبشیانو په یوه محله باندی یرغل وکړ ترڅو له کومی بلی حبشی ښځی او د هغی له زوی څخه خپل انتقام واخلی خو پولیسو دغه محله محاصره کړه او د هغوی هستوګنو حبشو ته ئی وویل چی هیڅوک له کورڅخه بهر نشی - په پای کښی ددی بسندوړ دا نتیجه شوه چی بمیدلو سپین پوستو تخریب پیل کړ د هغوی دروازی ئی ورماتی کړی او کورونو ته ئی اور واچا وو او په دغو حبشی بی وزلانو ئی ګولی ؤ چلولی ، چی پدی ترځ کښی زیات شمیر حبشیان زخمی او هلاک شول - او دغه ټول مظالم یواځی له د املد پر هغوی ؤ شول چی یوی حبشی ښځی د یوو جائز شکایت څرګندونه ولی ؤکړه او هغه دا چی دوکاندار ته ئی وویل چی مزدوری خو دی واخستله مګر راډیو لکه څنګه چی وه همغسی دی بیرته راکړه - دادی د ازادی او مساوات هغه طلائی مثال ، چی د شلمی پیړی - روښن فکرلو یدیځ تهذیب ئی وړاندی کوی.

Marfat.com

او زمونږ تهذیبي روایات داسي دي :

او اوس ددې په مقابل کښې زمونږ د تهذیب د ۱۰۰ هجري پیړۍ یعنې د یارلس سوه کاله په خوا یوه پښه واورئ او هغه دا چې حضرت عمر بن عبدالعزیز ته «د هغه د خلافت په دور کښې» یوی تور پوستي ښځي یو لیک ؤ لیږه چې په هغه کښې دي لیکلي وو زما د کور د بوالو نه خو را ټیټ دي ، او خلک د شپې له مخې له هغو ځځه را اوړي او زما چرګان را ځځه غلا کړي زه هیله لرم چې حکومت ئې راته هسک کړي - حضرت عمر بن عبدالعزیز هغې ته د لیک ځواب ورکړ او ورته ئې ؤ لیکل چې ما پدې هکله خپل د مصر والي ایوب بن شرجیل ته هدایت ورکړی دی چې هغه په خپله د رشی او ستادکور دیوالونه لوړ کړي . د لیک متن دا وو :

«فرقونه ذي اصبح ازادي کړای شوی مینځي ما ته لیکلي دي چې د هغې د خونې دیوالو نه خو را ټیټ د او د شپې غدي کوونکي غله د هغې چرګان ورځخه غلا کوي هغه غواړي چې د خپل کور دیوالونه دنګ کړي - له دي امله زما ددي مکتوب په لیدلو سره ته په خپله په ...ورانې - سپورشه او هلتـــه لاړ شـــه او پـــه خپل حضور کښې د هغه دیوالو نه لوړ کړه.»

ایوب بن شرجیل د مکتوب له لیدلو سره سم له خپل کور ځځه ووت او د فرقونه د کور د پیدا کولو په لټه کښې شو او هغه ئې پیدا کړ فرقونه ئې ؤ لیدله چې یوه تور پوستي بي وزلي - ښځه ده - نوموړي والي تر خپلي ځارني لاندي د امیر المؤمنین حکم پرځای کړ - دا دي هغه دریغ او سلوک چې

Marfat.com

موږ د پارلس سوه کاله په خوا له حبشو سره کا وو او زموږ د له وياړه ډک تهذيب يو مثال دا هم دی .

پنځم باب

مذهبی پيرزوينه

زموږ د ژوندی او هميشه پاته کيدونکی بشر پال تهذيب يو نوی او بی سياله اړخ مذهبی پيرزوينه ده . د اسلامی تهذيب دغه خصوصيت هم د عقائدو او نظرياتو په تاريخ کښی نوی دی او هم د په خوانيو هغو تهذيبونو په تاريخ کښی نوی دی، چی ځينی ملتونو ايجاد کړی وو . هغه وخت چی اسلام زموږ د تهذيب بنسټ کښی ښود نو د په خوانيو اديانو په خير ئی د تنګ نظری دريځ غوره نکړ . او نه ئی د نورو مذاهبو او افکارو په خلاف له کوم ډول تعصب څخه کارو اخيست . بلکه پدی لړ کښی اسلامی تهذيب داسی شعار ورکړ :

«فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه . .»(۱)

ترجمه : پس زيری ورکړه زما هغو بندګانو ته چی د زړه له کومی او په مينه سره خبره اوری او بيا د هغو په ګڼورو معقولو او ښو خبرو باندی عمل کوی او هغه خپل پلی نوم ګرزوی .

۱- د زمر سورة : ۱۷ آيات ، ۲۳ سپاره ، ۲ رکوع د سورة شميره ۳۹ .

د مذهبي پیرزوینې اصول او مبادي :

زمونږ د تهذیب په مذهبي پیرزوینه کښې اصول او مبادي په لاندې ډول دي :

۱- قرآن مجید د دې خبرې وضاحت کړی دی چې ګرد آسماني ادیان له یوې سرچینې څخه را خوټیدلي دي :

«شرع لکم من الدین ما وصی به نوحاً والذی او حینا الیک وما وصینا به ابراهیم وموسی وعیسی ان اقیموا الدین ولا تتفرقوا فیه...».(۱)

ترجمه : الله تعالی ستاسې لپاره هغه دین ټاکلی دی د کوم چې نوح (علیه السلام) ته حکم ورکړای شوی او د کوم چې تاته ئې حکم درکړای شوی دی . او چې د هغه حکم مونږ ابراهیم ، موسی او عیسی ته هم ورکړی وو . او هغه دا ، چې دین قائم کړئ او په هغه کښې اختلاف مکوئ .

۲- دا چې د ګردو انبیاوو علیهم السلام درجه د نفس رسالت له حثیت نه مساوي ده ، او پدې باب کښې هیڅ یو هم پر بل باندې فضیلت نلري . په مسلمانانو باندې فرض دی چې هغوی په ټولو رسولانو باندې ایمان راوړي :

«قولوا امنا بالله وما انزل الینا وما انزل الی ابراهیم واسماعیل واسحق ویعقوب والاسباط وما اوتی موسی وعیسی

۱- د شوری سورة : ۱۳ آیات ، ۲۵ سپاره ، ۲ رکوع ، ٤۲ سورة .

Marfat.com

وما اوتی النبیون من ربهم ، لا نفرق بین احد منهم ونحن له مسلمون . . . » . (۱)

ترجمه : وو آیاست چی مونږ ایمان راوړی دی په الله تعالی باندی او پرهغه څه چی زمونږ په لور نازل کړای شوی دی او پرهغه څه سو ایمان راوړی دی چی په ابراهیم ، اسماعیل ، اسحاق او یعقوب او د هغه په اولاد باندی نازل کړای شوی دی ، او پرهغه څه مو هم ایمان راوړی دی چی موسی او عیسی او نورو ټولو رسولانو ته د خپل رب له لوری ورکړای شوی دی . مونږ «د نبوت په حثیت» د هغوی په منځ کښی هیڅ ډول تو پیرنکوو ، او مونږ د الله تعالی فرمان وړونکی یو .

۳- دا چی د دین په منلو کښی هیڅ ډول زور زیاتی نشته دی بلکه د دین غوره کول د وګړو خوښی رضائي او رغبت ته پری ښودل شوی دی :

«لا اکراه فی الدین . . . » . (۲)

ترجمه : د دین د منلو په معامله کښی هیڅ ډول زور زیاتی نشته .

۱- د بقری سورة : ۱۳۶ آیات لمړی سپاره ، ۱۶ رکوع ، دویم سورة .

۲- د بقری سورة : ۲۵۶ آیات ، ۳ سپاره ، ۳۴ رکوع ، ۲ سورة .

Marfat.com

«افانت تکره الناس حتی یکونوا مؤمنین. . .». (۱)

ترجمه: آیا ته غواړی خلک د خبری ته اړباسی چی مومنان شی.

٤- دا چی د گردو ادیانو عبادتی مرکزو ته د درناوی وړدی. د هغوی ملاتړ او له هغوی څخه دفاع هم هغه دول واجب دی لکه څنگه چی د مسلمانانو له معبد، جمات څخه واجب دی:

«ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبیع وصلوات ومساجد یذکر فیها اسم الله کثیرآ. . .». (۲)

ترجمه: که چیرته خدای پاک ځینی خلک په ځینو نورو باندی له منځه نه وړلای نو هرو مرو به کلیسا وی، مدرسی، د عبادت خونی رنگ کړای شوی وی اوهمدارنگه به هغه جماتونه هم رنگ کړای شوی وو چی په هغو کښی د خدای پاک یادونه او ذکر په کثرت سره کیږی.

٥- دا چی د خلکو لپاره روانده چی هغوی یواځی د مذهبی اختلاف په وجه په خپل منځ کښی یو بل قتل کړی او یا یو پربل تیری ؤ کړی. بلکه هغوی ته په کار دی چی په گډه سره نبی چاری پرمخ بوزی او ناوړتیاوی له بیخ څخه

۱- د یونس سورة: ۹۹ آیات، ۱۱ سپاره، ۱۰ رکوع د سورة شمیر ۱۰.

۲- د حج سورة: ٤۰ آیات، ۱۷ سپاره، ٦ رکوع د سورة شمیره ۲۲.

Marfat.com

وو باسي :

«وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الاثم والعدوان. . . ». (١)

ترجمه : او په نيکی کښی يو له بل سره مرسته وکړی په گناه او تيری کولو کښی د يو بل مرسته مکوی .

البته په کومو ديني چارو کښی چی اختلاف راغلی دی د هغه پرېکړه او فيصله به په خپله الله تعالى د قيامت په ورځ باندی وکړی :

«قالت اليهود ليست النصارى على شيء وقالت النصارى ليست اليهود على شيء وهم يتلون الكتب كذلك قال الذين لا يعلمون مثل قولهم فالله يحكم بينهم يوم القيمة فيما كانوا فيه يختلفون. » . (٢)

ترجمه : يهوديان وائی چی مسيحيان هيڅ مذهبی حيثيت نلری او مسيحيان وائی چی يهوديان هيڅ شی ندی ، پداسی حال کښی چی دغه دواړه د خدای کتاب هم لولی . او نور ناپوهان هم د دوی په څير خبری کوی ، پس د دوی د اختلافونو فيصله به الله تعالى په خپله د قيامت په ورځ کښی وکړی .

٦- دا چی د دی دنيا په ژوند کښی د خلکو په منځ کښی يو پربل باندی د فضيلت ورکولو معيار او همدارنگه د الله تعالى په وړاندی د وګړو د فضيلت معيار دا دی چی څوک

١- د مائده سورة : ٢ آيات .

٢- د بقرى سورة : ١١٣ آيات ، ١٤ ركوع لمړی سپاره ٢ سورة .

Marfat.com

ډیر متقي دی او چا د بشریت د ښیګڼې او سوکالۍ په خاطر ډیر کار کړی دی .

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي :

«الناس عیال الله فاحبهم الیه انفعهم لعیاله» .

ترجمه : وګړي د الله تعالی د ملکیت غړي دي له دوی څخه ډیر غوره هغه څوک دی چې د الله تعالی بندګانو ته ډیره ګټه ورسوي .

او الله تعالی فرمايلي دي چې :

«ان اکرمکم عند الله اتقکم» .

ترجمه : په یقیني توګه له تاسي څخه د الله تعالی په وړاندې ډیر غوره هغه څوک دی چې خورا پرهیزګار متقي او ځان ژغورونکی او له الله تعالی څخه ډیر ویریږي .

۷- دا چې دیني او مذهبي اختلاف د نیکۍ ، صیله رحمۍ او ضیافت په لاره کښې باید خنډ نشي :

«الیوم احل لکم الطیبت وطعام الذین اوتوا الکتب حل لکم وطعامکم حل لهم . والمحصنت من المؤمنات والمحصنت من الذین اوتوا الکتب من قبلکم . . . » . (۲)

ترجمه : نن ورځ ستاسي لپاره ګرد د پاکیزه شیان حلال کړای شوي دي او د هغو خلکو د پخلي خوړل هم تاسي ته حلال دي چې هغوی ته کتاب ورکړای شوی دی او ستاسي د پخلي خوړل هغوی ته حلال دي . او د تاسي لپاره له مومنو ښځو څخه پاک لمنې او د کتاب لرونکو ملتونو پاک لمنې ښځې د نکاح لپاره حلالې او روادي .

۲- د مائده سورة : ٥ آیات ، ٦ سپاره ، ٥ سورة .

۸- دا چی که څه هم د پرګنیزو وګړو ادیان یو له بل څخه مختلف هم وی نو دوی د دغو اختلافاتو په هکله یو له بل سره څیړنه مناظره او مباحثه کولای شی خو په څو شرطونو سره لمړی دا چی دغه بحث په ډیره مینه وی دویم دا چی په هغه کښې وقار او متانت له لاسه ورنکړای شی ، دریم دا چی د احترام او یو بل ته د درنښت په پولو کښې د ننه وی ، څلورم دا چی دلیل ډیر معقول په زړه پوری او د مخاطب د تسلی په خاطر وی :

«ولا تجادلوا اهل الکتاب الا بالتی هی احسن. . .».

ترجمه : او له اهل کتابو سره په خورا نیکه طریقه مباحثه او مناظره وکړی.

اسلام له مخالفینو سره د بحث په وخت کښی نه خو تجاوز رواګڼلی دی او نه له هغوی سره د مناظری په وخت کښی د هغوی د باطلو عقائدو په لامل ئی هغوی ته ښکنځل کول او سپکی سپوری ویل روا ګڼلی دی - له څه هم مناظره کوونکی بت پرست وی :

و لاتسبو الذین یدعون من دون الله فیسبو الله عدوا بغیر علم . . . .

او تاسی هغه چا ته ښکنځل مه کوی چی دوی پر ته له الله تعالی د هغوی عبادت کوی څکه چی دوی به په مقابل کښی په ناپوهی سره او له تاسی سره د دښمنی په وجه الله تعالی ته ښکنځل او د هغه په شان کښی ګستاخی ؤ کړی.»

۹- هو نه چیر په اسلامی امت بانـدی د هغوی د ګروهی

Marfat.com

او نظریاتو په اساس، تیری او تجاوز کولای شی نو په دی صورت کښی د فتنی د پای ته رسولو او د خپلی گروهی د ساتنی په خاطر د دا ډول تیری په خلاف مسلمانانو ته جنگ کول ضروری دی.

و قاتلواهم حتی لا تکون فتنة و یکون الذین که لله . . . ۲۰

۲- د بقری سورة - ۱۹۳ - ایات ۲ سپاره ۲۳ رکوع ۲ سورة.

«او له هغوی سره تر هغه پوری جنگ وکړی چی فتنه او فساد پای ته ورسیږی او یواځی د یو الله تعالی بندگی وکړ ای شی.»

انما ینهکم الله عن الدین قاتلو کم فی الدین و اخرجوا کم من دیارکم و ظاهروا علی اخراجکم ان تولو هم . . .

«په یقینی توگه الله تاسی له هغو خلکو سره له دوستی او اړیکو ټینگولو څخه ژغوری چی هغوی له تاسی سره ستاسی د دین په وجه جنگ وکړی او هغوی چی تاسیله خپلو کورونو او ټاټوبو څخه وویستلی او یا ئی ستاسی په ویستلو کښی کومک کړی دی.»

۱- خو که چی مسلمان امت په داسی قام باندی بریالی شی چی هغه د اسلامی ملت د دین یا د ازادی په هکله د تیری ظلم او تجاوز دریغ غوره کړی وو بیانو د مسلمانانو د لپاره د اروانده چی هغه له دغه مفتوح قام او ملت څخه داسی انتقام واخلی چی هغوی یا د خپل دین په پری ښودلو مجبور کړی «او په زوری مسلمان کړی» او یا په هغوی باندی د خپلو

غوره کړای شو یو گروهیو له امله سختي او تشدد وکړی ، بلکه د هغوی لپاره همدو مره کفایت کوی چی مفتوح ملت د اسلامی حکومت اطاعت قبول کړی او د زړه له کومی په دغه اطاعت ټینګ پاتی شی - ترڅو د هغوی د ژوند تیرونی څرنګوالی داسی شی چی :

«لهم مالنا و علیهم ما علینا»

یعنی د هغوی لپاره هغه حقوق دی کوم چی زمونږ لپاره دی او پرهغوی باندی د اسلامی حکومت هغه فرائض دی کوم چی پرمونږ باندی دی.

د اسلام په مذهبی پیروزینه کښی دا هغه اسلامی بنسټونه دی چی پرهغوی باندی زمونږ د تهذیب عمارت پورته کړای شوی دی - زمونږ تهذیب د دغو اصولو تعمیل او په نظر کښی نیول د هر مسلمان وګړی لپاره لازمی ګڼی چی هغوی باید د الله تعالی په ګردو انبیا وو او رسولا نو باندی ایمان راوړی او د هغوی ټولو یادونه په بشپړ عظمت او د رناوی سره وو کاندی - او د هیڅ یوو پیغمبر په اهتیانو باندی باید هیڅ ډول تیری ونکړی - له هغوی سره بایدی ښی اړیکی او معامله وکړی ، له هغوی سره باید په ډیره نرمی سره چلن وکړی او په خوږو الفاظوا وو یره تنده خندنی څیره خبری اتری ؤ کاندی ، او د هغوی باید خو رابنه ګوندی ؤ اوسیږی او ده هغه دعوت او میلمستیا قبوله کړی ، او د اهل کتابو له خویندولونو سره نکاح هم کولای شی ترڅو د کورنیو په منځ کښی د خپلوی اړیکی پیدا شی او له یو بل سره د وینی د ګډون

Marfat.com

مزی ؤ پیل شی — پدی ټولو برسیره اسلام په اسلامی حکومت
دا هم فرض کړی دی چی هغه دی د غیر اسلامی ملتونو د
عبادت ځایونو ساتنه وکړی ، د هغو په گروهی چارو کښی د
هیڅ ډول لاس وهنه نکوی ' په دعوه دنګله کښی د پرهغوی
باندی د محاکمی په وخت کښی تیری نکوی او په ټولنیز و
حقوقو او فرائضو کښی دی هغوی ته له مسلمانانو سره برابره
درجه ورکړی ، د هغوی ژوند د هغوی عفت او عصمت او د
هغوی مستقبل په هغه ډول تضمین او گارنتی کړی لکه څنګه
چی د یو مسلمان د ژوند د هغه د ناموس د عفت او د هغه
د راتلونکی ذمه واری ذوی .

دا ټول هغه بنسټو نه دی چی پر هغو باندی اسلامی
تهذیب تعمیر شوی دی او بشری نړی د لمړی ځل لپاره ؤ
لیدل چی د اسلام دین د یوو تهذیب تخلیق کوی پر ته له دی چی
د نور وادیانو په خلاف یو پوتی تعصب هم وو لری - او دغه
تهذیب مسلمانانه پرگنی د ټولنیزو چارو په ډگر کښی له خپلی
ټولنی څخه بهر نه غور ځوی - او نه هغه تا مسلمانه وگړی
له خپل مقام او موقف څخه کښته را غور ځوی - له هغه وخت
څخه چی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د اسلامی
تهذیب بنسټ کښی ښود ، له همغه وخت څخه ئی دغه
پوورتنی لـر نلاره وه - مگر کله چی په مسلمانانو بانـدی
زوال راغلی دی او هغوی خپل اصول پری ښودلی دی د
الله تعالی او د هغه د رسول حکمونه ئی هیر کړی او له خپل دین

Marfat.com

ښخه پره دی او نابلده شول نو د دی ټولو په لړ کښی له
مذهبی پیرز وینی ښخه هم غافل شول .

د حضرت رسول اکرم صلی الله عایه وسلم په ژوند کښی

هغه وخت چی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم
مدینی منوری ته هجرت وکړ هلته ګڼ شمیر یهودیان وو سیدل
نو هلته د اسلامی حکومت د مرکزیت د جوړولو او پلی کولو
په لړ کښی له ټولو ښخه لمړی کوم کار چی حضرت رسول اکرم
صلی الله علیه وسلم وکړ هغه دا وو چی ده مبارک د یهودیانو
او مسلمانانو ترمنځه یو تړون وکړ چی د هغه له مخی د اسلامی
حکومت لپاره دا لازمی وګڼلای شوه چی د یهودیانو د ګروهی
چارو په درناوی کولای شی او هغوی به له هر ډول زیان
رسونی ښخه ژغورلای شی - دویم دا چی یهودیان به په مدینه
باندی د یرغل کوونکو په مقابل کښی له مسلمانانو سره مرسته
کوی - حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په دغه تړون
باندی د مذهبی پیرزوینی اصول او مبادی د اسلامی تهذیب په
ضمیر کښی له همغی ورمبی ورځی ښخه د ننه کړل .

په مدینه منوره کښی ځینی اهل کتاب د حضرت رسول
اکرم صلی الله علیه وسلم ګاونډیان هم وو - حضرت صلی الله
علیه وسلم به همیشه له هغوی سره ډیر نیک چلن کاوو - هغو
ته به ئی سوغاتونه لیږل - او د هغوی سوغاتونه به ئی قبلول
د حضور صلی الله علیه وسلم د دغه دریخ له امله یوی
یهودی - ښځی د «یهودیت» خپله دښمنی په کارو اچوله ، او هغه
دا چی دی یوه ورځ ئی دووزی یووریت کړی ؤرون په زهرو
لړلی حصرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته واستاوو ،

ځکه چې هغه پوهېد له چې حضور صلی الله علیه وسلم د دی ورلېږل شوی سوغاتو نه قبلوی او له هغی سره د یو ښه ګونډی په خیر اړیکې ساتی - هغه وخت چې له حبشه «سوډان» څخه یوه ډله مسیحیان مدینې منورې ته راغلل نو هغوی ته حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په نبوی جمات کښې ځای ورکړ او د هغوی د میلمه پالنې ټول خدمت ئې په خپله غاړه واخیست - او په هغه ورځ د دوی په هکله ده مبارک چې څه ؤ فرمایل د هغی وینا له جملې څخه دا فقره د زیاتې پاملرنې ورده :

«د وګړو زسونږ د ملګرو ډېر د رناوی کړی دی له د امله ما دا غوره ؤ ګڼله چې زه په خپله د دوی د رناوی او عزت وکړم -»

همدا ډول یو ځل د نجران د مسیحیانو یوه ډله راغله ، هغوی ته هم حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په جمات کښې ځای ورکړ او هغوی ته ئې اجازه ورکړه چې هغوی عبادت په خپل مذهبی سیستم په نبوی جمات کښې وکړی همغه وو چې هغوی د نبوی جمات په یوه ګوټ کښې الهی عبادت په خپله مذهبی طریقه ادا کاوو او حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له خپلو یارانو سره د جمات په بل ګوټ کښې لمونځ کاوو. او کله چې دغو وګړو د خپل دین په هکله له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره بحث کاوو - نو حضرت صلی الله علیه وسلم په خاصه پاملرنه د هغوی خبری اوریدلی ، او په ډېره نرمی د رناوی او ښو اخلاقو سره ئې د هغوی پوښتنوته ځواب ورکړ - نبی علیه الصلوة والسلام د مقوقس رالیږل شوی سوغات

او هم د هغه رالیږل شوی مینځه قبول کړل او له هغی سره ئې واده وکړ او دی هغی له ګیډی څخه د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ګلالی زوی ابراهیم پیدا شو، چی بیا له څو میاشتو ژوندی پاته کیدلو څخه وروسته وفات شو - او د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم خپلو یارانو ته له ژوند ښوونکو لارښوو د نو څخه یو نصیحت دا همدی «له قبطیانو سره ښیګڼه کوئی ځکه چی په هغوی کښی ستاسی خپلوئی دی.

د راشدهٔ خلافت په دور کښی :

بیا له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه وروسته د هغه جلیل القدرو یارانو د هغه په پلی نوم او حکومتی کرښو حکومت وکړ او د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه‌وسلم همدغه د خوراهسکی بشر دوستی او مذهبی پیرزوینی پالیسی ئی ټینګه ؤ ساتله ، لکه چی مونږه ګورو هغه وخت چی حضرت عمر رضی الله عنه «د خپل خلافت په دور کښی» په فاتحانه توګه بیت المقدس ته ننووځی نو دی هلته د هغه ځای د مسیحیانو دا شرط منی چی هلته به هیڅ یو یهودی نه هستیږی - هغه پداسی حال کښی د بیت المقدس په یوه ستره کلیسا کښی دی چی دما ز دیګر د لمانځه وخت راځی ، مګر هغه یواځی له د امله په دغه کلیسا کښی لمونځ نکوی چی د ده لمونځ کول په یو وخت کښی د مسلمانانو د دی ادعا سبب ؤ نګر ځیری چی هغه کلیسا نه بلکه د مسلمانانو جمات ګرځیدلای دی نو له د امله هغه باید د مسلمانانو په قبضه کښی وی - یو ځل له مصر څخه یوه ښځه حضرت عمر رضی الله عنه ته په شکایت

را د روسی او حضرت عمر ته عرض کوی چی عمرو بن العاص رضی الله عنه د «مصروالی» د هغی کور د مغی له خوښی څخه پرته په جمات کښی شامل کړی دی ـ حضرت عمر رضی الله عنه حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه ته وویل تاولی داسی کړی دی هغه ورته وویل چی مسلمانان زیات وو او په جمات کښی نه ځائیدل ـ او له جمات سره په څنگ کښی د دغی ښځی کور وو ـ دی ته مود کور بیه وړاندی کړه او د کور له ارزښت څخه څو چنده زیاته بیه موورکوله خو دی بیاهم هغه وانه خستله نو ځکه د مجبوریت له مخی مو د دی کور په زور وران کړ او په جمات کښی شامل کړای شو ـ او د کور بیه په بیت المال کښی د دی لپاره کښی ښودلا شوه کله ئی چی وُو غواړی وادی خلی ـ دا خو څرگنده خبره ده چی د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه عذر بالکل معقول او پرځای وو، او زمونږ اوسنی قوانین هم د داسی کار اجازه ورکوی ـ خو حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه پورتنی عذر وو نه مانه او حکم ئی ورته ووکړ د جمات نوی برخه چی په اصل کښی د دی ښځی کور دی هغه وو نړوئی او د دی کور بیرته کت مټ همغه ډول وُرته جوړ کړی لکه څنگه چی په خوا وو .

دا دی د پیرزوینی هغه رنگ او جوهر چی په هره هغی تولنه کښی عملی شوی دی ، په کومه باندی چی زمونږ د تهذیب اصولو خپل سیوری غورځولی دی ـ همدا وجه ده چی زمونږ د تهذیب د مذهبی پیرزوینو داسی مظاهر زمونږ په وړاندی را د روسی ، چی د بشریت په تاریخ کښی د هغوی هیڅ ډول ساری نه میندل کیږی ان تردی چی د اوسنی عصر په هیڅ

Marfat.com

یوو تهذیب کښې هم نه را د رومی .

نه یواځې دا چې هیڅ ډول تشبث ندی شوی بلکه :

زسونږ ژوندی او جاوید تهذیب ډیر ځلې ښودلی ده چې جمات او کلیسا څنګ پر څنګ جوړ شوی دی د کلیسا ګانو مذهبی مشرانو ته د هغوی د خپلو مذهبی وګړو او کلیسا سره په اړوندو «مربوطو» معاملو او چارو کښې بشپړ او هر اړخیز واک ورکړای شوای وو او نه یواځې دا چې اسلامی حکومت په هغوی کښې هیڅ ډول تشبث نه کاوو ، بلکه څوواری داسی شوی دی چې هغوی به په خپله په خپل منځ کښې د مذهبی اختلافونو په اساس که به یوو پر بل باندې تیری کاوو ، نو اسلامی حکومت به د دوی منځ ته د ګواښ رندی په توګه ورغی او د هغوی په منځ کښې به ئې انصاف کاوو او د هغوی د ستونځو او مشکلاتو په لری کولو کښې به ئې له هغوی سره مرسته کوله . د مثال په ډول د یونان د مسیحیانو «ملکی» فرق د رومی سلطنت په زمانه کښې ، د مصر په قبطی مسیحیانو باندی به ئې همیشه تیری کاوو - او د همدغې فرقې غړو به د مصری قبطیانو کلیسا وی نړولی - خو کله چې مسلمانانو مصر فتح کړ نو هغوی د قبطیانو ټول املاک هغوی ته بیرته واخیست او له هغوی سره ئې انصاف وکړ - له دی نه وروسته مصری قبطیانو له ملکانیانو څخه د تیرو هغو ظلمونو په انتقام اخستلو پیل وکړ چې هغوی به د عربو له فتح څخه وړاندې په قبطیانو کول - پردغه وخت کښې ملکی فرقې هارون الرشید ته پدی هکله شکایت وکړ او هغه هم سم له لاسه له قبطیانو څخه د ملکانیانو نولشته او کلیسا وی بیرته واخستلې او ملکانیانو ته ئې ورکړی -

هارون الرشید دا کار د مسیحی کاردینال له صلا مشوری څخه وروسته وکړ .

په قسطنطنیه «انقره» کښې د سلطان محمد فاتح هر اړخیزه پیرزوینه

اسلامی حکومت مسیحیانو ته د خپلو مذهبی مراسمو پر ځای کولو کښې بشپړه آزادی ورکړی وه او د هغوی دینی مشرانو ته د هغوی د خپل مذهب په وګړو باندی هر اړخیز واک ورکړای شوی وو -

د هغوی د چارو په پرسنل کښې اسلامی حکومت هیڅ ډول تشبث هم نه کاوو - مسیحیانو په خپله د اسلامی حکومت په تابعیت کښې دی دومره بشپړی آزادی احساس وکړ، چی هغی لسمه وناهه هم د رومی سلطنت په دور کښې نوه ورکړای شوی- او دوی پدی لړ کښې په قسطنطنیه کښې د سلطان محمد فاتح د هر اړخیزه پیرزوینوزمانه نشی هیرولای ، کله چی هغه قسطنطنیه فتح کړه نو په هغه وخت کښې د دغه ښار ګر د هستوګنی مسیحیان وو او نوموړی ښار د ګردو ختیځو کاتولیکانو لپاره د کاردینال دارلخلافه وو .

سلطان محمد فاتح ټول ښار ته امن ورکړ - او هغوی ته ئی د دی خبری ګارنټی ورکړه چی د دوی هر څه ځانونه مالونه ، د دوی ګروهی «عقائد» د دوی کلیسا وی او د دوی صلیبونه به محفوظ وی - هغوی ئی ګرد له جبری عسکری دولو څخه مستثنی کړل - د هغوی امیرانو ته ئی دا واک ورکړ چی هغوی دی په خپله د هغو شخړو پریکړی کوی چی د دوی د خپلو مذهبی وګړو ترمنځ پیښیږی او د هغوی لپاره دی په

خپله دوی «قانون» جوړ کړی ـ او پدی هکله اسلامی حکومت هیڅکله او هیڅ ډول مداخلت هم وو نکړ ـ د هغه ځای مسیحیانو په خپله د سلطان محمد فاتح او د قسطنطنیه د بازنطینی حاکمانو د حکومتونو د دریځونو په منځ کښی خو راډیر پیر محسوس کړ ـ ځکه چی له د په خوا د قسطنطنیه بازنطینی حاکمانو به ، په مذهبی اختلافاتو او شخړو کښی هرو مرو مداخلت کاوو . او د خپلو کلیسا ګانو وګړو ته به ئی د نورو کلیسا ګانو په وګړو ترجیح او تفوق ورکاوو ـ له همدی امله مسیحیانو نوی حکومتی سیستم ډیر خوښ کړ او په دغه حکومت کښی د مذهبی پیرزوینی په لیدلو سره خورا خوښ شول ، ځکه چی د دغی پیرزوینی یوه کوچنی نمونه هم د دوی د خپلو مذهبی ورونو په حکومت کښی نوه میندل شوی ـ د روم کاردینال ته سلطان محمد فاتح دومره واک ورکړ چی د هغه موقف په ریاست کښی د نه د ریاست په څیر شوی وو ـ او دغو خلکو تر پنځه سوه کلو نو پوری په دغه ډول ازاد ژوند تیر اوو اود دوی دغه ازادی دومره محفوظه او پیاوړی وه چی هغوی نظامی ځواک ته هیڅ اړتیا نه درلوده او نه هغوی د خپلی دغی ازادی د ساتنی لپاره مالیات ورکولو ته اړوتلی وو ، مګر دا څومره خواشینی کوونکی حرکت وو چی په تاریخ کښی دهغو بی سیاله مذهبی پیرزوینو په اساس چی کوم ځانګړی رعایتونه مسیحیانو ته ورکړای شوی وو . له هغو څخه دوی ډیره ناوړه استفاده وکړه او د نو لسمی پیړی په پای او د شلمی پیړی په پیل کښی ، لویدیځ اوسیدونکو د دغو ښارونو او سیمو د مرکزی حاکمیت د مظاهرو د پای ته رسونی په تکل

هر ډول له خیانت څخه ډکې ما نوزې او دسیسې په کار واچولې.

د یوحنا په کلیسا کښې یو منظر:

زمونږ د تهذیب له مذهبي پیرزوینو څخه یوه دا هم ده

که چې مسلمانانو د هغوی هیوادونه فتح کړل، نو هغه وخت په زیاترو کلیسا وو کښې به مسلمانانو او مسیحیانو یو ځای لمونځ کاوو، په خپله حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خپل وخت کښې د نجران مسیحیانو ته په نبوي جمات کښې د عبادت کولو زمینه مساعده کړې وه - چې د جمات په یوو لورې کښې دوی او په بل لورې کښې مسلمانانو خپل خپل لمونځونه کول.

په همدې ډول له اسلامي فتح څخه وروسته د دمشق له تولو څخه په ستره کلیسا یوحنا کښې... «چې بیا وروسته دامویانو په جامع جمات سره مشهوره شوه...» مسلمانانو مسیحیان په خپل مذهب له عبادت کولو څخه وو نه ژغورل، بلکه هغوی په خورا پراخ زړه اووبړه تنده مسیحیانو ته اجازه ورکړه چې د خپل مذهب په سیستم عبادت وکړي، او مسیحیانو هم په ډیره خوښي - سره د هغې نیمه ونډه مسلمانانو ته د عبادت کولو لپاره پرې ښودله چې پدې توګه مسلمانانو په دغه کلیسا کښې له مسیحیانو سره څنګ په څنګ لمونځ کاوو - تاسې ګورئ چې د دو مختلفو مذهبونو وګړي په یوو ځای یو د بل په څنګ کښې په خپل خپل عبادت کولو بوخت دي - پدې ډول چې مسلمانان دکعبې لورې ته په امانځه کښې مخ کړي دي او مسیحیانو د ختیځ لورې «بیت المقدس» ته مخ ګرزولای دي،

دا کار دا مذهبی پېژزوینی یو داسی بی سیاله ښکارند وی وو چی په تاریخ کی ساری نلری او پدی خبره باندی دلالت کوی چی اسلامی تهذیب له مذهبی تعصب څخه په څومره لوړه اندازه پاک دی او په هغه کښی مذهبی پېرزوینه څومره په بشپړه توګه موجوده ده.

دبنو امیه د خلافت په دور کښی له مذهبی امتیاز څخه پرته حکومتی پستونه وویشل شول:

په اسلامی حکومت کښی د نهٔ درجی مذهبی پېرزوینی یو ثبوت دا هم دی چی مسلمانانو د همیشه لپاره کار اهل کارته سپارلی دی او ډیر مهم پستونه ئی ورته ورکړی دی او ددوی پدی لړ کښی هیڅ کله هم د ته ندی کتلی چی د دغه لائق او په کار پوه وګړی ګروهه او مذهب څه دی؟ د همدغه نیاوله په نظر کښی نیولو سره د اموی او عباسی خلفا وو په درباورنو کښی مسیحی طبیبانو ته لوړی لوړی د نړی ور ترلای شوی وی، او د پورتنی خلفا وو په وړاندی هغوی خورا لوړ موقف لاره - او همدغه مسیحی طبیبان د پورتنیو خلفا وو په زمانو کښی د بغداد او دمشق د طبی ښوونځیو رئیسان وو، چی دغه ریاست تر ډیری مودی پوری له همدوی سره وو...

ابن آثال مسیحی د حضرت امیر معاویه رضی الله تعالی عنه خصوصی درملګر «معالج» وو او یو بل مسیحی چی نوم ئی سرجون وو، د حضرت معاویه رضی الله تعالی عنه کاتب وو - مروان اثناسیوس مسیحی د یو بل مسیحی اسحق په ملګرتیا او ګډون په مصر کښی په ځینو لوړو منصبونو تقرر کړ، چی بیا

وروسته نوموړی پرمختګ وکړ او د دیوان د ریاست منصب ته
وو رسیدلی او هغه د همدغه اسلامی حکومت د ماموریت په
دوران کښی د ډیرو باغونو څښتن شو ـ نوموړی د اسلامی
حکومت له برکت ډیر ستر سړی او ستر بډای شو ، ده څلور
زره مریونه لرل. اتناسیوس دومړه سره او سپین زرپیدا کړل چی
شمیر ئی نه کیده ـ ده په «الرها» نومی ځای کښی په خپلو پیسو
یوه ستره کلیسا جوړه کړه او د دغی کلیسا د لګښت روپی د هغو
څلورو سوو دوکانونو کرایه وه چی هغه ټول د ده ځان ګړی
ملکیت وو ـ اتناسیوس دومره مشهور او و منلای شو چی خلیفه
عبدالملک خپل کوچنی ورور د روزنی لپاره ده ته وو سپاره. چی
بیا همدغه عبدالعزیز د مصر و لی ؤ تـاکل شو او دا هغه
عبدالعزیز دی چی حضرت عمر بن عبدالعزیز د هغه زوی دی .

د عباسیانو منصبی بخښنی :

د هغو مسیحی طبیبانو له جملی څخه چی خلفا وو هغوی
ته لوړ منصبونه ور کړی وو. یو جرجیس بن بختیشوع هم دی ـ
نوموړی د خلیفه منصور د دربار له مقربینو څخه وو او د منصور
په وړاندی دی د لوړ مقام څښتن وو. منصور د ده د سو کالی
او هوساینی په هکله خاصه پا ملرنه کوله ـ د جرجیس یوه زړه
ماندینه وه منصور ده ته دری خورا ښکلی ځوانی وینځی وو بخښلی
خو جرجیس هغه قبولی نکړی او خلیفه منصور ته ئی د هغوی د
نه قبلولو لامل داسی بیان کړ او ورته وی ویل چی. «ستاسو زما
دین د دی خبری اجازه نه را کوی چی زه د یوه ماندینه لرم
او له بلی سره د هم واده وو کړم» د جرجیس په د خبره باندی

منصور ډیر خوښ شو او د هغه منصبي رتبه ئې نوره هم لوړه کړه - او هغه وخت چې جرجیس ناروغه شو نو منصور هغه د خلافت میلمستون «دارالضیافه» ته را وو غوښت او په خپله د هغه پوښتنې ته لاړ - په همدغه ناروغتیا کښې جرجیس له منصور څخه خپل هیواد ته دتلو اجازه وو غوښتله ترڅو دی د خپلو پلرونو او نیکونو په څنګ کښې د فن کړای شي، پدې وخت کښې منصور هغه ته په درخواستې ډول وویل چې اسلام راوړی ترڅو جنت ئې په برخه شي - مګر جرجیس په ځواب کښې ورته وویل چې زه له خپلو پلرونو او نیکونو سره یو ځای هستیدل غواړم برابره خبره ده که هغه په جنت کښې وی یا دوزخ کښې - د جرجیس پدې خبره منصور وو خندل او د هغه وطن ته د تلو لپاره ئې د سفر د لوازمو د تیارولو فرمان صادر کړ او له لسو زرو اشرفیو سره ئې هغه خپل پلارنی ټاټوبی ته وو رسا وو.

همدارنګه سلمویه بن بنان مسیحی د خلیفه معتصم بالله خصوصی در سلګر وو ، او کله چې نوموړی طبیب مړشونو معتصم د هغه په مړینه خورا خواشینی شو او په هغه پسی ئې ډیر وو ژړل او فرمان ئې صادر کړ چې سلمویه دی په سلطنتی درناوی سره ، د هغه له دینی اصولو سره سم د فن کړای شي - همدارنګه بختیشوع بن جبرائیل ، مسیحی د خلیفه معتصم بالله خصوصی معالج او طبیب وو او دهغه په دربار کښې د نوموړی خورا لوړ مقام وو ، او ده د شتو په ډیر والی او د فاخره لباس په اغوستلو کښې د وخت له خلیفه سره مقابله کوله.

Marfat.com

د تنا مسلمانو ادیبانو او شاعرانو برم او درناوی :

د عزت او تقرب دغه پورتني درېځ له ادیبانو او شاعرانو سره هم وو. د اموی او عباسی خلفا وو او د نورو مسلمانو امیرانو په دربارونو کښي د مذهب او گروهي له امتیاز څخه پرته ټولو شاعرانو او ادیبانو په عمومی ډول عزت لاره - د پرمختگ او مخوی ته د مقبولیت شرط یواځي کمال او لیاقت وو - لکه چي مونږ ټولو ته معلومه ده چي اخطل په اموی دربارکښي څنگه مقام او موقف درلود - نوموړی ته د خلافت له دربار څخه د دی خبری بشپړ اجازت ورکړای شوای وو - هغه هر کله چي وو غوارړی نو پرته له ډیل او پوښتني څخه همغه شیبه دربار ته تلای شی - چي د همدغه خصوصی امتیاز له مخی به هر وخت د شپي او ورځي او کله به هم چي د هغه زړه وو غوښتل نو د عبدالملک دربار ته به ورته ، او کله به چي دی دربار ته ورته نو وریښمنیه چپن به ئی واغوستله او په غاړه کښي به ئی تعویذ نما صلیب واچا وو او له ږیری څخه به ئی د شرابو څاڅکی توئیدل - او اخطل هغه څوک دی چي په خپله یوه اوږده شعری قصیده کښي ئی د مدیني منوری د انصارو هجوه او سپکاوی کړی وو ، او په هغي کښي ئی داسی ویلی: «وُاللوم تحت عمائم الانصار» : یعني خواری او ملامتیا او ذلت د انصارو «مرستیالانو» تر پگړیو لاندی دی «چي د دی په اوریدلو سره د حضرت رسول کریم صلی الله علیه وسلم انصار خورا مغموم او خواشیني شول ، او هغوی خپل یو مشر او سپین روبی حضرت لقمان بن بشر ، چي د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

Marfat.com

د اصحابي توب شرف ئې هم لاره عبدالملک ته واستا وو هغه له عبدالملک سره ملاقات وکړ او خپله مبارکه پګړي ئې له سر څخه را کښته کړه د هغې د ننه خوا او هم ئې خپل سر مبارک عبدالملک ته ور وړاندي کړل او له هغه څخه ئې پوښتنه وکړه چي امير المؤمنين تاسي وو اياست چي دلته «يعني په پګړي او سرکي» «لوم» چيرته دي ؟ عبدالملک په ډيره پښيماني له هغه څخه بخښنه وو غوښتله ، او په ډيرو زاريو جيګيوئي د هغه غصه سړه کړه ـ مګر اخطل ته ئې د هغه پدغي ګستاخي باندي هيڅ هم وونه ويل .

د اسلامي مشرانو له اغيار سره په عمومي ډول چلن :

له غير مسلمو سره د هر اړخيزې پيرزوينې په هکله لوړ اسلامي لوړ وګړي هم د خلفا وو په څير وسيع القاب وو ، او د هغوي دوستي او د هغوي مذهبي کړي يو تر ځپلو بمذهبي وګړو پوري محدوده نوه ـ د مثال په ډول ابراهيم بن بلال چي د مجوسيانو د يوې خاصې ډلې صائبه غړي وو د اسلامي حکومت د سترو سترو منصبونو په لاس ته راوړو بريالي شو . او هغه ته به ډير شاعران را تلل ، خو دهغه ناسته ولاړه د خپل مذهب له وګړو پوري محدوده نوه بلکه د هغه او د اسلامي پوهانو او اديبانو ترمنځ خوږښي اړيکي ټينګي وې ـ چي د هغوي اندازه له د نه معلومو لاى شي هغه وخت چي ابراهيم بن بلال مړشونو شريف رضي د هغه د مړيني په ماتم کښي يوه خورا اووږده شعري قصيده وويله چي په «واليه قصيدې» باندي مشهوره ده ، پداسي حال کښي چي په هغه وخت کښي شريف

Marfat.com

رضی د هاشمیانو رهبر او د شیعه وو لار ښود وو ، نومړی په خپلی قصیدی کښی ویلی دی :

ارأیت من حملو اعلی الاعواد
ارأیت کیف خبا ضیاء النار
ما کنت اعلم قبل خطلک فی الثری
ان الثری یعلوا علی الاعواد

«تا ؤلید چی هغه ئی په لرګیو کښی «کټ کی» ښنګه پورته کړی وی وو ، او تا وولیدل چی داور رڼا ښنګه وُرکه شود» .

ماته ستاله دفن کیدلو څخه وړاندی دا نوه معلومه ، چی په قبرونو کښی ستر ستر غرونه هم دفن کیدلای شی .

او بیا له د څخه وروسته هم شریف رضی هغه ډیر یاد اوو او په هرمناسب وخت او ځای کښی به ئی دهغه‌ما تمی‌شعرونه او مرثئی ویلی - یوځل هغه د ده په قبر(۱) باندی تیریده بی اختیاره ئی ؤژړل او په همدغه وخت کښی چی ده کومه مرثیه وویله د هغی اشعار په لاندی ډول دی :

اقول لـرکب رائحین تعرجـوا
اریکم بـه فـرعاً مـن المجد زاویـا

۱- مجبسویان په عامه توګه مړی سوځوی ښائی د دوئ د هانبه فرق دا خصوصیت وی چی مړی د سوځولو پرځای دفن کوی اویا به په خوا د ټولو مجوسیانو دغسی دو د وو. ژباړونکی

رئیتک کی اسلوب فاددت لوعة
فکان المراثی لا تحد المرازیا
واعلم ان لیس البکاء بنافع
علیک ولکنی امنی الا مانیا

«زه دی سفر خپلو ملګرو ته وایم چی دد «قبر» لوری ته راشی ، زه تاسی ته د لته د بزرګی یو ، لویه ځانګه «ښه یم» ما پرتا باندی د دی لپاره ژړاوکړه ترڅو ستا په هکله زما داد وو شی ،خو غم نور هم زیات شوګوا کی مرثیه ویل مصیبتونه نه محدو ده وی »کموی« ماته معلومه ده چی پرتا باندی ژړا انګولا کول ګټه نلری ، مګر ارزو ګانوزه هیله مندکړی یم»

دمامون په علمی غونډو کښی :

دخلفا وو د مشرتا به ، په علمی غونډو کښی به همیشه د مختلفو مذاهبوا و ګروهیو پوهان او علماء راټولیدل ـ لکه چی د مامون الرشید داسی یوه ځان ګړی علمی غونډه وه ، چی په هغی کښی به د مختلفو ادیانو عالمان را ټولیدل ـ او ده به هغوی ته ویل چی تاسی به خپل بحث د علم او فن په پو لو کښی د ننه کوی٠ او هیڅ یو به هم په خپلو مذهبی کتابونو استدلال نکوی٠ ـ ځکه چی له داسی کارکو لو څخه به دی دلئیزه «فرقه وارانه» مسائلو ستونځی را منځته شی ـ

«په عموسی غوندو کښی هم دا حال وو : »

همدغه پورتنی دریځ د عمومی ملی غونډه و هم وو ـ خلف بن المثنیل وائی چی ما په بصره کښی٠ په یوه داسی لس کسیزه علمی غونډه کښی ګډون وکړ چی د هغی دغه لس واړه غړی په

Marfat.com

علمی سطح د کمال درجی ته رسیدلی وو او د هغوی له هرې‌وو سره په خپل ځانګړی او مخصوص علمی فن کښې د سیالی کولو هیڅوک نوو ـ او هغه لس کسه دا لاندنی رجال او علمی ذوات وو :

۱ ـ خلیل بن احمد مشهور او نومیالی نحوی چی د ګروهی له نظره سنی مذهبی وو ـ

۲ ـ حمیری شاعرچی دی ګروهی له نظره شیعه وو .

۳ ـ صالح بن عبدالقدوس چی دی ګروهی له نظره زندیق وو .

٤ ـ سفیان بن مجاشع چی د ګروهی له نظره د خوارجو د صفوی فرق غړی وو ـ

۵ ـ بشار بن برد چی د ګروهی له نظره د شعوبی فرق غړی وو ـ

٦ ـ حماد عجرد چی د ګروهی له نظره ناسیو نالست «قام پال» زندیق وو ـ

۷ ـ ابن رائس اطالوت نو میالی شاعر چی د ګروهی له نظره یهودی وو ـ

۸ ـ ابن نظیر فلسفی چی د ګروهی له نظره مسیحی وو ـ

۹ ـ عمر بن اخت المؤید چی د ګروهی له نظره مجوسی وو ـ

۱۰ ـ ابن سنان الحرانی شاعر چی د ګروهی او مذهب له نظره صابی وو ـ

دغه پورتنی ګرد وګړی به په یوو مجلس کښی کښېنستل او په خپل منځ کښی به ئی په مسائلو باندی بحث او څیړ نه

Marfat.com

کوله اشعار به ئی سره ویل او په تاریخی پیښوبه ئی خپل نظریات
او معلومات په خپل منځ کښې سره ویل او دا ټول به په
دو مره دوستانه چا پریال کښې کیدل چې هیچا ته به دانه
معلومیدل چې د دوی ترمنځ دومره مذهبی بعد او اختلاف
شته دی -

»په کهول او کورو لو کښې :«

دغه پیرز وینه په کهول او کورو نو کښې هم په عمومی
ډول جاری وه - ډیر ځلې داسی لیدل شوی دی چې په یوه
خو نه او کهول کښې څلور ورو نه یو ځای او ګډ سره هستیږی
چې یو ئی سنی ، بل ئی شیعه ، بل ئی معتزلی او بل ئی خارجی
دی او دغه ټول په بشپړ یو والی او اتفاق په مینه او یو له
بل څخه د قربانیدلو او ځاریدلو په فضا کښې ژوند سره کوی
همدغه رنګه د دوی ترمنځ دا صورت حال هم وو چې په یوه
ژونه کښې به دوه ورونه هستیدل یو به په خپل مذهبی عبادت
لګیا وو او دویم به ئی په چټیاتو او لو بوکولو کښې اړم وو
پدی لړ کښې د ادب په کتابو نو کښې یوه خوندوره او په
زړه پوری پیښه »واقعه« لیکل شوی ده او هغه داده - چې په
یوه خونه کښې د وه کسه ورونه ږو سیدل چې په هغوی کښې
یو خو را پرهیزګار او متقی وو او دغه کس د خونې په لاندنی
لوړ کښې ووسیده ، او هغه دویم ئی چې په دویم لوړ کښې وو
سیده سخت فاسق او فاجروو، یوځل د دی فاسق او هیڅ‌په خونه
کښې د ده په خیر څواندیوالان د ده سره راټول شول او د
شپې ترډیره وخته ئی او ازونه او سندری په خورالوړ او ازویلی
او د کهول ټول غړی ئی ډیر خوبه کړل - او هغه متقی او
عابد بیچاره‌ئی ګرده شپه خوب کولوته پری نښود ، اخیر هغه د
مجبوری له‌مخی ورته را ووت او خپل ورځنی وروړته ئی په زوره

Marfat.com

وویل چی :

«افـامن الذیـن مـکـروا السیـات ان یـخسف الله بـهم الارض » ۱

»ایا هغه څوک چی ناوړه چاری کوی له د څخه بی فکره دی چی خدای پاک په دوی باندی مځکه وّو چوی او دوی به پکښی ډوب کړی ؟« دی ده ددی خبری په څواب کښی د هغه فاسق ورور سم له لاسه ورته وویل چی :

»مـا کان الله لیعـذبهم و انت فیهم » یعنی خدای پاک به تر هغه پوری پر دوی باندی خپل عذاب نازل نکړی چی ته په دوی کښی موجود ئی .»

د نورو مذاهبو د ملتو په اخترونو او میلو کښی په خاصه لیوالتیا او مینه ګډون :

همدارنګه د نورو مذاهبو د خاوندانو په اخترونو او میلو کښی مسلمانانو په خورا مینه ګډون کاوو . لکه چی دا موی خلافت له زمانی نه وروسته به مسیحیان د کرس مس «حضرت عیسی علیه السلام د پیداښت په ورځ» سترو واټونو ته د مظاهری په شکل کښی وتل او غونډی به ئی کولی ، پدی وخت کښی به دوی څو صلیبو نه هم پورته کړی نیولی وو

---

۲ - په وروستنی ایات کښی د «انت» یعنی ته خطاب حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته دی - خو پدی ځای کښی د ده د دی ایات لوستل ، په خپل ذات کښی ستر معنویت لری ، او دا دی حسن ذوق او تیز ذهانت

Marfat.com

او د مظاهری په مخ کښې به ئې ورل د دوی مذهبی لاربنود به په خپل مخصوص لباس کښې د دوی په سرکښې روان وو. یو ځل د هشام بن عبدالملک په زمانه کښې د کاردینال میکائیل په قیادت او رهبری د مسیحی مظاهره کونکو یو ستر لښکرا سنکدریه ته ننووت، د ده په مخ کښې صلیبو نه، مشالونه او اناجیل وو او کاهن داشعارونه ورکول چې «الله تعالی زمونږ لپاره یو سوله راوړونکی څارند وی چې نوی «جدید» مرقس دی رالیږلای دی». همدارنګه د رشید په زمانه کښې به مسیحیان د کرس مس په ورځ د یوی ستری مظاهری په شکل کښې واتونو ته وتل پداسی حال کښې چې صلیبونه به ئې پورته کړی وو. المقدسی په خپل کتاب احسن التقاسیم، کښې لیکلی دی چې د مسیحیانو د میلو په ورځو کښې به د شیراز ښار ښائسته کولای شو او کله به چې د نیل د او بود طوفانی ډیرلو وخت راته او مسیحیانو به د صلیب د اختر ورځ لمانځله نو له دوی سره به مصریانوهم په ډیره لیوالتیا اومینه په دغومیلو کښې ګډون کاوو او له دوی سره یو ځای به ئې خوښئ کولې.

مقریزی په خپل کتاب «خطط» کښې لیکلی دی چې د اخشیدیانو په زمانه کښې عوامو به «بپتسمه» یعنی د حضرت عیسی علیه السلام د ولادت» د ورځې په میله کښې زیاتی خوښئ کولی او په ۳۳۰ هجری قمری کال کښې دغه ورځ په ستر شوکت او احتشام سره وو لمانځل شوه. او محمد بن طفج اخشیدی د نیل په تاپو کښې چې کوم مخصوص کور جوړ کړای وو او هستوګنه ئې په کښې کوله، په دغه ورځ ئې د

خبره ده - اوله همدی امله د ادب په کتابو نو کښې د دغی پیښی یا دونه شوی ده -

همدغه‌کور په څلورو خواووکښې ئې زرداني قنديلونه بل کړی‌وو. او قام هم د ده تقليد وکړ او هر يوو کور بې شميره مشالونه ډيوی او قنديلونه بل کړل . په زرګونو مسلمانان او مسيحيان داوبو په حوضونو سره راټول شول .

د کورونو په بامونو او د ويالو پرغاړو باندی د قدم کيښودلو ځای نوو . خلکو خپل قيمتي لباسونه واغوستل ، د خوراک او څښاک ډول ډول او رنګا رنګ شيان ئې د سرو او سپينو زرو په لوښو «ظروفو» کښې راوړل . په دغه ورځ د اورګاډی دروازه وو نه تړلی شوه،، او زياتو وګړو په حوضونو کښې په لوبو او خينجکو وو لمبل ، او دا پدی عقيده چې د حضرت عيسى عليه السلام د پيدايښت په دغه شپه لامبل د ډيرو ناروغيو لپاره د رمل دی .

حيرانوونکي پيرزوينه :

او له د څخه هم زياته حيرانوونکي خبره دا ده چې دغي ميني او پيرزوينو مظاهرو په هغه زمانه کښې هم دوام د رلود چې صليبي جنګو نه په ډير شدت سره روان وو او د مسلمانانو د په خواني پيرزويني په دريځ کښې د صليبي جنګونو په دوران کښې هم هيڅ بدلون رانغی . پداسی حال کښې چې په دغو جنګونو کښې لويديځو ځوا کونو د صليب په نوم پاځون کړی وو او په اسلامي هيوادونو ئې يرغلونه کول . ابن جبير په خپل کتاب الرحاله «سفر نامه» کښې پدی هکله داسی ليکلي دی :

له ټولو څخه زياتـه د حيرانتياوړ خبره دا ده چې د مسلمانانو او مسيحيانو ترمنځ به جنګ روان وو او ډير واری

داسی شوی دی چی دواړو پوځونو به یو د بل په مقابل کښی جنګی صفونه جوړ کړل خو له د سره سره او په همدغه حالت کښی ګورو چی د مسیحیانو او مسلمانانو دیو بل دی دوستانو ډلی له یوو ځایه بل ځای ته ځی او راځی او یو له بل سره لیده کاته کوی او پردی باندی یو پوځ هم تنقید نکوی. له مصرڅخه دمشق ته او له دمشق څخه انګریزی هیوادونو ته کما فی السابق د سوداګری قافلی روانی دی ، مسلمان سوداګران په ډیره خوښی مسیحیانو ته د هغوی په هیواد کښی مالیات ورکوی او مسیحی سوداګران په اسلامی هیوادونو کښی خپل د سوداګری د مال محصول په ډیره خوښی ورکوی او د مسلمانانو له خوا له دوی سره په بشپړ نیاو او انصاف سره چلن کیږی پداسی حال کښی چی د دوی پوځونه یو د بل په مقابل کی جنګیږی مګر خلک په بشپړ امن کښی دی او دنیا د هغه چادی چی بریالی شی.

د لویدیځو څیړونکو اعترافات :

لنډه دا چی په اسلامی تهذیب او تمدن کښی پیرزوینه دومره لوړ معیار ته وو رسیدله چی د هغی ساری په تیر شوی تاریخ کښی نه میندل کیږی او په خپله د لویدیځ حق پال لیکوالان او مصنفین هم پدی خبره اعتراف او له موږ سره اتفاق کوی او پدی خبره ګواهی کوی.

لکه چی د امریکا یو مشهوره مصنف ښاغلی ډریپر ویلی دی چی :

«د خلفا وو په زمانه کښی نه یواځی دا چی د مسیحیانو او یهودیانو د عالمانو د رناوی او احترام کړای شوی دی

Marfat.com

بلکه هغوی ته ډیر ستر ستر حکومتی منصبونه هم ورکړای شوی وو او هغوی ئی د حکومت لوړو پستونو ته رسولی وو. هارون الرشید جنابن ماسویه د ټولو ښوونځیو لیسو او پاکلتو د زدکړی عمومی رئیس او مدیر وو تاکه او د زدکړی د گردو مراکزو واک ئی هغه ته سپارلی وو. هغه «هارون» دانه کتل چی یو عالم د کوم هیواد هستوگنی دی او نه ئی د ته کتل چی هغه د کومی گروهی او مذهب خښتن دی بلکه هغه یواځی د یوو عالم پوهی او کمال ته ارزښت ورکا وو. او پرته له دی ځخه ئی د هغه بل هیڅ شی ته اهمیت نه ورکا وو».

د ووسنی عصر مشهور مؤرخ ښاغلی ولز په اسلامی تعلیماتو کښی د خیړنی په ترځ کښی لیکلی دی:

«اسلامی تعلیماتو په نړی کښی د منصفانه او له شرافت ځخه ډکی کړ نلاری لپاره عظیم روایات پری ښودلی دی او هغه په خلکو کښی د شرافت او پیرزوینی روح پوکی. دغه تعلیمات خورا لوړ بشری تعلیمات او د عمل وړدی دغو تعلیماتو یوه داسی ټولنه ایجاد کړه چی په هغی کښی د نورو په خوانیو ټولنو په پرتله ټولنیز ظلم او سنگ دلی ډیره لږده».

پیانو موړی مخ په وړاندی د رومی او داسی لیکی چی:

«اسلام له نرمی، پیرزوینی، حسن اخلاق او ورورولی ځخه ډک کړای شوی دی».

سرمارک سائیس د هارون الرشید په زمانه کښی د شهنشاهیت صفتونه بیانوی او وائی:

«مسیحی، بت پرست، یهودی او مسلمان گردو داسلامی حکومت د کارکوونکو په توگه په مساوی ډول کار کاوو».

ترنون ویلی دی :

«د مسلمانانو دین د شاعرانو او د موسیقی د کارکوونکو په معامله کښې گوتی نه وهلی» .

لیفی برنتیسالی په خپل کتاب «د لسمی پېړی هسپانیه» کښې لیکلی دی :

«لکه څنگه به چې د حکومت ستر ستر منصبونه ډیرو یهودیانو او مسیحیانو ته ورکړای شوی وو ، او هغوی د حکومت د انتظامی محکمو اوان تردی چې د جنگی چارو وا کمنان گرزولای شوی وو همغه ډول ډیر ځلی داسی شوی دی چی له نورو حکومتونو سره به هر ډول تړون لیکونکی یا یهودیان وو او یا مسیحیان ، او ډیر یهودیان داسی هم وو چی د خلفا وو له پلوه په اروپائی هیوادونو کښې د سفیرانو په توگه ماسور او ټاکل شوی وو» .

ښاغلی رینو په، فرانسه سویزرلنډ' اټالیا او دمنځنی بحیری په ټاپوگانو کښې د عربو د جنگی تاریخ په لړکښې لیکلی دی :

«د اندلس په ښارونو کښې له مسیحیانو سره مسلمانانو خورا ښه چلن لاره او په همدی ډول یهودیانو او مسیحیانو هم د مسلمانانو د احساساتو ډیر لحاظ کاوو د مثال په ډول هغوی به هم خپل اولاد ختنه کاوو او د خنځیر غوښه به ئی نه خوړ له» .

د آرنلډ گواهی :

ښاغلی آرنلډ د مسیحی ډلو د دینی افکارو د څیړنی په ترځ کښې لیکلی دی :

«مگر دتهذیب داسلامی پیرزوینی اصولو د دا ډول چارو

هیڅکله هم اجازه نه ورکو له چې پای به ئې ظلم اوتیری وو(۱).
پدی اساس د مسلمانانو معامله د نورو مذاهبوله کړنلارې څخه په بشپړه توګه په عکس د دی وه. بلکه مسلمانانو د نورو مذهبونو د فرقو هغه ظلمونه رواندی ګڼلې چې هغوی به په خپل منځ کښې د مذهبی اختلافاتو او تعصب په وجه یوو پربل کول.
څکه چې زمونږ په وړاندې د تاریخ دا ګواهی موجوده ده چې د مسلمانو حاکمانو په رعیت کښې چې د مسیحیانو کومې مختلفی فرقی وی د هغوی په منځ کښې د انصاف اونیاو په کولو کښې مسلمانانو یو پېړتې سستی هم نده کړی. چې د هغه یو څرګند مثال دا دی چې د مسلمانانو په لاس د مصر له فتح کولو څخه وروسته کله چې د مسیحیانو یعقوبی فرق ته زمینه برابره شوه نو د په خوانې بازنطینې سلطنت مسیحیانو چې پردوی باندې کوم ظلمونه کړی وو له هغوی څخه د کسات اخستلو په لړ کښې ئې د هغو په کلیسا وو باندې قبضه وکړه او نور ټول املاک ئې هم ورڅخه زور ګیره کړل، مګر اسلامی حکومت ښه او په بشپړه توګه انصاف وکړ او د ارتجاعی مسیحیانو ګرد املاک او ټولی هغه کلیسا وی ئې له یعقوبی فرق څخه واخستلې اوهغوی ته ئې تسلیم کړې چې پرهغوی باندې دوی خپل قانونی حق ثابت کړای شو».

بیا ښاغلی آرنلډ وړاندې لیکی:

«مونږ کله چې د اسلامی حکومت په لمړنی دور کښې د

۱- «د دی دول چارو څخه» د مسیحی فرقو د کړو وړو په لوز اشاره ده.

مسلمانانو له خپل، مسیحی رعیت سره پدی اندول انصاف ، نیاو
او مذهبی پیرزوینه کورو ، نو دا پور او پاکند چی اسلام د
توری په زور خپور شوی، دی د تصدیق او پاملرنی وړنده» .

د تفصیلی خبرو اترو کولو لامل :

مونږ د اسلامی تهذیب د مذهبی پیرزوینی او د مذهبی
افکارو د آزادی په هکله په خپلوخبرو کښی له تفصیلی دلائلو او
شواهدو څخه له د امله کارو اخیست چی :
د لویدیځ د کینه کښو تاریخ پوهانو د دی الزام د روغږن والی
او لغویت په بشپړه توګه څرګند شی چی :
«اسلام د توری په زور خپور شوی دی ، او بل دا چی
مسلمانانو له جبر او زور سره په استفاده وګړی په خپل دین کښی
داخل کړی دی. اوبل داچی دوی وای چی مسلمانانو له نامسلمانو
وګړو سره ذلت لرونکی دریځ او سلوک غوره کړی دی» .

مګر دوی له شرمیږی :

د دغو لویدیځو کینه کښو لپاره دا مناسب وو چی له
پورتنی غوغا جوړونی څخه لومړی دوی باید په خپل ګریوان
کښی سرتیت کړی وای او کتلی وای چی هسی چپه شوی کلمی
ددوی په خپلو غاړو کښی غورځیږی ؟ ځکه چی دلته خو داسی
رڼاورخ ده چی ړوند هم دا لیدلای شی چی له پورتنی الزام څخه
زمونږ لمن څومره پا که ده، مګر په خپله د دوی کړه وړه دومره
ناوړه دی چی له خجالت او شرم څخه ئی باید تنډی لندی شی -
د مثال په ډول په صلیبی جنګونو او په هسپانیا کښی د ننه

دوی د مسلمانانو په خلاف چی د خپل مذهبی لیونتوب په وجه کوم ظلمونه وکړل په هغوی باندی له ندامت او پښیمانتیا څخه دبشریت سرټیټ شوی دی، بلکه دوی په خپل منځ کښی یو پربل چی کوم ظلمونه کړی د تاریخ یو طالب العلم هم له هغو څخه انکار نشی کولای- پروتستانیانو کا تولیکان قتل او تباه کړل او یا په خاصه توګه «د سنټ بارتلمی» وینی تو یو نه خوبی ساری برنوونکی ده. او یا هغه جنګونه هم د دوی د رسوائی او شرمندګی لپاره کفایت کوی چی د پاپائیت د توغ پورته کوونکو او د هغوی د مخالفو اروپائی ملتونو ترمنځ ؤو شول - همدارنګه په منځنیو پیړیو کښی چی د پلټنی د څانګی مسؤلینو په عوامو کوم ظلمونه وکړل ، هغه په خپل ځای کښی ددوی لپاره د شرم وړدی - دغه ګردی پیښی ددی خبری څرګند ثبوت دی چی اروپائی ملتونه د همیش لپاره زیات متعصب او کینه کوونکی دی او هیڅ کله هم هغوی له خپل مذهب څخه مخالفه ګروهه نده زغملی له څه هم د هغوی مخالفین د دوی هیواد وال او شریک نسب وی - ددوی په تیر شوی تاریخ کښی د مذهبی پیروزینی هیڅ مثال نه سیندل کیږی او اوس هم دوی په همدغه مذهبی تعصب باندی ټکړدی چی د دوی دا ټرنلاره په حقیقت کښی د سیاسی تفوق او مستعمرانه پالیسی په پس منظر کښی کار او فعالیت کوی.

وروستی ګواه :

اوس په پای کښی ، زه غواړم چی د اسلامی پالیسی په مذهبی پیرزوینه باندی د مسیحیت د یو جلیل القدر او د فضل

Marfat.com

او کمال ښښتن او لاربنود گواهي ورانديٰ کړم او دغه شخصيت د انطاکيه کاردينال ميخائل دی ، چي د د ولسمي پېړی په وروستي نيمائي کښې تير شوی دی او دا هغه زمانه ده چي نيږدی ترپنځو سووکلونو پوري ختيځه کليسا د اسلامي حکومت ترڅو ماندي لاندي وو سيدلی وه کاردينال ميخائيل د مسلمانانو د مذهبي پير زويني او دی ختيځو کليسا وو په رومي مسيحانو د ظلمونو د يادوني په لړ کښې ليکلی دی چي :

«دا هغه لامل دی الله تعالی چي د ځواک «قوت» او جبروت ښښتن او چي د هغه له صفتونو څخه يو هم المنتقم «بدله اخستونکی» دی او هغه چاته چي وو غواړی د ځمکی حکمراني ورکوی او کله هم ذليل عزت من کوی . . .

هغه وخت چي د روم شر پسند و مسيحيانو ؤ ليدل چي هغوی د ځواک او سلطنت له لاس ته وروړلو څخه وروسته هغوی زسونړد د انطاکيه د مسيحيانو» کليسا وی ئی لوټ کړلی - زسونړ کورونه ئی تالا او لوټ کړل اودغه تالان په پراخه پيمانه په گرد هيواد کښې وو شو او دبشری رحم او زړه سوی جامه ئی له خپل تن څخه وويستله له مونږ سرهٔ ئی سخت ربړه وونکی سلوک او چلن وکړ - همغه وخت الله تعالی د عرب په تاپو و زمی کښې بنو اسماعيل مبعوث کړ ترڅو هغه مونږ له هغه دردناک عذاب څخه خلاص کړی په کوم باندي مونږ چي روم مبتلا کړی وو . که څه هم دا صحيح خبره ده چي د مسلمانانو په حاکميت او قدرت نيولو سره مونږ ته څه نا څه زيان هم وو رسيده او هغه دا چي د کا توليک د مسيحيانو ډيری کليسا وی

زمونږ له لاسه ووتلی او د (خلقدونیه) مسیحیانو لاس ته ورغلی.
ځکه چې دغه کلیسا وې په خوا له دې هم تر ډېرې زمانی د
هغوی په قبضه کښې وې - او کله چې مسلمانانو د حکومت او
قدرت واګې په لاس کښې واخستلې نو هغوی داسې کارو کړ چې
د چا په لاس او قبضه کښې چې پدغه وخت کې کومې کلیساوې
وې هغه ئې همغوی ته پرې ښودلې ، او همغه وخت زمونږ له
لاس څخه کبرې نوسې کلیسا او د حوران کلیسا ووتلې ــ مګر
د دغه کوچنې زیان په بدل کښې مونږ ته ډېره عظیمه او ستره
ګټه وو رسیدله او هغه دا چې مونږ د رومې مسیحیانو له انتقام
او تعصب، او د هغوی له ربړونو زیانونو ظلمونو او دهغوی د
دښمنی له چنګال څخه ازاد کړای شو او د امن او سلامتی په
زانګو کښې ژوند تیره وو.»

د لیبان منصفانه اعتراف :

بیا ایا د ګستاف لیبان دا محاکمه د تاسې له نظر څخه کله
تیره شوې چې هغه داسې ویلی دی :

«بشری تاریخ له هیڅ داسې یو قام او ملت سره تعارف
نلری چې هغه د عربو په څیر زړه سوانده او پیرزو وونکی بریالی
شوی وی - او نه په تاریخ کښې د مسلمانانو د دین په څیر
داسې صاف او سوچه او بې زیانه دین په نظر را درومی.»

د مسلمانانو په هکله د نباغلی لیبان دغه منصفانه اعتراف
او وینا په حقیقت کښې له حق سره انصاف دی.

شپږم باب

زمونږ جنګی اخلاق :

دادی ! زمونږ د تهذیب د بشر دوستی یو بل

Marfat.com

نوی اړخ ، او ددی اړخ له نظره هم ، اسلامی تهذیب منفرد او بی سیاله دی ، دامن اوسولی په حالت کښی ، ښه خوی ، نرمی ، په کمزورو باندی زړه سوی ، په خپلوانو او گاونډیانو باندی پیرزوینه هر ملت کولای شی ، خو دا ټول په هغه وخت کښی چی د کمزوری او ناتوانی مجبوره ژوند تیروی . . .

مگر د جنگ په حالت کښی له خلکو سره ، په انصاف چلن ، له دښمنانو سره نرم سلوک کول ، په کوچنیانو ، سپین ږیرو او ښځو باندی زړه سوی کول ، له ماتی خوړولو وگړو سره نرمی او پیرزوینه ، دا د هر ملت د واک نه وتلی خبره ده او نه په هر یوو جنگی قوسندان کښی د دغو پورتنیو صفتونو پیدا کیدل امکان لری ، د وینی په لیدلو وینی گرمیږی دښمنی ، کینه غصه او غضب را پاروی - نو بیالی دخپل بریالی توب نیشه لیونی کوی - او پداسی حالاتو کښی له هغه څخه خورانا وړه قلبی شقاوت او د انتقام نوښت تبارز کوی ، او همدغه د ټولو ملتونو تاریخی اعمال دی برابره خبره ده که په خوانی وی او که اوسنی ، بلکه د گرد بشریت همدغه تاریخ دی ، او دا له هغه وخت څخه پیل شوی دی کله چی قابیل د خپل ورور وینی «په ناحقه سره» تو ئی کړی :

اذ قربا قرباناً فتقبل من احد هما و لم يتقبل من الاخر قال لا قتلنك قال انما يتقبل الله من المتقين.۱

«هغه وخت چی دوی دواړو خپلی خپلی قربانی او نذرونه کښی ښودل نو د یوو قبول کړای شو او د هغه بل قبول

۱- د مائده سورة ۲۷- ایات ٦ سپاره ٥ رکوع ٥ سورة.

نکړای شو «یعنی د قابیل نذر خدای پاک قبول نکړ» نو ده خپل ورور هابیل ته وویل چی تازه وژنم ، هابیل ورته وویل چی پدی کښی زما څه قصور دی خدای پاک د پرهیز گارانو او متقیانو نذر قبلوی.»

پدی وخت کښی دی چی تاریخ دروان ژوند تاج ، یواځی زمونږ د تهذیب د مشرانو او رهبرانو پر سر کښی ښود ، برابره خبره زمونږ دغه مخکښان نظامی وی که ملکی فاتح وی که حاکم وی ، څکه چی په گردو تهذیبونو کښی زمونږ هغه یواځینی تهذیب دی چی د هغه اکابرو او لویانو په سختو جنگی حالاتو کښی هم ، لـه نیاوا وسینی څخه د ډک انسانیت تظاهر کړی دی ، اوبیاپه خاصه توگه پداسی شیبوکښی چی هغه انسان وینی تویولو او انتقام تـه هڅوی ـ الله تعالی گو اه دی چی که چیرته د مسلمانانو د غه جنگی اخلاق ، د تاریخ له نه منکرید ونکو پیښو څخه نه ثابتیدلای نومابه د غه گردی پیښی یوه داسی قصه او افسانه گڼلی وای چی هغی د سځکی پر بیخ هیڅ حقیقت نه لرلای ـ

د اسلامی تهذیب برکت :

هغه وخت چی اسلام دنیاته راغی نود وگړو په خپل منځ کښی داسی حالت وو لـکـه څنگه چی په ځنگل کښی د ځناورو په خپل منځ کښی وی چی پیاوړی به بی تکلف او له مسئولیت څخه پرته بی وزلی قتل کاوو اویووسلوال به له ډیل څخه پرته بی وسلی کس لوټ کاوو ، په گردوا د یانو او شرائعو او په ټولو ملتونو او قبائلو کښی جنگ گواکی د هغوی د ورځنی ژوند

لەمعمولا تو څخه وو، چې نه به په قوم قیدپوری مقیدوو او نه ترکومې پولې پورې محدود وو ـ د روا جنګ او ناروا او ظالمانه جنګ ترمنځه هیڅ ډول تــوپیر او امتیاز نوو. هر قــوم به چې د دې ځواک ؤموند چې لــه بــل ملت او قام څخه د هغوی ځمکې ؤینسی ، د هغوی ښځې او تورسرې وینځې او د هغوی سرې د ځانو نومړیونه کړې او هغوی د خپلو خیالاتو او ګروهیو په پرې ښودلو مجبور کړی ، نو داسی ملت د غه ډولی چارې له زړه و هنی او د ګناه له احساس څخه پرته سرته رسولی ، مګر زمونږ تهذیب دا خبره مناسبه وو نه ګڼله چې په بشری نړی کښې دې د غه کړنلاره چې بشریت ئې د سوچه حیوانیت سطح ته را غور ځولای دی په خپل حال پاتې وی ، بلکه ګردی بشری نړی ته ئې دا اعلان وکړ چې د ملتونو په منځ کښې ذاړیکو دلرلو په هکله اصل او بنسټیزشی پیژند نه او یوله بل سره مرسته ده نه جنګ او نفرت :

یایها الناس انا خلقنکم من ذکر وانثی وجعلنـا کم شعوباً و قبائل لتعارفوا ان اکر مکم عند الله اتقکم ۱

«ای خلکو ماتاسی له یوو پلار او له یوی مور څخه پیدا کړی یاست او بیاسی ددی لپاره په ځانګواو ټبرونو وویشلی ترڅو په خپل منځ یوبل سره ووپیژنی په یقینی توګه دخدای پاک په وړاندی له تاسی څخه هغه څوک ډیرغوره او هغه ته نیږ دی دی چې پرهیز ګار او له خدای پاک څخه ډیرویری دونکی وی»

---

۱ ـ د حجرات سورة ۱۳ ـ ایات ۲٦ سپاره لمړی رکوع ٤ ۹ سورة ـ

Marfat.com

چې په د اساس د بشري تېرونو او قامونو په منځ کښې د سولې او جوړې روغې د اړیکو ټینګول یوه طبعي او فطري رابطه او تړون دی ـ لکه چې الله تعالی فرمايلی دی :

یا یها الذین امنوا ادخلوا فی السلم کافة . . . ۱۰

ای مومنانو په سوله او امن «یعنی اسلام» کښې په بشپړه او هراړخيزه توګه داخل شی .

د ځواک د وسائلو تیارول د څه لپاره ضروری دی ؟

اوس نو د اسلام له پورتنی د ستوز سره سم که بیاهم کوم قام په سوله او امن کښې او سیدل ؤنه غواړی او له بل ملت سره له جنګ او پرهغه باندی له تیری کولو څخه ئی پرته زړه او بدن ارام نه موسی ، او د همدی موخی په تکل هره شیبه جنګ ته چمتووی ، نوپدی صورت کښی بیاپد غه بل ملت باندی هم فرض دی چې هغه د تیری او یرغل کوونکی د یرغل د مخنیوی په خاطر ځان چمتوکړی، ځکه کوم ملت که چیرته، هروخت له خپل ځان څخه د دفاع لپاره چمتونوی نوتیری او یرغل کونکی ملت د جنګ او تیری د بریالی توب په لاره کښی له خو رازیاتی چټکتیا څخه کاراخلی :

واعد والهم ما مستطعتم من قوة ومن رباط الخیل ترهبون به عدو الله وعد و کم ط . . . ۲۰

« او څومره چې کولای شی ځواک او پیاوړتیا چمتو کړی او د آسونو له تیارولو څخه ، د هغوی لپاره چمتو او سېړی

۱ـ د بقره سورة ۲۰۸ ـ آیات ۲۵ رکوع ۲ سپاره ۲ سورة

۲ ـ د انفال سورة ـ ۶۰ ـ آیات ۸ رکوع ۱۰ سپاره ۸ سورة ـ

Marfat.com

ترخو د خدای پاک او ستاسی دښمنان وو ډارشی او ترهه وکړی »

اوس نو که چیرته تیری کوونکی ملت له خپلو تیری کوونکو هڅو اُوپتیلو څخه جاروزی، او که وسلوال سوله دوستی ؤغواړی، نوسوله دوست ملت ته هم لازمه د چی هغه هم ده ته په زغرده د سولی د هر کلی لپاره لاس وُوغځوی ، بلکه د ده لپاره خولازمه ده چی دی له خپل حریف څخه زیات د سولی په لټون کښی وی اودسولی څرګندونه په ډیر ټینګار سره وکړی :

فان جنحواللسلم فاجنح لها وتوکل علی الله ط . . . ۱

پس که چیرته د وی د سولی لپاره غاړه کښیږدی نوتاسی هم هغی ته میلان او خوښی وکړی او په الله تعالی باندی ځان ؤ سپاری»

خومګر که تیری کوونکی یواځی جنګ کول غواړی بیانوپدی صورت کښی د ځواک مخنیوی په ځواک سره کیدلای شی ، ؤسپنه ؤسپنه پری کوی :

وقاتلو فی سبیل الله الذین یقاتلونکم . . . ۲

«او د خدای پاک په لاره کښی له هغو خلکو سره جنګ وکړی چی هغوی له تاسی سره جنګیږی »

د جنګ اهداف :

دا هغه دریغ دی چی د هغه په اساس زمونږ د تهذیب اصول او مبادی د مال د ولجه کولو د لوټ او تالان جوړ ولو او د ملتونو د محکوم کولو په خاطر هیڅکله هم د جنګ

---

۱ - پورتنی سورة او رکوع او سپاره ٦١ - آیات

۲ - د بقره سورة - ۱۹۰ - آیات ٤ سپاره ۲٤ رکوع

Marfat.com

اجازه نه ورکوی ، ځکه چی دغه اصول داسی ډول جنگونه په غوڅه توگه حرام گڼی - او د ده په وړاندی یواځی هغه جنگ روادی ، چی له یود د غولاندی نیواهدافو په خاطر ؤوجنگیږی-

۱ - د ملت له اخلاقو او نظریاتو څخه د دفاع په هکله-

۲ - د ملت د آزادی ، خپلــواکی او د سولی د بقا او ټینگښت په خاطر :

وقاتلوهم حتی لا تکون فتنة ویکون الدین کله لله ط . . . ۱

او له هغوی سره تر هغه پوری جنگ وکړی چی فتنه پاتی نشی او بندگی یواځی او یواځی الله لره ووشی په د صورت

کښی باطلو ځوا کونو ته د جنگ د اعلانوونکی ملت له جنگ اعلانولو څخه یواځی د خپلی گروهی آزادی هدف ندی بلکه په هغه باندی لازمه ده چی د هغه د نورو د گروهیو د آزادی او حریت گارنټی هم ورکړی او د گردو مذاهبو د عبادت خانو ضامن هم شی :

ولو لا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبیع وصلوات ومساجد یذکر فیها اسم الله کثیراً. . . . ۲

۲- د نساء سورة - ۵۷ - آیات ٥ سپاره ۱۰ رکوع ٤ سورة.

«نو که چیرته الله تعالی ځینی خلک په ځینو نورو باندی له منځه نه وړلای نو هرو مرو به ړنگ کړای شوی وو هغه کلیساوی او د یهودیانو عبادت ځایونه او نوری عبادت خانی او جماتونه چی په هغوی کښی د خدای پاک یادونه خورا ډیره کیږی -»

Marfat.com

یو بل ځلیدونکی اړخ :

او بیا زمونږ د تهذیب د روښانه اصولو یو خورا ځلیدونکی اړخ دا هم دی هغه لکه څنګه چې په مونږ باندې دا فرض کړې ده چې مونږ به هیڅکله او هیڅ ډول خپل عزت او آزادۍ ته ضربه رسول نه پرېږو دو همدا ډول ئې په مونږ باندې دا هم لازمه کړې ده چې د نورو مظلومو ډلو او پاټکیو په لاس نیوی سره ، پر هغوی باندې د کیدونکو ظلمو سونو په مقابل کښې له هغوی څخه دفاع وکړو :

ومالکم لا تقاتلون فی سبیل الله والمستضعفین من الرجال والنساء والولد ان الذین یقولون ربنا اخرجنا من هذه القریة الظالم اهلها واجعل لنا من لدنک ولیاً واجعل لنا من لدنک نصیراً ـ۳

۳ـ د نساء سورة ـ ۷۵ ـ آیات ٥ سپاره . ۱ رکوع ٤ سورة.

«او تاسې ولې د الله تعالی په لاره کښې نه جنګیږئ او ولې د هغو بې وزلو او کمزورو نرو او ښځو او کوچنیانو له ظلم او تیرې څخه د خلاصون په خاطر نه جنګیږئ، چې هغوی الله تعالی ته دا سوال کوی چې ای لویه خدایه ، مونږ له د ښار څخه وو باسه چې هستوګنې ئې ظالمان دی او وګرزوه زمونږ لپاره له خپل لوری څخه ملاتړاو وګرزوه زمونږ لپاره له خپل لوری څخه مرستیال ـ»

په دغو اخلاق بندیزونو کښې ښکیل شوی او نغښتلی جنګ ، هغه جنګ کیدلای شی چې هغه په ګروهې او د فکر او عمل په آزادۍ باندې د کیدونکو ظلمونو او تیریو د مخنیوی په خاطر ډګر ته وو دانګی او همدغه ډول جنګ په اسلام کښې

Marfat.com

روا دی او یواځی د همدغه موخی په لاره کښی جنګیدل الله تعالی ته نیږدی والی ترلاسه کولای شی او همدوی ته به جنت ته د تللو ویاړ په برخه کیږی . او د همدغه ډول جنګ په هکله اسلامی تهذیب پریکړه او فیصله کړی ده چی فی سبیل الله جهاد دی او له دی نه پرته نور چی هر څومره جنګو نه دی هغه ټول د طغیان او په ځمکه کښی د فساد کولو لپاره دی - زمونږ د تهذیب د مشروع جنګ او د نورو بشری ملتونو د مشهورو جنګونو ترمنځه چی کوم توپیر دی هغه پدی لاندنی آیات کښی ښه تره واضح کړای شوی دی .

الذین آمنوا یقاتلون فی سبیل الله والذین کفروا یقاتلون فی سبیل الطاغوت فقاتلوا اولیاء الشیطن ان کید الشیطن کان ضعیفاً(۱) .

«هغه کسان چی مومنان دی هغوی دی الله تعالی په لاره کښی جنګیږی او هغه څوک چی کافر دی هغوی د طاغوت په لاره کښی جنګیږی ، پس ای مومنانو تاسی د شیطان له مرستیالانو سره جنګ وکړی - په یقینی توګه د شیطان تدبیر کمزوری دی.

جنګ له چا سره او په څومره اندازه ؟

زمونږ تهذیب د جنګ اعلان د الله تعالی د کلمی د لوړتیا په خاطر کوی او د ژوند د تجویز او تاکل شوی نظام د پلی کولو لپاره ئی کوی . دا نظام ، د حق نظام دی. د اخیر دی او همدا شریفانه معیار دی، خود دی په مقابل کښی چی کوم

۱- د نساء سورة ۷۶ ایات ۱۱ رکوع ۵ سپاره ٤ سورة

Marfat.com

نور وګړی د جنګ اعلان کوی هغه په نورو باندی د تیری

کولو ، د شیطنت او په ټوکه کښی د فساد کولو لپاره وی او

شیطنت د شر ، سرغړونی او فساد نوم دی - نو کله چی زمونږ د

تهذیب د جنګونو مطلب او موخه دا دی پس د حق په لاره

کښی او د خیر په خاطر ، دا جنګ هیڅکله هم د شر او باطل

ذریعه نه شی جوړیدلای. همدغه وجه ده چی د جنګ په هکله

زمونږ د تهذیب له اصولو او مبادی وو نه یو دا دی چی مونږ

باید یواځی له هغه چا سره جنګ وکړو چی له مونږ سره جنګیږی

او په مونږ باندی تیری کوی :

فمن اعتدیعلیکم فاعتدواعلیه بمثل ما اعتدی عایکم...(۱)

«پس هغه چا چی پرتاسی باندی تیری وکړ نو متاسی

نوښت باید په همغه اندول وی لکه څومره ئی چی پرتاسی

باندی تیری کړی دی»

نو پدی اساس که چیرته مونږ له دغو ټولو شوو پولو

څخه تجاوز وکړو او له هغه چا سره جنګ وکړو چی هغه جنګ

کول نه غواړی ، او هغه چاته زیان وو رسوو چی هغه بل چاته

د زیان رسولو په هڅه کښی نوی ، پدی صورت کښی به بیا

مونږ له دغه بشری جنګ او د هغه له لوړو اهدافو څخه د

انحراف په اساس ، زیاتی کوونکی ؤ ګرځیږو . لکه څنګه چی

الله تعالی فرمایلی دی :

۱- د بقره سورة ۱۹۴ ایات ۲ سپاره ۲۴ رکوع ۲ سورة

Marfat.com

وقاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم ولا تعتدوا ان الله لا یحب المعتدین(۱)

«او هغه څوک چی له تاسی سره جنګیږی نو تاسی هم د خدای په لاره کښی له هغوی سره په ځوابی توګه جنګ وکړی، مګر زیاتی مکوی ځکه چی خدای پاک تیری کوونکی دوست نه ګڼی»

او همدارنګه الله تعالی فرمایلی دی:

ولمن انتصر بعد ظلمه فاولئک ما علیهم من سبیل انما السبیل علی الذین یظلمون الناس ویبغون فی الارض بغیر الحق اولئک لهم عذاب الیم(۲)

ترجمه: او که چیرته هغه څوک چی پرهغوی باندی ظلم شوی وی او د خپل کسات اخستلو په توسه جنګ وکړی نوهیڅ باک نه لری. ملامتی خو په هغه چا باندی دی چی هغوی په خلکو باندی د جنګ کولو په وجه ظلم کوی او په مځکه کښی په ناحقه سره فساد او ورانی کوی دغه ډول کسانو ته ډورا سخت عذاب تیاکل شوی دی.

نو پدی اساس کله چی د جنګ او ربل شی په سونږ باندی دا فرض دی چی په هر وخت کښی، خپل جنګی اصول په نظر کښی وو لرو. ترڅو داسی وو نشی چی سونږ د بی رحمی،

۱ـ د بقره سورة ۱۹۰ ایات ۲ سپاره ۲۳ رکوع ۲ سورة

۲ـ د شوری سورة ۴۱-۴۲ ایاتونه ۲۵ سپاره ٤ رکوع د سورة شمیره ٤۲

فساد ، تباهي او بربادي باعث شو . دامي هيڅکله هم بايد وو نه شي ، ځکه چي خاص د الله تعالى د لارى په جنگ کښي جنگ کونکي بشريت ، د خپلو جنگي وسائلو له نظره هم همیشه باید د بشریت په پولو کښي د ننه وي که څه هم دغه جنگ خورا سخت او شديد وي.

د جنگ په هکله ځو لارښودني :

همدغه وجه ده کوم هدايات چي اسلام د جنگ په هکله کړي دي دغه هدايات د بل هيڅ يوو تهذيب په تاريخ کښي نه ميندلى کيږي. د مثال په ډول حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه «د خپل خلافت په زمانه کښي کله چي د حضرت اسامه په مشري اسلامي لښکر جنگ ته ليږي» نو د حضرت اسامه لښکر ته داسي لارښودنه کوي :

«د چاپېرى او لاسونه به نه غوڅوی مثله به نکوی ، کوچني هلکان به نه وژنی د باغونوونى به نه پرى کوی ، او نه به اور ورته اچوی ، هيڅ يوه ميوه لرونکي ونه به نه پرى کوی په گيډى مړولو برسيره به هيڅ يو څاروى نه ذبح کوئى ، تاسي به په داسي وگړو پيښيږى چي هغوى به خپل ځان په

کليساو کښي عبادت ته وقف کړی وي ، هغوى ته څه مه وایاست او په خپل حال ئې پريږدى او دوى هغه څه ته خوشي کړى ، چي ځان ئې ورته گوښه کړی دی» .

تاسي ؤ کتل هغه څوک چي د شر او فساد لپاره نه بلکه خاص د الله تعالى په لاره کښي جنگيږی د هغوی دی جنگ کړه وړه څنگه وي . او بل دا چي هغوی همیشه د داسي اصولو

او مبادي وو پابند ؤ سيږي چې هغه د بشريت لپاره د رحمت باعث دي ، ان تردې چې هغوی له دې دو نتيجو څخه هرو مرو يوې ته رسيږي يا به سوله کيږي او يا به ئې بريالی توب په برخه کيږي ، که سوله وکړي نو په هغې کښې په خپلو ژمنو ټينګ ولاړوي او د دواړو ډلو تر منځه د شوو ژمنو پوره ډول لازمي ګڼي ، ځکه چې د هغوی کړې ژمنه په اصل کښې له الله تعالی سره ژمنه کول دي :

«و اوفوا بعهد الله اذا عاهدتم ولا تنقضوا الايمان بعد توكيدها وقد جعلتم الله عليكم كفيلا» . (۱)

ترجمه : او كله چې تاسې له الله تعالی سره ژمنه وکړې نو پوره کوی، اوخپل سوګندو نه وروسته له ټينګښت څخه مه ماتوی ځکه چې تاسې پدې هکله په خپلو ځانونو باندې خدای پاک ضامن ګرځولای دی.

او که بريالی توب ئې په برخه شي نو هغه د داسې يوې تولنې بريالی توب دی ، چې هغې يواځې د الله تعالی لپاره قرباني ورکړې دي ، د هغې غړي د خدای په لاره کښې شهيدان شوي دي ، له بريالی توب څخه وروسته دغه ټولنه داسې اقدامات کوي چې د هغو په توسه په ځمکه کې د حقاني نظام جرړې پياوړې او ټينګې شي او د وګړو په منځ کښې د هر ډول فساد او تيرې مخنيوی کوي :

۱- د نحل سورة : ۹۱ آيات ، ۱۳ رکوع ، ۱٤ سپاره ، ۱٦ سورة.

Marfat.com

«الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلاة واتوا الزکوة وامرو بالمعروف ونهو عن المنکر ولله عاقبة الامور». (٢)

ترجمه : هغه وګړی چی که سونږ دوی ته په ځمکه کښی ځواک ورکړو نو هغوی لمونځ قائموی ، زکاة ورکوی ، نیکی ته بلنه او له بدی څخه ژغورنه کوی او د ټولو چارو پای د الله په واک کښی دی.

دغه دی هغه پولی چی اسلامی تهذیب له بریالی توب څخه وروسته خپل فاتح ته د کړو وړو لپاره ټاکلی دی یعنی لوړ روحانیت ، ټولنیز نیاو «عدالت» د ټولنی د سوکالی او نیکی په چارو کښی په خپل منځ کښی یو له بل سره مرسته او په ځمکه کښی له شر او فساد سره پرلپسی مبارزه — دغه دی زمونږ د تهذیب جنګی اصول او مبادی ' او دغه زمونږ هغه جنګی اخلاق دی چی نچوړ ئی یواځی په دری ټکو کښی خلاصه او وړاندی کولای شی «انصاف زړه سوی ، او په ژمنه ټینګ پاتی کیدل» .

دغه ټول یواځی دعوی او نظریه نه بلکه په عملی ډګر کښی ئی ښودلی دی :

زما فکر دا دی چی ، د جنګ په دوران کښی ، زمونږ د تهذیب د سوله پالی پالیسی د ثبوت لپاره دو مره وینا کفایت نکوی . ځکه چی یواځی د اصولو بیانول او د هغوی په عمومی توګه اعلانول د یو ملت د حثیت د لوړتیا او د

١- د حج سورة : ٤١ آیات ' ٦ رکوع ' ١٧ سپاره '

---

٢٢ سورة.

Marfat.com

هغه د بشر دوستی د ثبوت لپاره کفایت نکوی . له ډیری مودی راپدی خوا مونږ ډیر داسی ملتونه وینو چی په پیل کښی د خورا لوړو اهدافو په منځته راوړو سره د پرګنو په وړاندی تبارز کوی ، خو له نورو ملتونو سره د هغوی کړه وړه خورا ذلیلوونکی ، سخت زړی د زړه سوی او نیاو له بشری اصولو څخه په سوونو میله لری وی . په خپله زمونږ په هیواد کښی چی لویدیځ ښکیلاک «استعمار» کوم رول لوبولای دی هغه کومه پټه خبره نده او نه د هغه د له شرمه ډکو او وحشیانه چارو تاریخ له مونږ څخه لیری دی . له د امله دا ضروری د چی وو ګورو زمونږ د تهذیب د عروج او پرمختګ په زمانه کی د دغو اصولو عملی ښکارونی څنګه دی . د ځای ته په را رسیدلو سره ځینی ملتونه تور مخی کیږی او ځینی نور سرخ رویه ثابتیږی . او دا هغه مقام دی چی هغه ته په را رسیدلو اسلامی امت له نورو ګردو ملتونو څخه ممتاز کیږی او په بشر دوستی کښی نه خو کوم ملت له هغه سره سیال لیدل کیږی او نه کوم تهذیب.

د نبوی دور شواهد :

پدی ځای کښی به مونږ له ټولو څخه وړاندی د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د سپیڅلی ژوند د څو پیښو یادونه وکړو . څنګه چی حضور صلی الله علیه وسلم په خپله «د الله تعالی له هدایاتو سره سم» زمونږ د تهذیب او د هغه د بنسټ کیښودونکی او د هغه د اصولو او قواعدو واضع دی . او دواړی په خپله حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د اسلامی تهذیب له اهدافو اصولو او قواعدو څخه تعبیر کولای

Marfat.com

شي. د انبياء کرامو او د امت د مصلحينو تاريخ گواه دی
چې هيڅ‌کله هم د دوی په اند‌ول د دعوت په لاره کښې هم د
کميت له نظره او هم د کيفيت له مخې دومره کړا وو نه
اور پړونه ندي گاللي ، لکه څومره چې حضرت رسول اکرم
صلی الله عليه وسلم تيرکړي او زغملي دي. د حضرت رسول اکرم
صلی الله عليه وسلم په مکه کښې د رسالت د يارلس کاله ژوند
خو تاسي ته بهتر معلوم دی. د مکې دور په دغه ټول وخت کښې
حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم او د هغه ټولنه د
مخالفينو له پرلپسي کينې دښمنې ، او دوی ته د زيان رسونې
ښکنځلو رټلو له کړا وو نو سره مخامخ وو ، ان تردې چې
د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم او د هغه د صادقو
يارانو د شهادت تدبيرونه او توطئې جوړې کړای شوې .
له د څخه وروسته که د هغه د مدنې ژوند په دورباند
طائرانه نظرو اچولای شي نو دغه ټوله زمانه هم له پرلپسي
او نه ستړی کيدونکو هلو ځلو جهاد او غزاگانو څخه ډکه ده .
حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته ترهغه پورې د
جنگي لباس له تن څخه د ويستلو زمينه برابره نشوه ترڅو چې
له رحلت او وفات څخه کمه زمانه وړاندې ، ټوله عربي نړۍ
د ده له حاکميت لاندې را نغله . په عمومي توگه ليدل کيږي
هغه څوک چې پدې دنيا کښې د پرلپسي دښمنيو، ظلم او تيرې
او د توطئو مورد گرځيږي ، هغه هرو مرو منتقم المزاج
او کسات اخستونکي گرځيږي او که بيا چې د جنگ ډگر ته
رسيږي نوبابيره توره پورته کوي په قتل اومقاتله بيدريغه لاس پورې
کوي ، چې بيانو له همدې امله د هغه طبيعت وينې تو يوونکې
گرځيږي . مگر د دې په خلاف تاسي وو گورئ چې حضرت

Marfat.com

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ټولو جګړو په دوران کښې څه ډول اخلاق دریغ او چلن د رلود ؟ او ده چې د اسلامی تهذیب د کومو جنګی اصولو اعلان کړی وو هغه ته ئې څنګه عملی جامه ورواغوستله ؟

د اُحد په جنګ کښې ، کله چې د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هدایاتو او لارښودنو په خلاف د قدم پورته کولو له کبله کومه ماتې چې مسلمانانو ؤ خوړ له اوحضرت صلی الله علیه‌وسلم دښمنانو محاصره کړ اوهغوی د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ژوند د پای ته رسولو په تکل یرغل پری وکړ او دی مبارک ئې ټپی کړ ، او د ده غاښ مبارک شهید کړای شو ، مخ مبارک ئې ټپی شو او په مخ مبارک ئې د خپلو مبارکو وینو شپولونه جوړ شول او په همدغه وخت کښې د ده مبارکو او اتلو یارانو له خپلو ځانو څخه په تیریدنی له ده څخه دفاع وکړه او د دښمنانو له کړی څخه ئې وویست ، په همدغه وخت کښې ځینو اصحابو عرض ورته وکړ چې یا رسول الله تاسی د دغو بدبختانو په حق کښې ښیرا وکړی . حضرت صلی الله علیه وسلم په ځواب کښې وو فرمایل : «زه الله ملامت کوونکی نه یم مبعوث کړی ، بلکه زه ئې د داعی او رحمت په توګه مبعوث کړی یم» . «او بیا ئې په همدغه حالت کښې داسی وو فرمایل» ای الله زما قام ته هدایت او لارښودنه وکړه څکه چې هغوی نه پوهیږی» ـــ دا ده هغه حق پالنه او حق پسندی چې ځینی وختونه خو جنګ کولو ته اړویستلا شی ، مګر دوینی تو یولو د تندی د ماتیدو په خاطر جنګ نکوی ، بلکه عین د جنګ په ډګر کښی او د سختو شیبو د تیریدلو

په وخت کښي د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له مبارکي ژبي ښخه پورتني الفاظ وتل د دی گواهي کوی چي ويني تو يول او هيوادنيول هدف ندی بلکه پدی هيله چي په غلطه لاره تلونکي بشريت په سمه لاره روان شي.

د اُحد په همدغه جنگ کښي د شهيدانو سالار حضرت حمزه رضی الله عنه چي د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم کاکا وو شهيد شو ' او نوموړی د عربو له نوميا ليواتلا نو څخه وو . دغه په اسلام مين، يوو مړئی چي نوم ئی وحشي وو شهيد کړی وو . او د ده قتل هم ناڅاپي نوو بلکه د ابو سفيان د ښځي چي هند نوميده په لمسه او هڅولو منځته راغلی وو ، بيانو که چي دغه نو ميالی او اتل د هغه له گذار څخه په مځکه پری ووت نو د شهيدانو په تنو کښي هند د حضرت حمزه رضی الله عنه د تني په لټون کښي وه او کله ئی چي هغه مينده کړ نو د هغه مبارک زړه او ځيگرئی ورڅخه وويستل او په خپلو غاښونوئی هغه دواړ وو ژويل چي پدی توگه ئی د دښمني او قلبي شقاوت يوځانگړی يادگار پری ښود . او بيا د زماني بدلون ته وگوری چي بيا همدغه دواړه يعنی هنداوو حشي مسلمانيږی او د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مبارک حضور ته وړاندی کيږی ' او دی د هغو دواړو اسلام قبلوی ' د هندی له پاره د مغفرت سوال او دعا کوی او وحشي ته يواځي دو مره وائي چي : «که ته لاړ شي او زما له ستر گو څخه چير ته لری وو سيږی نو دا به ډيره ښه وی» دا دی هغه دريغ او نوښت چي حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د خپل تره له قاتل او د هغه د زړه او ځيگر له ژوونکی

سره وکړه.

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په یوو جنگ کښی یوه ښځه ؤ لید له چی قتل کړای شوی وه دی خورا زیات خواشینی شو او مجاهدین ئی سخت تهدید کړل او ورته ئی وو فرمایل ایا ماتاسی ته د ښځوله قتلولو څخه د ژغورنی حکم نو دکړی؟ دی خو له تاسی سره جګړه نه کوله؟ دا دی د

الله تعالی هغه رسول صلی الله علیه وسلم چی د جنگ په دوران کښی د بشر دوستی او انسانیت درس ورکوی او خپلو جنگی هدایاتو او لار ښودنو ته عملی جامه ورا غوندی، پداسی حال کښی چی په خپله دی مبارک دخپلو جنگی پوځونو ستر قومندان او په مختلفو جنگونو کی ونډه اخلی.

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکه فتح کوی، د خپلو لسوزرو سرتیرو مجاهدینو په ملګرتیا په خورا شان او شوکت د مکی ښار ته ننوځی او دی هغی ورځی او ګړی منظر دا دی چی هغه یوولس کلن کینه کښی قریش چی هغوی د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په ځورولو کښی هیڅ دریغ او کمی نوه کړی د ده په وړاندی سر ټیټی او ماتی خوړلی ولاړ دی او د خپلو ځانونو په هکله د نبوی فرمان او فیصلی د صدور انتظار کوی - حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغوی د دی حالت په لیدلو سره له هغوی څخه داسی پوښتنه وکړه: «ای قریشو ستاسی څه فکر دی چی زه به له تاسی سره څه وکړم؟» هغوی په ځواب کښی ورته وویل: «موږ له تا څخه د خورا ښه سلوک هیله مند یو ته زموږ ښه ورور او د

ښه وروړ زوی ئی» حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته وو فرمایل : «نن به زه تاسی ته هغه ووایم چی یوسف علیه السلام خپلو ورونړو ته ویلی وو چی نن ورځ تاسی له هر ډول محاکمی څخه خلاص یاست ، الله تعالی د تاسی ته ښښنه وکړی همغه ذات خورا مهربان دی ، ځی زماله لوری څخه تاسی ازاد یاست»

دا بشری نړی ته خیر ښودونکی د دواړو جهانو سردار حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دی ، نه کوم داسی جنرال چی هغه یواځی د خپل عزت او اقتدار په خاطر جنګیږی او د فتح او بریالی توب په غرور او نیشه کښی ډوبیږی .

د راشدینو خلفا وو دریځ هم همدغه وو :

له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه وروسته د خلفاوو او صحابه وو هم په ټولو جنګونو او فتوحاتو کښی لکه مخه هغه دریځ وو د کوم چی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم بنسټ کیښودلای وو . هغوی خپله ډیوه او څراغ په همغو تیلو روښانه کړی او لګولای وو - او په همغه لاره روان وو او د اسلامی تهذیب هماغو اصولو ته ئی عملی جامه ور اغوستله، هغوی په ډیرو سختو شرائطو او ستونزو او مصیبتو او فتوحاتو کښی هم خپل اعصاب کنټرول کړی وو - او په ډیرو سترو سترو فتوحاتو او بریالی توبونو کښی هم هغوی خپل اصول او مبادی هیر نکړل .

والی د مجبوریت له مخی خپله پریکړه ، بدله کړه :

یو ځل د لبنان ځینو شرپسندو وګړو د هغه ځای د والی علی بن عبدالله بن عباس په خلاف بغاوت وکړ - والی له هغوی سره

جنګ وکړ او هغوی ته ئی ماتی ورکړه - له دی نه وروسته والی دا مناسبه وګڼله چی له د څخه وروسته دغو ور انکارو ته د زیات فساد وخت باید په لاس ور نشی چی هغوی یو ځل بیا د یوی ډلی په صورة ځانو نه «منظم او منسجم کړی او بغاوت وکړی ، له دی امله هغوی باید یو له بل څخه جلا او تیت او پرک کړای شی او له هغوی څخه یو شمیر تبعید او له وطن څخه وو شړل شی - او دا کار د بغاوت لپاره کوچنی مجازات وو چی نن سبا هم له ګردو څخه د مهذبی توانی او هیواد واکمن هم په ډیره اسانی سره دا کار کولای شی بلکه کوئی ئی - مګر د هغه وخت یو پیاوړی او نومیالی عالم امام او زاعی والی ته ؤ لیکل چی که چیرته دی داسی وکړی نو د ده دا کار به له شریعت څخه مخالف وی - ځکه چی له عملی باغیانو سره نورو ذمیانو ته سزا ورکول او هغوی له هیواد څخه جلاوطن کول په هیڅ صورت کښی هم رواندی - د چا په هکله چی جنایت کول ثابت شی یواځی هماغه ته سزا ورکولای شی . امام او زاعی پدی هکله د لبنان والی ته په یوخط کښی لیکلی وو چی د هغی دا لاندی ونډه د غور او تدبر وړده .

«ماته معلومه شوی ده چی تا د جبل لبنان ځینی اهل ذمه» ذمیان نامسلمانه جزیه ورکوونکی او د اسلامی حکومت په ذمه واری په اسلامی هیواد کښی وو سیدونکی» قتل کړی او ځینی نور دی جلا وطن کړیدی چی په تبعید شویو وګړ وکښی ځینی داسی کسان هم شته چی هغوی له باغیانو سره هیڅ ډول مرسته نده کړی - تاسی وو ایامت چی دیو و خاص توک او باډ لی د ګناه په بدل کښی موعمومی خلکوته له کو مواصولو

سره سمه سزا ورکړی ده؟ ته دا خلک له خپل کور او ښتو څخه د باندی شړی ـ پداسی حال کښی چی د الله تعالی فرمان دی چی «ولا تزرو ازرة وزر اخری» «یعنی دی یو گناه په بل نشی باریدلای» دا یوخورا غوره موقف دی او ددی وړدی چی عمل پری وکړی ـ همدارنگه د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم داتوصیه همیشه په نظر کښی باید وو نیسی چی من ظلم معاهداً او کلفه فوق طاقته فانا خصیمه یوم القیامة ـ «چاچی پرکوم متعهد باند ظلم وکړ اویائی پر هغه باندی د هغه له ځواک څخه زیات پیتی کښی ښود نوزه به د قیامت په ورځ د داسی شخص مدعی یم» ددی لیک په رسیدلو سره د لبنان والی له دی نه پرته بله چاره نه درلوده چی هغه بی گناه تبعید کړای شوی خلک ، په ډیردر ناوی سره خپلو کو رونو ته بیرته راولی.

او له مونږ سره د انگریزانو او فرانسویانو ساوک دادی :

زه نه غواړم ددی پیښی په هکله څه تبصره و کړم ، البته پدی ځای کښی دا کفایت کوی چی زه خلکوته د فرانسویانو هغه کړه وړه ور په یاد کړم چی هغوی زمونږدازا دی د جنگ په دوران کښی له مونږ سره هغه وخت کړی وو چی زمونږ په هیواد باندی قابض وو.

او اوس نن سباد شمالی افریقا له عواموعربو سره هماغه کړه وړه کوی چی له مونږ سره ئی کړی ـ دوی په افریقا کښی په لکونو انسانان وژلی دی او په شلگونودان ښارونه ئی داسی وران کړی دی چی در ینوه گرونو په څیردی او داسی معلومیږی

چی گواکی هلته بیخی کوم کورنوو[۱]، او همدار نگه په فلسطین کښی د عربو د ازادی په جنګ کښی چی انګریزانو له عربو سره کوم څه کړی دی هغه هم زمونږ په وړاندی او راته معلوم دی - زه پوهیږم چی له فتوحاتو وروسته او د جنګونو په دوران کښی زمونږ تهذیب چی له انسانانو سره کوم رحیمانه سلوک کړی دی د هغه دار زښت د اندازه کولو لپاره دا او سنی دور د هغو ملتونود توجه اړونی لپاره چی هغوی ځانونوته مهذب وائی یواځی هغه روش او چان ته اشاره کول کفایت کوی چی زمونږ تهذیب له دوی سره کړی وو.

ایا په کوم تهذیب کښی د دی کوم مثال شته ؟ :

هغه وخت چی حضرت عمر بن عبدالعزیز د خلافت په مسند کښیناست نود ... مرقند د خلکو د سپین روبو یوه ډله ده ته

۱- او اوس دد وی بل ورور یعنی روسیه په افغانستان کښی د خپلو ورونو فرانسویانو او انګریزانو په ترګلاره روان دی روسانوتر اوسه پوری د دری کالو د جنګ په موده کښی په افغانستان کښی هیڅ داسی کلی ښار او بانده نده پری ښودلی چی د هغه ټوله یا نیمه و دانی ئی په کنډرونوی بدله کړی او په دغه موده کښی ئی د افغانستان اس لکه بی ګناه په اسلام او ازادی مین مسلمانان د ښځو سپین ږیرو کو چنیانو او ځوانانو په ګډون دعام قتلان دغدیو او یرغلونو په ترخ کښی شهیدان کړی دی شنو کښتوته اوراچوی او په نوم سره ولاړه شنه ونه نه پری ږدی چی له دکباله ددوی په خپل اعتراف دری ملیارده ډالره د افغانستان زیان من شوی دی اولاتر اوسه جنګ دوام لری . ژباړونکی .

Marfat.com

راغله او داسی شکایت ئی ورته وکړ چی د هغه ځای د اسلامی لښکر مشر او جنرال قتیبه پرته له کوم جواز څخه له دوی نه ښار په زور واخیست او مسلمانان ئی پکښی میشته کړی دی - حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه د سمرقند والی ته داسی مکتوب ؤ لیکه چی دی باید «د قتیبه» او د سمرقند د خلکو د شخړی د تصفئی لپاره یوه ځانګړی محکمه ؤټاکی - که چیر ته د دغی محکمی قاضی دا حکم اوپر یکړه وکړی چی له دغه ښار څخه دی مسلمانان وویستل شی نو هغوی دی سم له لاسه ووځی او ښاردی تخلیه کړی - والی د خلیفه له حکم سره سم محکمه جوړه کړه او قاضی ئی جمیع بن حاضر الباجی چی په خپله هم مسلمان وو ؤټاکه ترڅو هغه پدی هکله څیړنه وکړی - نوموړی قاضی له تحقیق او څیړنی څخه وروسته د اپریکړه او فیصله صادره کړه چی له دغه ښار څخه‌دی مسلمانان ووځی - او په فیصله کښی ئی دا هم ؤلیکل چی د اسلامی پوځ سر لښکرته دالازمه وه چی لمړی ئی هغوی ته د جنګ التی ماتم ورکړی وای او د اسلام د جنګی قانون له اصولو سره سم تولی معاهدی ئی منسوخی کړی وای ترڅو د سمرقند خلکو له مسلمانانو سره د جنګ کولو لپاره ځانونه چمتو کړی وای، په هغوی باندی ناڅاپی یرغل کول ناروا وو د سمرقند خلکو ته کله چی دا خبره څرګنده شوه او دا حالت ئی په خپلو سترګو وو لیده چی د بشریت په تاریخ کښی د دی هیڅ یومثال مینده کیدلای نشی چی کوم حکومت دی د خپل کوم لښکر او پوځ قوماندان او فوځ پداسی ضوابطو کښی ښکیل کړی وی نو هغوی په خپل منځ کښی دا پریکړه وکړه چی له د دول ملت سره جنګ کول عبث خبره ده - بلکه د

داسی ملت حاکمیت د الله تعالی ستر نعمت او رحمت دی ـ له د امله هغوی په همغه ښار کښی د اسلامی فوځ په او سیدلو راضی سئول او د اپریکړه ئی وکړه چی هغوی باید د دوی په منځ کښی وو او سیږی .

تاسی فکر و کړی یوفوځ یوښار فتح کړوی او هغه ته ننوځی، خلک درومی او په خپله فاتح حکومت ته شکایت کوی، او د حکومت قاضی په خپله د خپل فاتح فوځ په خلاف فیصله صادر وی او د لښکر د وتلو حکم کوی او ناپریکړه کوی چی د خلکو د خوښی په خلاف دوی هلته نشی هستیدلای ـ ایاد بشریت په پخوانی او پانوی تاریخ کښی داسی یو جنگ ښودلای شی، چی د هغه جنگیالی سپایان خپل ځانونه په خپله په داسی قیودو کښی خوندی ووساتی . او دریښتین والی او صداقت د داسی لوړو او عالی اصولو پابندی وکړی لکه چی زمونږ د تهذیب بچیانو او شاژلمو کړی او عملاً ئی ښودلی ده ؟ ترکومه ځایه چی زه معلومات لرم په بشری ملتونو کښی ، په هیڅ یوه ملت کښی هم په خپل ځان کښی د دی ډول اخلاقو موجودیت او نمونه نشی ښودلای .

دژمنی او شرافت د لحاظ یوه اوره نمونه دا ده :

زمونږ بریالی فوځ دمشق ، حمص او د شام نور ښارونه یوپربل پسی فتح کوی، او د سولی له اصولو سره سم د هستو گنود مال او سرد سانتی او د هیواد د دفاع په خاطر له هغوی

څه نا څه محصول اخلی ، خوبیا وروسته مسلمانانو رهبرانو ته دا خبر رسیږی چی هر قل یو ستر فوځ تیار کړی دی او هغه د

Marfat.com

مسلمانانو په خلاف دیو و قاطع جنګ لپاره د جنګ په ډګر کښې
پلی کوی ، له د امله مسلمانانو مشرانو پریکړه وکړه چې د شام
بریالی فوځونه باید ټول ښارونه تخلیه کړي اوګرد په یوو ځای کښې
سره را ټول شي او په ګډه سره او ځنګ په ځنګ د هرقل د تیار
کړای شوی جنګی فوځ مقابله وکړي . له پورتنی فرمان سره سم
فوځونو حمص ، دمشق او نور ښارونه خوشی کړل ، حضرت خالد
رضی‌الله‌عنه د حمص خلک ، ابو عبیده د دمشق او نو روقومندانانو
د شام د نورو ښارونو ووسیدونکی راغونډ کړل او هغوی ته ئې
داسی وویل :

«له تاسی څخه چې مونږ کومی روپۍ د محصول په توګه
اخستلی وی هغه ددی لپاره وی چې مونږ ستاسی ځانونه او
مالونه وو ساتو او له بهر نیویرغل کوونکو څخه تاسی وژغو
رو . مګر د خواښینی ځای دی چې مونږ اوس له تاسی څخه
جلا کیږو او له دی نه وروسته ستاسی د ساتنی او دفاع ذمه واری
نشو کولای ، له د امله ستاسی روپۍ دادی مونږه بیر ته تاسی
ته درکوو.»

د دوی له دی وینا څخه وروسته خلکو داسی ورته وویل:

«الله تعالی د تاسی بریالی کړی او خدای پاک موبیر ته
دلته راوله ، د تاسی حکومت او د تاسی نیاو او انصاف مونږ
پرتاسی مین کړی یو ، ځکه چې مونږ له د سره سره چې له
رومیانو سره په مذهب کښې ګډون لرو مګر د هغوی د ظلم ناروا
او تیری کولو ډیری ترخی خاطری هم له ځانو نو سره لرو - په
خدای پاک دی زمونږ سوګند وی که چیر ته ستاسی پر ځای
رومی فوځیانو له مونږ څخه دا روپۍ اخستلی وای نو یوه پیسه

Marfat.com

به ئې هم بیر ته نوه را کړي، بلکه د تللو په وخت کښې به ئې هغه ټول شیان هم له موږ څخه لوټ کړي او وړي واي چې د وړلو ځواک ئې درلو د لای».

اوس زمونږ پدې مهذب دور کښې هم داسې کیږي کله چې کوم فوځ د نیول شوي ځاي پرې ښودلو ته مجبور کیږي نو هلته هیڅ داسې یو شی نه پریږدي چې دښمن له هغه څخه ګټه واخستلای شي ، مګر ایا زمونږ د تهذیب د فاتح فوځونو د دریغ او چلن په څیر د بشریت په بشپړ تاریخ کښې یو مثال هم شته ؟ په خداي پاک دې زما سوګند وي چې که په وو چتو او عالي اصولو ئې ایمان نه لر لای او د هغو په برپالې توب ئې یقین نواي او یائې د اوسنې عصر د سیاستمدارانو په څیر ، د سیاسي ګټو په ترلاسه کولو کښې د اخلاقو او اصولو اطاعت ضروري نه ګڼلای ، نو ما به دا ویلې وو چې زمونږ د فوځ مشرانو او رهبرانو د غفلت او حماقت په اساس د اعلې اصولو او قواعدو تګلاره د ځانو نو ټپاره غوره کړې وه ، خو مګر دا یو حقیقت دی چې دغه وګړي حقیقي اوریښتینې مومنان وو او دا ئې نه خو ښوله چې هغوي یوه داسې خبره وکړي چې په عملي توګه ئې وو نکولای ش

علامه ابن تیمه د یهودیانو او مسیحیانو د خلاصون لپاره را مخته کیږي :

هغه وخت چې تاتاریانو د شام په سیمه یرغل وکړ او ئې شمیره مسلمانان ، یهودیان او مسیحیان ئې بندي کړل نو شیخ الاسلام ابن تیمیه د تاتاریانو له امیر سره د بندیانو د خلاصون په هکله خبرې وکړې ـ تاتاري امیر ورته وویل چې

Marfat.com

هغه د ده په توسه یواځی د مسلمانو بندیانو د خو شی کولو لپاره چمتو دی مگر مسیحیان او یهودیان نه خو شی کوی ـ شیخ الاسلام دا خبره ورسره وو نه منله او ورته ئی وویل چی د هغو گردو یهودیانو او مسیحیانو خلاصون هم ضروری دی کوم چی زمونږ ذمیان او زمونږ تر تسلط لاندی دی ـ مونږه نه غواړو چی زمونږ یو توک هم بندی وی برابره خبره ده هغه که زمونږ د ملت وی او که زمونږ ذمی وی ـ

د مسیحی ډېرځو ډېرېت :

خو ددی په خلاف چا ته دانده معلومه چی د صلیبی جنگونو په دوران کښی مسیحی ډېرځو څه شی کړی دی ؟ په منځنیو پیړ یو کښی کله چی پر مونږ باندی دغه جنگونه مسلط کړای شول، نو مونږ پر لپسی په ژمنو او دخپل تړون په وفاداری باندی ټینگار کا وږ او هغوی نه مونږ سره پر لپسی تگی کو له ، مونږ هغوی ته بخشنه کو له او هغوی هر وخت کسات اخیست ـ مونږ د بشری وگړو د ځانونو ساته کو له او هغوی دومره وینی تویه کړی چی په واټو نو باندی په جپو جپو روانی وی او بهیدلی ، خو بیا هم دغو سخت زړو په خپلو دړو وړو وړکا وو ـ خو ښځی ئی نولی او په خپلو ویدو لښی د انسانانو نه شتکو وعاو څخه ئی خوند اخیست.

او هغه وخت چی دغه صلیبی ډېرځی په خپل دویم یرغل کښی معرة النعمان ته ؤ رسیدل نو د معره هستوگنی په وسلی کیښودلو خو مجبور کړای شو ، مگر هغوی مخکښی له دی چی خپل ښار دښمنانو ته ؤ سپاری د یرغل کوونکو له مسئولو مشرانو څخه ئی د خپلو ځانونو او مالونو د ساتنی کلکه ژمنه

Marfat.com

واخستله ، مگر بیا څه ؤ شو ؟ داسې ؤ شو چې دغو خیر وونکو وحشیانو ښارته له ننوتلو سره سم داسې ظلمونه وکړل چې د هغو د هیبت په اوریدلو سره کوچنیان له ویرې څخه سپین ږیرې کیږي.
او په خپله ځینې هغه انگریزي تاریخ پوهان چې پدغه جنگ کښې ئې گډون کړی وو وائي چې د دغه ښار د وژل شو یو شمیر یو لک ته رسیدلای وو چې په هغوی کښې کوچنیان ، سپین ږیرې سړي او ښځې شامل وو.

او بیا د دغه ښار له ټولنیز قتلان څخه وروسته دښمنان له دغه ښار څخه د بیت المقدس په لور ؤ خو ځیدل او هلته په رسیدلو سره ئې هغه ښار محاصره کړ ، د ښار ؤ سیدونکې پدې پوه شول چې دوی به هرو مرو ماتې ؤ خوري ، له د امله هغوی د لښکر له جنرال تنکرډ» څخه د خپلو مالونو او ځانونو د حفاظت غوښتنه وکړه ، هغه هم یو سپین توغ ورکړ او ورته ئې وویل چې دغه توغ په بیت المقدس باندې ؤ دروی او دوی دې ټول بیت المقدس ته ننوځي او دوی ته په بشپړه توگه امان ورکړای شو ـــ اوس نو صلیبیان ښار ته ننوتل ، لیکن افسوس ! چې دغه سپیځلی ښار د انسانانو د وژنې مذبح او مسلخ وگرځولای شو ، افسوس! پدغه ښار کښې د څومره زښتوویر ونکو جنایاتو ارتکاب وکړای شو!

د بیت المقدس هستوگنـو پـه مسجد اقصی کښې پناه واخستله ، او هغوی د تنکرډ» دامن له ورکړای شوی ژمنې سره سم په‌بیت‌المقدس سپین توغ نصب کړی وو، مقدس جمات له سپین ږیرو ، کوچنیانو او ښځو څخه ډک شوی وو ـ بیا نو فلک په خلپو سترگو ؤ لیدل چې د ځانونو او مالونو د ساتنې ژمنه

Marfat.com

ځونکي او د اسې توغ ورکوونکي جمات ته ننوتل او په جمات کښې پناه اخستونکي ټول کمزوري ئې د ګډو او وزو په څیر ذبح کړل ، او دغه الهي معبد له وینو ډک شو او د جمات په غولي کښې ډنډ شوي ویني د صلیبي سپایانو د پښو تر ځنګنونو پورې وو رسیدلي - او د ښار ګرد هستوګنې ئې ذبح کړل او د دوی په ګمان ښارو رڅخه پاک کړای شو - د ښاروا ټونه له انساني کوپړیو او هډوکو څخه وو چاو دیدل- هر لوري ته پریکړې اندامونه پښې اولا سونه مثله او مسخ کړا شوي تنې تیت او پرک پرتې وې - زسونږ «اسلامي» پوهنو ویلي دي چي یواځې د أقصې په جمات کښې د ننه او یا زره کسان ذبح کړای شول چي په هغوی کښې په ښځو او کوچنیانو برسیره د سترو سترو عالمانو فاضلانو ، عابدانو او زاهدانو هم زیات شمیر وګړي وو - او په خپله انګریزي تاریخ لیکونکو هم له دغو شرمناکو پیښو څخه انکارندی کړی بلکه هغوی په ډیر ستر ویاړ باندې د دغو چارو یادونه کوي.

د صلاح الدین ایوبي زړه سوانده نوښت :

له دغي سفاکي څخه نوي کاونه وروسته صلاح الدین ایوبي بیت المقدس فتح کړ - او تاسي ته بهتره معلومه ده چي ده د هغه ځ ، له هستوګنو سره څه ؤ کړل - هلته نیږدي یولک لویدیځ هستوګنې میشته و - نوموړي هغوی ټولو ته د سر او مال اسن ورکړ او له هر چانه هم نه بلکه یواځې د شتوله څښتنانو څخه ئې ډیرې لږ روپې واخستلې او ټولو ته ئې له هغه ځایه د لیګدیداو او تللو اجازه وکړه او هغوی ته ئې د تللو چمتو والي لپاره څاویښت ورځې وخت هم ورکړ - چي پدې

توګه له بيت المقدس څخه د ۸٤ ځلوراتيا زرو کسانو په خو را
دار امن او امان سره ليګدونه ؤ شوه ، چي د عکا او نورو

سيمو د خپلو خپلوانو ځايونو ته لاړل او ډير بی وزلی وګړی ئې
له فديه ورکولو څخه پرته خو شی کړل او د صلاح الدين ورور
ملک عادل له خپلی ځانګړی پنګی څخه د ددوه زره کسانو فديه
ورکړه او هغه ئې خو شی کړل او د صلاح الدين پوځونو خو
د دښمن له ښځو سره داسی چلن او سلوک وکړ چي د نن سباله
هيڅ يوو مهذب فاتح څخه د هغه هيله پرځای پريږده ، چي
تصور ئې هم نشی ورڅخه کيدلای - بيا کله چي مسيحی کاردينال
له بيت المقدس څخه د تلو اراده وکړه نوسلطان په ويړه تنده هغه
ته د تللوا جازه وکړه - پدغه وخت کښی له کاردينال سره د بيع
"صخره" اقصی او قيامت" ۱ د کلسياوو دومره بی شميره دولت وو

۱ - ښائی دغه نوسونه د هغو کلسيا ګانووی چي مسحيانو په
بيت المقدس کښی د ځانو لپاره جوړی کړی وی او د دغو
ځلورو وارو . رپرستی نوموړی پاپ کوله او په هغو کښی
موجودشته او د هغو د عوائد و ملکيت يواځی د ده وو .
«ژباړونکی»

چي د هغه صحيح اندازه يواځی الله تعالی ته معلومه ده -
د صلاح الدين ځينو مشاورينو هغه ته وويل چي د کاردينال ټول
دولت مصادره او ضبط کړی - خو سلطان هغوی ته په ځواب
کښی وويل « زه په هيڅ صورت کښی هم له خپلی ژمنی څخه
تخلف نشم کولای» او له ده څخه ئې هم يواځی هغو مره فديه
واخستله لکه څومره ئې چي له يوو عام وګړی څخه اخستلی وه -

Marfat.com

مگر کوم شی چی د بیت المقدس د فتح کولو په زمانه کښی
د صلاح الدین محبوبیت او امتیاز له ټولو څخه لوړ کړ ، هغه
د اوو چی هغه له بیت المقدس څخه له ښاړل شویو مسیحیانو
سره خپل محافظین او څارونکی هم وولیږل او هغوی ته ئی
دادنده ور ؤسپارله چی د وی به دغه تجرید شوی مسیحیان
په بشپړ امن او حفاظت سره د صور او د صیدا د دوی خپلو
مسیحی ورونوته رسوی - پداسی حال کښی چی په همدغه زمانه
کښی د گردی نړی مسیحیان له مسلمانانو سره په جنگ اخته
وو . ایا تاسی د دی خبرو په اوریدلو سره په خپل ځان کښی
د وینبتیا احساس کوی؟ مگر د اقصه تراوسه پوری هم نیمگړی
ده ، وړاندی واورئ ، د مسیحیانو ځینی هغه ښځی چی فدیه ئی
ورکړی وه سلطان صلاح الـدیـن ته لاړی او داسی عرض ئی
ورته وکړ چی دد وی میړونه ، پلار او زامن یاخو په جنگ
کی مړه شوی دی او یابندیان دی چی له د امله نه دد وی
کوم پالونکی «سرپرست» شته او نه د پناه وړلو مرجع لری -
د وی د اخبری کولی - او ژړل ئی ، کله چی دد وی - له وو
ښکو ډکی سترگی نرم زړی سلطان وو لیدلی - نـو دی هم په
ژړاشو - او بیائی دا فرمان صادر کړ چی د دغو ښځو د وارثانو
په هکله د تحقیقات ووشی د کومو ښځو چی میړونه یا زامن
ژوندی او بندیان وی هغه دی سم لاسی خوشی کړای شی ،
او د کومو ښځو چی وارثان مړه شوی وو هغوی ته ئی خورا
ډیر دولت ورکړ - بیانو دغه ښځی به چی هر ځای ته تللی نو
د سلطان صلاح الدین ایوبی ستاینه به ئی کوله - او بیا کله
چی تحقیقات بشپړشو او بندیان ازاد کړای شونـو هغوی ته ئی

Marfat.com

اجازه وکړه، چی د خپلو ښځو او د کهول د نوروغړو په ګډون په ازاده توګه د وعکا خپلو مسیحی خپلوانوته لاړ شی .

اوس لېړداهم واوری هغه مسیحیان چی له قدس څخه خپلو خپلوانوته لاړل هغوی له د وی سره څه ډول چلن او سلوک وکړ ـ د قدس له مسیحیانو څخه یو شمیر خلک انطاکیه تـه لاړل مګر د انطاکیه د ښار مسیحی والی د وی ښارته له ننوتلو څخه ووژ غورل ، چی له د امله دغه خواران سرګردا نه یوی او بلی خواته ګرځېدل چی په پای کښی هغوی ته هم مسلمانانو پناه ورکړه یوه ډله دد وی طرابلس ته لاړه چی په هغه وخت کښی دغه ښار د لاطینیانو په قبضه کښی وو مګر هغوی هم دغه اواره مسیحیان قبول نه کړل او له هغه ځای څخه ئی وو شړل او دد وی هغه ټول مال او اسباب چی مسلمانانو د وی ته د هغو د وړلو اجازه ورکړی وه له هغوی څخه لوټ کړل او په زورئی ورڅخه واخیستل .

په صلیبی جنګونو کښی له غربی مسیحیا نوسره د سلطان صلاح الدین پورتنی چلن په سطحی توګه یوه افسانه غوندی معلومیږی ، او که چیرته د اسلام د دغه نـوسیالی اتـل د اخلاقو لوړ والی او د هغه خپل ځانی شرافت په حیرانتیا او تعجب کښی نوای غورځولی ، نو په یقینی توګه به اوسنی نړی ته پـدی هکله د دی خبری امکان وای چی زمـونږ په تاریخ لیکونکو ئی د مبالغی او افراط تورلګولی وای خوداښه ده چی په خپله د لویدیځ او سیدونکی د دی خبری یادونه کوی که چی صلاح الدین ایوبی خبرشو چی د صلیبی یرغلګرو له ټولو

څخه ستر جنرال «رچرډ ناروغه دی نو ده خپل خصوصی طبیب د هغه د تداوی لپاره هغه‌ته ورواستا وو اونوموړی جنرال ته ئی داسی میوی هم ؤلیږلی ، چی هغه په دغه وخت کښی په هیڅ ډول لاس ته نه شوای ورتللی ، او دا خبره هغه وخت وه چی دد واړو ترمنځه د جنګ دا ور لمبی پورته کیدلی او د دواړ پوځونه یوله بل سره په جنګ اخته وو ، همدارنګه د وی «غربیانو» په خپله لیکلی دی چی یوه مسیحی ښځه په ژړا انګولا د صلاح‌الدین خیمی ته لاړه او هغی په زوره زوره ژړل او سلطان ته ئی شکایت وکړ چی د دی زوی دو کسانو حبشی پوځیانو یرغمل کړی بوولای دی . صلاح الدین په خپله هم وو ژړل او په هماغه شیبه ئی یوخیړونکی او تحقیقاتی منصبدارته د هغی د هلک د پلټنی حکم وکړ، هغه هلک پیدا کړ او خپلی مورته ئی ؤسپاره ـ او بیائی ښځه او د هغی زوی د خپلو څوکسوسپایانو په بدرګه د هغوی خپل کمپ ته ورسوله ـ ایا سره له دی بیاهم څوک د داسی ویلو جرأت لری چی ووائی زمونږ د تهذیب جنګی اخلاق بشر دوست نه دی؟

د سلطان محمد ثانی له عاطفی څخه ډک چلن :

هغه وخت چی سلطان محمد ثانی قسطنطنیه «انقره» فتح کړه نو په خپله دی راغی او د صوفیه کیساته ننوت . او هلته ټولو مسیحی پادریانو پناه اخستلی وه نوموړی سلطان په ویره تښتیدو او خندنی خوله له هغوی سره لیده کاته وکړه او هغوی ته ئی دا ډاډور کړچی دی به د هغوی د رواغوښتنی او معقولی خبری ملاتړ او پلوی کوی او د وی باید هیڅ ویره او ترهه

ونکړی ، او کوم مسیحیان چی د لته له ویری څخه راغونډ شوی دی ' هغوی باید په پوره ډاډ او سکون سره خپلو کورونوته لاړشی - بیاوروسته له دی سلطان محمد د مفتوح هیواد د مسیحیانو د مختلفو مسائلو په لور متوجه شواو د هغوی د انتظام لپاره ئی نیاری ونیوو . او هغوی ته ئی د دی خبری تضمین وکړ چی د وی خپل ځان گړی قوانین ، دینی فرائض او خپل کلیسائی تماکلی د ودونه په بشپړه او ازاده توګه ترسره کولای شی ' یواځی داهم نه بلکه هغه استفانوته د دی خبری واک ورکړ چی د وی په ازاده توګه د ځانونو لپاره د کاردینال انتخاب کولای شی . چی د سلطان له دی اجازی سره سم هغوی حنا د یوس انتخاب کړ ، او سلطان هم د دوی د رهبر د انتخابولو په توسه په ډیر شان او شوکت هغه ډول د هغه لمانځنه وکړه لکه څنګه به چی په باز نطینی د ور کښی د هغی انعقاد کیده - سلطان حنا د یوس ته وویـــل چی ته هر وخت او په هر ځای کښی د مسحیت د یوروحانی مشر په توګه زما دوست ئی او ته له هغو ټولو حقوقو او امتیازاتو څخه ګټورئی چی له د نه وړاندی ، کار دینال ته ورکړای شوی وو » او بیا سلطان نومړی ته یوښائسته آس د سوغات په توګه ورکړ او د هغه د ځارنی او ساتنی لپاره ئی د اسقفانو له ډلی څخه د ده په خوښه یوکس وټاکه او د حکومت هغه ستر او لوړرتبه ماموړین له هغه سره د هغه ترکوره پوری په بدرګه لاړل ، سلطان محمد فاتح اعلان وکړ چی هغه د آرتو د کس د کلیسا قوانین منظور کړی دی چی د دغو قوانینو څارونکی به کاردینال

Marfat.com

وی ، د سولی «فتح» په دوران کښی د مسیحیانو هغه ټول لرغونی آثار او نورشیان چی مسلمانانو د غنیمت په توګه اخستلی وو سلطان محمد د ویم له هغوی څخه په بیه وپیرودل او بیائی کلیسا ګانو او نورو مربوطه ځانګوته وسپارل ـ او دغه ټولی چاری سلطان محمد له مسیحیانو سره پداسی حالاتو کښی وکړی چی د قسطنطنیه د سولی «فتح» په وخت کښی د ده او د مسیحیانو ترمنځ پدی هکله هیڅ تړون نوو شوی ، ترڅو د هغی سرته رسول پرده باندی لازم شوی وای، بلکه د نوموړی پادشاه دغه چلن او رعایت د ده ځانګړی لورینه وه ـ د همدغه سلوک له امله د قسطنطنیه مسیحیانو د محسوسه کړه چی د په خوانی باز نطینی واکمنانو او حکومت په پرتله ، د وی د دغه نوی اسلامی حکومت ترسیوری لاندی په زیات امن اوزادی سره خپل مذهبی مراسم پرځای او سوکاله ژوند تیرولای شی .

د عثمانی حاکمانو چلن :

همدارنګه عثمانی حاکمانو هم د خپلو نیږدی مفتوحه سیمو لکه د بلغاریه او یونان له مسیحی رعایا وو سره خورا ښه سلوک کاوو پداسی حال کښی چی دغه ډول چلن په هغه وخت کښی په ګرده اروپا کښی له مسیحیانو سره نه کیده ـ ان تردی چی په مجارستان او ټرا سلفانیه کښی د کلفن ملګرو او د ترانسلفانیه د توحیدی مذهب معترفو مسیحیانو هم د هیبسامبرګ د افراطی مسیحی فرقی د ظالمانه حاکمیت لاندی د ژوند تیرولو پرځای ، تریوی ډیری وو پدی‌سودی پوری د ترکانو ترڅواک لاندی ژوند کولو ته ترجیح ورکړه ـ همدارنګه د سالیز یاد پروتستانی مسیحی

ډلې دا هیله لري له چې هغوی د مسلمانانو تر تابعیت لاندې خپله مذهبي آزادي ترلاسه کړي .

د اروپا د مسیحیانو له خپلو مذهبي ورونو سره سلوک :

هغه وخت چې د ترکي خلافت په واکمنې کښې د هغه ځای له مسیحیانو سره بشر دوستانه چلن کېده - په همغه زمانه کښې په اروپا کښې مذهبي تعصب د ځوانی په مستی کښې وو - او د هغه ځای افراطي حاکمانو په خپلو مخالفو فرقو هر ډول بندیز لګولای او هغوی ئې تر هر اړخیزې محاصرې لاندې نیولې وو ، او په همدې ډول دعاسو مذهبي ډلو وګړي هم یو د بل په خلاف په جګړه بوخت وو هر خواته وانې بهېدلې او د هیڅا همسر په امن نوو - په دوسه پېړۍ کښې د هغو تیریو او ظلمونو په عکه چې د نهسمن «پولنډ» روسي ددولتو ډلو د هغه ځای په اروپا د لسو فرقو باندې دول دانضا د ه کرډینال «ریکارنوس» د هغو داسې یادونه کړې ده .

«سوئز د هغو زرګونو شهیدانو په وینو ډو بنکو پر ځای له سترګونه په ژړا کښې وینې تویوو چې هغوی په د څلوېښتو» پنځسو کالو کښې د ظالمو زندیقو او دین دښمنه کاتولیکانو په لاسونو وژل شوي دي - چې د دغو وژل شویو شمیر د او یازرو کسانو په شاو خوا کښې دي. ای ټګمارو ! او ای ناپا کوفاسقانو ! ای دکانې په خیرزړه لرونکو ! زه له تاسې څخه پوښتنه کوم چې په دیرونو کښې د عبادت کوونکو راهبو ښځو ګناه څه وه ؟ عاموښځو څه جنایت کړي وو ؟ هلکانو ، پیغلو او کوچنیانو څه خطا کړې وه ؟ تاسې ولې هغوی ټول قتل

او له چړی تیر کړل ؟ زبه ولی دغو پولنډیانو ته ملعون نه وایم ؟ پداسی حال کښی چی هغوی د خپلو مسیحی ورونو په مقابل کښی له سخت زړو او مفسدو بت پرستانو څخه زیات شرسوونکی او وحشیانه دریغ غوره کړی دی - هغوی په دی تکل په مسیحیانو باندی ظلمونه وکړل چی د آرتودکس د کلیساانوم او نښه ورکه شی - الله تعالی دی د ترکانو حکومت ترقیات پوری تینګ کاندی ځکه چی هغه خپل و جائب «جزیه» اخلی او د نوروا د یانو له وګړو سره هیڅ ډول کینه نکوی برابره خبره ده چی د دغه حکومت رعایا مسیحیان وی که ناصریان ، یهودیان وی که سامریان - مګر د پولینډ ملعون حکومت له خپلو مسیحی ورونو څخه یواځی د جزیه په أخستلو باندی اکتفاؤنکړه ، سره له دی چی مسحیان په خپله خوښه د هغه هر ډول خدمت کولوته چمتو دی ، خودوی خپل مسیحی ورونه د هغو ظالمو یهودیانو پنجوته ورکړل چی هغوی د حضرت مسیح سخت د ښمنان دی، او دا هغه یهودیان دی چی مسیحیانو ته نی دیوی کلیساد جوړولو اجازت هم ورنکړ او نه ئی د مسحیانوته داسی یو راهب ژوندی پری ښود چی هغوی ته ئی د خپل دین زدکړه ورکړی وای».

د مسحیانو د خپلو مسیحیانو څیرونی ته لیوالتیا :

د اوه له صوفیه څخه له راغلو مسیحیانو او د قسطنطنیه له سیشتو مسیحیانو سره د سلطان محمد فاتح بشر دوسته او مهربانه چلن او د هغوی د حقوقو په ورکړه کښی د نوسوړی د پراخه زړه د کړ ووړولنډه یا دونه - اوس نوددی په مقابل کښی داروپا ئی مسیحیانو د چلن او ګړو وړو په هکله هم لږڅه واوری:

هغه وخت چې هغوی په ۱۲۰۳ ه کال کښې قسطنطنیه ؤنیو له نو هغه مال هغوی له خپلو ارتودکسو مسیحیانو ورونو سره څه وو کړل، او ددی پرځای، چې زماله خولی څخه ئی واوری ، ښه به داوی چې پدی هکله د رومی، پاپ ددریم انسنټ له خولی څخه واوری - نوموړی ویلی دی چی :

« د مسیح د پیروانو او د هغه د دین د پلویانو دنده خود اوه چې هغوی د خپلو تورو او برچو مخ د مسیحیت ستر دښمن اسلام» په لورګر ځولای وای، خود خواشینی ځای دی چی هغوی د خپلو مسیحی ورونو وینی ؤ بیولی- چی د هغوی دوینی تویول هغوی ته د مذهب له مخی حرام وو.

خو هغوی دغه حرمت هیڅ په نظر کښې ؤنه نیوو او دوینو دریاب ئی روان کړ، او نه ئی د دین څه احترام وکړ، او نه ئی د ښځی او نرپه منځ کښې کوم توپیروکړ او نه ئی د کوچنیانو، ځوانانو او سپین ږیرو کوم لحاظ وکړ - په رڼا ورځ ئی زناوی وکړی - او د دوی د دغه شیطانی هوس په وړاندی راهبی «عبادت کوونکی» ښځی اولاد لرونکی میندی ، او پیغلی - ټولی بی وا که او بې اختیاره وی، او د دغه لښکر حیروونکو او غړمبیدونکو ځناورو د پادشاه او نورو حاکمانو یواځی د شتو او دولت په لوټ کونی اکتفاونکړه بلکه له هغو سره سره ئی د کلیسا ګانو شته او جای دادونه هم لوټ کړل - او ددی پر ځنګ کښې هغوی د کلیسا وو هراړ خیزسپکاوی هم وکړ - د هغوی مقدس تصویرونه ، صلیبونه او نور متبرک اثر ئی هم لوټ کړل».

Marfat.com

او نوسیالی مؤرخ ښغلی شارل ډیل لیکلی دی چی :

« دغه مست او بی دونده لښکر که چی صوفیه ته راغی نوکیساته ننوت، مقدس کتابونه ئی ضائع کړل د شهیدانو تصویر ونه ئی له پښولاندی او غوبل کړل ـ او د هغوی له ډلی څخه یوه فاحشه کنجره ښځه د کلیسادکار د ینال پرکرسی کینا ستله او په لوړ او از ئی سندری ویل پیل کړل، د صوفیه د ښار ټول علمی او دینی عرفانی اثار تباه او له منځه یوړل او له سرو سپینو څخه جوړی کړای شوی مجسمی ماتی . او ټکړی ټکړی کړی ترڅوله هغوی څخه روپۍ جوړی کړای شی».

او د دغه بړنوونکو حالاتو په خپلو ستر ګولیدونکی راهب داسی ګواهی کوی چی :

«ر ښتیا خبره خودا ده چی د محمد پیرو انو له دغه ښار سره هغه ډول سلوک وُنکړ کوم چی په خپله د مسیحیت نوم آخستونکو راهبانو وکړ»

هو په رښتیاهم مسلمانانو که چی دغه ښار فتح کړ داسی ئی نوو نړی، لکه چی د سلطان محمد فاتح چلن هرچا ته معلوم دی- او مسلمان ترڅو چی مسلمان وی هیڅکله هم د داسی کم ظرفی په ښکاره کولوجرأت نکوی او د دغه ډول شرم لرونکی مذهبی تعصب ترڅنګه هم نه تښتیدلای. کوم بشر د سه او دردوونکی چلن چی په خپله رومی کاتو لیکانو له خپلو مسیحی آرتودکسو وروڼو سره وکړ

د اندلس او هسپانیه یوه قصه :

پدی ځای کښی زه د اندلس د مسلمانو فاتحینو د هغه

ځای له اقلیتونو سره د هغوای ښه چلن، زړه سوانده روش او د هغوی د ننګیرونو «احساساتو» د خور ادرناوی کړاود د داستان خیړنه کول نه غواړم او نه غواړم چې هغه له هغې کړنلاری سره مقایسه کړم کومه چې هسپانوی هستوګنو هغه وخت له مسلمانو سره وکړه چې دوی د مسلمانانو په وروستنی ریاست، غرناطه باندی قبضه کړی وه او داهر څه هغوی هغه وخت او وروسته له هغه څخه وکړل چې دوی د فتح په وخت کښی له مسلمانانو سره ژوه ماده ئی ترون‌هم لاس لیک کړای وو او هغه دا چې‌دوی به د مسلمانانو د دین، د هغوی د جمانونو د هغوی د عزت او پت او د هغوی د شتوساتنه کوی مګر دوی له د غوژمنو څخه یوه هم تر سره او پوره نکړه - او نه ئی دمسلمانانو په هکله خپل کوم مسئولیت پر ځای کړ - بلکه هغوی له وینوتو یولو څخه هم ډډه ونکړه - او بیاد غرناطه د سقوط د دیر شوکالو په زمانه کښی د ننه په ۱٦۳٤ مسیحی کال کښی اروپا اعلان وکړ چې د هغه ځای ټول جماتو نه دی په دیر و نو او کلیساګانو بدل کړای شی لکه چې‌له همدغه.اعلان څخه وروسته په څلو رو کالونو کښی د ننه دننه له هسپانیه څخه د مسلمانانو نښه او نوم لری کړای شو» ـــ دادی د مسیحیانو په خپله ژمنه «وفا کول» ـــاو هغه وو زمونږ په خپله ژمنه وفا کول.

د پنځ غوښتنه ئی همدا ده:

دلږم دلشکی‌په‌پنځ «فطرت» به څه حیرانتیا وکړئ؟ حیرانتیا خو پدی خبره ده چې د هغوی بیرحمه چلن او د هغوی ژمنه ماتونه له خپلو مذهب شریکو وکړو سره وه او د هغوی دغه

Marfat.com

تیری له هغو تیریو څخه کم نوو کوم چی له مسلمانانو پهره ئی کول او کوی ئی ـ هغوی به هر هیواد چی فتح کړ نو هلته ئی د خپلو تیریو او ظلمونو مظاهره وکړه برابره خبره ده که هغه په کوم یو ختیځ هیواد او یا کوم لویدیځ هیواد باندی یرغل کاوو خو د یوو داړه مارځناور په څیر به هلته څرګندیده ، که بې وزلی مسلمانان به وو یا مسیحیان دواړه به ئی په یوو ډول څیرول ـ د هغوی لیکوالان او مصنفین په خپله د هغوی په دغو کړو وړو باندی ژړا کوی .

(کاردینال) او ډو د ویلی چی د اووم لوئی ساو «خاص» درباری وو او په خپله ئی په دویم صلیبی جګړه کښی له هغه سره ګډون کړی وو ، نوموړی په دغه جنګ کښی د خپلو سترګو د لیدلو حالاتو په ترڅ کښی لیکلی دی :

«هغه وخت چی په ۱۱٤۸ مسیحی کال کښی مسیحیان د کوچنی اسیاله لاری څخه بیت المقدس ته تلل نو هغوی د فریجیا د غرونو په درو کښی د ترکانو په لاسونو سخته ماتی ؤ خوړه . او دوی په ډیر مشکل سره د اتالیا ساحلی ښارته ؤ رسیدل ، او په دغه ښارکښی هغو مسیحی پوځیانو چی یونانیانو ته د هغوی له پلوه د روند تاکلی حق العبور ورکړای شو هغوی د انطاکیه ښارته د سمندر له همدغی لاری څخه ؤ رسیدل . مګر خپل ناروغه ، ټپیان بې وزله جنګیالی ملګری ئی همغلته خیانت کوونکو یونانی دښمنانو ته پری ښودل ، لوئی هغوی ته پنځه سوه مارک ورکړل چی هغوی د دغو پاتی کسانو کویګنه وکړی او د ټپیانو د رسل پری وکړی ترڅو هغوی د بیرته تلووړ ؤ کرځیدی او له خپلو ملګرو سره یوځای شی . مګر له اتالیا

څخه د لوئی او د هغه د فوځیانو له وتلو سره سم یونانیانو ترکانو ته د پاتی صلیبیانو په هکله خبر ورکړ ترکان راغلل او پردوی ئی یرغل وکړ یونانیانو ئی سیل کاوو اوکتل ئی چی دغه بدمرغان څه ډول د لوږی ، ناروغی په حالت کښی د دښمن د نیزو او تورو مقابله کوی . او بیا هغه وخت پردوی باندی د تباهی او تولنیزی وژنی د طوفان څپی راغلی چی دوی د خپلی قشلی او چونی په لور روان وو . له دوی څخه یوی څلور زره کسیزی ډلی ، د مایوسی په حالت کښی د دتبنستیدو هڅه وکړه ، ترکان چی د دوی قشلی ته له دوی څخه مخکښی رسیدلی او سنگرونه ئی نیولی وو پردوی باندی په یوځل یرغل وکړ اوگرد صلیبی فوځ ئی تارو مارکړ. له دغی تباهی څخه چی کوم وگړی سلامت خلاص شوی وو هغوی هم له خپل ژوند څخه نا امیده وو خو مسلمانانو د هغوی په در بدر حالت باندی زړه سوی ؤ کړ او د میرځی «دښمنی» پرځای د هغو په زړونو کښی د دوی په هکله مهربانی پیدا شوه . هغوی د دوی د ناروغانو په د رمل کولو لاس پوری کړ، له وږو او بی وزلانو سره ئی مرسته وکړه او هغه څوک چی د هلاکت په حالت کښی وو له هغوی سره مسلمانانو د زړه له اخلاصه هر ډول مرسته وکړه . او ځینو مسلمانانو د دوی هغه روپی چی اوئی یونانیانو ته د دوی لپاره ورکړی وی له یونانیانو څخه په بیه ؤ پیرودلی دوی ته ئی ورکړی . «چی پدی اساس» د دوی د خپلو یونانی مذهبی ورونو او د کافرو ، «مسلمانانو» له دوی سره په چلن کښی ډیر توپیر موجود وو .

یونانیانو پردوی باندی ملنډی ووهلی دوی ئیؤ تکول او له

دوی ښځه‌ئی هغه تهوله نغدی پنګه په‌زور واخستله چی‌لوئی دوی ته‌وز کړی وه. چی دی دی دوه ډوله چارانګونو «عکس‌العملونو» نتیجه دا شوه چی‌ځینی صلیبیان د خپلوخلاصوونکو اومرستیالانو دین په ډیره خوښئی سره قبول کړ. لکه چی زمونږ یو مؤرخ ویلی دی: «پردوی باندی د دوی سخت زړو ورونو ظلم وکړ مګر کفارو «مسلمانانو» دوی ته امن ورکړ او له دوی سره ئی خورا ښه سلوک وکړ» ـــ مونږ ته معلومه شوی ده هغه وګړی چی بیرته لاړل له هغوی ښځه له دری زره کسانو ښځه زیات وګړی له ترکانو سره ملګری شول اوه! دغه ډول مهربانی له ظلم او تنګی ځخه ډیره ناوړی ده. هغوی خو دغو مسافرو ته مړی ورکړه مګر له هغوی ښځه ئی د هغوی ایمان واخیست که څه هم دا خبره خو صحیح ده چی هغوی هیڅوک هم په زور باندی ایمان پړی ښودلو ته اړنه ویستل بلکه یواځی د هغوی په خدمت کولو اوپرهغوی باندی پراحسان کولوئی اکتفا وکړه.

په اوسنی زمانه کښی ئی ؤ ګوری:

ډیر لری تللو ته ضرورت نشته دی، په تیرودو نړی والو جګړو کښی د لویدیځو ملتونو د بی رحمی او سخت زړی توب آثار او د منځنی ختیځ په اسلامی سیمو کښی د هغوی اخلاق او کړه وړه په ښرګنده توګه ګواهی کوی چی د حاکمیت په دوران او د جګړی په ډګر کښی د دغو وګړو کړه وړه او چلن خورا ظالمانه او د دوی د بربریت ستره نمونه ده. د دغو وګړو دغه مناقفانه پالیسی اوس له هیچا ښځه هم پټه نده چی هغوی په بین المللی غونډو کښی خو د خپل تهذیب او تمدن، بشر دوستی او شفقت باتی وهی مګر په خپلو جګړو کښی،

په خپلو نیول شو یو سیمو او په خپلو کوڅو او ښارونو کښی په ډاګه سره د خپل وحشی خوی او وینو څښلو دود ښکارونه کوی . ځینی وګړی د لویدیځو قامونو د چلن په هکله دا عذر وړاندی کوی چی دوی په منځنیو پیړیو کښی دو مره مهذب او متمدن نوو چی له دوی څخه د ښه چلن هیله شوی وای . مګر مونږ له دوی څخه دا پوښتنه کوو چی اوس خو دوی مهذب څه چی ځانونه د تهذیب ټیکداران بولی ، او در ګرده لګیادی ګرده نړی له علومو فنونو او نوو ایجاداتو څخه ګټوره وی ؟ د حالت اصلی صورت داسی ندی بلکه زمونږ په وړاندی پوښتنه دا ده چی د هغو ملتونو اصلی مزاج څه دی ؟ چی په پای کښی پردغو جعلیاتو او تصنعاتو باندی بریالی کیږی . حقیقت دا دی چی په لویدیځو هیوادونو کښی اوس هم هغه ګرد خو یونه او عادتونه موجود دی ، کوم چی په دوی کښی د بربریت او وحشی توب او بت پرستی په زمانه کښی موجود وو .

په منځنیو پیړیو کښی دغو فضائلو د دینی تعصب لباس واغوست، چی له د امله د هغوی د وحشی توب درونډ پیتی په دین باندی پورته کړای شو او اوس د دوی هغو سنګ دلانه او وحشیانه خو یونو د تهذیب جامی واغوستی او کار کوی .

چی پدی توګه اوس د دوی د بشر دښمنی او سنګدلی پیتی امن او سوله تهذیب او تمدن پورته کوی . چی پدی اساس اصلاً په هره زمانه کښی دغه ملتونه مفسد وینی ، بیوونکی ، خواک طلب متعصب او وحشی دی. چی ه د امله ویلای شو دوی په لومړ خو له د اسلامی

فتوحاتو په لړ کښې زمونږ د سنګ دلی داستانونه او قصې بیانوی. او خپل ګرځجن ښکیلاک د رحمت او زړه سوی په رنګ کښې وړاندی کوی. چی پدی هکله اصلی حقیقت زمونږ دی دریغ او د دوی د کړو وړو اصلی خیرهٔ یوو شاعر داسی تمثیل او بیان کړی ده چی :

ملکنـا فکان العفـو مناسجیـة
فلمـا ملکتم سال بالـدم ابطـح(۱)
ومـا عجب هـذا التفـاوت بیننـا
فکل انـاء بالـذی فیـه ینفح(۲)

۱- مونږ چی حاکمان شو نو بخشنه او تیریدنه زمونږ خصوصی عادت وو ، مګر کله چه تاسی حاکمان شوی نو تاسی د وینو دریاب روان کړ.

۲- زمونږ او تاسی ترمنځ دغه توپیر هڅیکله هم د حیران تیاوړ ندی ځکه چی له لوښی څخه هغه څه توئیږی چی وریکښې وی.

ووم باب

په ځارویو باندی مهربانی او زړه سوی :

زمونږ د تهذیب د زړه وړونکو ارخونو په لړ کښې دا یوه خورا ښی ساری او د خبرو اترو عجیبه موضوع ده . که څه هم زمونږ په عصر کښې به دا دوسره زیاته د اهمیت وړنوی . ځکه چی تردی نیږدی زمانی پوری خلکو د دی خبری تصور هم نه کاوو چی ځاروی او حیوانات د رحم او انصاف مستحق و ګڼلای شی. او په ځینو ملتونو کښې خو اوس هم دا دود جاری دی

Marfat.com

چې د وروڼو، خوېندو او ملي مېلو په وړاندې کښې د حیواناتو قتل او وژنه د تفریح او ساتېرۍ ذریعه بللای شي. مګر پدې هکله هم زموږ تهذیب، د خپلو اصولو او کړنلارې له نظره، د داسې بشري شعور او زړه سوانده لباس په رسالت کښې ځرګند شو چې نه له ده څخه په خوا کوم تهذیب لاره او نه له اسلامي تهذیب څخه وروسته د کوم ملت نصیب شوی دی. او هغه دی په حیواناتو او ځناورو سره مینه او پرهغوی باندې زړه سوی او دغه چلن دومره عام دی چې هېڅوک ئې هم شاته نشي غورځولای. بلکه د هر یو وګړي لپاره دومره زړه راښکوونکی دی چې د هغه په لیدلو سره ګوته په غاښ حیران وي. ورسره پدې هکله خوشخبري واوري :

ځناور او حیوانات هم یو عالم دی :

زموږ د تهذیب بنسټونو او اصولو له هر څه نه وړاندې دا اعلان وکړ چې حیوانات او ځناور هم د بشري مخلوق په څېر داسې یو عالم دی، چې هغه څه داسې ځانګړې خصوصیتونه لري، چې د هغوی مختص مزاج دی، او هغوی د ځانګړي نوعیت شعور لري :

«وما من دابة في الارض ولا طائر يطير بجناحيه الا امم امثالكم».(۱)

ترجمه: په ځمکه باندې ګرځېدونکي . او په دواړو وزرو الوتونکي مرغان هم ستاسې په څېر امتونه دي.

---

(۱) د انعام سورة.

ځاروی هم د مینې او زړه سوی مستحق دی :

نوله د اسله هغوی هم د مینی او مهربانی هغه ډول وړدی . لکه څنګه چې یو انسان د هغه مستحق دی :

«الراحمون یرحمهم الرحمن ومن اعطی الرفق فقد اعطی حظة من خیر الدنیا والآخرة» . (۲)

ترجمه : په رحم کوونکو باندی ډیر مهربانه خدای پاک رحم کوی ، چاته چې نرمی ورکړای شوه ، هغه ته د دنیا او آخرت د نیکی یوه ونډه ورکړای شوه .

سزا او جزا :

بلکه ډیرځلی داسی کیږی چې پر حیواناتو باندی زړه سوی او مهربانی د یو انسان لپاره جنت ته د تللو ذریعه جوړیږی «لکه چې په یو حدیث کښی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی - بینما رجل یمشی بطریق اذاشتد علیه العطش فوجد بئراً فنزل فیها فشرب ثم خرج فاذ کلب یلهث یأکل الثری من العطش فقال الرجل لقد بلغ هذا الکلب من العطش مثل الذی کما بلغ منی فنزل البئر فملاء خفه ماء ثم امسکه بفیه حتی اتی فسقی الکلب فشکر الله تعالی له فغفر له - قالوا یا رسول الله او ان لنا فی البهائم لاجر - فقال فی کل ذات کبد و رطبة اجر : رواه مسلم - بخاری - ملک - احمد و ابو داؤد» .

«یو سړی چیر ته په سفر باندی روان وو - په لاره کښی

۲- د دی حدیث روایت ابو داؤد ، ترمذی ، حاکم او امام

Marfat.com

سخت تېرې شو ـ په لاره کښې يو کوهې مخې ته ورته راغی په هغه کښې کښته شو او په ئې وو څښلې بیاور څخه راؤوخوت ـ ده د کوهې په څنګ کښې یو سپی ؤلید چې ژبه ئې راویستلې وه او له تندې څخه ئې خاوره څټله ـ دغه سړی په زړه کښې له ځان سره وویل چې داسپی هم له تندې څخه داسې وار خطا دی لکه څنګه چې زه وم ـ نودی بیرته کوهې ته کښته سواو خپله د پښې موزه ئې له او بو څخه ډکه کړه او په خوله کښې ئې وو نیوله او راؤ خوت او بیائی موزه د سپی په خوله کښې ورؤنیوله او په او بوئې موړکړ . خدای پاک د ده دغه ښیګڼه قبوله کړه او د هغه ټول ګناهو نه ئې وو بخښل ـ له نا ستو کسانو څخه یوو پوښتنه وکړه » یا رسول الله ایاله دغو ځارو یو سره ښیګڼه کول هم زمونږ لپاره د ثواب باعث ګرځیږی ؟ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په ځواب کښې ورته ؤ فرمایل : له هرځیګر لرونکی او روزی خوړونکی ځاروی سره نیکی کول د اجر او ثواب باعث ګرځیږی«.

او د دی په خلاف ځینې و ختونه له ځارویو او حیواناتو سره دظالمانه اؤ سنګدلانه سلوک په کولو انسان دوزخی کیدلای هم شی : لکه چې حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی : »دخلت امرأة النار فی هرة ربطتها فلم تطعمها ولم تدعها تأکل من خشاش الارض : رواه البخاری . »یو ښځه یواځې د یوې پیشو په توسه دوزخ ته لاړه چې تینګه ئی تړلې وه نه ئې په خپله د خوړلوځه ورکول او نه ئې خوشې کوله چې د ځمکې خو ځنده ئې څه خوړلې وی «

په اسلامي تهذیب کښې » یواځې په ترغیب او ترهیب باندې اکتفا نده کړای شوی ، بلکه په ځارویو باندې د شفقت او رحیم کو لو په باره کښې قوانین هم جوړ کړای شوی دی ، چې د هغوی له جملې څخه یوه ماده دا هم ده څوک چې په ځاروی سپوروی او له چا سره دخبرو اترو کولو لپاره هغه ؤدروی او دی په هغه باندې د سورلې په حالت کښې مجلس کوی نو دا شرعاً ممنوع دی لکه چې حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

لا تتخذو اظهور دوابکم کراسی » «رواه احمد والحاکم »

د خپلو ځارویو له شاګانو څخه د خپلې ناستې کرسۍ مه جوړوی همدارنګه د ځارویو وړې تېرې ساتل او د هغوی خوار او کمزوری کول ممنوع کړای شوی دی - یو ځل حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پداسې یو اوښ باندې تیر شو چې له لوږې څخه د هغه ګېډه په ملا پورې نښتې وه د هغه په لیدلو سره حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ؤفرمایل :

اتقوالله فی هذه البهائم العجمة فارکبوها صالحة واترکوها صالحة . (رواه ابو داؤد) .

»د دغو ځارویو په هکله چې خبرې نشي کولای له خدای پاک څخه ویره ؤکړې ، پر هغوی باندې هغه وخت سورلی کوی چې د سورلې جوګه وی او هغوی کله چې خوشې کوی نو پداسې حالت کښې ئې خوشې کړې چې روغ رمټ وی .

په څارو یو باندی د هغوی له ځواک څخه زیات کارکول نارواده دی

همدارنګه په څارو یو باندی دومره کارکول رواندی چی هغه ئی ځواک نلری ـ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یوځل د یوو انصاری بڼ ته تشریف یووړ ، هلته ئی یو اوښ ؤلید ـ او کله چی دوښ سترګی په رسول اکرم صلی الله علیه وسلم باندی ؤلګیدلی نور سباړی ئی کړی ' او له سترګوئی ؤ ښکی روانی شوی. حضرت رسوم اکرم صلی الله علیه وسلم اوښ ته نیږ دی راغی او د هغه او ښکی ئی وچی کړی ، او بیا ئی وو فرمایل : ددی اوښ څښتن څوک دی ؟» د اوښ څښتن وویل : «زه یم ای د خدای رسوله !». حضرت هغه ته څیر شو او داسی ئی ورته ؤ فرمایل : ایاته ددی څاروی په هکله له خدای پاک څخه ویریږی ؟ چی خدای پاک ستا په ملکیت کښی درکړی دی ، ده ما ته شکایت وکړ چی ته خو له هغه څخه کا راخلی ، خو هغه وږی پریږ دی.» همدارنګه له ضرورت څخه پڑ ته ، یواځی د ساتیری او تفریح په خاطر د حیوا نتو ښکار کول هم حرام کړای شوی دی ، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی :

من قتل عصفورا عبثا حج الی الله یوم القیامة یقول یا رب ان فلانا قتلنی عبثا و لم یقتلنی منفعة «رواه نسائی ـ و ابن ماجه.»

«چا چی بی هدفه او د تفریح په خاطر چرچڼه هم قتل کړه نو هغه به د قیامت په ورځ خدای پاک ته د قاتل له لاسه شکایت وکړی او داسی به ووائی چی ای خدایه زه ستا دغه بنده

Marfat.com

عبث او د ساتیری په خاطر وژلی ووم اوزه ئی د کومی گټی د ترلاسه کولو په تکل نیم وژلی.»

همدارنگه د ښاروی او حیواناتو د نخښی او تمرین د پخولو په خاطر استعمالول هم ممنوع دی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی :

لعن رسول الله من اتخذ شیئاً فیه الروح غرضاً.

«رواه البخاری و مسلم»

رسول الله صلی الله علیه وسلم په هغه چا باندی لعنت ویلی دی چی کوم ساه لرونکی «ذی روح» د نخښی په توگه استعمال کړی.»

دا لاندی چاری ممنوع دی :

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د حیواناتو په خپل منځ کښی له جنگونی څخه د ژغورنی حکم کړی دی ؛ :

۱- لکه بټیر چرگان سپی غوایان او ښان وو زی گډی زرکی او داسی نور «چی ځینی ئی د ساتیری او ځینی ئی د پیسو په خاطر جنگوی.

او ددی لپاره چی هغه ورک نشی او معلوم وی نو د هغه کوم ځای سوځول او یا په گرمو سیخونو دا غل «او یائی غوږونه غوڅول یا ئی ښکر کوندی کول» دا ټول دښبانی کولو په تکل ناروا دی ـ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یوځل یو داسی خر ؤ لید چی د هغه په مخ باندی داغ لگول شوی وو :

«حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ؤ فرمایل په هغه چا باندی دی د خدای پاک لعنت وی چی دغه کار ئی کړی دی»

Marfat.com

که چیرته څاروی داسی وی چی د هغه غوښه خوړلای شی نو پرهغه باندی زړه سوی دادی چی د هغه له حلالولو څخه وړاندی دی چاړه ښه تره ورته تیره او تیزه کړی ، او هغه ته دی او به ورکړی او که ئی چی حلال کړی نو تر هغه پوری دی پستوکی نه ورڅخه باسی چی ښه سوړ شوی نوی - حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی :

«الله تعالی له هر شی سره ښیګڼه او نیکی کول لازم کړی دی - له د امله که څوک قتل کوی نو په ښه توګه ئی قتل کړی او که حلاله او ذبح کوی نو په ښه توګه ئی ذبح کړی ، حلالوونکی د خپله چاړه ښه تره تیره کړی او ذبیحه د سوړ والی ته پری ښودلای شی. «رواه مسلم»

بې سیاله ښودنی «تعلیمات» :

باکه پدی هکله دومره احتیاط کړای شوی دی چی له چړی تیره کولو څخه وړاندی د څاروی تړل او څملول هم بی رحمی او سنګدلی ګڼل شوی دی - یو سړی خپله وو زه د ذبح کولو لپاره تړلی او څملولی وه او ده چاړه تیره کوله ، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه ته وو فرمایل : «اترید ان تمیتها موتات» ، ایاته غواړی چی هغه مرداره شی ؟ او بیا ئی وُ فرمایل : «تا ددی له څملولو څخه ولی وړاندی چاړه نه تیره کوله». له د څخه نو روڼا ندی واوری چی له حیواناتو سره د ښه او زړه سواندہ چلن په باب کښی دا لاندی پیښه څومره مؤثره ده او زمونږ د تهذیب د روح په روښانه کولو په کوم اندول اغیزه کوونکی ده ؟ حضرت عبدالله بن

مسعود رضی الله عنه فرمایلی دی چی :

«زه په یوو سفر کښی له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره ملګری ووم - په یوو ځای کښی مونږ یوه «سره رنګی مرغی» ؤ لید له چی له هغی سره د هغی دوه بچونی هم وو - مونږ د هغی دواړه بچونی ؤ نیول ، چی له دی امله همدغه «سره رنګی» مرغی زمونږ په سرونو ګرده چور لیده - رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ته راغی او داسی ئی ؤ فرمایل : د دی مرغی د بچونو په اخستلو سره چا دی ته صدمه او خواشینی رسولی دی ؟ د دی بچونی بیرته ورته ورکړی او د همدغه سفر یوه بله پیښه ده او هغه دا چی په یو ځای کښی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ؤ لیدل چی د میږتنو خو نه سوځول شوی ده ، حضرت ؤ فرمایل : «دا چاسو ځولی ده» ؟ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه وائی چی مونږ په ځواب کښی ورته وویل چی «مونږ» حضرت صلی الله علیه وسلم ؤ فرمایل : «له الله تعالی څخه پرته هیڅوک هم د دی حق نلری چی څوک په اور باندی ؤ سو ځوی» رواه ابو داؤد ، ددی حدیث روایت ابو داؤد کړی دی .

ځو فقهی احکام :

د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د پورتنیو ښودنو او تعلیماتو په رڼا کښی اسلامی فقهاوو له حیواناتو او ځارویو سره د نیک او زړه سوالده چلن په هکله داسی احکام وضع او ټاکلی دی چی د هغوی هیڅ تصور نشی کیدلای - د مثال په ډول دوی فرمایلی دی چی د ځاروی پرخښتن باندی لازم دی چی هغه د خپل ځارویو اړتیاوی او لوازم پوره او تیاری کړی -

او که چیرته هغه د خپلو څارویو اړتیاوی نشی پوره کولای نو په قانونی توگه دی اړ ویستلای شی چی یا خو دی د خپلو څارویو اړتیاوی تامین کړی او یا د هغه ؤ پلوری او یادی هغوی په آزاد ډول په ځنگل کښی خو شی کړی ترڅو هلته دوی ته د پناه چاره وکړای شی ، که چیرته هغه حلال او پاک څاروی وی ، چی د هغوی غوښی خوړلای شی نو هغه د ذبح کړای شی - او ځینو فقهی وگړو خو له د نه سخت الواک ورکړی دی - هغوی ویلی دی «که چیرته یوه ژنده پیشود چا خونی ته لاړه شی او یوو او بل لور ته نشی تللای نو د هغی خوراک څښناک د کهول په اوسیدونکو باندی لازم دی -» همدارنگه فقهاوو په څارویو باندی د هغوی له ځواک څخه زیات بار وړل منع کړی دی - دوی له دغی مادی څخه ډیر دامی حقوق قوانین استخراج کړی دی چی که څوک کوم څاروی په کرایه باندی اخلی او بیا په هغه باندی د هغه له ځواک څخه زیات دومره باروړی ، چی د هغه له امله هغه مړشی ، نو پدغه شخص باندی د هغه ضمان «تاوان» لازمیږی .

همدارنگه اسلامی فقهاوو د بار هغه اندازه هم ټاکلی چی په خر او کچر باندی وړلای شی - او پدی هکله حیرانوونکی خبره خو دا ده چی یوو فقهی د خر اوکچر د بار اندازه یو ډول ښودلی ده مگر دویم فقهی له هغه سره پدی هکله اختلاف کړی او ویلی ئی دی : «د ټاکل شوی د بار د اندازی په ټاکلو کښی له ښتو سره نیا وکړای شوی دی مگر له خره سره ستره بی انصافی شوی ده -»

Marfat.com

همدارنگه دوی ویلی دی چی که یو ځاروی بل ځاروی ؤ خوروی او هغه ته زیان ؤ رسوی نو هغه لغو دی ، چی پدی اساس مجرم ځاروی ته د هغه د تیری او جرم په ارتکاب سره سزا نشی ورکولای ، مگر د هغه څښتن محاکمه او مجازات کیدلای شی پدی شرط که دا خبره ثابته شی چی هغه د خپل ځانی ځاروی د تړنی او ځارنی په هکله تغافل کړی وی - داوو هغه څو زرین او بی سیاله اصول چی زموږ تهذیب او زموږ شریعت د ځارویو او حیواناتو په هکله وضع کړی دی - او پدی ځای کښی یواځی دومره پوښتنه پیدا کیږی چی د دغو اصولو دعملی نفاذ او پلی کولو کیفیت څنگه دی؟

د نیکچلن څو نور مثالونه :

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په یوو سفر کښی روان وو چی د انصارو یوی ښځی خپلی اوښی ته وویل «لعنت دی پر تاشی» په داسی حال کښی چی دا پری باندی سپره هم وه - کله چی په او ښه باندی د دی د لعنت ویلوږغ د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مبارکو غوږونو ته ؤ رسیده نو دی مبارک پر دغی ښځی باندی سخت په غصه شو او فرمان ئی صادر کړ «پدی او ښه چی څه وی هغه واخله او اوښه پریږده ځکه چی هغه «ملعونه» ده - ښځی سم له لاسه اوښه خوشی کړه او هغه د خلکو په منځ کښی په آزاده توگه گرځیدله او هیڅا هم هغه نه خوروله د دی حدیث روایت مسلم کړی دی -»

«حضرت عمر رضی الله عنه یو سړی ؤ لید چی ووزه ئی له پښی څخه نیولی او پر مځکه ئی کشوی ترڅو هغه ذبح او حلاله کړی - حضرت عمر رضی الله عنه دغه سړی ته وویل :

«وو څو رول شي هغه څو مرګ ته بیائي په ښه توګه څوئی بوزه»

دا وو د هغه نیک چلن او نرم سلوک رنګ چې د اسلامي حکومت او نورو ټولنیزو ادارو له پلوه له څارویو او له حیواناتو سره کیده.

د اسلامي حکومت مسئولیتونه او د ندی:

پاتې شوه دا خبره چې اسلامي حکومت له څارویو سره ښه او نیک چلن ته څومره اهمیت ورکا وو؟ پدې هکله له د څخه زیات ثبوت او دلیل څه کیدای شي چې خلفا وو به وخت په وخت عوا ـوته داسې ټولنیز هدایات جاري کول، چې په هغوی کښې به ئې دوی ته په ټینګه سره ویل چې څارویو ته ځور او تکلیف ورنکړي او له هغوی سره څورا نرم او نیک چلن اختیار کړي.

حضرت عمر بن عبدالعزیز رضي الله عنهما په خپل یوو

لیک کښې خپلو والیانوته هدایتونه ورکړي وو چې هغوی باید وګړي له د کار څخه په کلکه سره ؤ ژغوري چې آسونه په ناحقه سره ؤ نه وهي او نه هغوی ته قیزي واچوي، او ترافیکوته ئې ؤ لیکل چې وګړي پرې نږدي چې د آسونو په خولو کښې درنذي واګې واچوي او نه داسې تازینه استعمال کړي چې د هغې په سرکښې ؤ سپنه وي یعنې سرئې له ؤ سپنې څخه جوړ کړای شوي وي. همدارنګه د ده د خلافت په زمانه کښې د محتسبانو په دندو کښې دا هم وو چې هغوی دی وګړي په څارویو باندې له درندو بارونو وړلو څخه ؤ ژغوري، او همدارنګه دوی باید وګړي د څارویو له ناحقو سزا ورکولو او د سفر په

وخت کښي له زياتو وهلو څخه هم ؤ ژغوري . او که چيرته محتسب داسي څوک ووينی چي له څارويو سره دغه چاری کوی نو دی دا د نده لری چي هغه سمی لاری ته برابر کړی او پدی هکله دی هغه ته د سزا ورکولو صلاحيت هم لری پدی هکله دوی «قانون» دا دی :

«محتسب دا صلاحيت لری چي هغه د پورتنيو چارو مباشر د هغه له ارتکاب څخه په زور ؤ ژغوری . ځکه چي پدی کښي ټولنيز مصلحت پروت دی ، وګړوته هيڅکله هم د دی خبری اجاره نشته چي هغوی په څارويو باندی د هغوی له څواک څخه زيات پيټی او بار يوسی او نه دوی ته دا اجازه شته چي څاروی ګړندی ؤ چلوی پداسی حال کښي چي پر هغوی باندی پيټی هم باروی - او نه هغوی ته اجازه شته چي څارويو ته ناوړه او درنده سزا ورکړی همدارنګه هغوی ته روانده چي هغوی بار کړی څاروی په عامو واټونو کښي او پارکونو کښي ؤ دروی - دغه ټولی چاری په بشپړه توګه له اسلامی شريعت څخه خلاف دی - ځښتنانوته لازمه ده چي هغوی د خپلو څارويو په هکله له الله تعالی څخه ويره په نظر کښي ؤ نيسی . خيره بايد دومره ورکړای شی چي پر هغی باندی څاروی موړ شی . همدارنګه د څاروی خيره بايد خرابه او لږ نوی» .

د څارويو د پالني لپاره اوقاف :

پاتی شوه دڅارويو د پالني لپاره ټولنيز مرکزونه او اداری، نو هغه هم په زيات اندول موجودی وی - او پدی هکله خورا غوره ثبوت او ګواه دا دی چي د لرغونو اوقافو په لاس ته راغلو اسنادو کښي مونږ ته د داسي اوقافو په هکله معلومات

لاس ته راغلی دی چی زړو او له کار څخه وتلو څارویو د څر لپاره خاص کړای شوی وو ـ چی یو د دغو اوقافو له جملی څخه د دمشق «مرج احضر» دی چی په هغه کښی ښار والی اوس د لوبو ستدیوم جوړ کړی دی ـ دغه څر ځای د هغو زړو آسونو لپاره وقف وو چی هغه خپلو څښتنانو له کار څخه د لویدلو په وجه شړلی او د هغوی له پالنی څخه ئی لاس اخستلای وو ـ دغه آسونه به دغه څر ځای کښی څریدل او همدغلته به مړه کیدل ، همدارنګه د دمشق له اوقافو څخه یو د پشیانو لپاره خاص کړای شوی وو ـ چی په دغه وقف ځای مرکز کښی به پشوګانو خوراک څښاک کاوو او هستوګنه به ئی کوله او هلته به ملاستی وی ـ چی پدی ډول په دغه مرکزکښی په سلګونو خړبی او ځوانی پشیانی هم، را ټولی شوی وی او هغوی ته هره ورځ په دغه مخصوص هستوګنځی کښی خوراک ورکول کیده او هغوی هم له مستی سیلی او چکر وهلو څخه پرته د بل هیڅ کار لپاره له دغه هستوګنځی څخه نه خوځیدلی .

دغه هر څه د اسلامی امت د روح څرګندونه کوی چی هغوی په څارو یو باندی د شفقت او زړه سوانده چلن داسی ځلی د رولای دی چی د هغه سیال مونږ ته په ګرده وګړوا له نړی کښی نه تر سترګو شوی دی او نه به ئی بیاؤ مو.

د زړه سوانده چلن بی سیاله او عجیبه مثالونه :

لـه څـارو یو سره د زړه سوانـده سلوک یو زړه وړونکی او روښانه مثال هغه دی چی یو جلیل القدر صحابی «حضرت ابو درداء» وړاندی کړی دی. ده د مرګ په وخت کښی

خپل اوښې ته د وینا په ترځ کښې داسې وویل : «ای اوښه ته د قیامت په ورځ د خدای پاک په وړاند جګړه ؤ نکړې ځکه چې ما هیڅ کله هم پرتا باندې ستاله ځواک څخه زیات پېټی ندی بار کړی». همدارنګه یو بل صحابي حضرت عدی

بن حاتم به میږه تنوته چوری جوړو له او ورته اچوله به ئې او داسې به ئې ورته ویل: «دا زما ګاونډیان دی. له دی امله هغوی پرما باندې هم حق لری» ــــ امام کبیر ابو اسحاق شیرازی یوه ورځ له خپلو ملګرو سره چیرته روان وو چې په مخه کښې یو سپی ورته راغی . د سپي څښتن په خپل سپي باندې منت وکړ او هغه ته ئې له لاری څخه د چیدلو حکم وکړ ، امام ابو اسحاق هغه تهدید کړ او داسې ئې ورته وویل : آیا تـه خبر نه ئې چې لاره زمونږ او د سپیو ترمنځ ګـډه او مشترک ده» .

په تیرو زمانو کښې له ځارو یو سره چلن :

د اسلامی تهذیب دغه روښانه اړخ او له حیواناتو او ځارو یو سره د هغه د مشفقانه او زړه سوانده چلن صحیح اندازه مونږ تر هغه پوری نشو معلومو لای ترڅو چې دا راته معلومه نشی چې په تیرو زمانو او منځنیو پیړیو کښې له ځارو یو سره څه کیدل او بل دا چې د هغوی د ځورولو او تعذیبولو په هکله د نورو ملتونو دریځ څه وو.

په دی لړ کښې له هر څه نه وړاندې کوم شی چې د پاملرنې وړدی هغه دا دی چې د نورو ملتونو په ښودنو او تعلیماتو کښې له سره مونږ ته داسې هدایات او لارښودنې لاس

ته ندی راغلی چی په هغوی کښی له ځارو یو سره د ښه چلن او نرمی حکم شوی وی او یا پر هغوی باندی زړه سوی لازم ګرځولای شوی وی . همدغه وجه ده چی د نورو قومونو په وړاندی د ځارو یو په خپلو څښتنانو باندی د نفقی او د هغوی د پالنی په هکله اصول او فرائض نشته .

له دی نه وروسته هغه غریب او حیرانوونکی حالت زمونږ مخی ته را د روسی چی په منځنیو پیړیو ، ان چی تر نولسمی پیړی پوری جاری وو ، چی په هغه کښی یو ځاروی د هغه د جرم په بدله کښی او یاد هغه د څښتن د جنایت په بدل کښی د سزا مستوجب ګڼل کیده . او له ځارو یو سره داسی سلوک کیده لکه څنګه چی له یوو عاقل او هوښیار انسان سره کیږی د یوو ځاروی په خلاف داسی فیصلی صادریدلی لکه څنګه چی د انسان په خلاف صادریږی. هغه بندی کولای شوه . او له هیواد څخه تبعید کولای شوه او ان تردی چی د مرګ سزا هم ورکولای شوه لکه څنګه چی یوو مجرم او جانی انسان ته ورکولای شی .

د یهودی شریعت ځینی مادی :

له ځارو یو سره «د چلن په هکله» په یهودی شریعت کښی دغه لاندنی مادی مینذل کیږی : «که چیرته یو غوائی کوم سړی یا ښځه په ښکر باندی ووهی او هغه مړشی نو پدی صورت کښی د دغه غوائی رجم کول «سنګسار» لازم دی . او که چیرته د دغه ځاروی ښکر وینه عادت نوی او په ناڅاپی ډول ئې په ښکر ووهی او سړی مړشی . نوڅښتن ته ئې هیڅ

Marfat.com

هم نه شی ویل کیدلای «یعنی غیر مسؤل دی» مگر که ښکر وهنه د هغه عادت وی او خلکو دی خبر کړی هم وی چی د ده څاروی په ښکر باندی وهنه کوی او له د نه وروسته بیاهم هغه د خپل څاروی څار نه ونکړی اوهغه کوم سړی یا ښځه ووهی او دهغه مرګ لامل وګرځیږی نو پدی صورت کښی باید څاروی رجم کړای شی او د هغه څښتن ته د مرګ سزا ورکړای شی.

یو بل هم داسی صورت دی چی په هغه سره له یهودی شریعت سره سم څاروی ته سزا ورکولای شی او هغه دا چی که یو شخص له کوم څاروی سره ناوړه عمل وکړی «یعنی جنسی مباشرت ورسره وکړی» نو پدی صورت کښی د دغه شخص او څاروی دواړو قتل واجبیږی.

د یونان په لرغونی او په خوانی قانون کښی:

په خوانیو یونانیانو داسی یوه محکمه جوړه کړی وه چی په هغی کښی د هغو جنایت کارو څارو په هکله پریکړه او فیصلی کیدلی، چی هغوی به د کوم انسان د هلاکت لامل ګرځیدل - ان تردی چی په نوموړی محکمه کښی به د داسی جماداتو «لکه کانی ؤ سپنه او داسی نور» په هکله هم فیصلی کیدلی، چی د هغوی په توسه به انسان هلا کولای شو - د دغی محکمی نوم «بریتانیون» وو - او دا هغه مرکز وو چی په هغه کښی به د مجرمینو او جانیانو په هکله غونډی کیدلی او بیا به دغونډو په نتیجه کښی پریکړی صادرولی شوی.

افلاطون په خپل کتاب قانون کښی دا هم لیکلی دی چی که کوم څاروی او حیوان به کوم انسان قتل کړ نو د مقتول د کهول غړو د دی حق لاره چی د قاتل حیوان په خلاف په

Marfat.com

پورتنی محکمه کښې دعوی دائره کړی - او د مقتول وارثانو حق لاره چې له کروند گرو څخه د پریکړې لپاره قاضی خوښ کړی - د جرم د اثبات په صورت کښې د هغه څاروی قتل د کسات په توگه واجبیده او پس له مړگه به ئې د هغه تنه او جسم له هیواد څخه بهر غور ځاوو - مگر له د قانون څخه هغه څاروی مستثنی وو چې هغه له انسان سره د مقابلې لپاره روزل او پالل کیدل او د میلو په ورځ به د هغه او د انسان ترمنځ مقابله کیدله - پدی‌ه صورت کښې یعنی د مقابلې په ډگر کښې به که حیوان انسان قتل کړ نو بیا دغه حیوان مجرم نه گڼل کیده - که چیرته به کوم جامد شی په انسان راؤ غورځید او هغه به مړ شونو د مقتول له کورنۍ خپلوانو څخه به یو سړی پریکړه کوونکی ؤ ټاکل شو - هغه به فیصله وکړه چې دغه جماد، دی له هیواد څخه بهرؤ غورځولای شی - څاروی به یواځې د قتل په جرم باندی نه محکومیدل بلکه له قتل څخه په کم جرم هم هغوی محاکمه کیدل - د مثال په ډول که یو سپی به انسان ؤ داړه نو د هغه پرځښتن باندی لازم وو چې خپل سپی د یو مجرم په توگه په ځنځیرونو تړلی هغه چاته ورولی چې دی‌ئې خوړلی دی او بیا نو هغه پوره واک درلود هر څنگه به ئې چې خوښه وه خپل کسات به ئې ور څخه اخیست برابره خبره وه که به ئې قتل کاوو ، او یا به ئې بله کومه سزا ورکوله .

همدارنگه ځینی وختونو به یوو څاروی ته د هغه د څښتن د کهول د غرو په جرم هم سزا ورکول کیدله - د مثال په توگه که یو سړی به د مذهب او یا حکومت په خلاف د

کوم سخت جرم مرتکب شو او هغه ته به د مرگ سزا تصویب کړای شوه نو دهغه ځاروی او مړئیونه به ئې هم قتل کول خونی ته به ئې او را چاوو او کښېتونه به سوځول او یا به ئې له هیواد څخه د تبعید کولو سزا ورکوله .

د پخوالیو رومیانو قانون :

د پخوالیو رومیانو په قانون کښې دا یوه ماده هم وه چې که د کوم بزگر غوائی به د کرهنې او یوی کولو په دوران کښې په فصل کښې گډ شو او یا به د فصل په هغه ونډه تیر شو چې هغه به له کرهنې لاندې وه او یا به هغې ته په ځیر مه پټې کښې تیر شو او یا به د هغه د گاونډی په کښت کښې تیر شو نو په دغو ټولو صورتونو کښې به هم دې ته او هم د ده غوائی ته د مرگ سزا ورکول کیده - او هغه سړی چې کوم انسان به ئې ؤ داړه نو د هغه لپاره کوچنې سزا دا وه چې هغه به ئې هغه کس ته ؤ سپاره ، او د هغه به چې څه خو ښه وه ورسره کولای ئې شوای - همدارنگه که د چا ځاروی به د خپل څښتن له مملو که ځکې څخه پرته د بل چا په ځمکه ؤ څوررود اوو ښه به ئې ؤ خوړل نو هغه به هم د هغه د کښت څښتن ته د سزا ورکولو لپاره سپاره -

په خوانیو المانیانو هم د ځارویو په هکله هغه قوانین جاری کړی وو چې رومیانو او یونانیانو نافذ کړی وو -

په پخوانی فارس کښې :

او د پخوانیو فارسیانو خو پدی هکله له د څخه هم اصول او مقررات زیات حیرانوونکی او عجیب وو - «د مثال په دول» که لیونی سپی به ؤو زه یا کوچنې ؤو داړه او بیا به له همدی

امله هغه مړ شو او یا به ئې کوم شخص ؤ داړه او هغه به تېښي شو نو د فارسیانو د قانون له مخې به د دغه سپي ښي غوږ ورڅخه غوڅلای شو ، او که به هغه بیا داسې وکړه نو د هغه کس غوږ به ئې ورڅخه غوڅاوو ـ دریم ځل به ئې که بیا هم داسې وکړه نو د هغه دواړه ښې پښې به ئې ور څخه غوڅولې او په څلورم مباشرت کښې به ئې دواړه گسې پښې ور څخه غوڅولې او که هغه به پنځم ځل بیا څوک ؤ خوړل نو د هغه لکۍ به ئې له بیخه ور څخه ویستله .

د اروپائي ملتونو قوانین :

په منځنیو زمانو کښې ، د اروپائي ملتونو له جملې څخه فرانسه هغه لمړنی هیواد دی ، چې هغه په دیارلسمه پیړۍ کښې څاروی هم د خپلو کړو وړو مسئول ؤ گرځول ـ اوپر هغوی باندې به منظمه توگه په محکمو کښې هغه ډول مقدمه چلولای کیده لکه څنگه چې په یو توک «انسان» باندې چلولای شي ، او دڅارویو محاکمه هم له هغو قوانینو سره سمه کیدله کوم چې د بشري وگړو د محاکمې لپاره کیښنو دل شوي او جوړ کړای شوي وو ـ له هغه نه وروسته د څوار لسمې پیړۍ په ورستیو کښې سروینیا هم پدې هکله یو قانون تصویب او نافذ کړ ـ او همدغه قانون په پنځلسمه پیړۍ کښې د بلجیم حکومت هم په خپل هیواد کښې نافذ کړ ، او د شپاړسمې پیړۍ په نیمائي کښې د هالینډ ، المان ، اتالیا او سویډن حکومتونو هم په خپل خپل هیواد کښې همدغه قانون نافذ کړ ـ او د صقلیه په ځینو قانونو

کښېږي خو دغه قانون ان تر نولسمې پېړۍ پورې جاري وو .

په ځارويو باندې به يا خو په خپله هغه سړي مقدمه دايرو له چې هغه ته به د ځاروي له خوا تکليف رسيدلی وو او يا به په خپله حکومت جانې ځاروې محاکمه کاوو - بيا به د مجرم ځاروي له پلوه مدافع وکيل وړاندې کېده او له ځاروي څخه به ئې دفاع کوله - او ځينې وختونه به د احتياط په ډول محکمې مدعي عليه ځاروي بندي خانې ته لېږه - او بيا به کله چې د جانې ځاروي په هکله حکم صادر شونو هغه به په هغه ډول د ګردو خلکو په وړاندې اعلانيده لکه څنګه به چې د يو مجرم توک د محاکمې د حکم اعلان کولای او تطبيق کولای شو - ځينې وختونو به ځاروي ته په کاڼو د سنګسار په توسه د مرګ سزا ورکول کېدله او يا به ئې سرور څخه غوڅاوو او يا به ئې هغه په اور باندې سو ځاوو او يا به ئې له وژنې څخه وړاندې د هغه ځينې اندامونه ورڅخه غوڅول - لوستونکی دا خيال ؤ نکړي چې دغه محاکمې محض د تفريح او ساتيرۍ او داد ګيرنې لپاره جوړې کړای شوې وې بلکه دا په ډير غور او سنجيدګۍ سره منځته راوړې شوې او جوړې کړای شوې وې - څکه چې د هغوی له پريکړو او د قانوني احکام له سياق او چلښت څخه داسې څرګندېږي چې هغوی پدې هکله څورا سنجيده وو ، د مثال په ډول د فيصلې دا جمله چې «ځاروي ته د مرګ سزا ورکولای شي - ترڅو دنياو او انصاف غوښتنې پوره کړای شي» يا دا چې هغه د په سولې ؤ خيژولای شي څکه چې هغه څورا د وحشيانه او قبيح ډول جرم ارتکاب کړی دی .

ځینې کوائف:

په د لرګښې له ټولو څخه خورا حیرانوونکې هغه روایتونه دي چې په هغوی کښې ویل شوي دي دغو وګړو په څارویو باندې له د امله مقدمې چلولې چې دغو څارویو ددوی له نظره سره سم ، د پنځ «فطرت» په قانون او طبعي اصولو کښې ګډوډي راوستلې ده ـ دوی به په څارویو او حیواناتو باندې د جادوګرۍ تور هم لګاوو ـ حیواناتو ته د سزا ورکولو په وخت کښې به ستري ستري غونډې او ملمستیاوی جوړولای شوې جلاد به لرګي راوړل او په میدان کښې به ئې ځلې کړل ـ اوهغه پشوګانې به راوړلای شوې چې د هغوی په خلاف به له محکمې څخه پریکړې صادرې شوې وې ـ یو پشو به دؤسپنې په پنجره کښې بندي کړای شوی وه ـ او کله به چې د سزا د نفاذ شیبې راغلې نوځینې راهبان به را غلل او له دوی سره به ځینې دا کمان هم وو ـ دراهبانو له جملې څخه به د یوو په لاسونو کښې دوه مشالو نه‌وو ترڅو په هغو ځلې کړای شویو لرګیو ته اوروا چولای شي ـ کله به چې لرګیو ته اور واچولای شونو حکامو به حکم وکړ چې پشوګانې په اور کښې واچوئ ترڅو هغوی ایره شي ځکه چې هغوی دجادوګرۍ په څیر د ناوړه عمل ارتکاب کړی دی.

د څو مقدمو د تطبیق په هکله بیان:

اوس نوپدې ځای کښې دا مناسب ښکار ریږي چې لوستونکوته د منځنیو پیړیو ، د ځینو هغو مشهورو مقدمو پېښې بیان کړای شي ' چې د څارویو د مجازات په هکله دائرې کړای شوې وي ـ چې دهغوی له جملې څخه یوه مشهوره مقدمه او محاکمه

د فرانسی د اوتون د ښاروه چی د مږکانو په خلاف جوړه کړای شوی وه - او دا پیښه په پنځلسمه پېړی کښی منځته راغلی وه - او هغه داسی وه چی په دغه مقدمه کښی په موږکانو تور لګول شوی وو چی هغوی زیات وختونه ' په ویره وونکی شکل کی په کوخوکښی سره غونډیږی ، چی دد وی د دغه کار په توسه د وګړو په سکون او ارام کښی ګډوډی پیدا کیږی -

او له موږ کانو څخه د دفاع په خاطر ' د فرانسی مشهور وکیل شاسا نیه د مدافع په توګه ډګرته راووت - نوموړی له محکمی څخه مهلت وغوښت څکه چی پدغه وخت کښی تورن موږکان محکمی ته نوو حاضر شوی - او د دی لا مل د اوو چی په هغوی کښی څینی زاړه ' کوچنیان او ناروغه وو نوکه چیرته هغوی ته مهلت ورکړای شی نو هغوی کولای شی په راتلونکی مناسب وخت کښی محکمی ته حاضر شی ، له د امله محکمی هم د مدافع وکیل له معذرت وړاندی کولو سره سم موږ کانوته تریوی ټاکلی مودی پوری مهلت ورکړ - مګربیا که چی ټاکلی موده پوره شوه بیاهم موږ کان محکمی ته حاضز نه شول - پدی هکله مدافع وکیل د دفاع په ترڅ کښی وویل که څه هم موږ کان غواړی چی د عزت مندی محکمی حکم پرځای کړی مګر که هغوی د لته راشی نو د پشوګانو له پلوه هغوی ته د زیان رسولو ویره ده - د وکیل د دی دلیل په وړاندی کولو سره د محکمی رئیس وویل چی اوس نو دا زموږ فریضه او دنده ده چی موږ محکمی ته د محکومینو د راتلو لپاره د امن او سلامتی زمینه برابره کړو او نوموړی مدافع وکیل له محکمی څخه غوښته وکړه

چي محکمه دی دا فرمان صادر کړی کله چي موږکان محکمی ته د حاضری له پاره را د روني نو په هغه وخت کښي دی ګردی پښو ګانی بندی کړای شي ترڅو هغوی ته د زيان رسوني ويره پاتی نشي . محکمی د وکيل دا درخواست منظور کړ او حکم ئی وکړ چي ټولی پشوګانی او سپی دی . په عامو واټونوټګ راتګ نکوی ترڅو محکمی ته د موږ کانږ د راتلو په وخت کښي کومه ويره نوی خومګر ښاريانو د دغه حکم تعميل ونکړ « يعنی پشوګانی او سپی ئی له عامو واټونو څخه بند نکړای شو » له دی امله محکمی پريکړه صادره کړه چي مونږ کان بری او خلاص دی ځکه چي هرچا ته د قانون له مخی له ځان څخه د دفاع لپاره بايد زمينه او اسانتيا برابره کړی شي - پدی اساس کله چي موږکان له دغه حق څخه محروم دی هغوی هم بری الذمه ګڼلای شي- پدی مقدمه کښي نوموړی وکيل د دغې بې سياله دفاع په خاطر خوراستر شهرت او نوم ترلاسه کړ ، خومونږ دانشو ويلای چي چي ده د خپل دغه پورتني دفاعي زيار فيس هم له موږ کانو څخه واخيست او که نه ؟ او دا خبره هم امکان لری چي له دغې مقدمی ګټلو څخه وروسته موږکانو د ده د کتابونو او اسنا د وله سپوني کولو څخه ژغورنه کړی وی - او له د څخه هم زياتـــه حيرانو ونکی محاکمه داګي کوونکي نرچرګ د او دغه مقدمه هم د منځنيو پيړيو له عجيبو او نادروپيښو څخه ده - په ١٤٨٤ ق مسيحی کال کښي د سويزرليند په بال نومي ښار کښي محکمی ته يومقدمه وړاندی کړای شوه - د مقدمی استغاثه دا وه چي نرچرګ اګۍ کړی ده او داله دی امله جنايت وو چي جادوګر د نرچرګ داګي په لټه کښي وو ، او هغه دغه اګي د

Marfat.com

خپل شیطانی عمل په سرته رسولو کښې استعمالو له . چرګ محکمې ته حاضر کړای شو۱ - د چرګ مدافع وکیل وویل چې چرګ پدی هکله مجبور وو او له ده سره هیڅ داسې وسائل نه وو چې دی د هغو په واسطه له دغه ناوړه کار څخه ژغورل‌شوی وای - مګر محکمې د مدافع وکیل وینا د اعتناوړ ونه ګڼله اونه ئې هغه ته اهمیت ورکړ او چرګ ئې واجب القتل وګاڼه او هغه ته ئې د مرګ سزا ورکړه - او په خپله فیصله او پریکړه کښې ئې دا وليکل چې باید له د سزا څخه نور چرګان عبرت واخلی ، او داګټې له کولو څخه ډډه وکړی که نه نو د دی چرګ په څیر دی د خپل شوم سرنوشت انتظارو کړی .

---

۱ - تاسې تعجب او حیرت ونکړی چې نرچرګ څنګه اګی وکړه، څکه چې داکوم له فطرت څخه مخالف کارندی کیدای شی چې الله تعالی په هغه کښې د دی استعداد او څواک کیښودلی وی ترڅو د الله تعالی په بشپړ او کامل قدرت باندی ګواهی او د لالت وکړی - زمونږ په هیواد کښې په عوامو کښې مشهوره ده چې که په کوم کهول کښې نرچرګ اګی وکړی او ښځه چرګه اذان وکړی او یا نرچرګ په ماز دیګر کښې اذان وکړی نو هرومرو به د دغی کورنی یوستر شخصیت مرشی او د اسلې هغه باید سم له لاسه ذبح کړای شی . دغه دول عقیده ، لرل له اسلام څخه خلاف دی او د اسرائلیا تو له جملې څخه ګڼل کیږی. څکه چې د هرچا مرګ په نیته وی .

ژباړونکی

په حیواناتو باندی د حیرانو ونکو مقدمو په لړ کښی یوه بله مقدمه په ۱٤۹٤ مسیحی کال کښی د فرانسی د سان جولیان په ولایت کښی پیښه شوه ، او هغه دا وه چی باوغانونو په محکمه کښی د چینجیو په خلاف داسی دعوی دائره کړه چی هغوی « دانگورو ځانگو او میوی ته سخت زیان رسولای دی - چی له د امله د هغوی سوداگری او صنعت سخت زیان من شوی دی - پدی دعوی کښی د وکسو قانون پوهانو د مدافع وکیلانو په توگه کارکړی دی - او دغه دعوی پوره څلویښت کاله چلید له - د فیصلی او پریکړی د ډیرو ځنډیدلو له کبله مدعیان ډیر په تنگ شوی وو ، له همدی امله هغوی له د پریکړی سره توافق وکړ چی د چینجیو لپاره دی یوه ځانگړی ټکړه ځمکه مختصه کړای شی او هلته چی د دوی ځنگه خوښه وی ژوندی کوی او هر ډول کښت اوونی چی خوری نو خوری دی -

وروستنئ ټکی :

ماستاسی په ورراندی د حیواناتو په هکله د اسلامی تهذیب او د نورو ملتونو د تهذیبونو د نظریاتو او قوانینو ترمنځ په لنډه او برسیرن ډول موازنه وړاندی کړه چی له دغی موازنی څخه اسلامی امت له پخوانیو او اوسنیو ملتونو څخه په داسی دو خبرو کښی غوره او ممتاز دی چی د هغوی ساری نه په هغوی کښی میندل شوی او نه به ؤمیندل شی - «او هغه د وه خبری دادی »

Marfat.com

لمړی دا چی له ګردو څخه وړاندی مسلمانانو د کمزورو، ناروغو او زړو څارویو دد پالنی درمان او کوپګنی مرکزونه جوړ کړل او د دغو ادارو اومراکزو په ذریعه ئی د هغوی د ژوند د تامینولو په زړه پوری انتظام وکړ.

د ویم دا چی له نن څخه څوارلس سوه کاله پخوا اسلام د حیواناتو او څارویو محاکمی او د هغوی د جنایاتو او جرائمو تحقیق او هغوی ته سزا ورکول او د هغوی مسئولیت موقوف کړ. پداسی حال کښی چی د دی کار دعوه او لافی نوی تهذیب اوس کوی. له همدی امله زمونږ د تهذیب او تمدن تاریخ د څارویو او حیواناتو له محاکماتو او مقدمو څخه خالی دی. او برسیره پردی اسلامی تهذیب په خپل منځ کښی د څارویو د جنګولو ظالمانه لوبه هم بنده کړه. پداسی حال کښی چی د یونانیانو او رومیانو په وړاندی دغه لوبه په قانونی توګه رواوه او په هسپانیه کښی خو اوس هم دغه لوبه قانونی او ممتازه لوبه ده، پدغه هیوا د کښی پدی هکله ستری ستری میلی او غونډی جوړیږی، چی په هغو کښی دغو ایانو خپل منځی مقابله کیږی. او پدی کښی خوشک نشته چی دغه لوبه د لویدیځو پخوا نیواو اوسنیو ملتونو او د منځنیو پړیو د وحشی توب یوه نمونه پاتی شوی ده اوله د څخه زمو تهذیب سپیڅلی او سوچه دی۱.

---

۱ ـ که څه هم زمونږ په ځینوا سلامی هیوا د ونو کښی د حیواناتو د جنګولو جاهلی لوبه زمونږ په ځینو مسلمانانو عوامو کښی رواج لری لکه دی وریږزو، چرګانو، سپیو، او ښانو او نورو جنګول. خو داله د امله ندی چی ګنی

اتم باب

د ټولنیزی سوکالی اداری مرکزونه

یو ملت ته ژوندیٔ ملت ویل او د پر مختګ په پړاوونو کښی د هغه له یوی پوړی څخه بلی پوړی ته په پرلپسی ختلو باندی له ګردو څخه دا ستر دلیل ګڼلای شی ، چی د هغه د وګړو زړونه د بشر دوستی له لوړو احساساتو څخهٔ معمور او ډک وی چی بیانو د هغوی دغه احساسات د دی خبری د فیصلی او پریکړی په هکله هم د پیاوړی دلیل حثیت لری چی داسی ملت د نړی وال قیادت او رهبری وړ او مستحق دی .

داسی احساسات چی له هغو څخه نه یواځی په ټولنی باندی د خیر برکت او ښیګڼی شګیره «باران» ؤ اوروی بلکه

اسلامی تهذیب دغه جاهلی عمل مباح ګڼی بلکه د نورو لویدیځو جاهلی دو دونو په ترڅ کښی دغه عمل هم د مکروب په څیر له لویدیځو عقید وی او اخلاق ناروغانو څخه زمونږ په ټولنه کښی سرایت کړی دی او زمونږ خپلوا که او خپل سری واکمنان هم د دغی لوبی د مخنیوی او بندیز په لاره کښی کوم مثبت ګام ندی پورته کړی او هم په خپله څینی بی پروا وګړی د اسلامی شریعت او تهذیب له دریځ څخه بی خبره دی خواوس د خدای په فضل نوی اسلامی ټوکم پریکړه کړی چی د ښکیلاک له هر ډول جاهلی دودونو څخه ټولنه پاکه کړی هیله ده چی بریمن شی : ژباړونکی .

هغه ټول بشریت او حیوانات ، چې د ځمکې پرمخ ژوند کوي
له هغو څخه ګټور او مستفیدوي ، چې له همدغه معیار سره سم
د ملتونو تهذیبونه بقا او دوام کولای شي او د دوی دتهذیبونو
په منځ کښې یو پر بل باندې د لوړ والي او غوره والي پریکړه
هم له هغو اثارو سره سمه کېدلای شي چې هغه ئې په عملي ډګر
کښې پرېښې دي .

دا مقام هغه چا ترلاسه کړ چې بیائې ؤ موند :

له نیکه مرغه اسلامي ملت پدې ډګر کښې هغې هسکې
څوکې ته ؤ خوت چې هغې ته له ده څخه پخواني ملتونه په مطلق
ډول هیڅوک هم وو نه رسیدلای شو او نه له هغه څخه وروسته
تراوسه پورې کوم ملت رسیدلای دی ـ د پخوانیو ملتونو او
تهذیبونو د نیکۍ او ښېګڼې ډګر تر عبادت ځایونو او دښوونځیو
تر محدودو دائرو پورې محدود وو ـ پاتې شو موجوده دور پدې
کښې که څه هم لویدیځ ملتونه د ټولنیزو ادارو په ذریعه د
ټولنیزو اړتیاو د پوره کولو او بشپړولو په باره کښې ، لوړو
څوکوته ختلي او رسیدلي دي ، مګر هغوی خاص د الله د
رضا مندۍ او خوښۍ په خاطر ، په بشر پالنه کښې هغه مقام
ته وو نه رسیدلای شو ، کوم ته چې اسلامي ملت د خپل عروج
سمسورتیا او شوکت په دوران کښې رسیدلای وو ، بلکه لویدیځو
ملتونو خو د بشر دوستۍ هغه مقام هم ترلاسه نکړای شو ، کوم
چې اسلامي ملت د خپل انحطاط او بر غنجورتیا په دوران کښې
لاره ـ د لویدیځو ملتونو د ښېګڼې او خیر د ګردو چارو دکولو
ترشا همیشه د قدرت غوښتنې ، نوم ګټنې ، پوز او پاګندونو او
شهرت پیدا کونې احساسات کارکوي او همدغه عوامل دي چې

دوی ئې د بشري سوکالي او ټولنيزي رفاه د مختلفو چارو په لور مائل کړي دي ، مګر د اسلامي امت په وړاندي د ښيګڼو او خير په ګردو چارو کښي يواځي يو موخي وي - او هغه د الله تعالى د رضا مندي او خوښي لاس ته راوړل دي - برابره خبره ده د ده له ښيګڼو او نيکو چارو څخه وګړي خبر شي او که نه دا دواړه ورته بې تفاوته دي - او پدې هکله د صلاح‌الدين ايوبي د ژوند کړه وړه يو غوره مثال لوړه او روښانه نمونه ده ، چي نوموړي خپل ټول دولت او ګرده پنګه د ټولني د هوسايني او سوکالي په چارو کښي ؤ لګوله او د اوسني مصر او شام سيمي ئې د ټولنيزو ادارو ، جماتونو مدارسو ، ښوونځيو سرايونو او داسي نورو له جوړولو څخه ډکي کړي وي . مګر له دغو ټولو څخه ئې يو هم په خپل نوم ونه نوما وو ، هغه به داسي مرکزونه او اداري د خپلو نظامي منصبدارو ، وزيرانو او مرستيالانو په نوموونو سول .

د ښيګڼو د چارو په لړ کښي خاص د خداى پاک د خوښي او رضامندي د ترلاسه کولو په تکل دا هغه هسک معيار دى چي په هغه کښي د ځان غوښتني بوي هم نشته .

يو بل ممتازوونکى اړخ :

پدې هکله د اسلامي تهذيب يو بل اړخ هم د پاملرني وړدي او هغه دا چي د لويديځو هيوادونو له تاسيس کړاى شو يو ادارو څخه يواځي هغه وګړي استفاده او ګټه اخستلاى شي چي د هماغه هيواد هستوګني وي او يا هلته ميشته وي مګر کومي اداري او مرکزونه چي مسلمانانو جوړ کړي وو د

هغوی دروازی د هر چا پرمخ خلاصی او پرانستی وی او هر چا کولای شوای چی لههغو څخه گټه واخلی پرته لهدی چی هغه په قام څوک دی ، د هغه مورنی ژبه کومه یوه او یا د هغه مذهب کوم دی ؟

همدارنگه زمونږ ټولنیز مراکز او اداری د داسی ټولنیزو کفالت کونکو عواملو له مخی جوړ کړی دی چی د هغو په هکله لویدیځ ملتونه اوس هم علم نلری او خبر ندی - او دغه اسباب او عوامل داسی دی چی اوس هم اوریدونکی د هغو په اوریدلو حیران پاتی کیږی او له دغو عواملو څخه څرگندیږی چی د اسلامی ملت په وړاندی د نورو ملتونو په پرتله د بشر دوستی تصور زیات پراخه زیات سوچه او زیات ټولنیز دی .

د ټولنیزی سوکالی په هکله د اسلامی تهذیب بنسټیز تصورات :

مخکښی له دی چی مونږ د اسلامی تهذیب د ټولنیزی سوکالی د مختلفو او متنوع ډولونو په هکله بحث وکړو، دا ضروری معلومیږی چی د ټولنیزی سوکالی په هکله د اسلامی تهذیب په بنسټیزو تصوراتو او اصولو رڼا واچوو ، ځکه په حقیقت کښی همدغه اصول او افکار وو چی د اسلامی امت په روح او ځانونو ئی حیرانوونکی تاثیر وکړ چی د هغه په نتیجه کښی دغهمرکزونه او اداری منځته راغلی چی د هغو انځیر «مثال» د بشریت په تاریخ کښی نه میندل کیږی .

اسلام د ښیگنی او نیکی په لور وگړی داسی دعوت کوی، چی په بشری نفس کښی بخل ، زړه تنگی له بی وزلی او مسکین والی څخه ویره چی دا ټولی شیطانی وسوسی دی هیڅکله تیریدلی

هم نشي - لکه چي قرآن کریم وروسته له دي چي د خدای په لاره کښي دانفاق له هڅوني څخه یادونه کړي داسي فرمایلي دي:

الشیطن یعدکم الفقر ویأمرکم بالفحشاء والله یعدکم مغفرة منه وفضلاً ط والله واسع علیم. ۱

۱- د بقره سورة - ۲٦۸ - آیات ۳ سپاره ۲ سورة ۳۷ رکوع.

شیطان دتاسي په زړونو کښي دانفاق په کولو سره دبي وزلي ویره غورځوي او د ناوړو چارو په کولو حکم د رته کوي او خدای پاک دا نفاق په کولو سره له تاسي سره له خپل پلوه د بخښني او رحمت ژمنه کوي او الله تعالی دروزي پراخه وونکي او له ټولو څخه د ستر علم څښتن دي».

پدي توګه اسلام هر څوا کمن او مستطیع ته، بلکه هر انسان ته د خیر او ښیګڼي په لور بلنه ورکوي، برابره خبره ده که هغه شتمن وي، یا بي وزلي خو د ښیګڼي چاري به د خپلو شتو او مرتبي په اندول هرو مرو کوي، پاتي شو هغه بي وزلي چي دشتو له لاري نیکي نشي کولای نو هغوی به دا کار په خپل لاس، په خپل زړه او په خپله ژبه سرته رسوي - په اسلام کښي هیڅ داسي وګړی نه میندل کیږي چي له یوی نه له بلي لاري څخه د ښیګڼي ؤ نشي کولای - د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښي ځیني بي وزلانو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته ګیله وکړه چي له دوی څخه د نیکي او ښیګڼي په ډګر کښي شتمن وګړي وړاندي شوي دي ځکه چي هغوی خپل شته د ټولنیزي سوکالي په چارو کښي. لګوي او د بي وزلانو په لاس کښي هیڅ هم

نشته چی صدقه ئی کړی ـ هغوی ته حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دی خبری وضاحت وکړ چی د ښیګڼی کار یواځی د شتو مصرف کول ندی ـ بلکه هغه ټولی چاری د ښیګڼی او نیکی دی ، چی له هغو څخه بشریت ته ګټه رسیږی بیا حضرت ورته ؤ فرمایل : «تاسی چی یو ځل د الله تعالی تسبیح او پاکی بیان کړئ دا هم صدقه ده ، یو چاته په ښیګڼه حکم کول هم صدقه ده ، له ناوړو څخه ژغورنه هم صدقه ده ، له لاری څخه دا غزی او نورو زیان رسوونکو شیانو لری کول هم صدقه ده ، د دو کسانو ترمنځ سوله کول هم صدقه ده او که ته له یو چا سره د هغه په سورلی باندی په سپریدلو کښی مرسته وکړی ، ترڅو هغه په اسانتیا سره پری سپور شی نو دا کار هم صدقه ده» .(۱)

چی پدی ډول اسلام د ګردو ، وګړو لپاره د ښیګڼی او نیکی کولو دروازی پرانیزی او یو عادی مزدور ، سوداګر ، ښوونکی ، زده کوونکی ، ښځه یی وزلی ، سپین ږیری ، ځوند او کم ځوا که هم د نیکی چاری کولای شی او یواځی شتمنی او پنګه په ټولنه کښی دنیکی او ښیګڼی د چارو دکولو په لړکښی د محک او بنسټ په توګه نه ګڼی او له د څخه هم پورته اسلام انسانی نفس د بشر دوستی په هغه هسک مقام کښی دروی له

کوم نه چی د ښیګڼی او خیر ګټی او فیوض د ګردی بشری وروګاوی لپاره عمومیت پیدا کوی که څه هم د هغوی مذهب،

۱ـ د دی حدیث روایت بخاری او مسلم کړی دی .

Marfat.com

د هغوی مورنی ژبه ، د هغوی هیواد او د هغوی ملت یو له بل څخه مختلف وی. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: «الخلق عیال الله فاحبهم الیه انفعهم لعیاله» وگړی د خدای پاک د کهول غړی دی او له دوی څخه د خدای پاک په وړاندی هغه څوک ډیر محبوب او نیږدی دی چی د هغه د عیال لپاره زیاته گټه رسوونکی وی» او له دی نه وروسته اسلامی شری ت؛ک نیکی او ښیگڼی ته د بانی او ترغیب په تکل هغه تهدارنگه خطاب کوی چی په ښیگڼی او نیکی کولوک ی دده خپله گټه هم ده او هر هغه څوک چی د خیر او ښیگڼی کار وکړی نو له ټولو څخه وړاندی د هغه گټه په خپله ده ته رسیږی. او هغه دا چی په ټولنه کښی محبوبیت او درناوی لاس ته راوړی.

په دنیا کښی گرانښت او محبوبیت د وگړو ترلاسه کړی ، په هر ځای کښی به ئی ستاینه کیږی او همیشه به ئی یادونه کیږی او په آخرت کښی به نیکه بدله او ثواب ورکړای شی:

«وما تنفقوا من خیر فلانفسکم».

ترجمه: او هغه څه چی تاسی ئی لگوئی د هغه گټه په خپله ستاسی لپاره ده.

«من عمل صالحاً فلنفسه».

ترجمه: څوک چی نیکی چاری کوی نو هغه ئی د خپل ځان لپاره کوی.

Marfat.com

د دی ښوونی نتیجه او اغیزه :

ترڅو پوری چی په انسان کښی د انفرادیت احساس او غریزه وی نو هغه له هر څه نه وړاندی د خپل ځان د سوکالی او ښیګنی په فکر کښی وی ' او دغه ډول فکر په بشری نفس باندی یو مخصوص تاثیر کوی ، بخیل سخی گرزوی او کنجوس په ورکړه او د بی وزلو په لاس نیوی پیل کوی ، او خپل شته او دولت د خلکو په خدمت کښی لگوی ، پداسی حال کښی کله چی د اولاد او خپلو انودپالنی او گویگنی احساس په زړونو اوفکر نوکښی پیدا شو. نو الله تعالی په تنبیهی توگه ؤ فرمایل :

«من ذا الذی یقرض الله قرضاً حسناً فیضعفه اضعافاً».

(د بقری سورة : ۲٤٥)

ترجمه : څوک دی چی خدای پاک ته حسنه قرض ورکړی ، ترڅو خدای پاک یو پردوه بدل ورته ورکاندی .

د دی آیات په ناز لیدلو یو صحابی ، چی نوم ئی ، ابو دحداح وو ، داسی وویل : «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! آیا خدای پاک هم له خپلو بندگانو څخه قرض غواړی ؟» . حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته ؤ فرمایل چی «هو» ده بیا حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وویل چی تاسی ماته لاس راؤ غځوی او پدی خبره گواهی وکړی چی ما سرله اوس څخه خپل هغه پلانی بڼ د خدای پاک په لاره کښی صدقه کړ دکوم چی زه څښتن یم او په هغه کښی له ما سره هیڅوک هم شریک ندی . پدغه بڼ کښی نوموړی

Marfat.com

صحابي وو سوه د خرما میوه لرونکی ونې د رلودی . او بیا له د خبري کونی ښځه وروسته نوموړی ولاړسو او خپل کاله ته لاړ . د ده ماندینه او اولاد پدغه بڼ کښې ؤ سیدل . ده خپله میرمن له خپله دغه اقدم ښځه خبره کړه ، او د خپلی ښځې او اولاد په ګډون ئې دغه بڼ تخلیه کړ او بختوری میرمن ئې ورته وویل : «ای ابو دحداح ! ستا دغه سودا ستا لپاره ډیره ګټوره ده» .

په اسلام کښې لمړنی وقف :

کله چې دا آیات نازل شو چې : «لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون» . «یعنی تر هغه پوری تاسې ښیګڼې ته رسیدلای نشې تر څو چې خپل خورا محبوب مال د خدای په لاره کښې ؤ نه لګوی» . حضرت ابو طلحه انصاری حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وویل : «ای د خدای پاک رسوله ! ماته له خپلوګر دوشتو ښځه د بیرحا کاریز ډیر محبوب(۱) دی . او زه سر له نن ښځه هغه د خدای پاک په لاره کښې صدقه او وقف کوم او له الله تعالی ښځه ذ هغه د نیکی بدلی او اجر غوښتونکی یم ، تاسې چې ښنګه ؤ غواړی په هغه کښې تصرف او وا کمنی کولای شی» . حضرت رسول اکرم صلی الله

۱- پورتنی کاریز خورا خوږی او خوندوری ؤ به لرلی او دغه کاریز د حضرت طلحه رضی الله عنه په یووګړ باغ کښې وو او دغه ټول بڼ د همدغه کاریز په نوم نو مولای وو او په همدغه نوم مشهور وو .

Marfat.com

علیه وسلم ورته ؤ فرمایل چې: «نه نه دا کتور مال دی، دا کتور مال دی. اصل بن په خپله ځارنه او تولیت کښې ؤ نیسه او حاصلات ئې صدقه کړه». دا صدقه په اسلام کښې لمړنی وقف وو. او بیا له دی نه وروسته د وقف لړی پیل شوه چې پدی توګه وقف هغه ستره ذریعه ثابته شوه چې له دغې لاری نه تولنیزو مرکزونو او ادارو مالي مرسته تر لاسه کړه خپل اهداف او اغراض ئې په خورا نیک ډول تر سره کړای شو بلکه وقف زموږ د تهذیب په تاریخ کښې د محک او بنسټ داسی رول ؤ لوبا وو چې په هغه باندی د ګردو تولنیزو سوکالیو او د تولنی د ګتی مرکزونه جوړ کړای شول.

د وقف ډیروالی:

په د ا کښې حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د اسلامی امت لپاره یو اعلی او ارفع مثال قائم کړ. او هغه دا چې د ده یوو نظامی منصبد اردمرینی په وخت کښې وصیت وکړ چې ما خپل بن حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته بخښلی دی هر څنګه چې ؤ غواړی او خوښه ئې وی په هغه کښې تصرف کولای شی. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دغه باغ بې وزلانو مساکینو، او اړه لرونکو غازیانو او نورو محتاجو وګړو ته وقف کړ. او بیا له د نه وروسته حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه د خیبر د سیمی خپله ځمکه وقف کړه. او بیا نورو اصحابو او نبوی یارانو لکه حضرت ابو بکرصدیق رضی الله عنه، حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه، حضرت زبیر رضی الله عنه، حضرت

Marfat.com

معاذ رضی الله عنه هم هر یووپه خپل خپل وار سره دخپلوجایدادو نو ځه نا ځه برخې وقف کړې او بیا له دوی نه وروسته گردو نبوی یارانو د خپلو جایدادو نوځینې ونډې د وقف لپاره لمړنی اسلامی حکومت ته وړاندې کړې. بیا د حضرت عمر رضی‌الله عنه د خلافت‌په زمانه‌کښې د وقف موضوع‌له سرنه پیل‌شوه، اولمړی ده په خپله یوه ټوټه مځکه د الله تعالی په لاره کښې وقف کړه . او په همدغه کښې ئې د مهاجرینو او انصارو سپین روبې راغونډه کړل او هغوی ټول ئې په خپل دغه نیک عمل باندې گواهان کړل . حضرت جابر بن عبدالله انصاری رضی الله عنه فرمایلی دی : «د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له یارانو څخه هر څو مړه چې زه پیژنم هغوی هر یوو ځه نا ځه د مځکې خپله ونډه هرو مرو د الله تعالی په رضا باندې وقف او صدقه کړې ده . چې هغه نه پیرودلای شي ، او نه بخشش کولای شي او نه هغه په وراثت کښې انتقال کیدلای شي. او بیا د حضرت عمر رضی الله عنه له زمانې نه وروسته په هره پیړۍ کښې د اسلامی توکم په منځ کښې د وقف لړۍ دوام ؤ موند او دوی به خپلې مځکې باغونه کورونه اوغلی د ټولنیزی سوکالی په هغو چارو کښې خپلې اسلامی ټولنې ته وقف کولې چې د هغوی لپاره به اسلامی ټولنې اړتیالر له. او پدې لړکښې دومره زیات مرکزونه جوړ کړای شول چې شمیرل ئې ناممکن وگرزیدل» .

دوه ډوله وقف :

د وقف مرکزونه په دوه ډوله باندې وو. ځینې ئې دا ډول

وو چې هغه به حکومت جوړول او هغوی د خپلو مالیاتو لپاره ډیر پراخه وقفي مرکزونه جوړول او دویم هغه ډول دی چې هغه امیرانو، نظامي جنرالانو، بډایانو او د اسلامي امت نورو شتمنو وګړو جوړول.

د ټولنیزې سوکالۍ څو مرکزونه:

زمونږ لپاره دا ممکنه نده چې پدې ځای کښې «د اسلامي تهذیب» د ټولنیزې سوکالۍ د مرکزونو ګرد ډولونه ذکر کړو له د اسله مونږ د لاندنیو ضروري مواضعو په راوړلو باندې اکتفا کوو:

۱- د ټولنیزې سوکالۍ له مراکزو څخه لمړی مرکز جماعت دی. وګړو د خدای پاک د رضامندۍ د تر لاسه کولو په تکل د جماتونو په جوړولو کښې سیالي کوله ان تر دې چې مسلمانو سلاطینو هم په دې لړ کښې د جوړ کړای شو یو جماتونو په لوی والي او وسعت کښې یو له بل څخه د وړاندې والي هڅه کوله او د جماتونږ په ښه او ډیرو جوړولو کښې به ئې مقابله کوله. ولید بن عبدالملک د دمشق له ټولو څخه په ستر جماعت جامع اموي باندې په کوم اندول چې دولت ئې لګاوو او هغه ستر شمیر وګړو چې د هغه په جوړولو کښې ګډون کړی وو عقل د هغه له منلو څخه قاصر دی.

۲- له دې نه وروسته د ټولنیزې سوکالۍ په مرکزونو کښې په دویمه درجه کښې خورا مهم وقفي مرکزونه مدارس ښوونځی او روغتونو نه دی، چې که خدای کول پرهغوی باندې به مونږ وړاندې په ځانګړې توګه بحث او څیړنه وکړو.

۳- د هغو مسافرو لپاره چې له کاروان څخه به پاتې شوي وو د شپې تیرولو او ډوډۍ خوړلو لپاره ئې مرکزونه جوړ کړي وو چې په هغو کښې به مسافرو او نورو ضرورت او اړتیالرونکو وګړ هستوګنه کوله.

٤- داسې عبادت خانې چې په هغو کښې به هغه وګړي ؤ سیدل چې له شر او شور څخه به ئې ګوښه او سیدلو او انزواته ترجیح ورکوله اوهلته به د الله تعالی په عبادت باندې لګیا وو.

٥- د داسې بې وزلانو او مسا کینو لپاره د خونو جوړول، چې هغوی به د ځانونو لپاره د کور جوړونې ځواک نه لاره او نه به ئې د کرایه ورکولو وس د رلود.

٦- په عامووا ټونو کښې د لارو یو لپاره د او بوڅښلو د سړو بیو «سبیل» جوړول.

۷- داسې لنګر ځایونه چې په هغو کښې د بې وزلو معذورو او بې کاره وګړو لپاره به مجانا «ډوډۍ» غوښه، شوروا، او حلوا پخیدلې او ورکولای به شوی. په دمشق کښې د سلطان سلیم او د شیخ محی الدین لنګر ځایونه د نمونو په ډول زمونږ تر زمانې پورې موجودې دي.

۸- په مکه معظمه کښې د حج په ورځو کښې د حاجیانو د هستوګنې لپاره کوټې او هستوګنځي جوړول او دغه هستوګنځي اوتم ځایونه دومره زیات جوړ کړای شوي وو چې د مکې معظمې ټوله سیمه ئې نیولې وه. همدغه وجه ده چې ځینې فقها وو د مکې معظمې په چاپریال کښې په کرایه باندې د کور ورکول ناروا ګڼلي دي. ځکه چې د دوی په وړاندې

Marfat.com

دغه ډول کورونه اصلاً د حاجیانو لپاره وقف دي.

۹- په د ښتو او کند و کښې د کاریزونو او ډنډ ونو جوړول ترڅو په هغوی کښې له جمع کړای شوو بارانی او بوشخه څاروی کروندگر او مسافران گټه واخلي - دغه ډنډونه او کاریزونه د بغداد او مکی معظمې په منځنی فاصله کښې کنل شوي او جوړ کړای شوي وو او همدارنگه دغه جوړ کړای شوی کاریزونه د مدینې منورې او بغداد ترمنځ هم خورا زیات جوړ کړای شوي وو او په پورتنیوسیمو برسیره د اسلامي سلطنتونو د سلطنتي او نورو ښارونو مزارونو او دربارونو ترمنځ هم جوړ کړای شوي وو، او دغه کاریزونه دومره زیات جوړ کړای شوي وو چې په هغه زمانه کښې د مسافرو لپاره د سفر په دوران کښې له تندې سره د مخامخ کیدلو هیڅ ډول مشکل نه پیدا کیده -

۱۰- د اسلامي هیوادونو په بریدلیکو «سرحداتو» باندې د څارونکو او ساتونکو لپاره چونې او د تانو جوړول، ترڅو کوم غلیم او اجنبي مبرځن «دښمن» د هیواد برید لیکو ته په نیږدې ودانیو او هستوگنو باندې ناڅاپي یرغل ونکړای شي - او پدې ډول باندې ډیر داسې مرکزونه او اداری وې چې د دغو برید لیکو د ساتونکو لپاره مخصوص کړای شوي وي، په دغو مراکز و کښې به د بریدلیکو ساتونکو په بشپړداد هستوگنه کوله او د ژوند ټولی ارتیاوې ئې بې له ځنډ او خنډخخه پوره کولای شوي - د مثال په ډول لکه ډوډې، کالي، دوسلې زیرمه او د ژوندنور لوازم - د دغه ډول د مرکزونو جوړونو نوښت او تاثیر داؤ شو چې د مسیحیانو په دور کښې په بریدلیکو

باندی د رومیانونا ځاني یرغلونه په بشپړه توگه پای ته ورسیدل او همدغه ډول په شام «سوریه» او مصر باندی دلویدیځو هیوادونو د صلیبی یرغلونو مخنیوی وشو -

۱۱- له د څخه وروسته د آسونو ، تورو او نیز و او نورو جنگی الاتو د ځای او خوندی ساتلو لپاره د اوقافووار راځی چی له د غو مرکزو نوڅخه د مجاهدینو لپاره دغه شیان تعبیه کیدل - او د دی کارنوښت او تاثیر د او وشو چی په اسلامی هیوادو نو کښی د جنگی وسلو جوړولو یرپر مختگ وکړ ، او زمونږ په ښارونو کښی ستری ستری کارخانی جوړی کړای شوی- دلویدیځو هیوادونو د سولی په ورځو کښی صلیبی بریځی زمونږ هیوادونوته راغلل اوله مونږ څخه ئی وسله پیرودله چی له همدی امله زمونږ عالمان د فتوی ورکولو ته اړوتل چی په غلیم باندی وسله پلورل شرعاً ممنوع دی .

د ځای ته په را رسیدلو مونږ تم کیږ و او بایدوگورو چی زمونږ په دغه دور کښی حالات څه ډول التهه شوی دی - او اوس مونږ له لوید یځو هیوادونو څخه دوسلی گدائی کوو او هغوی مونږ ته زمونږ د ضرورت وړ وسله پداسی شرطونو باندی راکوی چی د هغو منل په بشپړه توگه زمونږ د خپلواکی ازادی او ټولواکی خلاف دی -

۱۲- ځینی داسی اوقاف هم وو چی د هغوی گټه او عوائد د هغو وگړو لپاره مخصوص کړای شوی وو چی هغوی د خدای په لاره کښی د جهاد لپاره و تلی وو او له غلیم سره په جنگ بوخت وو او حکومت د هغوی ټولو دلگښتونو له ورکولو څخه عاجز وو - چی د دغه کار او ابتکارمثبته نتیجه داسی لاس

Marfat.com

ته راغله هر هغه څوک به چې د خدای په لاره کښې د جهاد لپاره وتل او د دغې عظیمې فریضې داداء کولو په تکل به ئې و تلو ته ځان چمتو کړنو په پوره ډاډ او اطمینان سره به ته او ده ته به د جنګ لوازم او دارتیاوړ شیان په ډیره انساني لاس ته

ورتلل - چې پـدې ډول به دغه غازي او مجاهد ددې دنیا په مقابل کښې د هغه جنت وړ او مستحق گرزیده چې د هغه پراختیا او وسعت د ځمکې او اسمانونو له پراختیا څخه څو ونډې زیات دي - خو اوس زمونږ دا حال دی چې مونږ د وسلې ؤنې لمانځو او په دغه لمانځنه کښې مرسته غونډه وو تر څوله د لارې څخه فوځ و سلوال کړای شو، که چیرته په مونږ کښې تولنیز فهم او بصیرت او پیاوړی ایمان وای نوموږ به هره ؤنې نه بلکه هره ورځ له خپلو شتو څخه څه نا څه د همدی موخې لپاره و یستلای او د خپل فوځ لپاره به مو د جنګي او دفاعي اسبابو د جوړونې ستری ستری کارخانې جوړې کړې وای ترڅو زمونږ فوځ او دفاعي ځواک د هیواد د دفاع لپاره په ځواکمنو او پیاوړو فوځونو کښې ؤ شمیرل شي او د یرغل کوونکو اجنبي فوځونو په وړاندې دخپل هیواد ساتنې ته خپلې سینې سپر کړای شي.

۱۳- داسې اوقاف چې د هغوی گټه دپلونو واټونو د تعمیر او جوړونو او ترمیم لپاره خاص کړای شوی وه -

۱٤- او ځینې داسې اوقاف هم وو چې دایدیرو او قبرونو لپاره تخصیص کړای شوي وو او خلکو خپلې پراخه ځمکې د ایدیرو لپاره وقف کړې وې -

۱٥- ځینې داسې اوقاف چې دې بې وزلو او لاوارثو توکونو لپاره اختصاص کړای شوی وو -

Marfat.com

۱٦- د ټولنيز کفالت لپاره خوبې شميره مرکزو نه او اداري وي - خوپردې برسيره ځينې داسې خاص مرکزونه هم وو چې په هغو کښې د بې کسو کوچنيانو يتيمانو د ختنه کولو او د هغوى دروزنې او تعليم لپاره سرشته او انتظام نيول کيده -

۱۷- داسې اداري چې په هغو کښې د ړندو ، ګوډو ، شلو بې وزلو او نورو معذورو افرادو د ساتنې او په هغوى کښې د دوى ګرد لوازم او اړتياوى لکه خوراک څښتاک ، لباس هستوګنه ښوونه او روزنه په نيک ډول کيدل او دوى هلته په خورا د رناوى او عزت خپل ژوند تيرا وو.

۱۸- داسې مرکزونه چې په هغوى کښې د پوځيانو د هراړخيز حالت د ښه کولو ، او د هغوى د ژوند د سطح لوړولو ، د هغوى لپاره د خوراک څښاک او د هغوى د روغتيا د ساتنې لپاره په بشپړه توګه ګرد لوازم تهيه کړاى شوى وو.

۱۹- د داسې مرکزونو جوړول چې د هغو ګټې پر هغو کسانو باندې په ځانګړې توګه ؤ لګوى چې هغوى د شلو ، ګوډو ، ړندو او نورو کم ځوا که کسانو په خدمت مؤظف شوى دى . «او د دغه مصروفيت له امله هغوى نشي کولاى له کومې بلې لارې او مدرک څخه د خپل ژوند هر اړخيزې اړتياوى او لوازم د ځانونو او کهول لپاره تهيه کاندى -»

۲۰- داسې مرکزونه او اوقاف چې د هغو له لارې څخه د هغو زلمينو هلکانو او پيغلو نجونو دواده او ازدواج سرشته وکړاى شي چې د هغوى مشرانو او سرپرستو وګړو به د هغوى دواده د لګښتونو او د مهر د ورکولو ځواک نه لاره چې - د نګيرونو په لړ کښې دغه ننګير ځومره زړه سوانده او له مهرباني

ځخه ډک وو او په اوسنی عصر کښې موږ دغه ډول مرکزونو
ته څومره اړتیالرو .

۲۱- داسې مرکزونه او اداری چې د کوچنیانو د میندو
د پالنې لپاره جوړ کړای شوی وو - له دغو مرکزونو ځخه
له هغوی سره نیغ په نیغه مرسته کیدله - دغو مرکزونو به نۍ
ورکوونکو میندو ته شو دی او بوره برابرو له - چې اوس دغه
اداره زموږ جمعیت «اخوان المسلمین» «د نقطة الحلیب» په
نوم جوړه کړی ده ، او زموږ دغه اداره او مرکز ډیر پخواجو
ړکړای شوی وو او د هغه بنسټ خدای پاک د ته نیږدی والی
او د هغه د رضامندی د ترلاسه کولو په نیت او ننګیر کیښودلی
شوی وو - سلطان صلاح الدین ایوبی د هغو نیکو چا روپه لړ
کښې چې ده کړی دی یوه دا هم وه چې ده خپل هستو ګنځی
او کلا ته نیږ دی چې اوس هم هغه په دمشق کښې موجوده
ده ، دوه چینې جوړی کړی وی - چه له یوی ځخه به شودی
روانی وی او له بلی ځخه به خوږی او به بهیدلې- دتی خوړونکو
کوچنیانو میندی به په ؤ نی «هفته» کښې دوه واری هلته
راتللی او د خپلو کوچنیا نو لپاره به ئې له خپلی اړتیا سره سم
شودی او بوره وړ له.

۲۲- بنائی تاسی ددی خبری په اوریدلو تعجب وکړی

چې یو شمیر داسې مرکزونه هم جوړ کړای شوي وو چې د هغوی د نده او هدف یواځې دا وو چې د هغو کوچنیانو او مړیونو لپاره کتوی جوړې کړي چې له هغوی څخه به د سودا دراوړو په وخت کښې له لاسه غورځیدلي او ماتې شوي وي- داسې وګړي به بیا دغو اداروته را تلل او د خپلو ماتو کړو کتوو په بدل کښې به ئې نوي کتوی اخستلې چې پدې توګه به د کهول مشران هیڅ نه خبریدل چې له دوی څخه کتوه ماته شوې او که نه - او دوی د کومې خطائې ارتکاب کړی دی او که نه.

۲۳- د پورتنیو تولو مرکزونو او ادارو وروستنی ډول هغه مرکزونه او اداری دي چې د ناروغه څارویو ددرمل کولو او هغوی ته د وښواو اوبو برابر ولو لپاره جوړې کړای شوي وي او همدارنګه دغو ادارو د څارویو د نارو غتیا په وخت کښې هغوی ته ځړ ځایو نه هم جوړ کړي وو - چې د هغو له جملې څخه یوه د«مرج الاخضر» سیمه وه چې اوس هغه دښار والي له خوا د لوبو لپاره تا کل شوې ده - او دغه ځیل ځایونه ډیر ضروري وو ترڅو ناروغه څاروي د مړینې تر وخت هلته هوسا او سوکا له وخت تیر کړي.

لنډه دا د اوقافو هغه مرکزونه او اداری چې زمونږ تهذیب د تولنیزې هوساینې او سوکالۍ لپاره جوړې کړي وي په دیرش ډوله دي او دا هم د نمونې په ډول وړاندې کړای شوي دي - ایا تاسې ددې کوم انځیر «مثال» د پخوانیو امتونو په کوم تهذیب کښې میندلای شي؟ بلکه له هغوی څخه زیات شمیر داسې وو چې د هغوی انځور په اوسنی هغه لویدیځ تهذیب

Marfat.com

کښې هم نه میندل کیږی کوم چی د ..وکالې او رفاهی چارو د کولو ډنډوری وهی او ځان د هغوی ټیکدار معرفی کوی.

الله تعالی گواه دی داد ژوند ددوئم هغه لاره ده چی پرهغی باندی مونږ یواځی او تنها روان وو پداسی حال کښې چی گرده بشری نړی د غفلت ، ناپوهئی او وروسته پاتی کیدلو په تور تیارو کښې سرگردانه اولالهانده وه.

و الله دا د همیشنی ژوند انه هغه لاره ده چی پردی باندی په تلو سره په یوو وخت کښې مونږ په عذاب کښې مبتلا بشریت ته د هغه له کړا وو نو او مصیبتونو حخه نجات ورکړی وو.

خو مگر افسوس صد افسوس! چی نن مونږه په کومه لاره روان یو ـ څه شو هغه لاس چی د یتیمانو ؤ ښکی به ئی پاکولی ، او په تپی زړونو به ئی ملهم لگا وو څه شو هغه خلک چی زمونږ تولنه ئی یوه داسی ټولنه گرزولی وه چی په هغی کښې گردو گړی په امن او سلامتی ، عزت او عافیت کښې په ډیر خو ښئی خپل پتمن ژوند تیرا وو.

Marfat.com

نهم باب

مدارس ښوونځي او علمي اداري :

په تيره وينا کښې مونږ ' د اسلامي تهذيب د ټولنيزې سوکالۍ د مرکزونو او ادارو د حيرانوونکو او مختلفو جولونو «اقسام» د يادونې په ترڅ کښې دا يادونه کړې وه چې د اسلامي أمت بشر دوستي ، پدې هکله د ملت په روح باندې څه ډول اغيزه وکړه - او هلته مونږ د نوو مدرسو او روغتونونو د يادونې په هکله د ځانګړې بحث او وينا ژمنه کړې وه ، چې له خپلې ژمنې سره سم اوس مونږ پدې لړ کښې لمړې د اسلامي مدارسو او ښوونځيو په هکله وينا او څېړنه پيل کوو .

اسلامي مدارس :

اسلامي مدارس او ښوونځي د نورو سترو سترو وقف کړاى شويو جايدادونو له ګټې او زيرمې څخه جوړ کړاى شوي وو - چې دغه اوقاف په مختلفو وختونو کښې د مختلفو حکامو رهبرانو ، علماوو ' سوداګرو او پادشاهانو له پلوه جوړ کړاى شوي وو او دغه مدرسې دومره ډيرې وې چې د اسلامي حکومت په سيمه کښې هيڅ داسې کلى ښار او بانډه نوه چې هلته مدرسه نوه جوړه کړاى شوي او بيا په هغې کښې په شلګونو ښوونکي او استاذان په ښوونه او تدريس باندې لګيا او مصروف نوو .

زمونږ په تهذيب کښې جمات هغه لمړې ښوونځي وو چې

له هغه څخه د مدرسي تدريسي وده او پرمختګ پيل شو - په تيره زمانه کښي جمات يواځي عبادت خانه نوه بلکه د جمات په انګړ «صحن» کښي مسلمانو کوچنيانو د قراني علومو ، فقه او شريعت ، لغت او ادب او نورو علومو زدکړه ليک لوست هم ترلاسه کاوو چي پدي اساس جمات د مسلمانانو يواځيني معبد او لمړني ښوونځی او د روزني مرکز وو'' -

ښوونځی :

بيانو کرار کرار د وخت په تيريدلو سره د جماتونو په څنګ کښي داسي ښوونځي هم جوړ کړای شو چي هلته به د قران مجيد په ليک لوست برسيره د نورو عربي علومو او رياضي درس هم ورکول کيده - دغه ښوونځي زموږ او ستيو لمړنيو ښوونځيو ورته وو او دا دومره ډير وو چي د ابن حوقل له احصائي او شميرلو سره سم يواځي په صقليه کښي چي يو متوسط ښاروونير دی شپږ سوه ښونځي وو ، او هريو د ومره پراخه وو چي ځيني وختونه به په يوو يوو ښوونځي کښي په سلګونو او زرګونو طالبانو او زده کوونکو تعليم او زدکړه کوله - لکه چي ابوالقاسم بلخي په خپل تاريخ کښي په خپله د خپل ښوونځي او مدرسي په هکله ليکلي دي چي په هغه کښي به په يوو وخت کښي دری زره زدکوونکو تحصيل کاوو او د ده دغه ښوونځي دومره پراخه وو چي دهغه پلن والي او ږد والي دومره وو چي څارونکي به دزدکونکو د حالاتو د څارني او خبرا خستني لپاره په سورلي سپورله يوسر څخه بل سرته ته - ''او پرته له سورلي څخه ورته ډير سخته وه چي د هغي په انګړ کښي له يوسر څخه

بل سرته لاړشي او په ټاکلي وخت ورسپال شوي د نده سرته ورسوي او نه دا چې په دې اندول يواځې يوځو نمايشي ښوونځي وو بلکه هريو او په هر ښار کښې دغه ډول ښوونځي په لسګونو او زرګونو موجود وو'' -

مدارس :

دښوونځيو له تعمير څخه وروسته دجماتونو په څنګ کښې مدرسې هم جوړې کړای شوي د دغو مدرسو تعليمي معيار د او سنيو ثانوي بکلوريا او فاکلتو معيارته ورته او له هغه سره برابروو په دغو مدرسو کښې زدکړه په بشپړه توګه د هرچا لپاره مجاني وه او د هرې پاټکئي «طبقـــې» وګړی به په هغو کښې له کوم خنډ او مانع څخه پرته دا خليدل او زمونږ دنن سبا د ثانوي او لوړو زدکړو د مرکزونو په څېر په هغو کښې هيڅ ډول فيس نه اخستل کيده - همدارنګه په دغو مدرسو کښې زدکړه د کومې خاصې پاټکئي لپاره مخصوصه نوه بلکه د هغو د روازې په عامه توګه د هرچا پرمخ پرانستلای شوي وې او هرڅوک به چې ورته راته نوې له ډيل نه به پکښې دا خليدلای شوای هلته دې وزلانو او بډايانو لپاره کـوم امتياز تو پيراو کټګورې نوې او د دغـو د واړو پاټکيو وګړی به په دغـو مدرسوکښې دزد کړې لپاره څنګ په څنګ ناست وو - د اميران، سوداګر ، بزګر ، زيار کښي او د کارخانو د کارګرا نوزامن او داسې نور دوې تبول به په يووصف کښې سره ناست وو - د دغوميد رسوشا ګردان په دو ونډ وويشل شوي وو يو ډول هغه ې وزله زدکوونکي وو چې د هغو مور او پلار او خپلوانو

د خپل اقتصادي حالت د کمزورتیا له امله نشوای کولای د هغوی اړتیاوې په مناسب ډول تامین کاندي دغوز د کوونکوته په مدرسه کښې د ننه هراړ خبزې اسانتیاوې مهیا کړای شوی وې - د هغوی د خوراک څښاک دارو درملو د ملاستې او عبادت لپاره هر ډول داړتیا وړشیان تیار کړای شوي وو - او دویم ډول هغه زدکونکي وو چې د هغوی د کورنیو اقتصادي حالت په زړه پوری او یا متوسط وو ، دوی ته که څه هم دبې وزلو زدکونکو په څیر شوونه او روزنه مجاني وه خودورځې به دوی په مدرسه کښې سبق وایه او د شپې به خپل کوراویا د خپلوانو کورونوته تلل او دلیلیه هغه امتیازات چې د بې وزلانو لپاره وو له هغو څخه دوی ګټه نشوای اخستلای ځکه چې د هغو مستحق نوو . همدغه وجه وه چې په هر جمات کښې به مدرسه او په مدرسه کښې به درس ګاوی ، دزدکوونکي د ملاستې خونې «اطاق» کتاب تونونه ، پخلنځی او حمام هرومرو موجود وو - او په ځینو مدرسو کښې دزدکوونکو لپاره د لوبو پراخه میدانونه هم جوړ کړای شوی وو ، چې په هغو کښې به زدکوونکو بدني سپورټ کا وو - او تراوسه پورې د اسلامي نړۍ په ځینوسیمو کښې د پورتنیو مدرسو لموني موجودې دي چې په هغه وخت کښې ګرده اسلامي نړۍ له دې ډول مدرسو څخه ډکه وه -

زمادلې په توسه زما پسرلي ؤ پېژنه :

اوس هم په د مشق کښې نوريه مدرسه موجوده ده - چې شهید امام نور الدین مرحوم جوړه کړې وه - اوس هم په «سوق الخیاطین» هغه د تیر شوي عظمت قصې او روی او د

Marfat.com

اسلامی تهذیب د عروج په زمانه کښې د مدرسو د عامو تقشو ځرک ښئی - او کله چې په وو مه هجری پېړی کښې مشهور سیاح ابن حبیب دغه مدرسه د لمړی ځل لپاره ؤلید له نو دحیران نتیا په حالت کښې ئی د دی مدرسی په هکله داسی وویل چې :

''د نورالدین رحمةالله علیه مدرسه د دنیا په خورا ښائسته مدرسو کښې شمېرل کیږی ، دا مدرسه نه بلکه یولوړ او عالی محل دی ' پدی مدرسه کښې دا ُوبویوه ستره ویاله تیره کړای شوی ده ، او د هغی په منځ کښې یوه فواره نصب کړای شوی ده - او له هغی څخه توئیدونکی او به په دوځانگو ویشل کیږی ' او بیا دغه د واړه ځانگی په هغه ستر حوض کښې سره تولیږی چې د دغه محل په منځ کښې وو - او د دغه منظر په لیدلو سره سترگی حیرانی پاتی کیږی''

سره له دی چې د زمانی ناخوالو پدی مدرسه ډیر ظلمونه وکړل أو وخت په وخت له هغی څخه ډیری ونډی جلا کړای شوی ، خوسره له دی اوس هم د هغی تعمیر ، درس.گاوی ، جمات او دا ستاذانو هستوگنځی او د هغوی د تدریس خونی موجودی دی - او په هغه وخت کښې له دغو خونو څخه داوسنیو فاکولتو د هستوگنی د خونو کاراخستل کیده - پدی مدرسه کښې تراوسه پوری هغه خاصه خونه هم شته چې په هغی کښې به سرښوونکی د خپل کهول او ټبر په گډون هستوگنه کوله - دزدکونکو او د مدرسی د خدا موخونی ، هم تراوسه پوری موجودی دی - نن سبا د دی مدرسی گاونډ یانو د مدرسی

Marfat.com

په پخلنځی ، د خوراک څښاک په ستر تالار ، او دغلو دانو اوسابو په زیرمه ځای «گودام» بالدی قبضه کړی ده - د دی مدرسی تعمیر د مسلمانانو د تیری زمانی د مدرسو یوه ژوندی نمونه ده -

همدارنگه «د شام» د حلب په ښار کښی - د تیری زمانی سلی ، سلطنتی او عثمانی مدرسی اوس هم موجودی دی ، چی په هغو کښی اوس هم د زدکوونکو هستوگنځی او د زدکړی درس گاوی جلا جلا موجودی دی ، لمړی په دغو مدرسو کښی د زدکوونکو لپاره د خوراک څښاک انتظام هم وو مگر وروسته بیا داسی پریکړه وکړای شوه چی د هری میاشتی په پای کښی دی زدکوونکوته میاشتنی نغدی پیسی ورکړای شی چی بیا همدغه لړی جـــاری کړای شوه او د ډوډی پـــرځای به وچ خرخ ورکول کیده -

همدارنگه د دغو مدرسو یوبل ژوندی انځور د مصر جامع از هر هم دی ، چی هغه په حقیقت کښی یوجمات دی ، او د هغه په مختلفو ونډو کښی د زدکړی او درس ټولگی جوړیږی د جمات په څلورو خواوو کښی کوټی جوړی کړای شوی دی چی په هغو کښی زدکوونکی هستیږی «رواق» ویلی دی چی په دغه مدرسه کښی د هرهیوا د طالبان جلا جلا وسیږی - د مثال په ډول ، شامیان ، ترکان ، سوډانیان او عراقیان تناتنا وسیږی - اوس هم داز هر وسیدونکی له مجانی تعلیم سره سره د هغه جائیداد له گټی څخه چی از هرته وقف کړای شوی دی میاشتنۍ تنخاه هم ورکول کیږی -

Marfat.com

دښوونکو حالات او د هغوی تنخاوی :

د اسلامی مدارسو د حالاتو د بیانونو په لړ کښی مونږ ته لازمه ده چی مونږ د دغو مدرسو د ښوونکو او د هغوی د تنخاوو په هکله هم یا دونه وکړو. د دغو مدرسو سر ښوونکی به همیشه په نورو باندی په هراړخیزه توګه ډیرستر فاضل او لوړ عالم وو - چی په خپل مسلک کښی به خورامشهور او نومیالی وو. د نومیالیو عالمانو د ژوند له بئوګرافیو څخه څرګندیږی چی هغوی به چیرته او په کومو مدرسو کښی تدریس کا وو. د مثال په ډول امام نووی ' ابن صلاح ابو شاتقی الدین سبکی او عماد الدین دد مشق په دارالحدیث کښی تدریس کا وو. ''غزالی ، شیرازی ' امام الحرمین علامه شاسبی ، خطیب تبریزی ، قزوینی ، فیروز ابادی او داسی نورو د بغداد په نظامیه مدرسه کښی تدریس کا وو - دښوونی او روزنی په لمړنیو زمانو کښی ښوونکو د تدریس او ښوونی په چارو باندی هیڅ ډول مزدوری او بدله نه اخستله مګر کله چی اسلامی تهذیب د عروج پړاوته ورسیده ، ستری ستری مدرسی جوړی کړای شوی او هغوی ته ستر ستر جایدادونه وقف کړای شو بیانو د مدرسینو او ښوونکو لپاره هم میاشتینی تنخاوی وټاکل شوی - پدی لړ کښی د ماوراءالنهر د علما وو په څیرګتیا او هوښیار تیا باندی د لاندی دلالت کونکی پیښی یادونه بی مناسبه نده او هغه دا کله چی نظام الملک «طوسی» د ماوراءالنهر په سیمو کښی، خپلی مشهوری مدرسی جوړی کړی او په هغو کښی د ښوونکو لپاره ئی میاشتنی تنخوی وټاکلی نو د ده په دی اقدام باندی

علما وو د يوى غونډى په ترڅ كښې احتجاج وكړ او د نوموړى دغه ابتكارئى په كلكه سره وغانده . علما وو پدىكار څپله خواشينى څرګنده كړه او داسى ئى وويل اوس نو د علم د فضيلت د هغه د بركت او درناوى زوال پيل شو . له د نه وړاندى سپيڅلو نفوسو او د لوړ عزم څښتنانو د پوهنى او علم زدكړه كوله او هغوى به د علم زدكړه يواځى د هغه د مجد او شرف او د كمال د لاس ته راوړو په تكل كوله ، مګر كله چى اوس له علم سره مادى ګټه تړلاى كيږى نو له د نه وروسته به د دنيوى اهدافو د ترلاسه كولو په خاطر د شخصى ګټو حريص وګړى د علم د زدكړى په لورى مخ كړى ، چى د دى كار نتيجه به داشى چى علم به په خپله خپل درناوى او فضيلت له لاسه وركړى او په هغه كښى به ضعف او كمزورتيا هم جوته شى او د هغه به توهين او سپكاوى هم وكړاى شى . مګر د دغو وګړو د پورتنى خطر دغه اڅير او د هغوى دغه معقوله نظرى څرګندونه دڅوند د بدل شوو حالاتو او د تمدن د نوو نوو غوښتنو له امله ؤنه منل شوه . چى په نتيجه كښى داستاذانو او ښوونكو د تنخاد تاكلو تصويب شوى اعلان عملاً نافذ كړاى شو ، او هغه به د چاپريال او سيمو ، د مدرسو او د هغوى د او قافو په تناسب په ځينو سيمو كښى كمى او په ځينو كښى زياتى وى مګر په د واړو صورتونو كښى په دومره اندول تنخا تاكلى شوى وه چى مدرس او استاذ په هغىباندى په زړه پورى او ارام ژوند دولاى شو او د وخت له غوښتنو سره سم د هغوى ګردى اړتياوى ئى پوره كولاى شواى . بلكه د دوى له اړتياوو څخه په

هره میاشت کښې به تنا کلي تنخا زیاتید له‌هم سلطان صلاح‌الدین د خپلې صلاحیه مدرسې سرښوونکې یو ستر عالم شیخ نجم الدین جوشاني مقرر کړی وو ، ده ته سلطان صلاح الدین د میاشتې څلوېښت پونډه د تدریس او ښووني تنخا ورکوله ، لس پونډه به ئې د اوقافو د څارنې په بدل کښې ورکول او د ډوډې لپاره به ئې هره ورځ شپېته مصری رطل ورکول او د څښاک لپاره به ئې دوه ژیه د نیل د دریاڅ به ورته ورکولې ـ د از هر د مدرسې سرښوونکې ته په نورو خرڅ ورکولو برسېره د سپرلي خرڅ هم ورکول کیده چې ده به د ازهر له هغه خاص او ځانګړي وقف څخه اخیست کوم چې از هر د سرښوونکې د آس لپاره تاکل شوی وو ـ چې دغه خرڅ په دغو نیږدی وختونو کښې نیږدی سل پونډه کیده، چې بیا وروسته دغه خرڅ هم د ازهر درئیس په تنخا کښې ؤ شمیرل شو .

د ښووني او تدریس د نده څنګه خلکو په غاړه لرله :

د تدریس او ښووني د نده یوازې هغو وګړو تر سره کولای شوای چې د هغو د علمي استعداد په هکله به تنا کلي هیئت د دې خبرې تصدیق وکړ چې هغه په بشپړه او هر اړخیزه توګه د تدریس او ښووني صلاحیت او اهلیت لرې ـ د اسلام په لمړنیو زمانو کښې خو دا دود وو چې استاذ به په خپله لایق شاګرد ته د دې خبرې اجازه ورکوله چې که دې ؤ غواړې نو د استاذ د درس له تولې څخه ګوښه کیدلای شي او په خپله د استاذ په توګه یو علمي تولګی تشکیلولای شي او یا به د استاذ له مرګ نه وروسته د هغه د شاګردانو له جملې څخه له ټولو څخه غوره ، او ممتاز شاګرد د استاذ پرګدی د تدریس لپاره کښیناستلو

Marfat.com

ته انتخابو لای شو ، او که چیرته به داسی یو شاګرد له دی
کار څخه سرغړونه کوله نو هر چا به پر هغه باندی پړه «ملامتی»
غورځوله او په هغه باندی به سخته نیونه «اعتراض» کیدله د
قاضی ابو یوسف چی د امام ابو حنیفه یو عزت مند شاګرد وو او
د هارون الرشید د خلافت په دور کښی قاضی القضاة وو ـ د ده
د ژوند له پیښو څخه یوه دا ده چی دی د امام ابو حنیفه په
ژوند کښی یو ځل سخت رنځور شو ـ امام ابو حنیفه «رحمه الله»
د ده پوښتنی ته لاړ او د ته ئی وویل چی ستا له سختی ناروغتیا
څخه زه ډیر خواشینی یم ځکه چی ستا په هکله زما نظر دا دی
له مانه وروسته به یواځی ته ؤ کولای شی چی د مسلمانانو
هیلی پوره کړای شی ـ امام ابو یوسف ته الله تعالی صحت ورکړ
او ده له روغتیا څخه وروسته ډیره زمانه ؤ نکړای شول چی د
خپل استاذ امام ابو حنیفه ریما رک ؤ زغمی همغه وو چی ده په
ځانګړی توګه د تدریس یوه کړی جوړه او تشکیل کړه ـ امام
ابو حنیفه ته معلوم وو چی ابو یوسف تر اوسه پوری غښتلای
شوی ندی ـ له همدی امله هغه پنځه داسی دقیقی او سختی
پوښتنی چی د هغوی د ځواب لپاره تفصیلی وضاحت ته اړتیاوه
د چا په لاس ابو یوسف صاحب ته ؤ لیږلی ، ترڅو هغه د دغو
پوښتنو ځواب ووائی ـ او کله چی امام یوسف صاحب د دغو
پوښتنو ځوابو ته غلط وویل په همغه وخت کښی ده دا خبره
احساس کړه چی له استاذ څخه په ګوښه کیدلو ده غټه اشتباه
کړی ده همغه وو چی خپله ځانګړی د ښوونی کړی ئی بیرته
ړنګه کړه او د استاذ په کړی کښی ئی زد کړی ته زنګون وواهه ـ
امام ابو حنیفه ورته ؤ فرمایل : «ته له پوخ والی څخه وړاندی

Marfat.com

وچ شوی ئی - او که څوک دا فکر وکړی چی دی نور د علم
له زد کړی او تحصیل څخه مستغنی دی نو داسی کس باید په
خپل دغه فکر کولو باندی ژړا انگولا او ماتم وکړی» دا وو
ابتدائی حالات مگر کله چی مدرسی جوړی کړای شوی بیا به نوهغو
طالبانو ته لیکلی بری لیک او ډگری ورکول کیدله چی هغوی به
د خپل تحصیل تاکلی دوره پای ته رسوله - او بیا په خاصه
توگه د طب زد کونکو ته څو تر هغه وخته د کار کولو اجازه
نوه چی رسمی سند به ئی په لاس نه لاره - او دغه سند به د
مدرسی سترو استاذانو ورکاوو او د هغوی لاس لیک به
پری شوی وو .

د ښوونکو کالی :

د مدرسی د استاذانو او ښوونکو به یو خاص ډول لباس
وو چی د هغوی په اغوستلو به دوی له نورو خلکو څخه ممتازوو-
د امام ابو یوسف په وخت کښی چی کوم لباس استاذانو
اغوست هغه توره پگړی او تور څادر وو - او د فاطمیانو په
زمانه کښی د استاذانو شنه پگړی او له شپږ ډوله توتو څخه
جوړ کړای شوی طلائی رنگ لباس به وو چی په هغو کښی به ډیره
مهمه خولی او څادر وو - پاتی شوه هغه چپن چی علماوو او
ښوونکو به اغوستله او د هغوی لپاره به مخصوصه وه - د هغی
اختصاصی اغوستل داموبانو د خلافت له دور څخه پیل شوی
وو - د اندلس د مدرسینو او علماوو خصوصی لباس د ختیځ
علما وو له مخصوص لباس څخه څه نا څه مختلف وو - او زیات
اختلاف د پگړی په کیفیت او کمیت کښی وو ، هغوی به

Marfat.com

کوچنی پگړۍ په سر کوله . او ځینو خو بیخي په سر کوله هم نه . او همدغه وجه وه کله چې مشهور ادیب امام ابو علی ناسی ، اندلس ته لاړ نو د هغه ځای علما وو د ده تو د هر کلی وکړ او کله ئې چې د ده په سر باندی غټه پگړی ؤ لید له ټول ورته حیران شول او ځینو نا پوهانو خو د هغه په پگړۍ پوری مسخری او ملنډی هم وکړی او هغه ئې په کوچنیو کوچنیو شکو وویشت . لویدیځو قامونو د لباس اغوستل د اندلس له مسلمانانو څخه زده کړل او د اروپا په پوهنتونو نو کښې استاذانو به چې دپیژند گلوی لپاره کورتی او د غاړی روی مال استعمالول چې تر اوسه پوری هغه دوام لری د هغوی ماخذ د مسلمانو استاذانو لباس دی .

د استاذانو انجمن :

په همغه دور کښې په منظمه توگه د ښوونکو او مدرسینو خپلوا که دامی انجمنونه جوړیدل لکه څنگه چې نن سبائی زد دوونکی ، ښاریان او د مختلفو کسبونو اتحدئی ئې په ځانگړی ځانگړی ډول کوی . أستاذانو بـه لـه خپل منځ څخه نمایندگان او رئیس ؤ ټاکل او دوی پدی هکله خپلواک وو . حکـومت بـه هغـه وخت پدی موضوع کښې مـداخلت کاوو چې د دوی په منځ کښې به په خپل منځی انتخاباتو کښې اختلاف پیدا شو ، ابو شامه «په خپل کتاب ' روضتین کښې له مقلد دولعی څخه روایت کړی دی او ویلی ئې دی کله چې حافظ مرادی وفات شونو په هغه وخت کښې زمونږ د خلکو یعنی د علما وو جماعت په دو ډلو منقسم وو. عرب او کرد. او زمونږ په منځ کښې اختلافات پیدا شول . له مونږ څخه د

ځینو وګړو تمایل د فقه په لوري وو . له همدی امله د دغه ډول وګړو غوښتنه او زیار داوو چی د حافظ مرادي پرځای باید شیخ شرف الدین ابو الخضرون ؤ ټاکل شي او د ځینو نورو تمایل دنظري او اخلاق علوسو په لوري وو، اوهغوی غوښتل چی قطب الدین نیشا پوری دی د حافظ مرادي پرځای ؤ ټاکل شي.

او دهمدغه اختلاف له امله زمونږ په منځ کښي یو ستر فساد پورته شو . او پدی اختلافتو باندی شیخ نور الدین خبر شو ، هغه سم له لاسه د جماعت مخور او پوه وګړی ځان ته ورؤ غوښتل او له هغوی سره ئی د مجد الدین بن الدایه د سلطان له پلوه د کفیل او مرستیال په توګه مخاسخ کړ او هغه دوی ته وویل چی سلطان وائی چی ما نوریه مدرسه د دین او علم د زد کړی او خپرونی لپاره او د هر ډول دودونو او بدعتونو د پای ته رسولو په تکل جوړه کړی وه او هغه سو د خپل منځي اختلافاتو او شخړو لپاره نده جوړه کړی ستاسو حضراتو دغه اوسنی خپل منځي اختلاف په هیڅ ډول مناسب ندی - له همدی امله مونږ د تاسي دواړو ډلو مطلوب دواړه شخصیتونه را غواړو - هدغه وو چی دغه دواړه ئی راوستل او شرف الدین ئی د نوریه مدرسی او قطب الدین ئی د «نغری مدرسی» رئیسان ؤ ټاکل .

ځو مشهوری مدرسي او د هغوی بنسټ کښي ښودونکي :

مدرسي او بیا په خاصه توګه لوړي تعلیمي اداري او مرکزونه دومره ډیری وی چی ګرده اسلامي نړی له لوړو مدرسو ځخه ډکه وه . اسلامي تاریخ په ډیر افتخار او تعجب سره د ځینی داسی اسلامي نومیالیو نوسونه وړاندی کوی چی هغوی د اسلامي نړی په سترو سترو ښارونو کښي د مدرسو په

جوړولو کښې مهم او په زړه پورې رول لو بولای دی ، د دغو وګړو سالار او لمړی شخصیت صلاح الدین ایوبی دی. نوموړی د مصر ، دمشق ، موصل او بیت المقدس په سیمو کښې ځای په ځای د مدرسو د جوړونې هر اړخیزې هلې ځلې کړې وې. نور الدین شهید هم له هغو شخصیتونو څخه وو کومو چې د علمي مدرسو په جوړونه کښې تاریخي رول لوبولی وو . نوموړی یواځې په شام کښې څوارلس مدرسې جوړې کړې وې چې شپږ په دمشق ، څلور په حلب ، دوه په حماة دوه په حمص او یوه هم په بعلبک کښې وې - همدارنګه د آل سلجوق لمړی وزیر نظام الملک طوسي هم په خپل وار سره پدې هکله اسلامي نړۍ ته په زړه پورې خدمتونه کړی دی نوموړی عراق او خراسان له مدرسو څخه ډک کړی وو . مؤرخینو ویلي دي چې نوموړی د عراق او خراسان په هر ښار کښې د عالي تحصیلاتو یوه مدرسه جوړه کړې وه. او په نورو نیږدې او لرې سیمو کلیو او بانډو کښې ئې هم مدرسې جوړې کړې وې د مثال په ډول «نظام الدین طوسي» د ابن عمر په ټاپوګی کښې یوه عالي مدرسه جوړه کړې وه چې خورا ښائسته وه - او په هر ځای او هره سیمه کښې به چې د کوم علمي فن د ماهر له موجودیت نه خبر شونو په هماغه سیمه کښې به ئې هغه ته یوه مدرسه جوړوله او د دې په څنګ کښې به ئې هماغلته د اوقافو لپاره تدارکات نیول او یو ستر کتابتون به ئې هم جوړا وو .

د بغداد نظامیه مدرسه د ده د مدرسو له جملې څخه د پاملرنې وړ او خورا مهمه مدرسه وه د پنځمې او نهمې پیړیو په منځنۍ زمانه کښې له دغې مدرسې څخه خورا ستر ستر عالمان

Marfat.com

فارغ شوی وو. په یو وخت کښې به د دغې مدرسې دطالبانو او زدکوونکو شمیر تر شپږو زرو پورې رسیده - او پدغه مدرسه کښې به د اسلامي هیوادونو د سترو رئیسانو او امیرانو زامن او د خورا بې وزلو وګړو زامن ټول په یوځای او څنګ په څنګ او دا چرت له اخستلو څخه پرته ناست وو او پوهه به ئې ترلاسه کوله، بلکه د بې وزلانو د زامنو لپاره په مجانی تعلیم برسیره تنخاوی هم مقرری کړای شوی وی، او هغه به ئې د وقـف کړای شوو مځکو لـه حاصلاتو او ګټو څخه ورکولې.

یو لړ داسې منصب دار، سوداګر اوغنیان وګړی هم وو چې هغوی یو پر بل پسې د مدرسې په جوړولو او د اوقافو په پیاوړتیا کښې یو له بل څخه د سبقت هڅه کوله ترڅو د اوقافو په وجه مدرسوته وتېیزه مرسته حاصله وی او زدکوونکی په پوره ډاډ سره په دغو مدرسو کښې د زدکړې لپاره زړه ښه کړلای شي - او ځینې ډېر داسې شخصیتونه هم تیر شوی دی چې هغوی خپلې خونې او کورونه په مدرسو تبدیل کړی وو او په هغوی کښې به چې هر څومره کتابونه وو او یا له هغوی سره کوم جایدادونه تړلی وو هغه ئې ټول د زدکوونکو لپاره وقف کړی وو.

د همدغو پورتنیو عواملو له کبله په ګرده اسلامي نړۍ کښې عموماً او په ختیځو سیمو کښې خصوصاً مدرسې خورا ډېرې شوی وې. د اندلس مشهور ګرځندوی «سیاح» ابن جبیر د دغو مدرسو ډېر والی د هغوی د اوقافو د پراختیا او د هغوی د پریمانه ګټو په لیدلو سره په حیرانتیا کښې پرې وتلای وو.

Marfat.com

او کله چې خپل هیواد اندلس ته بیرته ستون شونو خپل هیواد وال به ئې د ته هڅول چې هغوی ختیځ ته لاړشي او هلته علم ترلاسه کړي ـ هغه ویلي دي .

«په ختیځو سیمو کښې د زده کوونکو لپاره بې شمیره اوقاف دي ، او بیا په خاصه توگه په دمشق کښې ـ زمونږ لویدیځ «اندلسي» زده کوونکي که غواړي چې په داده زړه علم زده کړي نو هغوی باید هلته لاړشي ـ دوی ته به هلته ډیرې داسې گټې لاس ته ورشي چې هغه به په زده کړه کښې له دوی سره مرسته وکړي ـ او بیا په خاص ډول په وتئیز اړخ «اقتصادی» کښې خو به بیخي بیغمه وي ـ»

د ابن جبیر دا گواهي له ستر ارزښت څخه ډکې دي ځکه چې هغه د پیښو او واقعاتو په بیانولو کښې ' له ټولو څخه

زیات ریښتین او دیانت لرونکي گرزوندوی «سیاح» دی ـ او نوموړی د مدرسو او اوقافو په ډیر والي کښې دمشق په خاصه توگه ستایلي دی . او دا هم یو تاریخي حقیقت دی ځکه چې په دمشق کښې څلور سوه ودانې مدرسې وې چې هغوته به د زده کړې لپاره له لرې څخه زده کوونکي او طالبان را تلل او پدې لړ کښې دا تاریخي یادونه هم له دلچسپې څخه خالي نده په دمشق کښې د مدرسو د ډیر والي دا حالت وو چې که یو طالب به دمشق ته د یو کال د هستوگنې لپاره د زده کړې په تکل راغې ' نو هغه ته به په هره مدرسه کښې د یوې شپې له تیرولو څخه زیاده زمینه نه برابریدله او په هره مدرسه کښې به په یوې شپې تیرولو کال ختم شو .

Marfat.com

ابن عساکر په خپل تاریخ کښې د سلطان بن علی منقذکتانی هغه قصیده نقل کړی ده چې هغه د دمشق د فضیلت په ستاینه کښې ویلی ده - نوموړی په خپله دغه قصیده کښې د دمشق د مدرسویادونه په لاندنیو تو روکی کړی ده .

«هلته داسې درس ورکونکی دی ، چې که چیرته ته د هغو په وړاندی ډیره مشکله پوښتنه هم وړاندی کړی ، نو د هغوی له جملې څخه به ته هریو داسې زلمی بیاموسې چې هغه به تا ته سم لاسی تحلیل کاندی - هلته هر څوک چې هرډول علمی رېړه له ځانه سره یو سی نو د هغه رېړه به هرو مرولری کړای شی او هغه به سمه لاره بیاموسی اوکه څوک له فکری نظره بې وزلی وی سم له لاسه به شتمن او بډای شی د دغو مدرسود او قانوله ګټو څخه بندیان ازادی ترلاسه‌کوی او بې وزلان شتمن کیږی - هلته داسې امامان دی چې د علومو درس ورکوی او د تزکئې داسې سالاران هلته شته چې د نارو غوزړونو او نفسونو لپاره درمل دی که څه هم دغه نارو غتیاوی ډیری کړ کیچنی وی».

د مدرسو لپاره د او قافو څو مثالونه :

اوس به مونږ یوڅو داسې مثالونه وړاندی کړوچې له هغو څخه د او قافو د ډیروالی اندازه معلومه شی - د دمشق د نوریه کبریٰ د مدرسی د او قافو ، هغه فهرست چې د دغی مدرسی په دروازه باندی ثبت شوی دی د هغه له شمیر سره سم د دغی مدرسی اوقاف په لاندی ډول دی .

د دمشق د ښار د غنمو د منډئی ټول حمامونه او د

Marfat.com

باب السلامه نه بهر دوراقه دوه نوی حما مونه او دغو د وارو حماسونو ته نښتې تعمیر «عویثه حمی» کارخانه د اوراق او وزیر باغچه ، دارزه د جوزه بڼ نیمائی او څلورمه ونډه ـ له باب جابیه څخه بېریوولس د کانونه او د داریا نه فصلونه ـ

د حلب د نوری روغتون اوقاف په لاندی ډول وو :

د معرا ټول کلی ، د جبل سمعان سیمه او ورسو، د عسل د مزروعه او کښتنی سځکی نیمائی ونډه ، د کفرتا ناکی له سځکی څخه پنځه کلبی «فدان» جوړه او د خالدی د کښت یوه ونډه او د مطبخ یوه ونډه همدارنگه د باب الخبان په وړاندی څومره سځکه چی وه د هغی ټول عوائد او د اعزاز د ابو مرایا د کښت دری کولبی سځکه ـ او د پخلنځی لپاره د سابو ځای له حمیر څخه اته کولبی سځکه، د معرکه کښت د فرزل یوولس کولبی سځکه د غزبیات ټول کلی د «بیت راعبل» له ټولو عوائدو څخه یوه ونډه د سوهوا ، بازارلس دکانونه د الطاکیه ، مرج او جنان له بابو نو څخه بهر ټول دکانونه».

د دمشق د جماتو او مدرسو لپاره د اوقافو ډیروالی اندازه له د نه معلومیږی لای شی چی امام نووی متوفی ۶۷۶ھ په خپل ټول ژوند کښی په دمشق کښی پیدا کیدنکی میوه هیڅکله ؤ نه خوړله ـ ځکه چی د «غوطه» زیاته برخه او د دمشق د نوروځا یو نو هم زیات باغونه په حقیقت کښی وقف وو . چی بیا وروسته د یکتاتورو او ظالمو وګړو غصب کړل .

د مختلفو علومو او فنونو لپاره ځانګړی مدرسی :

Marfat.com

ډېرې مدرسې داسې وې چې په هغو کښې به هر علمي فن لوستل کيده . مگر ځينې داسې مدرسې هم وې چې په هغو کښې خاص د يوو فن زده کړه او تعليم کيده . د مثال په ډول په ځينو مدرسو کښې يواځې د قرآن مجيد تفسير ، قرأت او د هغه حفظ کيده . او په ځينو کښې يواځې د حديثو علم او په هغه پورې مربوط فنون لوستل کيدل . او ځينې نورې داسې مدرسې هم وې چې په هغو کښې يواځې فقه او اصول فقه لوستل کيدل چې د نورو مدارسو په انډول د فقهې مدرسو شميرله ټولو ښخه زيات وو . او بيا د هر مذهب او مسلک د فقهې د لوست لپاره ځانگړې مدرسې وې . همدارنگه ځينې مدرسې د علم طب د لوستنې لپاره خاص کړای شوې وې او ځينې داسې مدرسې هم وې چې د يتيمانو لپاره خاص کړای شوې وې .

علامه نعيمي چې د لسمې هجرې پيړۍ په علماوو کښې يو ممتاز شخصيت وو ، په خپل کتاب الدارس في تاريخ المدارس کښې د دمشق د مدرسو او د هغوی د او قافو بشپړ او مکمل فهرست ليکلی دی . چې له دغه کتاب څخه مونږ ته دا خبره معلوميږي چې په دمشق کښې يواځې د قرآني علومو د زده کړې لپاره وو مدرسې وې . او د حديثو د زده کړې لپاره شپاړس . د قرآن او حديثو لپاره مشترکې درې مدرسې . د شافعي فقه لپاره درې شپيته ، د حنفي فقه د زده کړې لپاره د وه پنځوس مدرسې ، د مالکي فقه د زده کړې لپاره څلور مدرسې ، او د حنبلي فقه د زده کړې لپاره يو ولس مدرسې وې . په د برسيره د طب

Marfat.com

مدرسې په هر ځای کښې لنګر خانې او جامع جماتونه هم زيات شمير وو . چې په دغو ټولو کښې هم د مدرسو په څير زده کړه کيدله او علمي شخصيتونه ورڅخه فارغيدل .

په هغه وخت کښې د اروپا څه حال وو ؟ :

له د سره سره که مونږ د غربيانو هغه حالت بيان کړو چې دوی په هغه زمانه کښې په هغه باندې مبتلا وو بنائي زمونږ له پورتنې بحث سره مناسب وی . تاسې به د دې خبرې په او ريدلو سره حيران شې چې اروپايان په هغه وخت کښې سل په سلو کښې جاهل ناپوه او بې سواده وو . په اروپا کښې هغه وخت علم يواځې د راهبانو تر سينو او د کليسا ګانو تر څلورو د يوالونو پورې محدود وو او د هغه زده کړه يواځې په کاهنانو او کشيشانو پورې مخصوصه کړای شوې وه . له دغه تقابل څخه په آسانې سره څرګنديږي چې زمونږ د تهذيب په عروج کښې اسلامي ټولنه «د پوهې تمدن او فرهنګ څومره د نګواو هسکو څوکو ته رسيدلې وه . د ټولنيزو مراکزو او علمي ادارو د تاريخ له نظره زمونږ د تهذيب فعاليتونه څومره عالي او بې سياله دي ؟ او بل دا چې اسلام څنګه په پراخه پيمانه د علم د خپرونې ، او د اسلامي تهذيب د سطح د لوړوالي او هسکولو ، او د هر مذهب او ملت د ګردو وګړو لپاره د پورتنيو شيانو د لاس ته راوړو لپاره داسانتيا وو او زمينې په برابرولو کښې هراړخيزه ونډه واخستله ؟

علامه ابن کثير په خپل کتاب البدايه والنهايه کښې د ۶۳۱ هجري کال د پيښود يادونې په لړ کښې په لاندې ډول يادونه کړې ده :

«په همدغه کال کښې د بغداد ، د مستنصر د مدرسي تعمير بشپړ شو . او له د نه وړاندې هيڅېرته هم داسي مدرسه نوه جوړه شوې . دغه مدرسه د څلورو واړو فقهي مذاهبو لپاره وقف کړاى شوې وه ، او د هر مذهب د وه شپيته ښوونکو فقها وو په دغه مدرسه کښې کار کاوو . چې له هغوى څخه به څلور کسه متخصيصين وو . د هر مذهب به يو يو مدرس ، يو شيخ الحديث ، د وه قاريان ، لس کسه سامع يو د طب استاذ ، او لس کسه داسي مسلمانان وو چې طب به ئې زده کاوو . «په دغه مدرسه کښې» د يتيمانو لپاره يو ځانګړې ښوونځې هم وو ، د هر زد کوونکي او طالب العلم لپاره تاکل شوې ډوډې ، غوښه بوره او د نورو لګښتونو يوه خاصه اندازه ټاکل شوې وه چې د هغوى له اړتيا وو څخه به هم زياتيده له» .

«علامه ابن کثير» وړاندې ليکي چې :

«او د دغې مدرسې لپاره يو داسي کتابتون وقف کړاى شوى وو چې د هغه سارى تر اوسه پورې ندى او ريدل شوى ، په دغه کتابتون کښې په ستر او زيات شمير داسي کتابونه وو چې په خورا ښه او ښکلي خط ليکل شوي وو او د هر فن خورا ښکلي کتابونه پکښې را ټول کړاى شوي وو» .

Marfat.com

لسم باب

روغتونونه او طبي مدرسې :

زمونږ تهذيب چې په کومو بنسټونو پورته کړای شوی دی له هغو څخه يو دا هم دی چې په هغه کښې د بدني او روحاني دواړه جولونو اړتيا وې په نظر کښې نيولې شوې دی.

اسلامي تهذيب بدني ودې او روغتياته پوره پاملرنه کړې ده تر څو له روښانه روح لرلو سره سره بشريت د پرمختګ هسکو مدارجو ته ورسيدلای شي. پدې لړکښې د اسلامي تهذيب د بنسټ کيښودونکي حضرت محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم له ارشاداتو څخه دا لاندني توری د غور او پاملرنې وړدی.

«ان لجسدک عليک حق» (رواه البخاري و مسلم). «په يقيني توګه پرتا باندې ستا بدن حق لری». د اسلام ګرد عبادتونه که په غور او دقت سره مطالعه کړای شي نو په هغوی کښې به هرو مرو ؤ ميندل شي چې دعلم طب په مهمواهدافو کښې، دروغتياد حفظان هغه ډول اصول په نظر کښې نيول شوی دی.(۱) لکه چې د

۱- علي بن عباس د علم طب د ارنګه تعريف کړی دی :
«دا يو علم دی چې په هغه کښې د روغتيا د ساتنې او د ناروغانو لپاره د روغتيا د اعاده کولو په هکله څيړنه او بحث کيږي .

Marfat.com

لمانځه، روژې او حج لپاره ځومره شرطونه او قیود وضع کړای شوي دي او هغه څه چې دهغو داداء کولو په دوران کښې د هغو په کولو جسم مامور کړای شوي دي هغه ټول د روغتیا د حفظان او ساتنې او د بدن د روغ رمټ او تازه ساتلو لپاره خورا ګټور دي . او د دې پرخنګ کښې مونږ ګورو چې، اسلامي تهذیب څرنګه د ناروغیو او د هغوی له خپریدلو سره د مخنیوي او له منځه وړلو په تکل مقابله او مبارزه کړې ده ، او له هرې ناروغې سره ئې د مقابلې په لاره کښې د هغې د درمل کولو ترغیب ورکړی دي چې د دې اړخ له معلوموملو څخه وروسته به د اراته څرګنده شي چې د طب په ډګر کښې هم زمونږ تهذیب په ځومره پیاوړو او ژورو اصولو د روړل شوی دی .

او پدې ډګر کښې د هغه فعالیتونه تر کوم ځایه پورې رسیدلي دي ، هغه داسې ستر ستر روغتونونه او طبي مرکزونه جوړ کړي دي چې له هغو څخه ګرد بشریت ګټه اخستلې ده او داسې طبیبان ئې بشرې نړۍ ته وړاندې کړي دي چې د هغوی په علمي او طبي کارنامو باندې اوس هم بشریت ویاړي .

عربوان د جاهلیت له زماني څخه د طب زده کړه ترلاسه کوله :

عربي وګړي د ایران د نیشاپور له هغه طبي پوهنځي څخه خبر وو ، کوم چې د ایران کسرئ د شیرین مسیحي پیرې د نیماڼې په وروستي برخه کښې په دغه ښار کښې جوړ کړې وو . په دغه پوهنځي کښې ځینې عربي ډاکټرانو تحصیل کړې وو .

Marfat.com

د مثال په ډول لکه حارث بن کلده چی د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښی تیر شوی دی او د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څو کسه یاران ئی د طبی مشاورینو په توگه له ځان سره ساتلی وو او کله به چی ناروغه کیده نو هغوی به د ده درسل کول.

له ټولونه لمړی روغتون :

د ولید بن عبدالملک په زمانه کښی مسلمانانو خپل لمړی ځانگړی داسی یو روغتون جوړ کړ ، چی د جذام د ناروغی د رنځورانو لپاره مخصوص وو . او هغه ډاکتران چی په دغه روغتون کښی مقرر کړای شول ، د هغو لپاره پراخه جایدادونه ورکړای شول او پدی بر سیره په زړه پوری تنخا وی هم د هغو لپاره مقرری کړای شوی ، او پدغه روغتون کښی د تداوی کوونکو ناروغانو لپاره دا حکم وو چی هغوی باید همیشه پدغه روغتون کښی ؤ هستېږی ، د ناروغانو لپاره ځیره مقرر وه. او همدارنگه د ړندو لپاره هم ځانگړی ځیره مقرره کړای شوه. او بیا د دی روغتون له جوړولو څخه وروسته په هره سیمه او هر ځای کښی روغتونونه جوړ کړای شول . چی هغو ته «بیمارستان» ویل کیده یعنی د ناروغانو هستوگنځی.

دوه ډوله روغتونونه :

د اسلامی تهذیب روغتونونه په دوه ډوله وو (لمړی ډول گرځنده روغتونونه وو او دویم ځیل ئی مقیم روغتونونه د گرځنده روغتونونو له جملی څخه داسی معلومیږی چی یوان د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د زمانی هغه روغتون

Marfat.com

وو چې د خندق په جنګ کښې جوړ کړای شوی وو ـ او په جنګ کښې د ټپيانو لپاره يو ځانګړی خيمه جوړه کړای شوی وه ـ او کله چې حضرت سعد بن معاذ ټپی شو او د ده د مټ په اکحل نومی رګ باندی ټپ راغی نو حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم حکم وکړ چې نوموړی د ټپيانو خيمی ته بوزئ ترڅو ماته نيږدی وی او په اسانی سره ئې پوښتنه وکولای شم ـ او دغه په اسلام کښې لمړی ګرځنده روغتون وو ـ چې بيا په وروسته زمانو کښې خلفاو او پادشاهانو هغه زيات کړل ـ تردی چې په ګرځنده روغتونونو کښې هغه ټولی اسانتياوی تياری کړای‌شوی وی د دومو لپاره به چې ناروغانو اړتيا لر له يعنی درمل ، خوراک څښاک ، تداوی ، لباس ډاکټران او درمل جوړوونکی به په هغه‌کښې موجود وو ـ دغه ګرځنده روغتونونه به له يوو کلی څخه بل هغه‌کلی ته تله چې هلته به مقيم روغتون نوو .

عيسی بن علی بن جراح ابن ثابت سنان وزير دولت، چې په هغه وخت کښې له بغداد پوری د ټولو اړوندو روغتونونو رئيس وو داسی متحد المال مکتوب ليکه :

د کليو د هستوګنو په هکله زه ډيراند يښمن يم چې په هغو کښې به ډير نځوران وی مګر د هغو د درمل کولو لپاره به هيڅوک هم نوی څکه چې په دغو کليوکښې له سره ډاکټر نشته ـ له د امله تاسی ژرتر ژره د ډاکټرانويو ګروپ تيار کړ ئ او د هغوی لپاره د درملو او مشروباتويوه پراخه زيرمه هم تياره کړئ ـ ترڅو دغه ګروپ کليوته لاړشی او په هر ځای هرڅومره چې د اقامت لپاره اړتياوی هلته ؤ او سيږی

در نخورا نو درمان وکړی اوله درمل کولو څخه وروسته
یبابل کلی ته لاړشی».

د سلطان محمود سلجوقی په زمانه کښی ګرځنده روغتونونه
دومره پراخه شوی ووچی دیوو روغتون اړتیاوی لوازم او
سامان به په څلو یښتو او ښانو باندی بار کړای شوی وو.

پاته شوی ځای پرځای ؤ سیدونکی شفاخانی او روغتونونه
هغه خو دومره ډیروو چی د اسلامی نړی په ټولو کوچنیو او
سترو ښارونو کښی هغه جوړی کړای شوی وی او ټولو ښاریانو
به له هغوی څخه ګټه اخستله ـ او له ګردو څخه هیڅ یوکوچنی
ښارهم داسی نوو پاتی شوی چی په هغه کښی به له یووڅخه
زیات روغتونونه نوو ـ د مثال په ډول یووخت داسی وو چی
یواځی په قرطبه کښی پنځوس ستر روغتونو نه وو .

مختلف ډوله روغتونونه :

بیا دغه روغتونونه هم په مختلف ډولونو باندی وو ـ پدی
ډول چی ځینی یواځی د فوځیانو لپاره ساو «مختص» شوی وو او
د هغوی به مخصوص او ځانګړی ډاکټران وو ـ او دغه
ډاکټران به برسیره په هغو ډاکټرانو ووکوم به چی د لښکر د
رهبرانو او جنرالانو او امیرانو لپاره خاص وو ـ د بندیانو لپاره
ځانګړی روغتونونه وو ، ډاکټر به هره ورځ ټول بندیان معاینه
کول او د هغوی د تداوی لپاره به ئی ضروری اسانتیاوی تیارولی
لکه چی عیسی بن علی بن جراح بن ثابت د دولت وزیر په
یوولیک کښی د بغداد د روغتیا ریس ته لیکلی وو :

« زه د بندیانو په هکله خورا اندیښمن یم، د هغوی ډیر
والی او د بندی خانو حالت پدی خبره باندی ګواهی کوی چی

په هغوی کښې به ډیر وګړی ناروغه وی ـ پدی اساس زمانظر
خو دادی چې د هغوی لپاره ځانګړی ډاکټر مقررکړی شی ترڅو
هره ورځ هغوی معاینه کړی او هغوی ته مشروبات او درمل
ورکړی ـ او هغه باید ټولی بندی خانی وګوری او په هغوی
کښې د موجودو رنځورانو تداوی وکړی». .

د لمړنی طبی مرستی مرکزونه :

دلمړنی طبی مرستی لپاره هم مرکز و نه جوړکړای شوی
وو او د دغو مرکزونوزیاته برخه به په جامع جماتونو او د هغو
په څیر په نورو داسی عاموځایونو کښې جوړکړای شوی وو چې
هلته به وګړی ډیر تلل ـ مقریزی په دی هکله لیکلی دی :

« ابن طولون که چې په مصر کښې د خپلې زمانی خپل
مشهور جامع جمات جوکړنو د هغه په وروستنی برخه کښې ئې
یوځای د او داسه لپاره او یوکوچنی روغتون هم جوړ کړل
چې په هغه کښې به هر ډول درمل موجود وو او د هغه لپاره
ئې ساتونکی مقرر کړی وو ـ او د جمی په ورځ به یوډاکټرهم
هلته مؤظف وو ـ او که دلمو نځ کونکو له جملی څخه به په
ناڅاپی توګه څوک ناروغه شونو په همغه ځای کښې به ئې سم
لاسی تداوی کیدله» ـ

ټولنیز روغتونونه :

ځینی روغتونونه عام او ټولنیز وو او د هغوی دروازی د
هرچاپر مخ خلاصی وی اوهر وخت به د مراجعینو لپاره
پرانستلی شوی وی ـ دا ډول روغتونونه هم په دوه ډوله وو :

۱ـ د نرو لپاره مخصوص روغتونونه ـ

Marfat.com

۲- د میرمنو لپاره مخصوص روغتونونه، او دغه دواړه ډوله به یوله بل څخه په بشپړه توگه گوښي وو ، او په هریوو ډول کښې گڼې څانگې وې ' چې هره څانگه ئې د مخصوصو او څانگړونا روغیو لپاره مخصوصه وی - د مثال په ډول :

۱- د داخلي ناروغیو څانگه -

۲- د سترگو د ناروغیو څانگه -

۳- د جراحي څانگه -

٤- د هډوکو او د ماتو شوو اندامونو د تداوی اوپر هغوی باندی د پټی لگولو څانگه -

٥- د دماغی ناروغیو څانگه -

او پیاد داخلي ناروغیو لپاره هم په خپل منځ کښې بیلې بیلې څانگې وی :

۱- د تبو لپاره څانگړی څانگه -

۲- د گیډی او بدهضمی د تداوی لپاره څانگړی څانگه -

د هری یوڅانگې لپاره څانگړی رئیس او مسئول وو- د مثال په ډول د جراحي څانگې لپاره څانگړی سرطبیب - د سترگودنا روغیو لپاره گوښي داډوکو او داسی نورو لپاره گوښي گوښي مشروو. او دهری څنگې لپاره به څانگړی متخصصین وو - او بیا به د ټول روغتون یورئیس وو ، چې هغه ته به «ساعور» ویل کیده -

د ډاکټرانو لپاره د رسمی کارو ختونه ټاکل شوی وو چې هغوی به هریو په خپل ټاکلی وخت کښې په خپله شعبه کښې ناست وو او رنځوران به ئې معائینه اوتداوی کول - او په هریوو روغتون کښې به عطار، نرسان او د ټیټی درجی مامورین

او خدام هم وو ، او په دوی برسیره به نور مرستیالان هم وو۔ او د دغو ټولوکار کوونکو لپاره ټاکلی تنخاوی ورکول کیدلی۔ په هر روغتون کښی به یودرملتون وو چی هغه ته به «د مشروباتو خزانه» ویل کیدله۔ په دی در ملتون کښی به د خوړلو لپاره زیات ډولونه درمل موجود وو ، نفیس ډول معجون، او په اعلی درجه مربا گانی به پکښی وی، اوپر دوی برسیره نوری ډیرخیله درملونه او داسی ارزښتناک عرقیات به هم پکښی وو ـ چی هغه به یواځی په همد غور و غتونونو کښی پیدا کیدلای شوای ـ او همدارنگه په دغو در ملتونونو کښی د جراحی داسی نازک ډول الات او د شیشولوښی او داسی نور ظروف موجود وو چی هغه به یواځی د پادشاهانو په ارگونو کښی استعمالیدل ـ

له پوهنځیو سره د روغتیا اړیکی :

له دغه ډول روغتونونو څخه د پوهنځیو کارهم اخستل کیده ، په هر یو روغتون کښی یوه ستره خو نه وه چی په هغی کښی به د طب د استاذانو له خواز د کوونکو ته طبی لیکچر ورکو کیده ـ او هلته به د ډاکټرانو ستر مشرله زد کوونکو او ډاکټرانو سره یو ځای کیده او په دغه خو نه کښی به هر ډول طبی لوښی وو ، د نارو غانو له معاینه کولو درمان او تداوی څخه وروسته به زد کوونکی له ډاکټرانو سره کښیناستل بحث او څیړ نه به ئی پیل کړه ـ د استاذانو او شاگردانو ترمنځ به گټور بحثونه کیدل ـ او گټور کتابونه به مطالعه کیدل ـ زیات وختو نه به سر طبیب له شاگردانو او ډاکټرانو سره یو ځای روغتون ته د ننه ته ترڅو په هغوی باندی عملی کار وکړی ـ

Marfat.com

لکه څنګه چې نن سبا عملي او نظري دواړه ډوله په روغتونونو کښې په طبي شاګردانو باندې پریکټس کیدلای شي - ابن اصیبعه، چې د دمشق په نوري روغتون کښې ئې طبي تحصیل کړی وو داسې لیکلي دي :

«کله به چې حکیم مهذب الدین او حکیم عمران په روغتون کښې، د رنځورانو معاینه او تدا وي پاې ته رسوله نوزه به له هغو سره وم، او همدارنګه زه به له شیخ رضی الدین رجبي سره کښې ناستلم - او د رنځورانو د ناروغي د معلومولو په هکله به مي د هغه استدلال، ابتکار او تشخیصي سیستم ګوت او ورځخه زد کا وو به مي - او د ټول هغه څه چې نوموړی به ناروغ ته د هغه درنځ په هکله ویل او بیا به ئې د روغتیا لپاره ورته لیکل د هغو د زیات شمیر په هکله به ما له نوموړی سره بحث او څیړ نه هم کوله».

ډاکترانو ته به له بري لیک اخستلو څخه وروسته د تداوي کولو اجازه ورکول کیدله :

هر چا ته په خپل سري د تداوي او د رمل کولو اجازه نوه بلکه که چا به د طبابت دعوه لر له نو هغه د قانون له مخې مجبور وو چې لمړی د طبي پوهنې لوی رئیس ته امتحان ورکړي - او طبیب به چې د طب په هر شق کښې بري لیک غوښت مجبور وو چې په هغه شق کښې یوه رساله ؤ لیکي دغه رساله به یا په خپله دده تصنیف وو او یا خو به د بل طالب العلم وو مګر ده به په هغې باندې د ریسرچ په ډول تبصره لیکله او بیا به ئې د طبي پوهنې رئیس ته وړاندې کوله - پدې برسیره نوموړی رئیس به له ده څخه زباني امتحان هم اخیست او د طب

Marfat.com

په څېر به ئې هر ارخیزې پوښتنې او سوالونه ورځخه کول ـ بیا به نو که ده د پوښتنو ټول ځوابونه ډاډ ورکوونکي ورکړل نو رئیس به ده ته د طبابت د پریکټس اجازه ورکړه په ۳۱۹ هـ کال کښې له ۹۳۱ مسیحي کال سره سم دامې یوه پېښه وشوه چې د مقتدربالله د حکومت په زمانه کښې یوو ډاکټر د یو ناروغه غلط او ناسم علاج وکړ او هغه مړشو ، خلیفه حکم وکړ چې د بغداد له ټولو ډاکټرانو څخه دې بیا له سره امتحان واخستل شي په دغه وخت کښې یوازې په بغداد کښې د ډاکټرانو شمیر له ۸۶۰ ، اته سوه شپیته نه هم زیات شو ـ او دغه شمیر په هغو ډاکټرانو برسیره وو چې هغوی په خپل فن کښې حاذق وو او له هغوی څخه د امتحان اخستلو ته اړتیا نوه او هغوی ټول د دولت د لوړ رتبه مامورینو ځانګړی او خصوصي ډاکټران وو .

په روغتونونو کښې د طب د پوهنې کتابتونونه :

دا هم باید په پام کښې ؤ نیول شي چې په هر یو روغتون کښې به یو ستر کتابتون وو چې له هغه څخه به ډاکټرانو او زده کوونکو ګټه اخستله ـ ویل کیږي چې د قاهرې «د ابن طولون په روغتون» کښې له یو لک څخه د زیاتو کتابونو یوه لائبریري وه ـ او په هغو کښې د طبي پوهنې د مختلفو ځانګو کتابونه وو .

پرته له اجرت څخه :

هر څوک به په ډېره اسانتیا سره روغتون ته ننوتلای شو او له هیچا څخه هم هیڅ ډول فیس نه اخستل کیده ـ د بډای او بې وزلي ، لرې او نیږدې ، خپل او پردي ، ملکي او غیر

ملکی» او د عوام او خواص ترمنځ هیڅ تو پیرنوو ـ د روغتون
په بهرنی ونډه کښې د رنځور ښه ژوره معاینه کیدله ، که ناروغی
به سپکه وه نو هغه ته به ئې نسخه ورکړه او له در ملتون څخه
به ئې د رمل واخستل او ناروغ به رخصت شو، او د کوم ناروغ
به چې په روغتون کښې د بستر کولو ضرورت وو د هغه به
نوم لیکل کیده ـ لمړی به ناروغ حمام ته واستول شو ـ پخوانی
جامی به ئې ورڅخه وویستلی او هغه به ئې په مخصوص ساتنځی
کښې کیښودلی او ده ته به ئې دا غوستنې لپاره د روغتون
مخصوصی جامی ورکړی ـ او بیا به ئې مریض د خپل رنځ
مخصوص واټ ته ؤ لیږه ـ د هر ناروغ لپاره به مخصوص او
ځانګړی چپر کټ وو چې پرهغه باندی به سپیځلی او سوچه
بستره پرته وه ـ او د ډاکټر تجویز کړای شوی د رمل به ئې
پیل کړل ، او داسې غذا به ئې ورکوله چې د هغه د روغتیا
لپاره به خورا ګټوره وه ـ د خوراک اندازه به هم ټاکل شوی وه ـ
او د رنځورانو لپاره به دا لاندې مواد د غذآ په ډول ورکول
کیدل ـ د ؤزی غوښه ، غوښینه ، د مرغیو او نورو الوتونکو
مرغانو ـ د ناروغ د جوړتیا نښه به دا وه چې که هغه به د
جوړ شخص لپاره ټاکلی ډوډی او یو ګرده مرغی په یوځل ؤ
خوړ له او هغه به هضم شوه ـ نو هغه به روغ بلل کیده ـ که
ناروغه به په روغتون کښې له نقاهت سره مخامخ شو نو هغه
به ئې د کمزور ناروغانو واټ ته لیږد او واو هلته به ئې تداوی
ورته کوله ـ او کله به چې د ناروغ هراړ خیزه تداوی او در
مل ؤشو نوبیا به ئې هغه ته یوجوړ نوی لباس داغوستلو لپاره
ورکړ او د دی پرځنګ کښې به ئې ناروغ ته دومره پیسی هم

Marfat.com

ورکړي چې ترهغه به د ده اړه پرې چليده چې د کارکولو جوګه به شو - د روغتون ټولې خونې به خورا پاکې او صافې وې - هر وخت به په هغو کښې او به بهيدلې - او پدغو خونو کښې به ارزښتناک فرش هم غوړول شوی وو - په روغتون کښې به د صفائي لپاره ځارندوی مقرر وو او همدارنګه په هر يورو غتون کښې به يولوړ رتبه منصبدار د (ACCOUOTANT) اکاوټينټ يعنې محاسب يو توګه وو او زيات وختونه به د وخت خليفه پهخپله په روغتونونو باندې ګرزيده او ناروغان بهئې معائنه کول او د هغو په چارو کښې به ئې تشبث کاوو -

د اوو هغه اعلی او ارفع نظام چې د ګردې اسلامی نړۍ په روغتونونو کښې په عملي توګه پلي کړای شوی وو - او پرته له کوم توپير او امتياز څخه په ګرد روغتونونو کښې برابره خبره ده که هغه په ختيځ کښې وويالو يديځ کښې - په بغداد ، د مشق ، قاهره کښې وو او که په بيت المقدس ، مکه مکرمه ، مدينه منوره او که په اندلس کښې وو دغه نظام جاری او پلي وو-

اوس زه غواړم د اسلامی نړۍ د څاو رومترو ښارونو د څلورو روغتونونو په خاصه او ځانګړې توګه يادونه وکړم -

۱ - د بغداد عضدی روغتون :

دغه روغتون په ۳۷۱ھ کال کښې عضدالد وله بن بويه جوړ کړی وو - نوموړی دغه روغتون د خپل وخت د مشهور او نوميالی ډاکټر رازی د ځای په انتخاب او خوښه جوړ کړ

او امام رازی د ځای د ټاکلو لپاره داسې وکړه چې د بغداد په څلورو مجوزه ځايونو کښې ئې د شپې له مخې يوه يوه ټوټه غوښه

Marfat.com

ؤ حڅوله - او کله ئې چې ګهيځ د غوبنې دغه څلور واړه تونې معاينه کړې نو د کوم ځاى غوبنه چې مړاوې شوي او خرابه شوي نوه په همغه ځاى کښې ئې پورتنې روغتون تعمير کړ - په پورتني روغتون باندي ډير زيات لګښت ؤشو او بيا په دغه روغتون کښې د کارکولو لپاره ۲٤ څلرويشت ډاکټران ؤګمارل‌شو او استخدام کړاى شول - پد غه روغتون کښې يو در ماتون يو پخلنځې يو کتابتون ، او يو ګودام جوړ کړاى شول بيا په ٤٤۹ ھ کال خليفه قائم بامرالله دغه روغتون له سره نوى منظم کړ- پدى کښې ئې ډول ډول درمل ، طبي بوټي اوجړړي او نور داسي درملونه تهيه او تيار کړل - چې د هغو پيدا کول اولاس ته راوړل خوراډ يرګران وو - در نځورانو لپاره فرش اؤ برستنې تيارى کړاى شوى - او پدى برسيره خورانبې خوشبوياني، واوره ، خدمت ګاران ، چېراسبان ، درواز وانان ، څوکيداران او په هر وخت کښې ځارونکې ډاکټران او داسي نور مهيا او مقرر کړاى شو - همدارنګه د روغتون په انګړ کښې دننه يولوى حمام جوړ کړاى شو او هم ئې هلته داسي يوبڼ جوړ کړ چې په هغه کښې د هر ډول ګلانو او ميووني موجودى وى - په بيړيو کښې به کمزورى او کم ځوا که اوبى وزلي ناروغان دغه روغتون ته راوړل کيدل او ګهيځ او بيګا به مؤظفو ډاکټرانو هر يوو په خپل خپل وخت کښې د هغوى ځارنه کوله -

۲ - نورى روغتون :

دغه روغتون شهيد ، ملک نورالدين ، سلطان عادل په ٥٧۹ ھ کال کښې له ١١٥٤م کال سره سم په هغو پيسو جوړ

کړ کومی چی د انگریزی پادشاهانو ...ـ جـ... حخه ئی له یو انگریز پادشاه نه د فدیه په څیل اخستلی وی - په هغه وخت کښې د دغه روغتون د تعمیر ساختمان او ډیزاین د اسلامی نړی له گردو روغتونونو ښخه کښلی او اعلی او بې ساری وو - نوموړی پادشاه په دغه روغتون کښې د امیرانو په داخله باندی بندیز لگولی وو او هغه ئی یواځې د بې وزلانو او فقیرانو

وگړو لپاره مخصوص کړای وو - او شتمنو ته یواځې هغه وخت له دغه در ملتون ښخه درمل ورکول کیدل کله به چی سخت اړووت او ناروغه به هم شو ، او درمل به یواځې د گهیځ په مهال کښې ورکول کیدل - مشهور اسلامی گرزندوی «سیاح» ابن جبیر په ۵۸۰ هـ کال کښې دغه روغتون ته ننوتلی وو - په دغه روغتون کښې به ډاکتر چی له ناروغانو سره په مینه او محبت عاطفه او زړه سوی کوم چلن کا وو ، او هغوی ته به ئی درمل تیارول او هغوی ته به ئی هر ډول اسانتیاوی برابرولې ، نوموړی په خپل کتاب کښې د هغو ډیره ستاینه کړی ده په دغه روغتون کښې د دماغی ناروغانو لپاره یوه ځانگړی ځانگه جوړه کړای شوی وه - چی په هغی کښې به لیونیان «مجانین» په زولنو او ځنځیرونوتړلی شوی وو ، او هلته به په مناسبه توگه د هغوی د خوراک او درمان بندوبست کیده - مؤرخینو لیکلی دی چی په ۸۳۱ هـ کال کښې داسی یوعجمی شخص د مشق ته راغی چی په پوهی او تقوی برسیره د سلیم ذوق خښتن هم وو ، دغه سړی پورتنی روغتون ته د لیدلو لپاره هم لاړ ، هغه هلته کله چی د ډاکترانو ډیروالی ، او له

Marfat.com

رنځورانو سره د هغو اخلاق نیک چلن او پا ملرنه ، درنځورانو لپاره مختلف ډولونه خوراکی مواد او د نور واسانتیا وو برابری ؤلیدل نو حیران پاتی شو - او په اسانتیا وو بر سیره دا چی هلته دارایش او عیش وسائل هم موجود وو - نوموړی ؤغوښتل چی د ډاکترانو د طبی استعداد امتحان واخلی نوځان ئی په د رواغونا روغه کړ اوتر دری ورځو پوری په روغتون کښی بستر شو - دغه دری واړه ورځی د ډاکترانو رئیس پرلپسی د ده نبض کوت او د هغه د کم ځواکی عامل ئی معلوما وو - مگر هغه په لمړی ورځ معلومه کړی وه چی هغه په رښتیانا روغه ندی او هغه یواځی له طبیبانو څخه امتحان اخلی - له همدی امله هغه له لمړی ورځی نه هغه ته د مکلفی ډوډی ورکولو حکم وکړ کهیخ او بیگاه به ئی تازمزی غوښه، حلوا ، مفرح، مشروبات او د میوو مختلف ډولونه ورکول - اوتر دری ورځو پوری دغه تول شیان ده ته بلا ناغه رسیدل - له دری ورځو څخه وروسته ده ته سرطبیب یوه نسخه ؤلیکله چی په هغه کښی داسی لیکل شوی وو -

''په مونږ کښی د میلمستیا ورکولو رواج تر دری ورځو پوری دی'' عجمی ته د دی نسخی په لیدلو او لوستلو سره دا معلومه شوه چی هغوی د ده د امتحانولو په اراده باندی پوه شوی وو ، او هغوی دی تردری ورځو پوری د میلمه په ډول ؤساته -

دغه روغتون تر ۱۳۱۷ ه کال پوری په همدغه سیستم کارکا وو - مگر له هغه نه وروسته دغه روغتون بیا د مسافرو په

Marfat.com

روغتون بدل کړای‌شو - دا هغه روغتون دی په کوم ځای کښې چې نن سبا د سوریه د پوهنتون « جامعه سوریه » طبی پوهنځی دی په خوانی روغتون پای ته ؤرسول شو او هلته اوس پوهنځی او مرکزی مدرسه جوړه کړای شوه -

۳ - منصوری ستر روغتون :

دغه روغتون «د قلادون په مستشفی» باندی مشهور دی - دغه ځای لمړی د کوم امیر هستوګنځی وو ، ملک منصور ، سیف الدین قلادون ، په ۶۸۳هـ کال کښې له ۱۲۸٤م کال سره سم ئې هغه په روغتون باندی تبدیل کړ - او بیا ئې د دغه درسلتون لپاره ځانګړی جایداد وقف کړچې له هغه څخه به په کال کښې یوزر درهمه عوائد ورته ورتلل - او د دی پرڅنګ کښې یو جمات ، یوه مدرسه او د یتیمانو لپاره یوښوو نځی هم جوړ کړای شول - د دغه روغتون د تاسیس او جوړونی په هکله مؤرخینو لیکلی دی هغه وخت چې په ۱٦۷٥ مسیحی کال کښې ، امیر قلادون د ظاهر بیبرس په زمانه کښې د لښکر د امیر په توګه ، درومیانو د مقابلې لپاره واوت نو په د مشق کښې ناروغه شو ، طبیبانو د ده درسل او تداوی وکړه او د ده په معالجه کښې له نوری روغتون څخه د واء راوړی شوه او ده ته ئې ورکړه ، چې د هغه په نتیجه کښې نوموړی روغ شو او بیا په خپله لاړ او نوری روغتون ئې ؤکوت - په همغه مهال کښې نوموړی د نوری روغتون په لیدلو سره خورامتاثر شو او دا دعا ئې وکړه چې که الله تعالی ماته ځواک راکړ او د حکومت واګی زما په لاس شوی نوزه به همدا سی روغتون جوړوم - بیانو که

Marfat.com

چی دی پادشاه شو ـ نو د روغتون لپاره ئی همدغه ځای خوښ کړاو هغه ئی وپیرو داو په روغتون ئی تبدیل کړ- چی له بشپړتیانه وروسته دغه روغتون د تنظیم او ترتیب له نظره په ټوله دنیا کښی بی سیاله او بی ساری وو ـ او د ګهیځ په وخت کښی به هرچا او ټولو وګړو ، مړئی وو که بادار ، پادشاه وو که رعیت ، نراوښځی ګډه ورځخه اخستله ، او کوم ناروغان به چی له دغه روغتون څخه روغ رمټ وتل هغه ته به ئی نوی کالی ورکول- او کوم چی په کښی مړکیده دهغه تجهیز او تکفین به په بشپړه توګه کیده ـ دطب د مختلفو څانګو ډاکټران په ځانګړی ځانګړی توګه مقرر کړای شوی وو . د ناروغانو د کالیو مینځلو او هغوی ته د غسل ورکولو ، د خونو او بسترو د صفائی او د نورو اسانتیا وو لپاره خدام او نرسان مقرر کړای شوی وو . چی پدی ډول د هر یو رنځور لپاره دوه کسه خدمه ټاکل شوی وو چی د هغه خدمت به ئی کاوو . هر ناروغ ته ځانګړی بستر او چپرکټ ورکول کیده ـ او د هر ډول ناروغانو لپاره ځانګړی ځانګړی واټ وو . د طبی خبرنو او لیکچرونو لپاره ټاکلی ځایونه وو چی هلته به عسکری زد کوونکو ته په طبی موضوعاتو کښی سبق ورکول کیده . د پورتنی روغتون یو امتیاز دا هم وو چی په هغه کښی یواځی د بستر کړای شو یو ناروغانو پالنه او تداوی نه بلکه پدی کښی د هغو رنځورانو لیدنه کتنه هم کیده له چی هغوی به په خپلو خپلو کورونو کښی دتداوی په دوران کښی ؤ سیدل غوښتل او دروغتون له پلوه به هغوی ته د هغوی په کورونو کښی غذا او درمل ورکول

کیدل . د پورتنی روغتون د کار سیستم په پورتنی ډول وو .
د دغه روغتون د سترګو د څانګی د یوو ډاکټر وینا ده چی په
دغه روغتون کښی هره ورځ په مجموعی ډول د څلورو زرو
کسانو تدوای کید له او کله به چی ناروغ جوړ شو او د تلو
جوګه به شونو هغه ته به کالی او دو مره پیسی ورکول کیدلی
چی دیبخی جوړیدلو ترمهال پوری چاته اړنه شی

د دغه روغتون د وقف له یوو لاس ته راغلی سند څخه
داسی څرګندیږی چی په دغه روغتون کښی د هر ناروغه لپاره
د خوراک څښاک ځانګړی لوښی وو چی په هغو کښی به بل
ناروغه ته غذا نه ورکول کیدله او دا لازمی خبره وه
چی هغه له غذا سره هغه ته ورکړای شی همدارنګه د دغه
روغتون یو عجیب خصوصیت دا وو چی په هغه کښی د هغو
رنځورانو لپاره چی خوب ئی تښتیدلی وو یو ځانګړی ځای وو ،
چی په هغه کښی به ددوی لپاره زړه راښکونکی او خوشحالوونکی
تنګ تکور او موسیقی وه ، هغوی ته به زړه وړونکی قصی
بیانیدلی او دغه کار په قصو ویلو کښی یو وارد او لایق
شخص ته سپارل شوی وو او هغه ته دا د نده ور کړای شوی
وه چی د قصی د بیانو لو په ترځ کښی داسی(ACTING)
ایکټنګ یعنی انځور او تمثیل وکړی چی کمزوری ناروغان
ؤ خندوی ، همدارنګه د هغوی په وړاندی به کلاسیکی یعنی
دیهاتی اتڼ هم کولای شو - روغتون ته د نیږدی جماتونو
مؤذنانو ته امر شوی وو چی هغوی دی دوه ساعته له ګهیځ
څخه مینه «وړاندی» اذان وکړی او په کښلی او ازدی اشعار

Marfat.com

ووائی ترڅو ناروغان خوښ شی او د رنځ تکلیف لږ احساس کاندی ، څکه چی بې خوبی او د شپی اوږد والی د هغوی لپاره دځوریدنی باعث گرځیږی، ددی روغتون دغه حالت وو کله چی په ۱۷۹۸ مسیحی کال کښی فرانسویان مصر ته ننوتل او دغه روغتون فرانسوی پوهانو په خپلو سترگو ؤ لید نو د هغه په هکله ئی بشپړ تفصیلات په خپلو کتابونو کښی ؤ لیکل .

په الله تعالی دزما سوگندوی دا دانسانیت هغه هسک معیار دیچی هغه ته نوی نړی اوس په مشکل رسیدلی ده - پدی ترڅ کښی ماته هغه خبره را یاده شوه چی ما په طرابلس کښی اوریدلی وه او هغه دا چی هلته داسی یو عجیبه وقف دی چی د هغه عوائد د داسی دو کسانو لپاره مخصوص کړای شوی دی چی هغوی هره ورځ روغتونونو ته لاړ شی او د رنځورانو په وړاندی یو بل ته په غوږ نیږدی کولو داسی خبری په خپل منځ کښی سره وکړی چی هغه ناروغ واوری او هغه په رنځور دا اغیزه وکړی چی هغه په خپل زړه کښی دا ځان په هکله دا تیره کړی چی اوس د ده حالت خورابنه کیدونکی دی ، د هغه رنگ او جوله سور او تازه معلومیږی او په سترگو کښی روڼ والی راغلی دی.

د منصوری روغتون وقف نامه :

پدی ځای کښی دا ضروری معلومیږی چی د دغه ستر روغتون د وقف نامی بشپړ عبارت دلته لوستونکو ته وړاندی کړای شی لکه چی د «المستشفیات فی الاسلام» یعنی اسلامی روغتونونه مصنف لیکلی دی۰ .

Marfat.com

«لوړو همتونو ته چې د سترو ثواب لرونکو د ښیګڼو د کولو زمینه لاس ته ورشي او د کوموچارو او ښیګڼو کول زیات ګټور ګڼي ، د دغه ډول د قدرور ښیګڼو د ډیرو ثوابونو د ترلاسه کولو لپاره څینې ویده ویښید لای شي او د کومو غوره ښیګڼو په لور مخ اړونکی متوجه کیدلای شي او یا کوم پاڅیدونکي پاڅیدلای شي ، نو دا هغه ښیګڼې دي چې د هغو نتائج د همیش لپاره د ښیګڼې په شکل کښې وي او له هغو څخه له نورونه زیاتي خوښي او ګټي رسیږي او بیا د دغو ښیګڼو ثواب پلرونو او نیکه‌ نوته رسیږي او هغه ښیګڼې چې د هغوی بنسټ له لرې‌هیلو سره‌په ټینګ تقوي‌کیښودل شوي وي. څرګنده خبره ده چې دا ډول ښیګڼې یواځې اوقاف دي چې د هغوی ښیګڼې تولنیزې دي ، او اجر او ثواب ئې همیشه رسیدونکي دي ، ګټې ئې خورا زیاتې او بې شمیره او اخروي بدله ئې خورا ارزښتنا که ده ، چې په حقیقت کښې همدغه ډول ښیګڼې جنت دي او همدغه یو دامې ډول قرباني ده چې د هغه په توسه د الله تعالی رضامندي ترلاسه کیږي ، دا هغه صدقه ده چې د پې مخو «حسینو» حورو ولور «مهر» دي ، دا خیرات یواځې ملغلرې او مرجان نه بلکه د عقبې د ثواب او اجر سمندر هم دي ، لږ څه له ځانه سره دا فکر وکړئ چې د یو بې کسه ناروغ په زړه کی څومره د خوښي څپې مستیږي ، او یو ولیدلې او مات شوي ته څنګه اسره لاس ته ورتلای شي ؟ او هغه په پناه ورکولو او د هغه په درمل کولو باندې هغه څرنګ بې پروا کولای شي ؟ لنډه دا چې د وقف ثواب دومره

زیات دی چی په الفاظو کښې د هغه څرګندونه ممکنه نده، هغه څوک ډیر بختو را و نیکمرغه دی چی هغه له خپل هغه بخښونکی او مهربان الله تعالی سره دا سودا وکړه . او په خپل لګښت او عوائدو کښې له هغه الله سره سودا وکړه چی د ده په پټه او ښکاره باندی خبر دی او ده د خپل څواک او شتو په اندول لوی خدای ته حسنه قرض ورکړ او چی د ښیګڼی په ډګر کښې ئی له ټولو څخه د لوبی د وړلو زمینه ولجه ؤ ګڼله او له یو ناروغه مسلمان سره ئی د هغه په تداوی او درملو کښې مرسته وکړه او د هغه درد و غم ئی لری کړ چی د دی ټولو بدله به د ده لپاره د الله تعالی په دربار کښې له هر ډول عذاب څخه خلاصون وی او پدی برسیره دا هیله لرل هم دی چی د خدای پاک په دربار کښې به د ده نوری هم لوړی مرتبی په برخه شی او خدای پاک ته به نیږدی والی د ده په نصیب شی ، چی هلته به له هیچا سره هم د ظلم او زیاتی ویره نوی - لنډه دا چی وقف یوه داسی ښیګڼه ده چی د وقف کونکی لپاره د هغه د ګردو ګناهونو د بخښنی سبب ګرځیږی ' او هیڅکله به دی خواشینی او غمجن نه شی» نو له دی امله د دغو درجو او ثوابونو د تر لاسه کولو په مینه ملک عادل منصور د منصوری روغتون د وقف فرمان صادر کړی دی. . . «پدی ځای کښې د اوقافو د وقف نامی او د هغه د ځای څلور طرفونو یادونه کیږی» .

دغه روغتون د ګردو وګړو ، امیرانو ی وزلانو شتمنو ، سړیو او میرمنو د تداوی له پاره وقف دی برابره خبره ده که ناروغان د قاهری وی او یا د هغی د چا پریال او یا نورو سیمو

Marfat.com

ښخه راغلی وی له هر تو کم او رنګ ښځه چی وی. . . هغوی چی په هر ډول ناروغی اخته وی ، د بدنی ناروغیو په لومه کښی پریوتی وی او که په روحانی یا داعصابو په رنځ ککړ وی، او بیا دغه رنځوان لږ وی او که ډیر تول په یو څیروی او که مختلف وی ، او دغه رنځونه پټ وی که ښکاره وی ، او یا په داسی د ماغی رنځونو کښی راګیروی چی د هغوی درمل ځورا ضروری دی او هغه په هیڅ وخت کښی هم له نظره غور ځولای نشی او نه د هغو له درمل کولو ښځه انحراف او مخ اړونه کیدلای شی - او یا له دی نه پرته هغه ته بل کوم تکلیف پیښ شوی وی چی د هغه اصلاح او مخنیوی د انسان لپاره ډیر ضروری وی. . . پدی روغتون کښی به په هغز جرړو بوټو او درملو باندی تداوی کولای شی چی هغه ډاکټرانو ته معلوم دی او پدی روغتون کښی د ډاکټرانو په خپلو طبی علومو او د هغوی په پریکټس کښی مصروفیت او مشغولا به د رنځورانو لپاره ډیره ګټوروی .

پدی کښی به خلک په وګړیزه او ټولنیزه ، سپین ږیری او ځوانان ، نابالغ ، هلکان او جینکی بستر او تداوی کیږی - بی وزله رنځوران نروی او که ښځی د بشپړی روغتیا تر مهال پوری به په روغتون کښی هستیږی او د تداوی ګرد وسائل به په هغوی باندی مصرف کیدلای شی او د ټولو په منځ کښی به د هغوی د اړتیا وړشیان ویشل کیږی، برابره خبره ده دمرستی وړذوات ، اجنبی وی او که خپلوان ، مسافروی که مقیم ، ځواکمن وی که بی ځواکه ، له عوامو ښخه وی که له

خواصو ، شریف وی که وضیع ، امیروی ده غریب ، منصبدار وی که مادون ، روند وی که بینا ، اعلی وی که ادنی ، نومیالی وی که بی نومه ، قدر من وی که بی قدره ، بډای وی که بی وزله ، مالک وی که مملوک ، ټولو ته به مجانی تداوی او درمل کولای شی او پر هغوی باندی به هیڅ ډول اعتراض نوی - دغه تداوی او د رمل به خاص د خدای په رضا او د اخروی اجر د لاس ته راوړو په تکل او د ټولنیزی ښیګنی په وجه کیږی ، څکه چی الله تعالی فرمایلی دی چی د ناروغانو د ښېګنی په تکل لګښت ؤ کوی - او بل په هغو کسانو چی د رنځورانو خدمت او پالنه کوی - لکه ډاکټر ، جراح ، عطار ، ښه او خوندوری غذا جوړونکی ، معجون جوړوُنکی ، د سترګو د ناروغیو دوا جوړوونکی ، د مفرد مسهل او مرکب مسهل جوړونکی ، منتظم ، چپراسی ، خزانچی ، معتمد ، متولی او برسیر پر دوی نور ټول هغه کارکوونکی چی په عمومی ډول په روغتونونو کښی کارکوی - همدارنګه په هغو شیانو باندی چی

د رنځورانو د علاج په لړ کښی ضروری وی ، همدارنګه د ناروغانو په لباس او غذائی موادو ، د بصری روغتون د استعمال شیان ، دیګونه او نور لوښی او معجون ، مختلف ډول ملهمونه ، تیل ، مشروبات ، مفرد او مرکب د رملونه ، فرشی او بستری، لوښی او نور داسی شیان چی پدی لړ کښی په کاریږی - «پدی روغتون کښی» به ناظم د اواک لری چی هغه دوقف له عوائدو څخه د رنځور په عمومی اړتیاو باندی لګښت وکړی د مثال په ډول هره ورځ د عنبرو د لګونی لګښت ، د هغوی د خوراک

لپاره کاسی ، د ښبنک لپاره د شیشی او کاشی گلاسونه ، گړی او خوړیني صراحی گانی ، خوړینی ډیوی او په هغوی کښی سوه ځیدونکی تیل د ناروغانو د ښبنلو او د خوراک د لو ښو د سینځلو لپاره د نیل درود په او بورا وړلو ، په گرمی کښی د خرماله پانو ځخه د جوړ کړای شویو ببوزو «پکیو» اخستل ، پدغو ټولو شیانو باندی ناظم ته د دغه وقف له گټی ځخه د لگښت اجازه ده خو لگښت به په اسراف باندی نوی او نه به کوم شی له ضرورت ځخه پرته او په قصد تلف کولای نشی ، د اړتیاله پولو ځخه به په هیڅ شی کښی تجاوز نشی کولای - ټول لگښتو نه به د حقیقی اړتیا په پولو کښی د ننه کولای شی ترځو خورا ډیر اجر او ثواب ؤ گټلای شی .

د اوقاف رئیس ، دی د دغه وقف د عوائدو په لگښت دوه کسه مقرر کړی چی مسلمان او امین ، او دینداروی - یو د شیانو د ویشلو د مرکز مسئول وی ، چی په ناروغانو به د ښبنلو د رمل ، د سترگو د ناروغیو د رمل ، طبی بوټی او جړی ، معجون ، تیل او شاف وویشی او دی به ئی هغه شیان ورکوی چی د منصبدار د هغو د ورکولو اجازه ورکړی وی - د دویم کس د نده به داوی چی هغه به هر گهیځ او بیگاه په رنځورانو باندی نروی او که ښځی د هغوی د درمل خوړلو پیالی ویشی او هغوی ته به هغه د واوی ورکوی چی د هغوی لپاره تجویز شوی وی ، د ده به دا د نده وی چی د هغه پخلنځی څارنه به کوی په کوم کښی چی د رنځورانو لپاره مقوی خوراکونه ، چرگان ، چرگوړی او غوښه پخولای شی - دی دا د نده په غاړه لری چی هر ناروغه ته به تجویز کړای شوی

خوراک ، په یوو مخصوص او ځانګړی کاسه کښې ورکوی او په
هغه کښې به له هغه سره بل ناروغ نه ګډیږی ، همدارنګه دی
وظیفه لری چې ډوډی په کاسو کښې واچوی او په ټولو
رنځورانو ئې وویشی - او تر هغه مهاله به کارکوی چې ترڅو
پوری ګردو ناروغانو ته تجویز کړای شوی غذانوی ورکړای
شوی - او دغه وظیفه به د ده سهار او ماښام وی. . . همدارنګه
رئیس ددی واک لری چې دوقف لهعوائدو څخه په عمومی لګښت
ډاکټر ، د سترګو ډاکټر او جراح ، په مروجه او معقوله
تنخاؤ نیسی او هغوی ته ظروفو حالاتو او د رنځورانو له اړتیاو
سره سم تنخاوی ؤ ټاکی - دی د تنخا په اندازه او تعداد کښې
وا کمن دی مګر په هغی کښې به افراط او تفریط نکوی بلکو
د دوارو ترمنځ منځنی چلن به غوره کوی - د روغتون د عملی
به دا د نده وی چې هغوی به هر وخت د دغه روغتون د
ناروغانو او مصیبت رسیدلو لیدنه کتنه کوی وظیفی ته د سوبتیا
«حاضری» په هکله دوی وا کمن دی د دوی خو ښه ده که ټول
په ګډه رسمیات ترسره کوی او که په خپل منځ کښې واروډی
د کار کولو وختو نه د په خپل منځی خو ښه او د اوقافو د
رئیس په خو ښه او اجازه ؤ ټاکی - په دوی لازمه ده چې د هر
ناروغ پوښتنه وکړی - او دا ؤ لیکی چې د هغه رنځ کم شوی
دی او که زیات شوی دی او د اوقافو د رئیس له حکم سره سم
باید د ناروغ به Sheet یعنی شیټ هغه کاغذ چې د ناروغ د
رنځ دحالاتو لپاره له هغه سره کښې ښودل شوی وی» هره ورځ د
ناروغ لپاره د رمل او غذا تجویز کړی او له هغه سره سم عمل
وکړای شی پر عملی باندی لازمه ده چې هغوی د شپې له مخی

په روغتون کښې موجود وي او دا د دوی خوښه ده چې ټول پاتې کیږي او که په خپل منځ کښې د ساعتونو ویش کوي - د سترګو ډاکټر باید هره ورځ حاضروی او د سترګو د ناروغانو درمان وکړي ، او هغه کوم د سترګو ناروغان چې له بهر څخه د معاینې او د رمل ورلو لپاره را د رومی هغوی باید له تداوی څخه پر ته رخصت نکړای شي - ډا کټر به هرو مرو د هغوی د رمل کوی او له هغوی سره به په خورا نرمی سره چلن کوی او د کومو ناروغانو چې سترګی خرابې شوی وی له هغو سره نرمی کولی لازمی دی - که چیرته په سترګو کښې د ننه تپ پیدا شوی وی نو پدی هکله معالج ډاکټر باید هرو مرو له (Surgeon) سرجن یعنی جراح سره مشوره وکړی، که چیرته هغه لازمی ؤګڼی نوناروغ باید له خپل ځان سره جراح ته ورولی، اوهغه باید یو اخیٔ پری نږدی او بیاله د نه وروسته هم ډاکټر درنځور ترجوړیدوپوری باید دهغه څارنه وکړی. . داو قانورئیس ته لازمه ده چی د دغه وقف د عوائد و په لګښت یو سرطبیب مقرر کړی چی هغه هر وخت د طبی چارو او مسائلو په هکله ریسرچ ؤکړی دغه حاذق باید په هغه دار المشوره کښی کښینی کومه چی په وقف نامه کښی ټاکل شوی د ه - ددی حاذق دنده به د اوی چی هغه به د مختلفو طبی چارو په هکله څیړنه کوی - او د هغه دکار لپاره به وخت ټاکونکی ناظم هرخوسره چی د کار لپاره لازم ؤګڼی دکار وخت تعین او وټاکی. . مګر خبردار چی د روغتون د عملی تعداد به په ټاکل شویواساسیانو کښی دننه وی - د وقف رئیس ددی وقف له عوائد و اوکڼوڅخه په روغتون کښی د مؤظفو کارکوونکو

Marfat.com

او خادمانو، نرو او ښځو لپاره مناسب تنخا ورکړي - او دغه تنخا د هغوی د دندی د نوعیت په اساس وی - د غوکار کوونکو ته له د اسله تنخا ورکولای شی چی په دغه روغتون کښی د ناجوړه ښځو او نرو خدمت کول او پالنه د دوی مسئولیت او وجیبه د او بل دا چی دوی به د ناروغانو د ناستی اوسلا ستی ځای پاک او ستره ساتی - د هغوی کالی به مینځی او په کوم‌اندول اسانتیاوی چی رنځورانو ته د روغتون له خوا مهیا کړای شوی دی، هغه به نه ورځخه ژ غوری - او دغه اسانتیاوی هم باید د حالاتو او ظروفو له غوښتنی سره سمی برابری کړای شی . . . . د وقف مسئول دادنده هم په غاړه لری چی په روغتون کښی دمړه کیدونکو ناروغانو تجهیز او تکفین هم ؤکاندی - هغوی ته غسل ورکړی او د حنوط «خوشبوی» لگښت په غاړه واخلی - د قبر کیندلو بیه ورکړی او له نبوی‌ص سنتو سره سم هغه دفن کړی که کوم سړی په کور کښی ناجوړه پروت وی او د تداوی کولو ځواک نلری نو د وقف رئیس باید د هغه د اړتیا وړمعجون او شربت هغه ته کورته ورواستوی ، مگر دا هله چی په روغتون کښی د موجودو رنځورانو په درملو کښی کمښت را نشی ، او که چیرته داسی یوبی وزلی ناروغ په خپل کور کښی مړشی نود وقف مسئول ، باید د هغه د کهول له سوی ئی سره سم د هغه د تجهیز، تکفین ، غسل ورکولو ، قبر کنلو او قبر ته د هغه د رسولو تولگښتونه ورکړی - او هغه رنځوران چی په روغتون کښی بستر دی او بیاله درمل کولو ځخه د لوی خدای په فضل جوړشی نو د وقف مسئول باید هغوی ته د

عام دو دو کالیو منځنی درجه نوی‌کالی وکړی چی د ناروغ له حثیت سره هم برابروی ـ مسئول باید پدی اړخ دومره زیات لګښت ونکړی چی د هغه په توسه د روغتون په داخلی اړتیا وو لاوړه اغیزه ؤکړی ـ خوبیاهم داکار د هغه مناسب ګڼلوته پریږدو . . . . د دی وقف رئیس ته په کار دی چی هغه په پټو او څرګندو دواړو حالاتو ویره وکړی ـ او د کوم لوړی مرتبی له شخص سره د کوم ټیټی مرتبی او پاټکی له شخص څخه د هغه په پرتله زیات ښه سلوک او چلن ؤ نکړی او نه خپلو هیواد والو ناروغانوته په پردیو او غیر ملکی هیواد والو ترجیح ورکړی بلکه په لګښت کښی له هرڅه نه زیات د خدای پاک چی رب الارباب دی رضامندی او خوښی په نظر کښی ؤنیول شی »ـ

۱ـ د نوی تهذیب بچوړی د پورتنی بیلګه «جمله» په غور مطالعه کړی او ؤ ګوری چی دوی سره له د چی د اسلامی مبارزی د عوه هم کوی او خپل ځان یواځینی مسلمان ګڼی مګر د بی وزله رنځور په مقابل کښی له بډای او منصبدار سره څنګه چلن کوی او هغه درمل چی د دغو بی وزلو او غم ځپلو په نوم راځی هغه یا پلوری او یا خوئی منصبدارانو خپلوالو او د نوم څښتنانوته ورکوی او بی وزلوته وائی چی له باز ارڅخه ځان ته درمل ؤ پیری دا زمونږ د مسلمانو ډاکترانو چلن دی ژړاړونکی ـ

٤ـ د مراکش روغتون :

دغه روغتون سلطان منصور ابو یوسف، چی دلویدیځ د

مؤحد ینو په لړی کښې یونومیالی حکمران وو جوړ کړی دی ، نومړی د دغه روغتون لپاره د مراکش خورا یومعتدل پراخ ډګر انتخاب او غوره کړا - معمارانوته حکم ورکړای شو چې د دغه روغتون تعمیر تروسه وسه پوری په بې ساری او بې سیاله ډیزاین او ډول باندی جوړکړی او دا حکم ئی هم وکړ چې د روغتون په انګړ کښې د هرډول میوه او خوشبوئی لرونکی ونې ؤلګوی - او پدی برسیره د روغتون د ټولو خونو او کوټو ترمنځ ویالی تیری کړای شوی، څلورستر داسی مخصوص حوضونه جوړ کړای شو چې د هغوی له جملې څخه د یوو په منځ کښې د مرمروکانی ؤلګول شو - د روغتون د خونو لپاره داسې ښائسته رنګه بستری جوړی کړی چې ټوکی «رخت» ئې کتان، وریښمن او خرمن وو - او هغه د ومره کښلی وی چې له ستاینې نه هم پورته وی د ننه په روغتون کښې د درمل جوړونې مرکز جوړ کړای شو چې په هغه کښې په مختلف ډول شربتونه، روغنیات د سترګو درمل او دنورو رنځونو درمل جوړیدل - د رنځورانو لپاره دژمی او وړی لپاره بیلې بیلې جامې جوړی کړای شوی - اوکله به چې رنځور جوړشونو که به بې وزلی وو نو هغه ته به ئی «Discharge» د سچارج یعنی دویستلو په وخت کښې دومره سرمایه ورکو له چې په هغې باندې به دکار کولو جوګه ګر زیدلای شوای - او که به ئې شته هم لرل مګر بیابه ئې هم ټاکلې پیسې ورکولې - دا روغتون یواځې د بې وزلانو لپاره مخصوص نوو بلکه شتمنو او بډایانو هم له هغه څخه ګټه اخستله، او د مراکش په هره ونډه کښې به چې که څوک رنځور

شونو هغه به ئې راو وړاو په همدغه روغتون کښې به ئې بستر کا
وو - چې بیابه تر هغه پورې پرې روغتون کښې وو» چې هغه
به یاخوروغ شو او یا به هم په همدغه روغتون کښې د ننه
مړشو - سلطان منصور ابو یوسف به په خپله په هره ؤ نی کښې
نوموړې روغتون ته یووارته د ناروغانو له حالاتو د ډاکټرانو
له فعالیت او له رنځورانو سره د ډاکټرانو لو نرسانو له چلن
او سلوک څخه به ئې ځان خبر او و او پدې هکله به ئې د نوی
نظم هوډ «تصمیم» نیوو .

دیوو الماني مستشرق د سیالی هوس :

لنډه چې ما د اسلامی تهذیب له هغو سلګونو روغتونونو
څخه دغه څلورنیونی وړاندی کړی چې په هغه وخت کښې له
داختیځ څخه ترلو یدیځ پورې رسیدلی وی او دا په هغه وخت
کښې وی په کوم کښې چې اروپائی نړی دناپوهی او جهالت
په پوړ په پوړتیارو کښې لالهانده و و - او له د ډول
روغتونونو څخه، د هغوی له باریکیو، د هغوی له صفائی أوپا کی
او په هغوی کښې د ننه د بشر دوستی له عالی او لوړی
کارکوونکی روح څخه لری نابلده او جاهل وو - او په دی هکله
د مشهور الماني مستشرق ماکس مایر هوف ویناهم واوری چې
هغه د هغه وخت داروپائی روغتونونو په هکله څه وای پداسی
حال کښې چې هغه وخت زمونږ د روغتونونو حالات او څرنګو
الی په پوړتنی ډول باندی وو - ډاکټر ماکس ویلی دی :

»عربی روغتونونه او پـه تیره زمانـه کښې د اسلامی
هیوادونو نظام مونږته یوداسی سبق را کوی چې ډیر پریشانوونکی

او تریخ دی او مونږ د هغه درناوی تر هغه پوری په صحیح توګه نشو کولای ترڅو چی مونږ دغه نظام د هغه وخت داروپائی روغتونونو له نظام سره په ژوره توګه مقابله او موازنه نکړو» -

د پاریس دیو ستر روغتون ویجاړ حالت :

له نن څخه نیږدی دری سوه کاله بلکه له د نه هم ترلږ زمانه وړاندی پوری اروپاد روغتون مفهوم هم نه پیژانده او نه ورڅخه خبر وو بلکه که ووایم چی هغوی تر ۱۷۱۰ مسیحی کال پوری ئی دغه حالت وونوښائی مبالغه مونوی کړی - هغوی به د رنځورانو درمل یا خو په خپلو خونو کښی کول، او یا به په دارالغربائی کښی وو او له دی نه وړاندی دار وپاپانو روغتون دارالمساکین وو، چی په هغو کښی به بی کوره وګړی که به جوړ وو او که ناجوړه او یا معذور وګړی که ناجوړه به وو او که جوړ ؤ سیدل به - داروپا د روغتونونویا په بل عبارت د دارالمساکین غوره نمونه د پاریس «او تیل ذیو» کیدلال شی، ځکه چی هغه ته په خپل وخت کښی له ټولو څخه ستر روغتون ویل کیده - ماکسی ټوردو، او ټینو دواړو په خپلو لیکنو کښی د پورتنی روغتون حالات په لاندی تورو کښی خلاصه کړی دی :

«پدی روغتون کښی ۱۲۰۰ د بستر چپرکټونه دی، چی له هغو څخه ٤۸٦ بستره د یوو یوو رنځور لپاره مخصوص دی او د بسترنورپاتی شمیر . . . چی پلن والی ئی له پنځو قدمو څخه زیات ندی، . . . په عامه توګه له دری وو څخه نیولی ترشپږو

ناروغانو دبستر کید لپاره وو، دروغتون دودانی ستری‌خونی بوی‌گنی، لندی او همیشه تیاره او پرته له هوادارو کړکیو او روښندانونو څخه وی - چی د هغوی په هری خونی‌کښی‌به هر وخت نیږ دی له اتوسوو څخه زیات رنځوران ، په مځکه باندی پراته وو - او ځای دومره تنگ وو چی رنځوران به په ناوړه توگه یوپربل برسیره پراته وو - او پدغه روغتون کښی په همدغو خونو کښی داهم بی تفاوته وه چی‌دغه رنځوران په پا که مځکه پراته وی او که په چټلی او د گندگی په ډیران باندی، او کله چی انسان د رنځورانو دغه حالت وگوری نوپه هغوی ئی زړه سوی راځی، په یوو متوسط چپرکټ باندی به پنځه او شپږ رنځوران له یوبل سره پیوسته پراته وو، دیوو رنځو رپښی به د بل ناروغ په سر باندی پرتی وی، کوچنیان له سپین ږیرو سره‘ او ښځی به د نرانو په څنگ کښی پرتی وی، که څه هم عقل دانه منی ، مگر دایومنلای شوی حقیقت دی . . . له یووپلوه به میرمنی د حیض په ناروغی مبتلاوی او د هغی په څنگ کښی به یو هلک (Typhoid) ټایفائیډ یعنی په سره جوشنده تبه کښی د تشنج په حالت کښی پروت وو او د تبی د زور له امله به خوټ کیده او یوخوابل‌خوابه غورځیده او بیادغه دواړه د یوداسی رنځور په څنگ کښی پراته دی چی هغه په جلدی ناروغیو ککړدی اؤ هغه خپل پولی پولی «ابله» پستوکی په وینولت پتو نوکانو شلوی چی د هغه له امله ئی دبدن زوی په بستر وروانی دی - او دغو مریضانو ته چی په پورتنی روغتون کښی په‌کوم اندول گنده ډوډی او غذا ور کول کیږی ، د هغی د کیفیت

او څرنګوالی لپاره یواځې دومره ویلای شي چې ترڅومره پورې د کثافت او ګندګی تصور کیدلای شي، په همغه نهائی درجه کثیفه غذار نخورانو ته ورکولای شي - او هغه هم بیا په ډیره کمه اندازه کښې او په غیر منظم ډول له طولانی وقفو څخه وروسته -

د دغه روغتون څارونکی راهبی میرمنی، بډای او شتمنو ناروغانو ته په بې وزلو رنځورانو زیاته ترجیح ورکوی د نورو حقوق له پښولاندی کوی او هغوی ته شراب ورکوی، ځینی وختونه به له بهر څخه د خیرات په توګه راغلی حلوه او چرګ داسی رنځورانو ته ورکولای شو چې هغوی ته به د داسی شیانو له خوړلو څخه پرهیز کول ضروری وو. چې له همدی امله به ځینی رنځوران د بدهضمی له امله او ځینی نور به د هیضه «وبا» له امله مړه کیدل. د دغه روغتون دروازی به همیشه پرانستی پاتی کولای شوی. او هر څوک به هر وخت روتلای او ننوتلای شوی. چې له د کبله د ناروغیو د سرایت ویره به وه. د تشواوډکو بولو امباورونه پدی باندی مستزاد! د ډوډی انتظام یواځې په خیرات پوری منحصر وو. او که شتمنو وګړو له بهر څخه ډوډی روغتون ته نه لیږلای نورنځوران به له لوږی نه مړه شوی وای. لکه څنګه به ځینی چی وختونه د بدهضمی او ډیرو شرابو له څښلو څخه مړه کیدل.

د ناروغانو په بسترو کښې میږتنو او حشرات الارض په پراخه پیمانه منډی ترړی وهلی. د خو نو فضا دومره ګنده او بدبویه وه چې هیڅچا نشوای زغملای خادمانو او نرسانو به

پوزه په څادر او پړونی پاندی پټه کړه او بیا به ورته ننوتل او که چیرته به کوم ناروغ مړشو نولږ تر لږه څلرویشت ساعته به په عام چیرکټ کښې پروت وو ، او ځینې وختونه به مړی ئې پړسیده او وروست به شو پداسی حال کښې چې د ده څنګ ته به بل رنځور هم پروت وو او نیږدی به وو چې د هغه پی وزله ساهم ئې کاږی.

دا ده هغه لنډه غوندی موازنه چې د اسلامی تهذیب د عروج په دور کښې د روغتونو نو د لویدیځو هیوادونو د روغتونو نو توپیر څرګند وی ، او له دغی موازنی څخه دا معلومیږی چې په هغه زمانه کښې لویدیځ قامونه د علمی انحطاط او د روغتونونو له اصولو او قواعدو څخه د بی خبری او جهالت په خورا ژورو او تورو کندو کښې پراته وو ، هغوی د روغتیاله اصولو څخه له سره خبرنوو . بلکه هغوی د روغتیاله هغو عامو او بدیهی اصولو څخه بیخی جاهل وو چې د هغو د زد کړی لپاره د کوم خاص علم چندان ضرورت هم نوو ، مشهور او نومیالی حکیم اسامه بن منقذ په خپل کتاب «الاعتبار» کښې دوه داسی پیښې لیکلی دی چې له هغو څخه د لویدیځ د مسیحیانو طبی پوهی تـه د رسیـدو صحیح انـدازه ښه تـره معلومیدلای شی .

نوموړی لیکلی دی :

«د انګریزانو د طبی چارو له حیرانوونکو پیښو څخه یوه دا پیښه هم د چې د منیطره حاکم زما کا ته ئې لیکل چې زه داسی یو ډا کټر ته ارتیالرم چې هغه زما د ملګرو د رسل

وکولای شی . زما کا کا هغه ته یو مسیحی ډاکټر چی نوم ئی ثابت وو ؤ لیږه مگر هغه لسمه ورځ بیرته راغی، ما له هغه څخه پوښتنه وکړه : «آیا تا په دومره بیره د رنځورانو د رمل وکړل» . هغه په ځواب کښی راته وویل : «هغه ما ته یو داسی عسکرر اووست چی په پښه باندی ئی دانه ختلی وه ما هغه ته یوه پټی جوړه کړ چی د پټی په کښی ښودلو سره دانه ؤ چاود له. همدارنګه هلته یوه ښځه وه چی هغی ته د پستوکی «جلد» له خرابی څخه د خارښت رنځ پیدا شوی وو ، ما هغی ته پرهیز ورکړ او د هغی د مزاج د لندوالی لپاره‌ی مسهل جوړ کړ مگر ناڅا په یو انگریز ډاکټر هلته راغی او هغه زما په هکله د هغه ځای خلکو ته وویل چی دی په څه پوهیږی چی د هغه د رمل ؤ کاندی . بیا دغه ډاکټر هغه عسکرته چی په پښه ئی دانه وه وویل : «ووایه له خپلو دوارو پښو سره مرگ غواړی او که له یوی پښی سره ژوند» ؟ هغه په ځواب کښی ورته وویل چی زه له یوه پښی سره ژوند غواړم، ډاکټر سم د لاسه حکم وکړ چی یو تکره او ځواکمن عسکر راولی او هم یو خورا تیره تبرگی راوړی ، د ادواړه ورته حاضر کړای شو ، اما ورته کتل . نوموړی ډاکټر د عسکر همغه ناروغه پښه د لرگی په یوه ډبله او غتی تختی باندی ؤ تړله او بیا ئی دغه غښتلی هسکر ته وویل : «چی تبرگی واخله او په یوو وار باندی دغه پښه ورڅخه غوڅه کړه» . عسکر هم د ډاکټر له حکم سره سم په خپل ټول زور سره د هغه په پښه د تبرگی وارو کړ او ما ئی سیل کاوو چی د هغه مظلوم پښه غوڅه نشوه .

همغه وو چی هغه په زور باندی دویم گذار هم پری وکړ او پښه له بیخ څخه راو وختله او وینی ورڅخه روانی وی او رنځور په همدغه حالت کی مړشو» .

او بیا د دی پیښی له بیانولو څخه مصنف په تفصیل سره لیکلی دی چی همغه ډاکټر په هغی رنځوری ښځی باندی خوټ کیدلی او جوش ؤ به توبه کړی او هغه خواره هم سمدلاسه وفات او له دی فانی دنیا څخه ئی رحلت وکړ .

د موازنی نتائج :

۱- د دی بحث له پای ته رسونی څخه مخکښی زه غواړم د گرانو لوستونکو پاملرنه د هغو نتائجو په لورو اړووم چی له پورتني موازنی څخه څرگندیږی . لمړی دا چی اسلامی تهذیب د لویدیځ تهذیب په پرتله نږدې‌نهه سوه کاله پخوا د روغتونونو په هکله ډیر لوړ معیار قائم کړی دی .

۲- چی زمونږ روغتونونه د داسی لوړو بشری ننگیرونو ، په بشریت باندی د زړه سوی او له نیاو نه ډکو اصولو په اساس جوړ کړای شوی وو . چی د هغو نمونه او سیال نه په پخوانی تاریخ کښی میندل کیږی او نه دغه ننگیرو نه او اصول تر اوسه پوری په لویدیځو هیوادونو کښی میندل کیږی .

۳- مسلمان له ټولو څخه هغه لمړی ملت دی چی هغوی دا درک کړ چی خوش آوازی . مزاحیه ادب او په روحی ډول رنځور ته د تاثر ورکول چی هغه مخ په جوړیدو دی ، دا ټول خورا گټور ابتکارو نه دی .

Marfat.com

٤- دا چې په ټولنیز کفالت کښې مونږ دومره لوړ معیار د رولی دی چې هغه ته تر اوسه پورې هم د لویدیځ پرمخ تللی تهذیب ندی رسیدلای . د ناروغانو به مجانی د رمل کیدل او د هغوی هستوګنه او د خوراک څښاک تیاری هم په بشپړه توګه مجانی کیده . بلکه له روغتون څخه د ویستلو په وخت کښې بی وزلو رنځورانو ته دومره پیسی هم ورکول کیدلی چې د هغو په توسه هغه ؤ کولای شی د خپل ژوند روان سیتم ته آسانی سره وچولولای شی .

٥- دا چې دا د بشر دوستی هغه لوړ مقام دی چې هغه ته مونږ هغه وخت ؤ رسیدو چې د نړی د قیادت توغ زمونږ په لاس کښې وو . آیا کله هم مونږ فکر کړی دی چې اوس مونږ په کوم مقام ولاړ یو او دغه لویدیځ هیوادونه کوم ځای ته رسیدلی دی ؟

Marfat.com

یوولسم باب

ځان ګړی او عمومی کتابتونونه :

په اسلامی تهذیب کښی د ټولنیزی سوکالی د مرکزونو او ادارو د یادونی په لړ کښی د کتابتونونو یادونه هم بی مناسبه نده : «ځکه چی پدی هکله تر ډیره ځایه دغو مرکزونو هم د نورو په څنګ کښی د عوامو ستونځی لری کړی او ټولنی ته ئی په زړه پوری خدمتونه تر سره کړی دی» .
د زد کړی او تعلیم لپاره بی شمیره مدرسی وی او پرهغوی برسیره نور داسی علمی مرکزونه هم وو چی پرهغوی باندی علما وو حاکمانو او د نفوذ څښتنانو لګښتونه کول، اوبیا په‌خاصه توګه په هغه وخت کښی چی د چاپ او خپرونی اوسنی اسانتیا وی موجودی نوی او کتابونه به د مخصوصو کسانو دلاسونو په ذریعه لیکل کیدل او په یوو کتاب به دومره لګښت کیده او دومره وخت به پری خرڅ کیده چی د بشپړ کتابتون برابرول خو پرځای پریږده یو تنګ لاسی وګړی او یا طالب العلم به د هغه یو کتاب له پیرودلو څخه بی ځوا که وو . له همدی کبله زمونږ په پخوانی ټولنه کښی د کتابتونونو جوړول ، یواځی او خالص د بشر دوستی د ننګیرونو نتیجه او د پوهنپالنی نهائی ثمره وه.

د دنیا څومره چی پخوانی ادب دی په غالبه توګه له هغوی څخه عربی ادب هغه یواځینی ادب دی چی د کتابونو

۷په معامله کښې د بدای او شتمن ویلو وړدی . څکه چې په
۲دغه قام کښې هر وګړی په کتاب مین معلومیږی . د کتاب
په هکله خبری اتری کیږی او د هر یوو وګړی له کتابونو
سره مینه ده او داسې معلومیږی چې کتاب د دوی هر یوو
داسې دوست دی چې ګواکې له هغه سره له ډیری مودی
را پدی خوا د هغه لیده کاته ندی شوی . خو نه هم ډیره لری
ده او زړه هم هغه ته د تللو مینه نلری او سترګې د دیدن
مینه لری. احمد بن اسماعیل ویلی دی :

«د شپې له مخې کتاب یوداسې مرکه کوونکی چې دوست دی
چې له تا سره د مجلس کولو په حالت کښې د خبرو په څیرنه کښې
ستا د ځورونی باعث نه ګرځیږی د ارام او خلاصون په وخت
کښې تا ته د بلنې تکلیف نه درکوی ، او کله چې له تا سره
لیده کاته ؤ غواړی نو تا ته د هیڅ ډول سنګار او ارایش ضرورت
نشته - او کتاب یو داسې همنشین دی چې له خپلی اندازی څخه
زیات د تا ستاینه نکوی اوهغه یو داسې ملګری او انډیوال دی چې
تا ته د روهه نه درکوی او یو داسې ملګری دی چې ستا د
خفګان عامل نه ګرځیږی او یو داسې ناصح او ښودونکی دی چې
تا غولیدلو ته نه پریږ دی -۱

۱- یو داسې مشغولا چې هره شیبه ئې د دنیا او اخرة د
بریالی توب او کامرانی ده ، داسې وسله چې د دښمنه له
فکری اومعنوی هلاکت څخه ژغورنه کوی داسې رڼا ډیوه
چې تیت والی نلری او د هغه په توسه بصیرت نور هم
زیاتیږی . خو دا صفتونه هر یو کتاب نلری څکه چې په

Marfat.com

له کتابونو سره مینه :

مسلمانو ادیبانو به ، له خلکو سره په هر ډول غونډو کښې د ګډون کولو پرځای د کتابونو مطالعې ته ترجیح ورکوله او باچاهانو ته د نیږدې والی په پرتله به ئې کتابونو ته نیږدې والی زیات زړه خوښه وو نکې او دداډوږګانه ـ محمد بن عبدالملک الزیات چې د هغه وخت د اسلامي حکومت یواتل وزیر او د عرفان او ادب یوه روښانه ډیوه وه د یو ځو مودې لپاره په کور کښې منزوی شوی وو ـ جاحظ له هغو سره د لیدلو او ملاقات هـوډۇ نیوو او دا فکـر ئې وکـړ چې زه بـایـد د سیبویـه کتاب چې د عربیت امام وو د تحفې په ډول هغه ته د لیدلو او ملاقات په ترځ کښې وړاندې کړم ـ هغه ئې له ځان سره واخیست او د نوموړی وزیر کورته لاړ ـ او له هر کلی نه وروسته ئې دغه تحفه ورته وړاندې کړم ـ وزیر د جاحظ دغه تحفه قبول له کړه او ډیر خوښ شو او داسې ئې ورته ؤ فرمایل : په الله تعالی مې دې سوګندوی چې تر اوسه پوری ما ته هیڅا

دوی کښې داسې کتابونه هم شته چې د هغو په ملګرتیا له انسان څخه وحشي جوړیږي او د هغو د محتویاتو په عملي کولو سره بشري وګړی د اخلاقي رذائلو شرارت او فساد کتله ګرځېږي لکه دا بیقور ، هیر اکلیت ، ارسطو ، هګل ، مارکس ، لینن ، ماووه او لا مارک الحادی کتابونه ، بلکه دا صفتونه د هغو کتابونو دي چې د هغو لیکوالان د الله تعالی په وجود حساب او کتاب او قیامت معترف دي . ژباړونکی .

هم له دی ښځه زېږته او ښه تحفه نده راکړی کوم خلیفه یوه شپه یو دینی عالم د مرکی او خبرو اترو کولو لپاره راؤ غوښت - کله چی دباچا قاصد د ملا خونی ته لاړنو هغهٔ لید چی د کتابونو په یوه ستره زیر مه کی را گیر دی قاصد ورته وویل «تاسی امیر المؤمنین غوښتی یاست» ملا ورته وویل : «امیر المؤمنین ته ووایه چی اوس خو له ما سره ستر ستر علماء او فیلسوفان ناست دی ، او زه له هغوی سره خبری اتری کوم او کله چی بی کاره شم ـــــنو د ربه شم» خادم بیرته لاړ او خلیفه ته ئی د هغه وینا تکی په تکی ؤ رسوله - خلیفه په حیران تیا سره له خادم څخه پوښتنه وکړه چی دا کوم علماء او فیلسوفان دی چی له ده سره خبری اتری کوی - خادم ورته وویل په خدای می د قسم وی چی ما خو له ده سره هیڅوک هم ؤ نه لیدل - خلیفه همدغه خادم بیاورو استاوو او ورته ئی وویل چی ورته ووایه هر څنگه چی وی ماته سم د لاسهٔ راشه، کله چی نوموړی عالم راغی نو خلیفه پوښتنه ورڅخه وکړه هغه کوم علماء ووچی له تا سره ناست وو .

د خلیفه د پوښتی په ځواب کښی هغه دا لاندنی اشعار ورته وویل :

هم جلساء ما تمل حدیثهم
امینون ، مامونون غیبا و متهدا
اذا ما خلونا کان خیر حدیثهم
معینا علــی نفــی الهموم مــؤیدا

يفيد وننا من علمهم علم ما مضى
وعقلاً وتـــاديبا ورأيـــاً وسودوا
فلا ريبة تخشى ولا سوء عشرة
ولا تتقـــى منهـــم لساناً ولا يـــدا
فان قلت اموات فلست بكاذب
وان قلت احياء فلست مفند

ترجمه : هغه داسې ملګرې دې چې خبرې ئې سړې نه خفه کوي برابره خبره ده که دوی حاضروی او که غائب ، او هغو امين دي او د اعتبار وړدې ـ کله چې په تنهائي کښې راشي نو د هغوی خبرې ډيرې ګټورې وی ، د غمونو په لرې کولو کښې مرستيالان او داد ورکوونکي دي هغوی دځپل علم په‌توسه ماله پخوانيوعلمونوځخه مستفيد کوی او له د سره سره عقل ته ښائست او حکمت او رأی هم را ته را کوی ـ نه به ته له هغوی ځخه انديښمن شې، او نه به در سره دبد اخلاق ويره وی او نه به له تا سره د هغوی له لاس او ژبې ځخه چا ته د زيان رسيدلو انديښنه وی ـ که زه ووايم چې هغه مړه شوی دی نو دروغ به مې نوی ويلي او که ووايم چې ژوندی دی نو کومه تېوته به مې نوی کړې ـ»

د ده له د وينا ځخه خليفه پوه شو چې د ده مطلب کتابونه دی ، له د امله د هغه غصه سړه شوه ـ او د سم لاسی نه حاضرتيا په وجه ئې هغه ته نه کومه سزا ورکړه او نه ئې سپکې سپورې ورته وويلې ـ

Marfat.com

صاحب بن عباد ، د نوح بن منصور ساماني په شاهي محل کښي د هستوګنی او د يوی لوړی او عالي د ندی د قبلولو پرځای د کتابتون په خنګ کښي هستوګنه ډيره خوښه کړه او دا له د امله چي ده له خپل کتابتون سره ډيره مينه لر له ، همدا وجه وه چي هغه په خپلو تلو سره هغه نشواي پری ښودلای.
او حالت هم څه داسي غوندی وو چي خپل کتابونه ئی له ځان سره هم نشواي وړلای ، له همدی امله هغه په لوړی د ندی او شاهي محل ته په تللو باندی په خپل کتابتون کښي پاتی کيدلو ته ترجيح ورکړه او په خپل کتابتون کښي په هستوګنی باندي خوښ وو ـ دا وه هغه د پوهن پالنی روح چي د هغه په اساس علماوو حاکمانو او شتمنو وګړو له کتابونو سره خپله ولوله انګيزه بی ساری مينه خرګنده کړه او هغه ئی سره را غونډ کړل ـ ان تردی چي په هغوی باندی د خپلو کورونو او شتو له ابته کولو څخه د کتابونو تلف کيدل خورا زيات ګران تماميدل.

کتابونه چي سلامت وی بل هيڅ غم نشته :

د يوو جنګ په دوران کښي ، د ابن عميد په کور باندی جنګی عسکرو يرغل وکړ د هغه ساتونکی او مرئيونه ئی بنديان کړل او ابن عميد د دارا لا ماره په لوروُ تښتيده فوځيانو د هغه د کور ټول کالی او اسباب لوټ کړل ، کله چي فوځيان لاړل نو ابن عميد کورته راغی او وی کتل چي د کا له ټوله اثاثه لوټ کړای شوی ده ، ان تردی چي د هغه د کښي ناستلو لپاره هم هيڅ شی نشته او د او بود څښلو لپاره ګلاس هم پاتی نوو ـ مګر سره له دی بيا هم له هغه سره له خپل کتابتون څخه پرته چي په هغه کښي ئی د مختلفو علومو ادب

او د حکمت د ټولو فنونو بې شمیر، کتابونه را ټول کړي او
هغه دومره ډیر وو چې په ډیر مشکل سره سلو اوښا نو وړلای
شوای د بل هیڅ شي اندیښنه غم او فکرنوو ، کله چې ابن عمید
د خپل کتابتون مسئول او امرؤ لیدنو له هر څه نه لمړی ئې
له هغه څخه د خپل کتابتون پوښتنه وکړه ' هغه ورته وویل
چې کتابتون په خپل حال او روغ رمټ دی هغه ته چا ګوتې
هم ندئ وروړی ۔ د دغه زیری په اوریدلو سره د ابن عمید څیره
له خوښی څخه ؤ غوړیدله او د کتابتون مسئول ته وائې چې
زه ددی خبری ګواهي کوم چې ته خو را نیک کتاب دارئې ۔
د کور ټول اسباب او ظروف خو بیا هم تیاریدلای شي او د
تلف شوی متاع بدل کیدلای شي مګر ددی زیر می «یعنی
کتابتون» بدل په اسانی سره ممکن ندی .

د کتابونو په پیرودلو او ډیرو والی کښی سیالی :

بیا د همدغه علمی ذوق او مینی په اساس وګړو له یو بل
سره سیالی کوله او یو له بل څخه دوړا ندی والی په لټه او
هڅه کښی وو او د هر کوم کتاب تصنیف او لیکنه به چې پای
ته ؤ رسیدله خلکو به د هغه په پیرو دلو کښی یو له بل څخه
سبقت کاوو ۔ د مثال په ډول د اندلس امیر حکم ته چا وویل
چې ابو الفرج اصفهانی د خپل مشهور کتاب الاغانی تصنیف او
لیکنه پیل کړی ده ۔ نو موړی امیر د دغه کتاب د یوی
نسخې د پیرودلو په خاطر ابو الفرج ته یو زر دیناره د هغه دبئې
په توګه ورو استول او دا پیغام ئې ورسره ورکړ چې د کتاب
له پای ته رسیدلو سره سم باید یوه نسخه د هغه ما ته راولیږی،

Marfat.com

همدغه وجه وه چی دغه کتاب د مصنف له ټاټوبی عراق څخه هم وړاندی لمړی د اندلس په خیر په یوو خو را لری هیواد کښی مطالعه او ولوستلای شو.

د کتابتونو نو ډیر والی:

د دغه ادبی ذوق او علمی روح په وجه په گرده اسلامی نړی کښی په هره سیمه او هر ځای کښی کتابتونو نه جوړ کړای شو، او داسی مدرسی ډیری کمی وی چی له هغوی سره به کتابتو نونه نوو او ښائی په ډیر لږ اندول کوم داسی کوچنی کلی میندلای شوی وای چی په هغه کښی به کتابتون نوو - پاتی شو ستر ستر ښارونه او دارالخلافی هلته خو کتابتونونه او کتاب پلورنځی دومره ډیر وو چی په منځنیو پیړیو کښی دهغوی تصور هم نشوای کیدلای.

د کتابتونونو ډولونه:

دغه علمی عرفانی او ادبی کتابتونو نه به په عمومی توگه په دوه ډولــه وو - ځانــگــړی او عامه کتابتونونه به د خلفا وو، امیرانو علماوو او نورو شتمنو وگړو له لوری څخه جوړیدل - او د هغوی لپاره ځان گړی عمارتونه جوړ کړای شوی وو او بیا په دغه ډول تعمیر ونو کښی به ډیری خونی وی چی د هغوی په منځ کښی به لوی تالار وو چی د وی به ئی یوه له بلی سره تړلی وی او بیا به په دغو خونو کښی کتابونه په د یوال کښی په جوړ کړای شویو (Cornice) کارنسو یعنی رپکیو باندی کیښو دلای شوی وو - د دغه تعمیر هره خونه به د یوو ځانگړی علمی فن د کتابونو د کښی ښودنی لپاره مختص

کړای شوی وه ـ د مثال په ډول له ادب د کتابونو نه ، د نقه له کتابونو نه ـ له طبی کتابونو نه او پدی ډول د نورو فنونو او علومو د کتابونو لپاره ځانګړی خونه وه ، پدغه عمارت کښې د کتاب کتونو « مطالعه کوونکو » لپاره بیلی بیلی خونی وی ـ او ځینی خونی به د کاتبانو لپاره مخصوصی وی چی هر وخت به ئی کتابونه لیکل ـ او په ځینو عمارتونو کښې به یوه خونه د موسیقی « ساز » لپاره هم مخصوصه کړای شوی وه چی هلته به ردکوونکو ذهنی ستړیا د ساز په او ریدلو لری کوله او بیا به بیرته په کتاب کتنی لګیا کیدل . . . . . له همدی امله ، ویلای شو چی اسلامی تهذیب پدی هکله منفر د او ځانګړی مقام لری . . . . همدارنګه په د غوو د اینو کښې به داسی خونی هم وی چی هلته به په دغه کتابتون کښې میشتو فاضلانو په خپل منځ کښې یوله بل سره په مختلفو موضوعاتو بحثونه مناظری او څیړنی کولی ـ او دغه ټولی خونی به په ښائسته کرسیو باندی کښلی کړای شوی وی ـ او همدارنګه په دغو ودانیو کښې به د خوراک او څښاک لپاره ځانګړی خونی جوړی کړای شوی وی ـ او د بی وزلانو لپاره د خوب او ویده کیدلو خونی هم وی ـ لکه چی د علی بن یحی بن منجم د کتابتون په هکله منقول دی چی بغداد ته نیږ دی د قفص په چاپریال کښې په یو کرکر نومی کلی کښې د کتابتون لپاره یو خوراستر تعمیر وو ، په دغه تعمیر کښې د کتابونو یوه ستره زیرمه وه چی هغې ته « د حکمت خزانه » ویل کیدله ـ له هری سیمی څخه به خلک راتلل او د لته به میشته کیدل او د مختلفو علومو تحصیل

Marfat.com

به ئې کاوو ، پدې مدرسه کښې به هغوی ته هر ډول کتابونه پریمانه پیدا کولای شول ، او د ژوند ټولې اړتیاوې رفع کولای شوی او دغه ټول لګښتونه د علي بن یحی له خپل ځانی جایداد څخه ورکولای شول - پدې کـتـابتون کښې ځینې داسی اسانتیاوې هم برابر ولای شوی چې اوس هم د لویدیځ تهذیب او تمدن د خوراپر مخ تللی هیواد په دارلحکومت کښې مونږ د هغو تصور قدری هم نشو کولای - د موصل په ښار کښې ابوالقاسم جعفر بن محمد حمدان موصلي یو تعمیر جوړ کړ چې نوموړی د خپل دغه نوی تعمیر نوم « دارالعلم » کښې ښود - په دغې نوی ودانی کښې نوموړی دزکوونکو لپاره یوستر کتابتون وقف کړ چې دغه کتابتون ته د هیچا په راتللو هم بندیز نوولګول شوی او که کوم بې وزلی طالب العلم به راغی او د هغه موخه به یواځې د عرفان او ادب تحصیل او زدکړه وه نو هغه ته به (Stationery) ستېشنرې یعنې د مطالعې او لیکنې د لواز موله برابرو لو سره سره په زړه پورې پیسې هم ورکولې - او دغه کتابتون به هره ورځ پرا نستل شوی وو -

اوس نوتاسې په خپله وو ایاست چې ایا اوس په لـنـدن یاواشنګټن اویا د نړۍ په نورو حکومتی مرکزونو کښې داسې کتابتون شته چې د پوهنې او عرفان تږیوته ئې داسې اسانتیاوې مهیا کړې وي چې له کتابونو سره سره هستوګنځی او د لګښتونو اسانتیاوې ئې هم ورته رسولې وي او یا ئې ورسوي -

په عامه کتابتونونو کښې به مامورین مقرر یدل چې د هغوی مشر منصبدارته به « خازن المکتبه » ویل کیده - او د دغې

دندی لپاره به همیشه د مشهورو علما وو له جملی څخه یو کس تیا کل کیده ـ او ځینی نور به طالبانو او زدکونکو ته د کتابونو ورکولو او له هغوی څخه د کتابونو اخستلو لپاره مقرر شوی وو ـ او د وی ته به « متناول » ویل کیدل ـ او پردوی برسیره ځینی وګړو به د ژباړی د نده تر سره کوله او غیر عربی تصنیفات به ئی په عربی ژبه ژباړل داسی خطاطان او کاتبان هم مقرر کړای شوی وو چی په خپل روښانه او ښائسته لیک به د کتابونو غوره نسخی تیارولی ، صحافان به هم مقرر وو چی کتابونو ته به ئی بخی د پټنی او کښلی پوښونه جوړول ترڅو کتابونه له ضیاع او شلیدلو څخه وژغورل شی ـ د دغو مشهورو د ندو په مامورینو برسیره یو شمیر داسی نور وګړی هم مقرر کړای شوی وو چی هغوی به د کتابتون نوری اړتیاوی پوره کولی ـ

د هری کوچنی او ستر کتابتون د کتابونو یو فهرست به لیکل شوی وو ، ترڅو د هغه په لیدلو سره مطلوبه کتاب په اسانی سرا مراجعین ترلاسه کړی ـ دغه فهـرست به د مختلفو علومو له نظره مرتب کیده له هری الماری سره به داسی یولست ځړول شوی وو چی په هغه کښی به د هغو کتابونو تفصیل لیکل شوی وو چی په دغه الماری کښی به موجود وو ـ د زیاتو کتابتونونو په هکله به دا خبره په عوسی توګه وګړو ته معلومه وه چی په ضمانت ورکولو سره د مطلوبه کتاب له کتابتون څخه بهر هم هر چاته د وړلوا جازه وه مګر مشهو عالمان او فاضلان له دی کړول «قید» څخه هم مستثنی وو او هغوی نه کتابونه له ضمانت ورکولو څخه پرته هم ورکول کیدل ـ

Marfat.com

د دغو کتابتونو د هغو عوائدو چی له هغو څخه د کتابتونونو تولی پورتنی اړتیاوی رفع کیدلی د هغوی ذرائع مختلف وو- یوه ذریعه خوئی هغه او قاف وو چی د دغو کتابتونونو لپاره مخصوص کړای شوی وو او د زیاتو کتابتونونو د عوائدو ذریعه همدغه د دوی خپل او قاف وو - او بله ذریعه ئی دا وه چی امیرانو ، عالمانو به په خپله کتابتونو نه جوړ کړی وو او په خپله همدوی به د هغوی ټولی اړتیاوی هم له خپلو شتو څخه رفع کولی د مثال په ډول محمد بن عبدالملک الزیات به د خپل کتابتون کاتبانو او ناقلینو ته په هره میاشت کښی دوه زره پونډه ورکول - مامون الرشید به د حنین ابن اسحق هر هغه کتاب له سپینو زرو سره تول کا وو چی له غیر عربی ژبی څخه به نوموړی په عربی ژباړلی وو او هغه تول سپین زربه ئی د هغه معاوضه له نوموړی ته ورکوله -

اوس زه غواړم چی د کتابتونونو د تاریخ د راخستلو په ترڅ کی پدی ځای کښی د مثال په ډول د ځینو شخصی او عامه کتابتونونو یا دونه هم وکړم -

۱ - په قاهره کښی د فاطمی خلفاؤ کتابتون :

د فاطمی خلفا وو له کتابتونونو څخه یو کتابتون په قاهره کښی هم وو - دایو داسی عجیب کتابتون وو چی په هغه کښی خورانفیس قرآن مجید او کتابونه موجود وو - په دغه کتابتون کښی د قرآنی نسخو او کتابونو مجموعی شمیر د زیاتو مؤرخینو له وینا سره سم شل لکه «د وه ملیونه» وو او مقریزی لیکلی دی چی د دغه کتابتون د کتابونو شمیر شپاړس لکه وو -

۲ ـ دارالحکمت ، په قاهره کښې :

دغه کتابتون حاکم بامر الله د خپل خلافت په دوران کښې په قاهره کښې جوړ کړی وو ، د دغه کتابتون پرانسته «افتتاح» د ۳۶۵ هجری کال د جمادی الاولی په لسمه نیټه وکړای شوه او کله ئی چې د هغه تعمیر پای ته ورسا وو او په ارزښتنا کو مفرو شاتو ئی فرش کړ په کړ کیو او د ورزو ئی پردې وځړولی ـ بیا ئی منتظمین پکښې مقرر کړل او د کتابو ترتیبوونکی او نور ماموړین او خدمت گاران هم مقرر کړای شول ـ پدې کښې د کتابونو یوه دومره ستره زیرمه غونډه کړای شوه چې له ده نه مخکښې هیڅ یووباچا په هیڅ ځای کښې نوه جمع کړی ـ د دغه کتابتون څلویښت برخې وی په هره ونډه کښې ئی اتلس زره ، ۱۸۰۰۰ کتابونه وو چې په هغو کښې د پخوانیو علومو هر ډول کتابونه وو ـ دغه کتابتون ته هر څوک ورتلای سوای ، ځینی به یواځې د مطالعې لپاره هلته تلل ، او چا به نقل کا وو او ځینی به هم یواځې د زده کړې د تحصیل لپاره هلته تلل ـ او هر چاته به د کتابتون له پلوه قلم، مشوانی، کاغذ او هر ډول د لیکنې رنگ ورکول کیده ـ

۳ ـ په بغداد کښې ، د بیت الحکمت کتابتون :

دغه کتابتون په بغداد کښې هارون الرشید جوړ کړی وو او د ماسون په زمانه کښې خورا پیاوړی او د عروج بام ته ورسیده ـ دا کتابتون نه بلکه یوستر پوهنتون وو چې په هغه کښې څیړونکی « محققین » مفکرین، مطالعه کوونکی بحث او استفاده کوونکی ټول راټول شوی وو ـ پدې کتابتون کښې کاتبان

Marfat.com

او ژباړونکی مقرر کړای شوی وو - او دغه وګړی به د هغو کتابونو په ژباړه باندی مصروف او لګیا وو چی هارون الرشید او مامون له عموریه ، انقره ، او قبرص څخه د سوبی «فتح» په وخت کښی راغونډ کړی وو ، ابن ندیم ویلی دی چی د مامون او د روم د هغه باچا ترمنځ یوطولانی لیک لیږ نه شوی وه چی په جنګ کښی ئی هغه ته ماتی ورکړی وه - او بیا هغه مامون ته د جوړی روغی پښنهاد کړی وو - مامون ورسره ؤمانه او یوپرو توکولئی لاس لیک کړ چی د سولی د شرطونو په ترځ کښی مامون یو شرط دا هم لیکلی وو چی دی به د هغو ګردو کتابونو د ژباړی اجازه ورکوی چی له دوی سره موجو د دی - او ژباړه به هم هغه وګړی کوی چی مامون ئی ورته ؤ لیږی - ماتی خوړلی رومی باچا دغه شرطونه ورسره ؤمنل او مامون داسی تکړه ژباړونکی ورواستول چی هغوی ټوله رومی علمی زیرمه عربی ژبی ته انتقال کړه - داد تاریخ یوزرین مثال او نمونه ده چی د یوو فاتح په نظر کښی له د څخه بل هیڅ شی دومره ډیرا رزښت نلری لکه څومره ئی چی هغه د علومو او فنون خپل قام ته د هغوی پ ژبه لیږ د ونی ته ورکوی -

٤- په اندلس کښی ، د حکم کتابتون :

دغه کتابتون هم ډیر لوی او پراخه وو ، او ویل کیږی چی پدغه کتابتون کښی څلور لکه کتابونه وو ، او د کتابونو فهر ستونه ئی خورا منظم او مفصل وو ، ان تر دی چی یواځی د شاعرانو هغه کتابونه چی پدغه کتابتون کښی موجود وو ، د هغوی فهرست په څلویښتو ونډ ویشل شوی وو - د کتابت

د فن ماهر وګړي به هلته موجود وو - او همدارنګه د پټنی اچوونکی وګړي هم مقرر کړای شوي وو چي په نتیجه کښي د د دغه کتابتون په توسه په اندلس کښي د کتابونو یوه دومره ستره ذیرمه غونډه کړای شوه چي نه له هغه څخه مخکښي وه او نه له هغه نه وروسته د هغه انډول او سیال چا بیا په دغه هیواد کښي ؤ لید .

٥- په طرابلس کښي ، د بني عمار کتابتون :

دغه کتابتون په خپل عظمت او پراختیا کښي د الله تعالی له براهینو څخه یو برهان وو . پدغه کتابتون کښي یواځي د هغو کاتبانو شمیر چي کتابونه ئې یو له بل څخه نقلول یوسل اواتیا کسه وو د هغوی د کار وختونه به په شپه او ورځ کښي بدلیدل را بدلیدل ترڅو د کتابونو د لیکنی لړي پرلپسي جاري ؤ ساتلای شي او نه د ورځي او نه د شپي هغه باید منقطع کړای شي . د نوو کتابونو له غونډولو سره د بنو عمار ډیره مینه وه ، هغه ځیني سوداګران او منصبداران یواځي د دي کار لپاره مقرر کړي وو چي هغوی مختلفو سیموته لاړ شي او په هیواد کښي د ننه او له هیواد څخه له دي باندي نیږدي سیمو نه ددغه کتابتون لپاره د هر فن کتابونه را غونډ کاندي له دغه کتابتون څخه مصر هم په خپلو لیکنو کښي ګټه اخستلی ده او په خپلو ځینو کتابونو کښي ئې د هغه یادونه هم کړي ده . پدي خبره کښي اختلاف دي چي د دغه کتابتون د کتابونو شمیر څومره وو - معتدل قول دا دي چي پدغه کتابتون کښي یو ملیون «لس لکه» کتابونه جمع کړای شوي وو .

Marfat.com

شخصي کتابتونونه :

د مخصوصو او ځانګړو کتابتونونو په لړ کښې به موږ يواځې د هغو کتابتونونو يادونه وکړو چې هغوی تاريخي ارزښت لري ، دغسې خو د اسلامي نړۍ لويديځ او ختيځ ټول له کتابتونونو څخه ډک وو ، ډير لږ به داسې يو عالم ميندل کيده چې هغه به له زرګونو کتابونو څخه ډک خپل کتابتون نه درلود - له دې ډول ځان ګړو کتابتونونو څخه د فتح بن خاقان چې په ۲٤۷ هجري کال کښې قتل کړای شو ، کتابتون ډير مشهور دی د نوموړي خورا پراخه کتابتون وو - هغه د خپل وخت مشهور عالم او اديب علي بن يحيی المنجم ته د نده ورکړې وه چې د دغه کتابتون لپاره د کتابو لټه او هغه را ټوله کړي . نوموړي عالم د کتابونو په زيرمه کښې داسې کتابونه را غونډ کړل چې په بل هيڅ يوو ځای کښې نه ميندل کيدل .

د ابن خشاب متوفی ٥٦۷ مسيحي کتابتون هم په دغه ډول کتابتونونو کښې شميرل کيږي - نوموړی د نحو په علم کښې ډيرو ارد وو ، او په تفسير ، حديث ، منطق او فلسفه کښې ئې هم په زړه پورې ادراک درلود وائي چې نوموړي دليونتوب تر پولې په کتابونو باندې مين وو او دغې ليواله مينې دی مجبور کړ چې هغه د کتابونو په غونډ ولو کښې د ځينې جنايتونو ارتکاب هم وکړي . کله به چې هغه بازارته ته او غوښتل به ئې چې کوم ښه کتاب ؤ پيری نو دوګړو سترګوته به ئې کتل او په پټه سره به ئې د کتاب له منځه يو څو پاڼې وويستلې او هغه به ئې له ځان سره پټې کړې بيا به ئې کتاب

پلورنکی ته وویل چی دا کتاب خدنیمګړی دئ - په هم دی ډول به ئی هغه کتاب په نیمه بیه ورځخه ؤ پیرود او کله به ئی که له چا څخه کوم کتاب په مستعار ډول وی وړ بیا به ئی هغه کتاب خپل څښتن ته نه ورکاوو او ورته ویل به ئی چی هغه د کتابونو په ډیری کښی ورک شوی دی او هر څومره ئی چی لټووم نه پیدا کیږی .

د جمال الدین قفطی (متوفی ٦٤٦ هجری) کتابتون هم ډیر مشهور وو - نوموړی په خپل کتابتون کښی ډیر کتابونه غونډ کړی وو او د ده د سخاوت له کبله به له هر لوری څخه خلک ورته را تلل - او په هغه وخت کښی د ده د کتابتون کتابونه له ټولو څخه زیات منلی وو ، او نوموړی خپل ځان کتابونو ته وقف کړی وو - او همدغه لامل وو چی د ژوند تر وروستی شیبی پوری نوموړی واده ؤنکړ ترڅو له خپلی پورتنی عرفانی د ندی څخه د کهول د اړتیا وو په برابرولو مصروف نشی - نوموړی د ځلکدن په وخت کښی د خپل کتابتون په هکله دا وصیت وکړ چی هغه د ناصرته ورکړای شی. د ده د مرګ په وخت کښی د ده د کتابتون مجموعی بیه پنځوس زره پونډه وه .

د خلب د بنی جراده «قبیلی» د عالمانو کتابتون هم ډیر مشهور دی . د هغوی له جملی څخه یوو کس ابو الحسن ابن ابی جراده (متوفی ٥٤٨ ه) په خپله لیکنه باندی د خورا غوره کتابتونونه لیکلی دی . یوه د خپل ځان اپاره ، او یو د خپل زوی ابـو البرکات لپـاره او یـو کتابتون د هغـه د زوی عبدالله لپاره .

Marfat.com

د موفق بن مطران دمشقي (متوفی ۵۸۷ ه) کتابتون هم ډیر مشهور وو. هغه د کتابونو په لاسته راوړو او غونډولو کښې له لوړ همتی څخه کار واخیست. او کله چې دی وفات شو نو هغه وخت د ده د کتابتون د کتابو زیرمه لس زرو کتابونو ته رسیدلی وه. نوسوړی دری کاتبان نیولی وو چې هغوی به هر وخت له دغو کتابونو څخه د تکثیر یه تکل نور کتابونه لیکل - او دغو دری واړوته به ئې په زړه پوری تنخا ورکوله او هم به ئې د دوی نوری اړتیاوی پوره کولی.

له دغو کتابتونونو سره د دښمنانو چلن:

زموږ د تهذیب د پرمختګ په زمانه کښې که له یوی حوا په اسلامی نړی کښی د کتابتونونو په ډیر والی باندی زموږ زړونه خو شیږی، خو له بل پلوه کله چې موږ د ارایادوو چې د دغو کتابتونونو پای څرنګه شو؟ له هغه څخه زیات زموږ زړونه خوږ من او غمجن کیږی، دا څکه کله چې موږ را په یاد ږو چې دغه عرفانی زیر می د دښمنانو له خوا څنګه تباه کړای شوی؟ او هغه په څومره زیات قلبی قساوت سندونه او اورته واچو لای شول او په څومره بی رحمی وسوځولای شول؟ او د مودو مودو په زیار دغه غونډی کړای شوی ارزښتناکی زیر مې او د علم او عرفان دغه بی سیاله پانګی څنګه او په څه ډول له منځه یوړ لای شوی؟ چې د علم او عرفان د پالونکو توکونو زړونه د هغه په یادولو باندی کړم کړم کیږی څکه چې دا داسې زیان دی چې تر قیامت پوری هم نشی جبیره کیدلای - زموږ په دغو کتابتونونو د بربادی او زوال داسې طوفان راغی، چې دهغه په توسه بشریت دهمیشه لپاره له داسې په لکونولکونو

کتابونو څخه بې برخې شو چې هغه د بشري فکري تخلیق او ابتکار تاریخي نمونې وې .

هغه وخت چې د تاتاریانو د وران کارې او تباهي سیلاب (د گوبي له دښتې څخه) د بغداد په لور په خپلو مستو څپو راغی نو له هر څه نه لمړۍ دغه کتابتونونه له ځان سره لاهو کړل ، او لکه څنگه چې ټولو ته معلومه ده چې تاتاري بې سواده لښکرو ته په دغو کتابتونونو کښې چې هر څه په لاس ورغلل ، هغه گرد دجله سیند ته ؤ غورځول - ان ترډې چې د دغو کتابونو په غورځولو سره د سیند گیډه دومره ډکه شوه چې د تاتاریانو وگړي به پلې پکښې تلل راتلل - او په میاشتو میاشتو د دغه دریا د او بورنگ د کتابونو د سیاهي له امله تکتور گرځیدلای وی .

له تاتاریانو څخه وروسته د صلیبي جنگونو په څیره کښې دغه علمي تباهي منځته راغله د طرابلس ، معره ، بیت المقدس ، عسقلان او نورو ښارونو ټول ارزښتناک کتابتونونه تباه کړای شو، ځکه چې دغه پورتني ټول ښارونه مسیحیانو د فتح کولو په لړ کښې تباه او برباد کړل - تاریخ پوهانو لیکلي دي چې یواځې د طرابلس په ښار کښې مسیحیانو دری ملیونه ټوکه کتابونه تباه کړل - چې د دغه یوو ښارله علمي ضائعې څخه دا اندازه لگولای شي چې دغه صلیبي تباهي څومره ډېرنوونکې او ستره تباهي وه .

په اندلس باندي د هسپانویانو تسلط چې بشریت له کومو سترو کتابتونونو څخه محروم کړ د هغه داستان ډیر لړزوونکی دی - دغو مذهبي متعصبو وگړو چې د کتابونو کومې سترې

زیرمی ؤ سوځولی او تباه ئی کړی ، د هغوی اندازه له د څخه وکړ ئی چی هغوی یواځی د غرناطه په یوو پرا خه ډګر کښی یواځی په یوه ورځ کښی یو ملیون کتابونه ؤ سوځول ـ دا خو یواځی زمونږ د اسلامی نړی دکتابتونونو هغه ستره تباهی وه چی د غلیمانو لهخوا ورته ؤ رسیدله، پدی برسیره هغه عرفانی زیانونه چی د خپل منځی فتنو په توسه زمونږ عملی پنګوته رسیدلی دیهغه هم له د نه څه کم نوو ـ د مثال په ډول کله چی په مصر باندی د عبید «مرئی» د کورنی تسلط راغی نود هغه ځای د فاطمیانو د کتابتون سرنو شت دارنګه شو چی د هغه ټول کتابونه ؤ سو ځولای شو د هغوی د وقایو ښائسته ځرمنی وو یستلای شوی او له هغو څخه ئی څپلی او کلوشی جوړی کړی بی شمیره کتابونه ئی د نیل په دریا کښی ؤ غور ځول ـ او ځینی کتابونه خلکو ؤ تښتول او مختلفو سیموته ئی له ځانونو سره وی وړل او کوم چی پاتی شول نو هغه ئی په رین ډګر ګذار کړل اوبا د به د هغوی په کښلو پانولو بی کولی ـ او په همغه وخت کښی ځینی داسی غونډی وی چی د کتابونو په غونډیو باندی مشهوری شوی ـ

په حلب کښی یو مشهور کتابتون وو ـ چی د هغه نوم «خزانة الصوفیه» وو ـ د عاشوره په ورځ د شیعه او سنیانو ترمنځ جنګ منځته راغی چی د دغه جنګ په دوران کښی دغه کتابتون خلکو لوټ کړ او له یوځوکتابونو څخه پرته نور هیڅ کتابونه پاتی نشول ـ

د اندلس د حکمران مستنصر د کتابتون پای دا شو کله چې د بربر قبائل هلته په فاتحانه ډول ننوتل نوهغوی له هرڅه نه وړاندی دغه کتابتون برباد او تباه کړ - او هغه داسی چې څینی کتابونه د آسونو د تازینې په نرخ لیلام کړای شو او کوم چې پاتې شول هغه ضائع کړای شول -

د کتابتونونو د برباد ولو په لړ کښې یوستره خندوونکی حرکت دامیر «ابن فاتک» ماندنی وکړ - نوموړی د پنځمې هجری پیړی د مصری حکمرانانو له جملې څخه وو - دده یو ستر کتابتون وو - دده میر من له خورا بډای شتنې او عزات مندی کورنی څخه وه مګر له د امله چې ابن فاتک د خپل وخت زیاته برخه په دغه خپل کتابتون کښې تیروله ، له همدی امله دده میرمن له دغو کتابونو سره کینه پیدا شوی وه - او کله چې ابن فاتک وفات شو بیانو دده میرمن او د هغې و ینځې کتابتون ته ننوتلې او کتابونه به ئې را اخستل او داوبو په ستر حوض کښې به ئې غور ځول - او د کتابونو له غورځولو سره به ئې ژړا انګولا هم کوله او ویل به ئې چې ددی میړه ددی له مینی څخه دغو کتابونو ژغورلای وو او هیڅ کله هم هغه زمالورته د مینې مخ نه اړاوو . . . دا وو د هغې میرمنې انتقام چې هغې له کتابونو څخه د میړه د هغې مینې له امله چې ددی پر ځای ئې له دغو کتابونو سره کوله د هغه له وفات څخه وروسته وا خیست - په اسلامی تاریخ کښې ددیرو داسی میرمنویا دونه شوی ده چې هغوی له کتابونو څخه هغه ډول کر که کوله لکه څنګه چې د ابن فاتک میرمنې ور څخه کوله - د امام زهری میرمنې به هر وخت امام زهری صاحب په کتابونو

کښې چې ډوب او منهمک لیده نو داسې به ئې ویل :

«په خدای پاک دزماسو گندوی چې دغه کتابونه ماته له دری سوه بنوځخه زیات زیاتن دی» -

د اوو زمونږ د تهذیب او تمدن په عروجی دور آن کښې زمونږ د کتابتونونو د غم اوویر داستان او دهغه خواشینی کونکی انجام -

په حق باندی اعتراف

که څه هم دغلیمانو په ښه کار کولو باندی اعتراف کول په بشری نفس باندی خورا گران تاسیږی مگر دا زمونږ وجیبه ده چې مونږ پدی خبره په ډاگه اعتراف وکړو چې اروپا په خپلو مختلفو کتابتونونو کښې زمونږ د دغه میراث له بقایا وو څخه ډیر ارزښتناک شیان محفوظ ساتلی دی - او په دغو کتابتونونو کښې اوس هم داسې زیرمې موجودی دی چې د هغو ساری په گرده اسلامی نړی کښې نه میندل کیږی -

✱✱✱

Marfat.com

دولسم باب

علمي او عرفاني غونډې او مجلسونه :

«د علمي او عرفاني غونډو او مجلسونو جوړول» زمونږ د بې سیاله تهذیب یو عجیب رنګ دی . د ثقافت په ترویج او د علم په خپرولو باندې د دغه عمل خورا ښه اثر شوی وو. له هغه څخه د ټولنیزې سطح د لوړوالي او په علمي مینه کښې له زیاتوالي سره سره د ثقافت هم پرمختګ په برخه شوی وو . دا رنګ د هغو علمي غونډو او مجلسونو رنګ دی کوم چې د مسلمانانو په دارالحکومتونو او نورو سترو ښارونو کښې په پراخه پیمانه کیدل . پداسې حال کښې چې د دې غونډو په څنګ کښې سترې مدرسې ، عرفاني اداری او کتابتونو نه هم ډیر زیات وو ، دغه غونډې د خپل ډیروالي او په هغوی کښې د پورته کیدونکو بحثونو د تنوع له نظره ، د اسلامي امت د عزت او شوکت په دور کښې ، د علمي ویښتیا خورا روښانه څرګندوی وی . څکه کله چې تاسې دا ؤ ګورئ چې د امت مختلفي پاتکي امیران ، عالمان ، ادیبان او شاعران په خپلو خاصو او عامو مجلسونو د مختلفو علمي ، ادبي او فلسفي موضوعاتو د څیړنې او بحث لپاره یو له بل سره مقابله کوي نو تاسې به د هغوی په لیدلو سره یقین وکړې چې اسلامي ټولنه په خپله علمي مینه او د خپلې عرفاني تندې د ما تولو لپاره هغه هسک مقام ته رسیدلې ده چې له هغه څخه په یقیني توګه د هغه په پرمختګ او عظمت باندې به پیاوړې

گواه لاس ته درشي

مختلف ډولونه :

دغه غونډې او مجلسونه متنوع او په څو ډوله وو ، ځيني به د وخت د خلفا وو تر قيادت لاندې جوړيدل ، او په خپله خليفة المؤمنين به د هغو صدارت کاوو . او په دغه ډول غونډو کښې به د دارالحکومت نوميالبو علما وو ، فقها وو او اديبانو ګډون کاوو . او د اسلامي تهذيب او ثقافت دودې او پرمختګ د دغو غونډو په تاکل شوي هيئت کښې به هم بدلون راته . د راشيدينو خلفا وو په زمانه کښې به په دغو غونډو کښې د واليانو د فعاليت او کارکولو او د مملکت د چارو په هکله بحثو نه او خبرې کيدلې او د دې ډول غونډې حثيت به د يو داسي پارلمان وو چې په هغې به کښې د قام او ملت سترو سترو مشرانو په ورتهد پيښو شويو مختلفو سترو او مهمو مسائلو او مشکلاتو په هکله د خيالاتو څرګندونې کولې . د حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يو ځل د حکومت د يوو خورا مهم کار لپاره يوو څارونکی ته اړتيا پيدا کړې شوه ده په را بلل شوي غونډه کښې د غونډې له ګډون کونکو څخه غوښتنه وکړه چې ما ته داسي يو شخص پيدا چې زه هغه ته يوه مهمه د نده وُ سپارم او دې هغه سرته ور سولای شي ، د غونډې ګډونکونکو ورته وويل چې پلانی ، سړی د دې کارور دی ، حضرت عمر رضي الله عنه ورته وويل چې زه هغه ته اړتيا نلرم . «د غونډې ګډونکونکو ورته وويل چې ته نو بيا څنګه سړی غواړې» ؟ حضرت عمر رضي الله عنه

Marfat.com

ورته وُ فرمایل : «ما ته د داسی شخص ضرورت دی چی که هغه موجود وی او د ملت رئیس نوی نو داسی خلکو ته ښکاره شی چی د ده موجودیت د رئیس د نه موجودیت خلاف که کړی ده او که د ملت رئیس وی نو بیا هغه د یوو عادی وګړی په څیروی» . د غونډی ګډون کونکو ورته وویل چی داسی صفت یواځی په ربیع بن زیاد حارثی کښی میندلای کیږی ، حضرت عمر رضی الله عنه ورته وُ فرمایل چی شاباس ستاسی نظر په یقینی ډوګه په یوو صحیح سړی باندی پری ووت بیا حضرت عمر رضی الله عنه نوموړی په نظر کښی نیولی منصب باندی مقرر کړ .

دا مویانو د خلافت په دوران کښی له دغو مجلسونو څخه د علم ادب شعر او حکمت اکادمی جوړه شوی وه . یو ځل عبدالله بن هاشم د امیر معاویه رضی الله عنه په مجلس کښی حاضر شو حضرت معاویه رضی الله عنه وویل : «څوک دی چی د سخاوت ، زړورتیا او میړانی صحیح تعریف وکولای شی ؟» . عبدالله رضی الله عنه وویل : «د سخاوت تعریف دادی چی مال او عطیه ، له سوال کولو څخه وړاندی ورکړای شی» . زړورتیا د اقدام او قدم ښوئیدلو په وخت کښی استقامت او ټینګار ته ویل کیږی» . او میړانه : «په دین کښی اصلاح او تقوی او د خپل حالت سم والی او د ګاونډی ملاتړ ته ویل کیږی» . عبدالملک په یوو مجلس کښی د غونډی ګډونکونو ته وویل هر څوک که له تاسی څخه د انسانی جسم د اعضا وو په هکله داسی الفاظ وړاندی کړی چی د هغو ټولو په سر کښی

په پیلی «بالترتیب» توګه د هجا حروف موجود وی هغه چی
له ماڼه هر څه ؤ غواړی زه به ئی ورته ورکړم . سوید بن غفلة
وویل : «حضور زه ئی ورانـدی کـوم» . عبـدالملک وویل :
«ډیره ښه ده وړاندی کړه» . سوید پیلی وکړ : «انف «پوزه»
بطن «ګیډه» تر قوة «توتکه» ثغـر «وړاندنی غاښ» جمجمه
«د سر کاسه» حلق «ستونی» خد «غمبوری» دماغ «ماغزه» . . .

د مجلس له ګډون کوونکو څخه وویل کس یو بل حضور
زه د انسانی اعضا وو په هکله داسی دوه دوه توری وړاندی
کووم سوید وویل څه زه دری دری وړاندی کوم . او سوید
بیا پیل وکړ چی : انف «پوزه» اسنان «غاښونه» اذن «غوږ»
او پدی ډول په ب ت او ټولو توریو کښی ئی دری دری
څیلونه وړاندی کړل . عبدالملک فی البدیهه یعنی سمدلاسه په
دومره تورو وړاندی کولو حیران پاته شو او بیا ئی نوموړی
ته انعام ورکړ.

یوه ورځ یو دیهاتی د عبدالملک مجلس ته لاړ او په دغه
مجلس کښی مشهور شاعر جریر هم ناست وو . عبدالملک دغه
سارانی سړی ته وویل : «آیا ته د شعر په هکله څه معلومات
لری ؟» . سارانی ورته وویل ته چی څه غواړی پدی‌هکله له ما نه
پوښتنه وکړه . عبدالملک وویل : «د مدح په باب کښی !له
ټولو څخه خورا ښه شعر کوم یو دی ؟» . سارانی په ځواب
کښی وویل د جریر دا شعر :

الستم خیر من رکب المطایـا
واندی العالمین بطون راح

«آیا تاسی له ټولو هغو کسانو څخه غوره نه یاست چې کله کله سواره شوی دی او آیا تاسی له ټولو خلکو زیات سخی نه یاست. . .» ؟

د سارانی له د شعر ویلو څخه وروسته جریر سر پورته کړ او تر ډیره پوری ئی پورته کتل ، عبدالملک پوښتنه ورڅخه وکړه چې په فخریه شاعری کښې له ټولو څخه زیات ښه شعر کوم یو دی ؟ سارانی ورته وویل چې د جریر دا لاندنی شعر :

اذ غضب علیـــکم بنـــوتمیـــم
حسبت النـــاس کلهـــم غضابـــاً

«هغه وخت چې له تاڅخه بنوتمیم خفه شی نوته به دا فکر وکړی چې گردو گړی تاته په غصه دی» ـ

جریر د خپل دغه شعر په او ریدلو باندی دومره خوښ شو چې په کالیو کښې نه ځائیده ـ عبدالملک بیاله سارانی څخه پوښتنه وکړه چې په هجوه کښې کوم یوښه شعردی ؟ سارانی ورته وویل ، چې د جریر دا شعر :

فغض الطـرف انک مـن نمیر
فـلا کـعبـاً بلغـــت ولا کلاباً

«سترگی دی کته ؤ نیسه ، ځکه چې ته د نمیر له قبیلی څخه ئی ـ ته نه د کعب مرتبې ته رسیدلای شی او نه د کلاب مقام ته ستارسیدل ممکن دی» ـ

د جریر خیره له خوښې څخه ؤ ځلیده ـ مگر عبدالملک بیاور څخه ؤ پوښتل چه په غزل کښې ښه شعر د چادی ؟ سارانی ورته وویل چې د جریر دا شعر دی :

Marfat.com

ان العیون التی فی طرفها حور
قتلتنا ثم لم یحیین قتلانا

«هغی چی په برندو ستر گوکتل مونږ خوئی قتل کړو مگر له قتلولو وروسته ئی زمونږ تنی ژوندی نکړی» ،

د خپلو شعرونو په او ریدلو د جریرخو ښی شیبه په شیبه زیاتید له ـ عبدالملک له سارانی څخه بیاپوښتنه وکړه هغه کوم شعر دی چی په هغه کښی له ټولو څخه زیاته تشبیه وی سارانی په ځواب کښی ورته وویل چی د جریر پدی شعرکښی :

سری نحو هم لیل کان نجومه
قنادیل فیعض الذ بال المفتل

«د شپی له مخی د هغه چاپه لوری لاړچی د هغه ستوری داسی ښکاریدل لکه په لگولی شوی ډیوی کښی چی پلته «بتی» سوه ځی» ـ

جریر د خپل دغه شعر په او ریدلو سره له ډیری خوښی څخه وویل :

«ای امیر المؤمنین زما برخه مکافات هم دغه سارانی ته ورکړه» عبدالملک په ځواب کښی ورته وویل : هغه ته به همدومره انعام ورکړای شی او ستا مکافات به په خپل ځای پاتی وی سارانی کله چی له دربار څخه ووت نو په یوو لاس کښی ئی اته زره روپی وی او په بل لاس کښی ئی درخت یو بشپړ تان وو.

د عباسی خلافت په دور کښی علمی غونډی :

دغه ډول غونډو په عباسی دورکښی اړکی په اړکی پرمختگ وکړ او دغه مجلسونه ورځ په ورځ د خپلی پراختیا او د هغو د وسائلو

د ډیر والی او له خپری لاندی په موضوعاتو د تنوع د علماوو او ادیبانو د کثرت له نظره خورا په زړه پوری او د اهمیت وړ مجلسونه ؤ گرځیدل ـ دغه مجلسونه په هغو غونډو باندی برسیره او له هغوی څخه گوښی وو کوم به چی د توقو تقالو لپاره جوړولای شول چی په هغو کښی په علمی بحثونو باندی ادبی رنگ غالب وو د شاعرانو ترمنځ به شعری مقابلی کیدلی په تنگ تکور کښی هغه خاص کلمات تر بحث لاندی راتلل چی هغه به له ډول او سورنی څخه ویل کیدل ـ هارون الرشید او مامون د عباسی خلفاوو له جملی څخه د خپلو پراخو او لوړو مجالسو د انعقاد له نظره خورا مشهور وو ـ د هارون الرشید په دربار کښی خو به هر وخت د هر علم او فن ستر ستر پوهان را ټول وو ـ د مثال په ډول هغه درباری نومیالی شاعران دا وو ، ابو نواس ، ابو العتاهیه ، مسلم بن الولید او عباس بن الاصف او د فقهاوو له جملی څخه ابو یوسف ، شافعی ، محمد بن الحسن او له اهل لغت څخه ابو عبیده ، اصمعی او کسائی ، او د تاریخ پوهانو له جملی څخه مشهور مؤرخ واقدی او د مفسرینو له جملی څخه ابراهیم موصلی او د هغه زوی اسحاق او داسی نورو د ده په مجلسونو کښی گډون کاوو .

پدی ځای کښی مناسبه گنم د مثال په ډول د یوی عجیبی ادبی مباحثی یادونه وکړم ـ داسی مباحثی به زیاتی په دغو مجلسونو کښی کیدلی ـ د هارون الرشید په یوو مجلس کښی یوځل کسائی ، سیبویه ، د لغت او ادب څینی سترائمه ناست وو ـ کسائی وویل چی عرب یوه محاوره دا ډول استعمالوی : « کنت اظن الزنبور

اشد لسعا من النحله فاذا هو اياه» . «یعنی ما دا گمان کا وو چی
د ډمبری «سوچی» لشکه د گبین د مچی له لشکی زیاته تیره او
تیزه ده لکه چی بیا وروسته ثابته شوه چی هغه همداسی ده» مگر
سیبویه وویل چی په استعمال کښی د «فاذا هو اياه» پرځای
«فاذا هو هی» دی - په دغه ادبی محاوره باندی د دوی دواړو
ترمنځ طولانی بحثونه وُ شول - چی په پای کښی پدی باندی
اتفاق وکړای شو چی پدی هکله باید په یوو داسی سارانی باندی
پریکړه وکړای شی چی هغه په خپل ژوند کښی له کوم ښاری
سره نوی مخامخ شوی ، او د هغه د زړه له کومی غوښتل چی
پدغه مقابله کښی باید کسائی ور او سیبویه' پرشی او مقابله کسائی
یو سی - دا څکه چی دده دخلافت له مودی څخه وراندی کسائی
د ده ځانګړی معلم او استاذ وو - هارون الرشید یوو سارانی راؤ
غوښت او له هغه څخه ئی پدی هکله پوښتنه وکړه - هغه پورتنی
جمله داسی ادا کړه لکه څنګه چی سیبویه ادا کوله -
هارون الرشید ورته وویل زه غواړم چی ته ئی داسی ادا کړی
لکه څنګه ئی چی کسائی ادا کوی - سارانی ورته وویل چی د
کسائی په ډول زه دا فقره نشم ادا کولای - په پای کښی
سارانی د ته مجبور کړای شو چی سباته به په مجلس کښی کسائی
او سیبویه دواړه دغه جمله له خپل خپل خیال او فکر سره سم
ادا کړی ' سارانی به د کسائی محاوری ته صحیح ووائی - د
راتلونکی ورځ په غونډه کښی کله چی پدی هکله خبرنه پیل شوه
نو سارانی د کسائی فقری ته صحیح وویل، مگر بیا وروسته سیبویه
ته معلومه شوه چی ده ته دوکه ورکړای شوی ده او خلکو په

ناحقه د کسائی پلوی کړی ده. د هارون د کار په سیبویه خورا ناوړه اغیزه وکړه او هغه ډیر خواشینی شو او د غم او خفګان په حالت کښی له بغداد څخه ووت. ویل کیږی چی له هغه نه وروسته هغه ډیره زمانه ژوندی پاتی نشو او د همدغه خوا شینی په حالت کښی وفات شو.

همدارنګه د هارون الرشید په مجسلونو کښی به فقهی غونډی هم ډیری کیدلی. د مثال په ډول د هغه په مجلسونو کښی د فقهی مناظرو له جملی څخه یوه دا مناظره هم وه چی یوځل د امام ابو حنیفه رحمة الله‌علیه شاګرد امام محمد بن الحسن وویل چی کسائی په فقه باندی نه پوهیده بلکه هغه یوازی د عربو په کلام او عربی اصطلاح څه نا څه پوه دی. کسائی په ځواب کښی وویل یوځل چی یو سړی په علم کښی وارد شی او پوهه ترلاسه کړی بیا نو هغه په نورو ټولو علومو کښی بصیرت ترلاسه کولای شی او د خپل زده کړی د مخصوص علم په توسه په نورو علومو کښی هم مشکلات رفع کوی. امام محمد د ازموینی په توګه ورته وویل چی داسی ده نوزه له تا

څخه پوښتنه کوم او هغه دا چی که یو سړی په لمانځه کښی د سجده سهوی په دووان کښی سهوه شی نو اپا په هغه باندی د سهوی دویمه سجده لازمیږی؟» کسائی ورته وویل چی «نه» امام محمد پوښتنه ورڅخه وکړه چی په څه دلیل؟» کسائی ورته وویل چی د نحو یوه مشهوره قاعده ده کوم لفظ چی مصغر شوی وی هغه بیا نشی تصغیر کیدلای.

Marfat.com

همدارنگه د اسلامي تهذيب او ثقافت په تاريخ کښي د
مامون الرشيد غونډې او مجلسونه خورالوړ مقام او حثيت لري
ځکه چي دی په خپله هم يولوړ رتبه عالم وو ، د هغه په دربار
کښي به هر وخت د عالمانو ، اديبانو ، شاعرانو ، طبيبانو او
ستړو ستړو فيلسوفانو خورا لوړ لوړه مجلسونه جوړ يدل ـ او دغه
ټول علمي وګړي مامون د خپل پراخه سلطنت له لري لري
مختلفو سيمو څخه راغوند کړي وو ـ او ده به له هغوی سره
د جنس او ګروهي د اختلافاتو له په نظر کښي نيولو څخه پرته
يو ډول چلن کا وو ـ کله کله به په مجلس کښي اختلافي بحث ده
په خپله پيل کړ ، چي پدی توګه به ئې علماء په بحث او مباحثه
کښي دبرخي اخستلو لپاره تيار کړل ـ هغه به د بحث په دوران
کښي علماء او فلاسفه له د څخه ژغورل چي هغوی د بحث
په دوران کښي له خپلو مذهبي کتابونو څخه استد لال وړاندی
کړي ـ ده به هغوی ته ويل «تاسي په ځير نه کښي له قرآن ،
انجيل او تورات څخه د خپلې مدعی د ثبوت لپاره د ليلونه مه
وړاندی کوی بلکه د مسائلو په هکله خپل بحث په منطقي او
عقلي د لائلو پوری محدود کړی » د ده له دی خبری څخه
موخه د اوه چي په مجلس کښي مذهبي جګړی پيدانشي ځکه
چي د ده په مجلسونو کښي به د مختلفو مذهبونو پوهان راغوند
وو ـ د فقها وو او محدثينو د خلق قرآن په مسئله کښي ئو د
هغه په مشهور بحث کښي مامون په خپله برخه اخستلی وه چي
له هغه څخه دابنه تره څرګنديږی چي په خپله مامون په شرعي
علومو کښي څومره وار د وو او هغه په نصوصو کښي څومره
معلومات لاره ـ د دغو مجلسونو د مناظر وا و بحثونو لپاره

Marfat.com

هغوی خاص خاص اصول او قواعد وضع کړی وو او ټولو وګړو به په هغوی باندی په ټینګه سره عمل کا وو - د مثال په ډول د هغو اصولو له جملی څخه یو د او وچی په بحث او مناظره کښی به له غصی څخه کارنه شی اخستل کیدلأی ، تعجب به نکوی ، شور او شغف به نکوی - د بحث په وخت کښی به د خپل سیال څیرونکی پرځای بل چاته مخ نه اړوی- او کله چی کومه موضوع څیړل کیږی نو په هغه کښی به د بحث د واړه لوری د هغه د حق او صواب له ثبوت او د حقانیت له لټون څخه پرته بل هیڅ هدف او موخه نلری . « بلکه پدی هکله به خپل ټول زیار او علمی پنګه د اسلامی ټولنی د لارښونی اتحاد او سوکالی په لاره کښی مصرف کاندی -

د فاطمیانو د خلافت دزمانی علمی غونډی :

همدارنګه له عباسی خلفا وو څخه وروسته کله چی مونږ د قاهری د فاطمی خلفا وو مجالس او علمی غونډی ګورونو په هغوی کښی هم همدغه عظمت او همدغه عرفانی میسنه لیدل کیږی، او مونږګورو چی په دارالحکومت کښی د پوهانو یوستر جمعیت راغونډ دی ، او هر وخت هلته په علمی موضوعاتو باندی بحث او څیړنه کیږی او زیات وختونه په خپله خلفاء د دغو مباحثو صدارت او مشری کوی -

د وزیرانو او امیرانو علمی مجلسونه :

په پورتنیو غونډو به برسیره د وزیرانو او امیرانو داسی غونډی او مجلسونه هم کیدل چی په هغو کښی د هرفن پوهان او خبیرو ګړی سره را ټولیدل - د برامکه وو د مجالسو له حالاتو څخه د ادب او تاریخ کتابونه ډک دی - پدغو مجلسونو

Marfat.com

کښې به په علمي موضوع ګانو بحثونه او مناظری کیدلی ، د سیف الدو له حمدانی په مجلس کښې د ابو فراس الحمدانی او داسې نورو په څیر له ځلویښتو څخه زیات یوا ځی شاعران وو او د دوی په مجلسونو کښې به مشهور شاعر متنبی هم ګډون کا وو - چی پدی توګه ویلای شو د دوی د دغو مجلسونو پر اختیا او وسعت هم د عباسیانو د زرین د ور د وزیرانو د عالی مجالسو یاد تازه کوی - همدغه حالت د وزیر ابن الغرات د مجلسونو هم وو - ابو حیان توحیدی په خپل کتاب «الا متاع والموانسة» کښې د هغو مجلسونو په هکله لنډه یادونه کړی ده چی د نوموړی وزیر تر صدارت لاندی به منعقد کیدل - په دغو مجلسونو کښې به سیرافی ، خالدی ، قدامه بن جعفر ، علی بن عیسی الجراح او د دوی په څیر نور مشهور او نوییالی فیلسو فانو او منطقیانو به ګډون کا وو - ابو حیان د ابو عبدالله حسین بن سعدان صمصام الدوله له وزیر سره په مجالسو کښې د خپل ګډون هم په خاصه توګه یادونه کړی ده -

د عامو علمي پوهانو غونډی :

او کله چی مونږ د خلفا وو ، امیرانو ، او وزیرانو له غونډو څخه تیرشو او د عامو علما وو ادیبانو او نورو علمی وګړو په لور مخ واړ وو نو هلته هم مونږ ته یونوی ژوند لاس ته رادرومی د دغو د قدرونو مجالسو له جملی څخه د یوو مجلس حالت په لاندی ډول مطالعه کړی :

یوځل په یوو مجلس کښې د هغه وخت مشهور ادیب مقفع ، او نور علماء او ادیبان سره غونډ شوی وو - ابن المقفع

چې یو فارسي‌النسل ادیب وو دغو ندی له ګډون کونکو څخه پوښتنه کړې وه چې «په بشري نړۍ کښې کوم قام ډیر عقلمند او هوښیار دی ؟» هغوی د ده په لحاظ په ځواب کښې ورته وویل چې فارسي ژبي قام اعقل الا مم دی - ابن المقفع ورته وویل چې د نه داسي هر ګزنده ، فارسي ژبي قام نه خود نظر د قت، باریکی، لري او نه په هغوی کښې د علم او فضل وګړي شته ، چې پدې توګه نه په هغوی کښې د عقلمندی ظرفیت شته او نه هغوی د افضیلت لري - هغوی لیک لوستونکي وګړي هروم‌رو دي - د نورو خلکو له لوري څخه خبره پیدا کولای شي او هغوی ته ښودلای او هغوی د ځان تابع کولای شي - مګر په خپله په دوی کښې د استنباط او استخراج ملکه نشته» د ده له دې خبرې نه وروسته دغونډې ګډونکونکو وویل چې یانو د روم وګړي زیات عقلمند دي - مګر ابن مقفع دا هم ورسره ؤنه منله او ورته ئې وویل چې هغوی یواځې غټې غټې تنې او جسمونه لري - په هندسي او تعمیراتي فنونو کښې وار د دي او له دغو دو څخه پرته په بل هیڅ شي باندې نه پوهیږي - بیا یوو کس وویل یانو د چین قام ډیر عقلمند دي- ابن مقفع وویل چې هغه یواځې په کرهنیزو او صناعتي چارو پوهیږي د هغوی له فکر او ذهانت سره څه کاردی ؟ بیا چا وویل چې د ترک قام له ټولو څخه زیات عقلمند دی ، ابن مقفع وویل ، هغه خوښکار کونکي ځناور دي ، مطلب دا

---

۱ - له د نه داسي څرګندیږي چې د ابن المقفع په د ور کښې د مسلمانانو علمي ډلې تپلې او غونډې له اسلامي

چی هغوی له جنګ څخه پرته په بل هیڅ شی نه پوهیږی - بیایوکس وویل چی هند و ستانی قام ډیر هوښیار دی ابن مقفع وویل «هغه خوخور او هم پرست ، او نهائی درجه چالاک ، بې سیاله عیار او شعبده باز «دروهه ګر» دی،، دغوندې ګډون کونکی ډیر تنګ شو او دتهئی وویل چی ته ووایه چی په بشری نړی کښې له ټولو څخه زیات عقلمند قام کوم یودی هغه ورته وویل چی عرب قام - د ده پدی خبره ګډونکونکو پسخند ، غوندی وکړ - ځکه چی د دوی دا هیله نوه چی یوفارسی ژبی شخص څنګه کولای شی عرب قام ته په نو روګر د وقامونو باندی کوم ډول فوقیت او ترجیح ورکړی ؟ کلی چی ابن المقفع د دوی دغه کیفیت ؤلیدنو سخت په غصه شو او داسی ئی وویل : ،،ایاتاسی دا فکر کوی چی پدی خبری کولو سره زه تاسی ته غوړ مالی کووم - په الله تعالی د زما سوګندوی چی زه دا خبره ستاسی په خاطرنکووم بلکه زه دا له دی امله وایم چی که زه الله تعالی د عربیت له قام توب څخه محروم کړم نو له دی امله زه باید د حق خبری له منلو څخه محروم نه شم - له دی خبری کولونه وروسته هغه په تفصیل سره دا خبره ثابته . ګړه چی عرب په نورو قامونو ولی فضیلت لری؟

تعلیماتو څخه خومره لری وی او هغوی په څه ډول یوو قام ته پربل باندی ترجیح ورکو له او د قومیت تو کم او وطن پالنی نظریه خومره عامه وه ،،چی همدغه مفکوره او روحیه او نظریه،، بیا رووسته د مسلمانانو د زوال عامل وګر ځیدله . مولف

ځکه چې هغوی په داسې سیمه کښې هستیدل چې هلته نه کوم اسمانی کتاب وو او نه علمي فنون مروج وو خوله د سره سره هغوی د خپل پنځیز صلاحیت په څواک په نباتاتو کښې معلومات لاس ته راوړی او دائی وښبود له چې کوم بوټی د میږو او وژو د خوراک لپاره دی او کوم د او ښانو د خوراک لپاره گټور دی - او همدارنگه هغوی کال د موسمونو د اختلاف په توسه په څلورو فصلونو پسرلی ، وړی ، منی او ژمی باندی وویشه او د موسمونو بدلون او دانواء ۱ علم ئې د بارانونو

۱ - ''نو'' باران ته هم ویل کیږی او ستور وته هم ویل کیږی یعنې په عربی محاوره کښې - ''نومو'' هم باران ته وائی او هم د ستوری لویدلو او د هغه پرځای د بل ستوری راختلو ته ویل کیږی یعنی کله چې یوستوری دوبیږی نوبل ستوری په همغه وخت کښې چې له مشرق څخه راخیږی هغو ته انواء ویل کیږی ''انواء'' د نجوم د علم د پوهانو په وړاندی اته «۲۸» ویشت ستوری دی ، او له دغو څخه په هره د ریمه ورځ کښې یوستوری په مغرب کښې دوبیږی او د هغه په بدل کښې په عین همدغه وخت کښې بل ستوری له مشرق څخه راپورته کیږی او د دغواته ویشت ستورو د غروب او طلوع د تسلسل له پای ته رسیدلوسره سم کال هم پای ته رسیږی - او بیا کال بیرته له سره پیل کیږی - د جاهلیت په زمانه کښې د عربو دا عقیده وه چې د یوستوری په لویدلو او د بل دراختلو په وخت کښې هرومرو باران او یا طوفان

وربنت څخه واخیست د ستورو د پیژندلو په وجه هغوی په وچه او د ریابونو کښې د سفر کولو سمت او طرف معلوم کړ - او همدارنګه هغوی له بدو څخه د ژغورنې او د ښېګنې د کولو لپاره داسې اصول وضع کړل چې د هغوی په تعمیل به مکارم اخلاق وده کوله او له د نائت څخه به ژغورنه کید له ، ان تر دې چې د ډیرو لرې سارانیانو او سرګردانو باندې چیانو د اخلاقي مکارمو ستاینه او د هغوی په هکله د یوو یووشي تعریف ئې هم کړی دی - پدې ډول کله چې هغه د بدیو ناوړتیا بیانوي نو په یقیني توګه د موضوع حق پر ځای کوي - د هغوی هر څو مره کلام چې زمونږ په وړاندې دی په هغو ګردو کښې د لسو خویونو او نیکي تعلیم دی ، په ګاونډې پا ملرنه ، سخاوت او د ښو اخلاقو د ترلاسه کولو تلقین پکښې شوی دی - له هغوی څخه هریو شخص له سابقه زدکړې او تعلیم څخه پرته یواځې د خپل د ماغي لتون او نظرې ذهانت په نتیجه کښې د بشریت لوړ مقام ته رسیدلای دی - له د امله

وی او له همدی امله به د کوم ستوری په دوران کښې چې باران وشونو همغه ستوری ته به ئې منسوبا وو ، او د مثال په ډول داسې به ئې ویل «مطرنابنوءالثریا» د ثریا دستوری په توسه په مونږ باران وکړای شو . مګر د اسلام د رڼې سباوون په راختلو دا عقیده شرک او د نورو جاهلي طاغوتي رسمونو او عقیدو سره یوځای د تاریخ موزیم ته وسپارل لای شوه او د هغه پر ځای انسان جوړوونکی توحید پلای کړای شو .

رماتاسی ته وویل چی عرب په پنځیزه او تخلیقی توګه معتدل مزاج ، صائب الفکرذکی الفهم او عقلمند قام دی .

څو کتاب پلورونکی :

بی ځایه به نوی که پدی لړ کښې د څو مسلمانو کتاب پلوروونکو یادونه هم وُشی په هغه زمانه کښې به دوی ته « وراق » ویل کیده ـ له دوی سره به هم عالمانو ، ادیبانو او عرفانی وګړو مجلسونه جوړول ، او له د وی سره به د هرچا لپاره له خپل ذوق سره سم د خپل فن په چاپریال کښې ګټوری خبری موجودی وی . او زیات کتاب پلوروونکی به ، ادیب او عرفانی وګړی وو ، او هغوی به د خپلی د ندی په توسه خپله علمی تنده هم ماتو له، د دی لپاره چی تاسی ته ثابته شی چی زما دا دعوی ریښتینی ده د ثبوت لپاره دا کافی دی چی د یو دوکتاب پلوروونکو یادونه وکړم لمړی د الفهرست لیکوونکی او مصنف ابن ندیم او د ویم د معجم الا د باء او معجم البلدان لیکوونکی، یا قوت د وی د واړه کتاب پلوروونکی وو ـ ابو الفرج اصفهانی چی د الا غانی مصنف دی او ابو نصرالزجاج په کتاب پلورونکو

ته را تال او له د وی سره به ناست وو ـ او دغو دوا ړو به هلته له راتلونکو شاعرانو سره په ادبی او شعری موضوعاتو بحثونه کول یو ځل دغه د واړه د ابوالفتح بن الحراز کتاب پلورونکی دوکان ته لاړل نوپدغه مهال کښې په دوکان کښې یوشاعرچی ابوالحسن علی بن یوسف نومیده هم ناست وو اوابوالفتح بن الحراز د ابراهیم بن عباس صولی اشعار لوستل چی د هغو له جملی څخه یو دا شعر دی :

Marfat.com

رای خلتی من حیث یخفی مکانها
فکانت قذی عینیه حتی تجلت

هغه زمانینه «اوحاجت» پداسی حال کښی ؤلیده چی د هغه ځای پټ وو، نو هغه ترهغه پوری سترګی د هغه په لورنیولی وی چی هغه راڅرګند شو''

کله چی ابو الفتح، پورتنی شعر ؤلوست نو د ابوالحسن هغه ډیر خوښ شو او بیائی غوښتنه ورځخه ؤکړه چی ؤئی لولی ابو نصر زجاج ویلی دی چی ماته ابوالفرج وویل ''لاړشه او ابوالحسن ته ووایه چی تا د دی شعر په تحسین او ستاینه کښی ډیرا فراط کړی دی او په حقیقت کښی ښه شعر هم دی مګر د اراته وو یه چی پدی کښی څه کمال دی؟ یعنی صنعت پکښی څه دی؟ ابو الفرج وائی چی زه هغه ته لاړم او هغه ته می داسی وویل ـ هغه په ځواب کښی راته وویل دا چی په شعر کښی ویل شوی دی چی «فکانت قذی عینیه» پدی جمله کښی ډیر محاسن دی'' ـ زه بیا ابو الفرج اصفهانی ته لاړم او هغه ته می وویل چی ابوالحسن داسی وویل ـ هغه وویل ته بیا هغه ته لاړشه او ورته ووایه چی ته غلط شوی ئی ځکه چی په د شعر کښی کمال صنعت خو په «من حیـــث یخفی مکانها» کښی دی ـ

د کتاب پلورنځیو د ګټورتیا په هکله ځینی ادیبانو ویلی دی:

مجالسة السوق مذمومة و منه مجالس قد تحتسب
فلا تقر بن غیر سوق الجیاد وسوق السلاح و سوق الکتب
فهاتیک الة اهل الوغی وهاتیک آلة اهل الا دب

Marfat.com

"په بازارونو کښې کيناستل ناوړه عمل گڼل کيږي مگر په بازارونو کښې ځينې ناستې ښې هم گڼل کيږي -

له د امله د بازارونو غونډه وته پرته د آسونو له بازار، وسلې له بازار او د کتابونو له بازار . . . ښخه مه د رومه . . . ځکه چې دا يوتاته جنگې الات د رکوی او دا بل ادبي وسله درته برابروی"

په رښتيا ئې هم ښه خبره کړی ده، ځکه چې انسان خويا د جنگ فنونو او د وسلې علم ته اړتيا لري او يابيانو په علم او ادب باندې مزين د هر هغه شريف او درانده انسان ضرورت دی چې پتمن او عزتمن ژوند تيرول غواړی -

په تفريحی غونډو کښې هم علمی بحث او څيړنه :

لنډه دا، هر هغه قام چې د ژوند د لمون وړوی، هغه بايد له هر څه نه وړاندې د ځان لپاره د علم او ادب د غذا په لټه کښې شي - هغه وخت چې اسلامی امت د نړی قاموونو ته ژوند ورکاوو نو په هغه وخت کښې هغه د پوهنې او فن په خپرونه او اشاعت کښې يوه شيبه هم تکاسل او سستی نده کړی - بلکه مختلفو اسلامی وگړو له خليفه ښخه نيولی، تر عالم او سوداگر پوری ټولو د علم په ترويج او د خپرونی په لاره کښې د مدرسو په جوړولو کښې او پدی لړ کښې د هر ډول اسانتيا وو د برابرولو په لاره کښې به ئې يو له بل سره سيالی او مسابقت کاوو - په مدرسو کښې به داسی خبری تر بحث لاندی را تللی چې د هغو په او ريدلو سره به د طالبانو ذهن غوړيده او د هغوی پوهه او عقل به زياتيده - تر دی چې د خلکو د

شپې د چټياتو ويلو مجلسونه به هم د علما وو له موجوديت څخه خالي نوو او پدې ډول مجلسونو کښې به هم د يوې مسئلې د تحقيق ، د مشکلاتو د لرې کولو او د غلطيو د تصحيح لپاره د علم او ادب ژغ پورته کيده ، د مثال په ډول لکه دا لاندې تاريخي پيښه :

د خليفه واثق په مجلس کښې يوځل يوې غزل ويونکې دا شعر ووايه :

اظلوم ان مصابکم رجلا   اهدى السلام تحية ظلم

اى ظالمه ! داسې چاته تکليف رسول چې هغه تاته د سلام تحفه وليږي له بنکاره ظلم دى''

د مجلس له ګډون کوونکو څخه يو شخص د دې شعر په ادبي اړخ نيوکه وکړه او داسې ئې وويل چې 'درجلا' پرځاى بايد ''رجل'' وويل شي ځکه چې دان خبر دى له همدې امله هغه بايد په هغه باندې وړاندې وي پداسې حال کښې چې هغه په حقيقت کښې د مصابکم مصدر مفعول وو - مصابکم د اصابتکم په معنى باندې دى او د هغه خبر «ظلم» دى چې هغه مرفوع دى - غزل ويوونکې له د تصحيح څخه انکار وکړ او وى ويل چې زه دا هيڅکله نه منم او نه به زه د هغه په تلفظ کښې ستا له سمون سره بالون را وسم. ځکه چې ما دغه شعر د عثمان مـــازنى په وړانـــدى په هـــمـــدى ډول ويـــلاى دى او نوموړى د بصرى له نامتوا د يبانو څخه شميرل کيږى - واثق با الله ابو عثمان مازنى له بصرى نه بغداد ته وغوښت - مازنى وائى کله چې زه د واثق دربار ته حاضر شوم نو هغه له ما څخه زما د نوم په پوښتلو کښې د « ما اسمک »

پرځای « باسمک » راته وو یل مازنی وائی چی واثق په دی ډول تلفظ ماته دابنو د له چی دی پدی باندی خبر دی چی د مازن په لغت کښی د « م » پرځای « ب » ویل کیږی - ما په خواب کښی ورته وویل چی زمانوم بکربن محمد مازنی دی'' واثق راته وویل چی : ''شیبانی مازن ئی او که تمیمی مازن''؟ ماورته وویل چی : ''شیبانی مازن'' واثق راته وویل ډیره ښه ده څو خبری وکړه ؟ ماورته وویل چی : ''امیرالمومنین! ستاسی هیبت زما د څه ویلو ژغور ندوی دی'' او را جز ویلی دی:

لا تقلواها واد لوها د لوا ان معالیوم اخاه غدوا

''هغه ګړندی مه بیا یه په ورو وروئی بیایه له نن سره. د هغه ورور سبا هم دی''

واثق وویل : «تشریح ئی کړه» . «یعنی رنها پری باندی واچوه» . ما ورته وویل چی د لا تقلواها معنی دا دی چی په تللو کښی په هغه باندی زور مکوه ، ویل کیږی قلوته ، کله چی ته په سختی سره چلن وکړی او د دلوت معنی دا ده کله چی ته له هغه سره نرمی وکړی . له د نه وروسته بیا واثق قوزی راؤ غوښت . او دا هغه څوک وو چی په مغنیه یعنی غزل ویونکی باندی ئی نیونه «تنقید» کړی وه او دی د واثق په خونه کی موجود وو ، د دی نیوونکی خیال د او وچی د ان مصابکم له توری څخه وروسته د رجل ، په توری باندی په اخیر کښی نصب «زور» نه بلکه رفع «پیښس دی» څکه چی مصابکم اسم مفعول دی او «رجل» د هغه خبر دی . مازنی قوازی ته وویل چی دا فقره ته څنګه وائی : «ان ضربک زیداً ظلم» . قوزی وویل بس بس زه پوه شوم.

Marfat.com

پدی ځای کښې سونږ د فقها وو ، واعظینو او د محدثینو د مجلسونو یادونه څکه ؤ نکړه چې د هغوی غونډی او مجالس په هر ښار او هر کلی کښې دومره ډیر کیدل چې شمیرل ئی گران دی او هغه ډیر مشهور هم دی . له پورتنیو یادونو څخه زمونږ موخه یواځی دا ده چې مونږ دا خبره ثابته کړو چې زمونږ تهذیب د خپل عروج په دور کښې اسلامی نړی د علم او ثقافت په وړانگو روښانه کړی وه . او دغه رڼا په کورونو ، جماتونو ، مدرسو ، مجلسونو او غونډو ، اوان تر بازارونو او دکانونو پوری رسیدلی وه . تر دی چې د لویدیځ و یاړلی سکالر او عالم ډاکټر گوستاولوبون «فرانسوی» د مجبوریت له مخی ویلی دی چې د عربو له علومو سره بی ساری مینه وه . او په ډیره لږ او کمه زمانه کښې ئی خپل فتوحات بشپړ کړل او بیا د تهذیب او ثقافت لوړ مقام ته ؤ رسیدل او داسی تهذیب ئی پیدا او بیائی وده ورته ورکړه چې د هغه علوم او فنون شعر او ادب په مقبولیت او ممتاز توب کښې ساری نلری(۱) .

۱- مولف مرحوم ښائی د عدم معلومات په وجه د علم - او ثقافت په ډگر کښې یواځی د عربی نړی د شاعرانو ادیبانو او فیلسوفانو یادونه کړی وی او که نه په اسلامی نړی کښې په عربو برسیره په عجمو کښې هم داسی مسلمان فیلسوفان نوابغ شاعران او عرفانی وگړی شته چې اسلامی تهذیب په هغوی باندی ویاړ او افتخار کوی د مثال په ډول په پښتوژ به کښې خوشحال خان

Marfat.com

دیارلسم باب

پای تخت او ستر ستر ښارونه :

اوس څوارلسمه هجری یا شلمه مسیحی پیړی د تیریدو په حالت کښې ده . اوس به مونږ د اسلامی نړی د عروج د زمانی په څو ښارونو او د هغه وخت د لویدیځ په څو سترو سترو ښارونو رڼا واچوو . او گرانو لوستونکو ته به د مقایسی په صورت کښې په دې دواړو کښې ستر توپیر په نظر راشی . او مونږ به بالکل حیران پاتی شو چې یو پلوته مونږ د ژوند ځواک او روښانه بشر دوسته تهذیب گورو یعنی په اسلامی نړی کښې . . . او بل پلوته په لمړنیو زمانو کښې په بشپړه توگه یوه داسی وروسته پاتی سیمه ده چې په هغې کښې نه

ختک متولد ۱۰۲۲ ه نوموړی دو سوه زخیم اثار لری چې په هغو کښې هم مناجات او هم خرابات هم د دنیا او هم د عقبې په هکله هم د توری او هم د تصوف هم د جهاد او هم د سولی هم د کورنی او هم د ټولنیز سیاست په هکله داسی نظمونه او شعرونه شته چې که له متنبی او د عبل او ابو نواس څخه زیات نوی نو کم هم ندی هم دارنگه احمد شاه ابدالی او په فارسی ژبه کښې سعدی شیرازی په اردو کښې مولنا اقبال لاهوری او مولنا ابو الکلام آزاد رحمهم الله د اسلامی تهذیب خورا ځلاندهٔ ستوری وو . ژباړونکی

Marfat.com

خود علم کومه نښه لیدل کیږی او نه د تهذیب او ژوند کوم اثار په نظر را درومی یعنی په لویدیځ کښې. زه غواړم چی د دغو دواړو سترو سیمو د ښارونو تر منځ موازنه وکړو. او پدی لړکښې د لویدیځی نړی د ښارونو حالت تاسی ته وړاندی کړم تر څو دا معلومه شی چی د هغوی ژوند تیرونه څه ډول وه؟ د هغـوی د ښارونـو پـراخی او وسعت څومره وو او د دغو ښارونو د هستوګنو د ژوند معیار کوم او څرنګ وو؟

له ووسی پیړی نه د لسمی پیړی انګلستان :

لافیس او رامبو پـه خپـل کتـاب تـاریخ عـالم کښې لیکلی دی :

«اینګلو سیکشن یعنی انګلستان له ووسی پیړی څخه نیولی د لسمی پیړی تر ورستیو وختونو پوری یو خورا هغه بی وزلی هیواد وو چی د نړی له نورو وندو څخه پریکړای شوی وو. په نوموړی هیواد کښې جهالت ناپوهی وحشت او بربریت عام وو. له ځیګو ځیګو ډبرو څخه ئی دختو په ملګرتیا خونی جوړی کړای شوی وی او د خونو غولی تالارونه ئی هم په ختو اخیر کړای شوی وو. خونی ئی ډیری تنګی کړکی ئی خورا دوچنی، او دروازی ئی بیخی کمزوری او په څنګونو کښې ئی بالکل کړکی نه لرل. څاروی چی د دغه هیواد د پیداینښت او عوائدو یواځینی ذریعه وه په مختلفو ناروغیو او رنځونو باندی مبتلا وو چی د همدغو ناروغیو او طاعون «وبا، هیضه» له امله به مړه کیدل. د هستوګنځیو په لحاظ د خلکو حالت

له ځارو یو سره بې توپیره وو . د قبیلې مشر او رئیس به له خپلو خادمانو او خپلوانو سره په جونګړه کښې یوځای هستیده ، او دوی به ټول د یوی ستری خونې په تالار کښې سره را ټول وو چې د هغې په منځ کښې به دا وردبلولو نغری جوړ کړای شوی وو او د نغری د لوګی د ویستلو لپاره به د کوټې د چت په منځ کښې د ریخه ، او سوری جوړ کړای شوی وه . دغه ټول وګړی به د ډوډې د خوړلو لپاره په یوو د ستر خان سره کښیناستل د قبیلې مشر رئیس او د هغه ماندینه به دواړه یو لوری ته ناست وو . په هغه وخت کښې پدغه هیواد کښې چاقو یا چاړه بالکل نوو . پیالې داسې جوړې کړای شوی وې چې د هغوی لاندنۍ برخې به څو که لره چې کیښنودل به ئې ممکن نه وو . له دې امله یا خو به هغه هر سړی په لاس کښې نیولې وه او یا به ئې په یوځل غونډه په خولې کښې تشه کړه . د شپې له ډوډې خوړلو څخه وروسته به د کهول او قبیلې رئیس خپلې خونې ته لاړ او پاتې نورو ټولو وګړو به په همدغه ستر تالار کښې شراب ؤ څښل او مست به شو . او بیا به له دې نه وروسته هر یوو خپله خپله توره او خپله خپله بستره اشغال کړه او د دغه ستر تالار په غولې او یا په چوتره باندې به څملاستل او ویده به شول . هر چا به خپله خپله وسله تر خپل سرلاندې کښې ښود له . څکه چې داړه ماری او غلا خورا زیاته او غله هم ډیر زړور وو چې د هغو له ویرې څخه هر څوک مجبور وو چې په هر وخت کښې له ځان او مال څخه د دفاع په خاطر تیارو او سیږی . تر څو پردوی باندې ناڅاپې یرغل ؤ نه شی .

ټوله اروپائي ځکه شاړه بيديا او د خپل سرو ځنګلونو ځانګو وه ، کرهنه په خورا ټيټ حالت کښې وه - د ښارونو په څلور طرفه به د بوی ګنو او خسا او بوږنوونه ولاړ وو او له هغوی څخه به روغتيا ضد او زيان من بويونه لتيدل او بی وزله انسان به د وژونکو ناروغيو په ځپو کښې د کښت په خير ايبل کيده - د پاريس او لندن د ښارونو ټولي خونی له لرګيو او ختو څخه داسې جوړی کړای شوی وی لکه ځنګه چې له نيمي پيړی څخه را پدی خوا زموږ په کليو او بانډو کښې جوړيږی . . . . نه به ئې کړکی وی او نه دروازه لرونکی کوټی وی - د فرش خوله سره په نوم هم خوران بلدنوو - او دهغوی فرش دا وو چې په غولی به ئې د لاستي او ملاستي لپاره پخالی وابنه او سواری واچولی له نظافت او صفائي سره بيخي اشنا هم نوو - د خاروپو خو شائي «فضله» او پخلنځي خس او خاشاک به ئې د کورونو ترمخ کوټه کړی وو او له هغوی څخه به د بويونو توه ګم خوت - د کهول ټول غړی به په يوه کوټه کښې ويده کيدل - سړی ، ښځې او کوچنيان به ګډوډ سره پراته وو ، او زيات وختونه به سپی پشوګانی کوټی او خوسيان هم ورسره پراته وو ، کوم شی ته به چې هغوی تخت ويلی هغه به له وښو او بوسو څخه يو ډکه کړای شوی ګدله وه بدوا ټونو په دوارو طرفو به به ويانې نوی او نه به ئې واټونه او ارول ، او نه د رڼائی کوم انتظام وو - د اروپا له ټولو څخه په ستر ښار کښې هم له پنځلس زره هستوګنو څخه زيات نفوس نوو .

داوو ، تر يو لسمی مسيحی پيړی پوری د ګردی اروپا د ژوند ژواک . او د دغه ډول ژوند ژواک اعتراف په خپله د

دوی اروپائی مصنفین کوی او کړی ئی دی .

او د اسلامی نړی د ښارونو څه حال وو :

اوس نو د لویدیځی نړی دښارونو له نړیدلی حالت سره سره د خیال په نړی کښی د تصور په عالم کښی لږ غوندی د ختیځ د ښارونو سیاحت هم وکړی ، ترڅو له دغی موازنی څخه وروسته تاسی په خپله پریکړه او فیصله وکولای شی چی په هغه زمانه کښی د اسلامی نړی ستر ښارونه او پای تختونه لکه بغداد ، دمشق ، قرطبه ، غرناطه ، اشبیلیه او داسی نور څنگه وو او په هغوی کښی د تهذیب او تمدن کمیت او کیفیت څنگه وو ؟ پدی لړ کښی سونږ باید د خپلو خبرو پیل د اندلس له ښارونو څخه وکړو څکه چی اندلس د هغی اروپا په گاونډ کښی پروت دی د کوم په هکله چی مونږ بحث او څیړنه کوو ـ او بیا په اندلس کښی مونږ له قرطبه څخه پیل کوو او مناسبه دا ده چی د هغوی ټول شیان پریږدو او یواځی د هغوی ظاهری بڼه وړاندی کړو .

قرطبه :

قرطبه ، د اُموی حکمران عبدالرحمن ثالث په دور کښی د مسلمان اندلس پای تخت وو ـ دغه ښار به د شپی له مخی له مشالونو او قندیلونو څخه روښانه وو ، خلکو به د لس میله . . . . . په اوږدو کښی (۱٦ کیلومتر) . . . . . د دغو څرا غونو په رڼا کښی سفر کاوو او بیا به هم دغه رڼا پای ته نه رسیدله ـ ددغه ښار ټولی کوڅی سمټ او پخی کړای شوی وی او هر ډول خځلی او چټلی له واټونو څخه لری کړای شوی وی

Marfat.com

گرد ښار له ګڼو ګڼو باغونو څخه ډک ګرځای شوی وو - هر څوک به چې له باندې څخه دغه ښارته را تلل نو هغه به تر ډیر لرې پورې په دغو بڼونو او باغچو کښې سیلانې را ته - په دغه ښار کښې دغه نفوس په هغه زمانه کښې وو چې په هغه وخت کښې د اروپا له ټولونه په لوی ښار کښې هم له پنځه ویشت زره څخه زیات نفوس نوو - په قرطبه کښې نهه سوه حماسونه وو او ۲،۸۳،۰۰۰ کورونه جوړ کړای شوی وو - د محلو او کوڅو شمیر ۸۰ زره اتیا زره وو - شپږ سوه جماتونه جوړ کړای شوی وو د ښار بهرنی د یوال ۸ فرسخ یعنی دیرش زره گزه وو -

د دی ښار گرد هستوګنی تعلیم یافته با سواده وو - یواځې د ښار په لمر ختیځه برخه کښې یوسل او یا ښځو د قرآن مجید د کتابت کار کاوو - دغو ټولو ښځو به قرآن مجید په کوفی خط باندی لیکه - او دا یواځې د ښار په یوه څنډه کښې وو - په دی ښار کښې اتیا مدرسی وی چې په دغو ټولو کښې به بې وزله وګړو مجانی زد کړه کوله او پنځوس پکښې روغتونونه وو ، پاتې شو د قرطبه جامع جمات هغه خو اوس هم د هغې زمانې له خپل ساختمانی او فنی لحاظه یو ژوندی او جاوېد یادګار دی -

د دغه جمات دا ذات خو نه د څلویښتو لاسو نو په اندول هسکه وه - د دغې کوټی ساختمانی سبک له ښائسته لرګیو څخه د ګنبدی په څیر جوړ کړای شوی وه - او د دغه جمات چت په یوسل او دری نوی ستنو باندی ولاړ وو او دغه ټولی ستنی د سنګ مرمرو له مختلفو ډولونو څخه جوړې کړای شوی وی او له کوزه څخه نیولی تر سره پورې د شطرنج خانو په څیر مربع شکلی جوړې کړای شوی وی - چې پدی ډول په طول

کښې ئې نولس خونې او په پلن والې کښې ئې اته دیرش خونې جوړې کړای شوی وی - په دغه جمات کښې به د شپې له مخې ٤٧٠٠ څلور زره ؤ سوه څراغو نه بلیدل چې په هغو کښې په یو کال کښې د ٢٤ څلرویشتو زرو پونډو په بیه زیتون سوه خیدل - د دې جمات په جنوبی لورې کښې نولس دروازې وې - او هغه ټولې له ښائسته برنجی تختو څخه جوړې کړای شوی وی او د منځ دروازې ئې د سرو زرولہ تختو څخه جوړې کړای شوی وی - همدارنگه په ختیځ او لویدیځ طرفونو کښې هم نه و دروازې د جنوبی دروازو په څیر جوړې کړای شوی وی - پاتې شو ددغه جامع جمات محراب د هغه په هکله د انگریز مصنف د دې قول نقل کول کفایت کوی چې ویلی ئې دی - تراوسه پورې بشری سترگو هر څومره شیان چې لیدلی دی له هغوگردو څخه دغه محراب ښائسته او ښکلای دی دا ځکه چې د دغه محراب ساختمانی اندول او سازی او د هغه ځلا او ښکلا په لرغونو او نویو اثارو کښې بیخی ندی لیدل شوی .

د قرطبه د الزاهراء ماڼی :

قرطبه ته نیږدی او لگیدلای یو خورا لوی قصر الزاهراء وو - دغه ماڼی د خپلو فنی ښکلا وو . ځلا او ښایست والی له نظره د خپلی زمانی عجوبه گڼلای شی - د دې ماڼی په هکله ترکی مؤرخ ضیا پاشا لیکلی دی :

«دغه ماڼی د خپلی زمانی یو داسی حیرانوونکی محل دی چی د بشر له لمړی پیدایښت څخه تر اوسه پورې د هیڅ یو انجنیر په ذهن کښې د هغی د نقشې په څیر تخیل ندی راغلی -

او له هغه وخت څخه چې الله تعالی عقل پیدا کړی دی تراوسه پوری داسی نقشه تیاره کړای شوی نده.»

د دی ماڼی ډیوډی «گنبد» په څلور زره دری سوه شپاړس ستنو باندی ولاړه وه او دغه ټولی ستنی د مرمرو له مختلفو ډبرو څخه جوړ کړای شوی وی او په ډول ډول گلانو او نقشو باندی ښایسته کړای شوی وی - د دغی ماڼی په فرش باندی د مرمرو د ډیوه د مختلفو رنگونو تختی لگول شوی وی - او په د یوالونو ئی د ښکلی لاجوردی رنگ چوکاټونه لگولای شوی وو - د ماڼی په ټولو خونو «محلونو» کښی د څلانده او بو رینبی چینی روانی کړای شوی وی ، او بیا دغه او به د مرمرو له سپینو ډبرو څخه په جوړ کړای شویو حوضونو باندی په تیریدلو سره د خلیفه د هستوگنځی په خورا حسین او جمیل هغه حوض کښی تویدلی - چی د هغه په منځ کښی د سرو زرو یوه مرغابی گرځیدله چی په سر باندی ئی یوه غټه مرغاره لگولای شوی وه چی په هغی کښی په زرگونو زرگونو رنگ په رنگ کبان «ماهیان» وو چی د هغوی لپاره هره ورځ ۱۲ دولس زره پخی ډوډی اچولای شوی .

په الزهراء ماڼی کښی د کینا ستلو یو خاص ځای هم وو چی هغه ته «قصر الخلافة» ویل کیده ، او د دغی خونی چت او د یوالونه له سرو زرو او د ځلیدونکو صافو د مرمر د ډبرو له مختلفو ځیلونو څخه جوړ کړای شوی وو او په منځ کښی یو ستر حوض چی له سیمابو څخه ډک کړای شوی وو - د دغی ناستی ځای په هر لوری کښی اته محراب ډوله دروازی وی ،

Marfat.com

چې پټونه ئې له سرو زرو او د هاتي له غاښونو او د صندل له لرگي
څخه جوړ کړای شوي او ډول ډول ملغلري پرې خړول شوي
وې او بيا هغه په رنگينو چوکاټو او د مرمرو له صافو ډبرو څخه
په ډسکو هسکو ستنو درولای شوي وې - له دغو دروازو څخه
به د له ورانگې خونې ته ننوتلې په د ديوالونو او د ناستې پرځای
په نگيدلی - او د دغو ورانگو له ننوتلو څخه به داسې ځلا پيدا
کيدله چې سترگې به ئې برې ښولې او بيا به خليفه الناصر که چې
ؤ غوښتل څوک وويروي نو هلته موجود کوم مرئی ته به ئې اشاره
وکړه چې په حوض کښې موجودو الماسو ته حرکت ورکړي
هغه به چې که ؤ خو څولای شونو داسې به معلوميده چې گرد
مجلس د بريښنا «برق» له شاټ او نيونې سره مخامخ شول د
مجلس د گډون کوونکو زړونه به له ويرې څخه وران وران شول
او هغوی به داسې محسوسوله چې مانې دوی پورته کوی، او
ترڅو پورې به چې الماس خوځنده وو همدغه حالت به جاري وو-
دغه منې په څلور طرفه گڼو گڼو باغونو په خپله غيږ کښې
نيولی وه او د دې په څلورو خوا وو کښې ستر ستر ډگرونه
وو - او له هغه ورانډې خورا ستر د يوال وو چې دغه عظيم
الشان عمارت ئې محاصره کړی وو چې د هغه په څلور طرفه کښې
درې سوه جنگي برجونه وو - د الزهراء په مانې کښې د خليفه
وزيرانو جنرالانو او اميرانو کورونه او هستو گنځی وو - او
پدې برسيره ځينې داسې تالارونه هم پکښې وو چې د خليفه د
ناستې لپاره مخصوص کړای شوي وو او په کوم ځای کښې چې
خليفه کښيناست هغه ته ئې «سطح متمرد» ويله - چې په هغه
باندې يوه ډيوډی «گنبد» وه چې خښتې ئې د سرو او سپينو زرو

Marfat.com

وي - مگر هغه وخت چې د قرطبه په جامع جمات کښې په خليفه باندې د ټولو خلکو په وړاندې قاضي منذر بن سعيد د دغې ډيوډې په توسه سخت انتقاد وکړ نو خليفه هغه ړنګه کړه او بيا ئي له پخو خښتو څخه جوړه کړه د دغې ماڼې په شاو خوا کښې د جنګي وسائلو او نورو مصنوعاتو سرې ستري

کارخانې هم جوړې کړای شوي وي - چې پدې توګه په دغه ماڼې کښې جنګي وسلې هم جوړې دلې مونږ ته لازمه ده چې هغه را په زړه کړو(١) پداسې حال کښې چې مونږ نوي له سره وسلوال کيدلای شو - هو مونږ بايد را په ياد کړو چې يو وخت داسې وو چې مونږ په خپله د خپل ځان لپاره وسله تيارو له او پدې، هکله مو له هيچا څخه درويزه نکوله . همدارنګه پدغې ماڼې کښې د زينت د کاڼو يوه کارخانه د ډبرو د جوړولو ، د بېړيو د جوړولو او د مجسمو جوړولو کارخانې هم وي - او پدې برسيره هم د هر ډول کسبونو او صنائع کار او بارهم وو - د دغې

١- د ماڼې په طول او عرض کښې د دغه ډول کارخانو انتظام غالباً د دې لپاره شوی وو چې د جنګ په وخت کښې له چيرته غليم دوی محاصره کړي نو پدې وخت کښې له بهر څخه د وسلې راوړلو ته ارتيا پيدا نشي او د قلابندو فوځونو وسله تمامه نشي او دفاع کوونکو ته پرلپسې وسله ؤ رسوکا شي ترڅو د غليم فوځونه پدې هيله کښې ناکام شي چې دوی به د وسلې په تماميدلو هغوی ته تسليم شي څومره نيک ابتکار دی .

مانی په جوړولو باندی څلور کاله لګیدلی وو او هره ورځ به په متوسطه توګه شپږ زره (۶۰۰۰) ډیری جوړولای شوی ' او دا برسیره په هغو ډیرو وی چی هغه د فرش په جوړولو کښی استعمالیدلی - لس زره کار کوونکو هره ورځ په دغه مانی کښی کار کاوو . . ۱٤ څوارلس سوه کچرو به وسائل چلول - او په هره درځه ورځ به ۱۱۰۰ یو زر او سل اوښانو چونه هلته راوړله . د الزهراء د مانی په جامع جمات کښی به هره ورځ یو زر فنی کسانو کار کاوو چی د هغوی له جملی څخه ۳۰۰ دری سوه معماران ، ۲۰۰ دوه سوه ترکانان «نجار» ۵۰۰ پنځه سوه مزدوران ، او نور کار کوونکی وو - د دغه جمات یواځی په ٤۸ ، اته څلویښتو ورځو پوری بشپړ کړای شو - او دا کار دومره په بیړه سره ؤ شو چی مثال پیدا کیدل ئی ګران دی .

په ۳۵۱ھ کال کښی خلیفه المستنصر په دغه عظیم قصر کښی مسیحی هسپانوی باچا اردون بن اذخونش ته ښه راغلی ووایه او د هغه استقبال ئی وکړ - او کله چی نوموړی باچا الزهراء ته ننوت او د دغی مانی ښلا او حلائی ؤ لید له په هغی کښی ئی دبدبه او خدمت ګاران ؤ لیدل نو سخت حیران شو - او کله چی بیا د المستنصر مجلس ته ؤ رسیده او د هغه په شا و خوائی ناست اعیان او اشراف ؤ لیدل چی په هغوی کښی لوی لوی علماء خطیبان فوځی جنرالان موجود وو نو د هغه د حیرانتیا هیڅ پای نوو ، نوموړی هسپانوی باچا کله چی خلیفه ته ښه وړاندی شونو له خپل سرنه ئی تاج لری کړ ' خپل

Marfat.com

ځادړئی له ځان څخه لری کړ او تر هغه وخته ئی سر ټیټ نیولی وو چی خلیفه د سر په هسکولو اجازه ورنه ورنکړه - او کله چی هغه له خلیفه سره ملاقات وکړنو د یو ساعت لپاره په سجده پریووت ، بیا پورته شو او څو قدمه وړاندی لاړ بیا په سجده پریووت - او هغه خلیفه ته تر رسیدلو پوری څو واری داسی وکړل او هغه په رسیدلو سره د خلیفه په لاسونو پریووت او لاسونه‌ئی چپ کړل او بیاله لاس مخی کولو څخه وروسته بیرته ترخپل ناستی ځای پوری په شاروان وو ترڅو خلیفه ته ئی شانشی - او بیا په خپل مخصوص ځای باندی کښیناست او خلیفه ده ته په ښه راغلاست کښی داسی وویل : «تر دی ځایه ستاسی راتلو ته ښه راغلاست وایو - ستاسی دا راتلل ستاسی لپاره د خوښئی باعث شو ، ځکه چی مونږ د تاسی په هکله له هغه څه نه زیات حسن ظن او د قبولیت عقیده لرو چی تاسی ئی تصور کوئی» - بیا د خلیفه دا خبری ترجمان د هغه په ژبه نوموړی باچا ته ترجمه کړی او هغه ئی پوه کړ او هغه د خلیفه په خبرو ډیر خوښ شو ، په خپل ځای باندی پر مخی پریووت او فرښ ئی ښکل کړ او بیا ئی وویل : " زه د خپل بادار امیرالمؤمنین یوکو چنی مریی یم، د هغه په مهربانی زه ډاډه‌یم او د هغه د لادر ناوی او عزت هیله مندیم ' په خپله پرده او د ده په اشخاصوزه پوره ډاډه یم ، او ده چی کوم خدمت ماته سپارلی دی او له خپلی مهربانی څخه ئی چی ماته کوم مقام را کړی دی ، زه هیله مندیم چی زه به په اخلاص او ریښتینی نیت او په نیکمرغی مخ په وړاندی لاړ شم» . . . د باچا د دی

Marfat.com

خبرو په خواب کښې خليفه ورته ووئيل ''زما په وړاندې تاته د هغه چا مقام در ګړاى شوى دى د کومو په هکله چې زه ښه نظر لرم او زه هيله مندېم چې تاته زمونږ په عزت او در ناوى در کولو ستاسى په خپل قام کښې ستاسى د عزت او در ناوى باعث وګرځېږى او تاته به معلومه شى چې زمونږ په لورى ستاتمايل او زما د سلطنت له سورى لاندې ستاسى ؤ سيدل تاسى ته څه او څومره ګټې رسوى''؟

لږڅه فکرو کړى چې د خليفه مستنصر له خولې څخه په وتلو خبرو کښې څومره ځواک او عظمت پروت دى او کله چې د هسپانيه باچا د ده په وروستنيو خبرو پوهېږى نوبيا سمدلاسه په سجده پريوځى او بيا خليفه ته په دعا کولو باندې پيل کوى او دا ورته وائى چې زه د خليفه له ملاتړ او مهربانى څخه مننه کووم او بل دا چې ده ماته پدې هکله ډاډ را کړ -

غرناطه :

بيا کله چې له قرطبه څخه د غرناطه لورى ته راشو ، نو هلته مونږ ته يو عظيم تعمير د الحمراء په نوم او شکل کښې مخ ته را د رومى - او د دى محل په ليدلو سره ليدونکى د حيرانتيا په وجه ګوته په غاښ کوى او د زمانې له ناخواليو سره سره دغه عمارت اوس هم د ګردى نړى د ګرځند ويانو او ګرځنديانو مرکز ګرځيدلى دى - دغه محل د غرناطه د هسکو غرونو په لمن کى د پراخه او شنو کښتونو په منځ کښې جوړ ګړاى شوى دى او د غوزانو وړونکو کښتونو له څلور طرفه په خپله غېږ نيولاى دى ، چې له همدى امله د مڅکى پر کره کښې

دغه تعمیر په غوره او خورا ښکلیو تعمیر ونو کښی شمیرل کیږی - پدی تعمیر کښی مختلف تالارونه او ستری ستری خونی جوړی کړای شوی وی - د مثال په ډول له تورو ډبرو څخه جوړ کړای شوی تالار ، له تورو او سپینو ډبرو څخه څنگ په څنگ جوړی کړای شوی د وه خونی چی یوه د عدالت خونه او بله د سفیرانو د ملاقات او لیدنی لپاره - پدی لنډه څیړ نه کښی زما لپاره ممکنه نده چی زه د الحمراء د گردو مزایاو نقشه وړاندی کړای شم ' د دغه تعمیر د عظمت لپاره د اثبوت کفایت کوی چی د فرانس مشهور شاعر «وکټرهوگو» هغه ته په خطاب کښی د هغه په هکله د خپلو تنگیرونو څرگندونه داسی کړی ده :

''ای حمرا ! ای حمرا ! ! ای هغه قصره ، کوم چی د فرښتو د تخیل له غوښتنی سره سم ښائسته او جوړ کړای شوی دی ، او ته ئی د نظم او سلیقی تخنبه گرځولی ئی ' ای د مجداو شرف سمبوله داسی کلا! چی په کښی د گلانو څخه ډکی ځانگی ئی سرکښته او ښایست ئی د لیدلو وړ دی ، که چی د سپوږمی په څیر ځلانده کوچنی کوچنی وړانگی او شغلی ستاله لویدیځو منارو او ننهارو څخه په تیریدلو ، ستا په دیوالونو باندی لویږی نو هغه مهال د شپی په چپه چپتیا کښی داسی گونگوسی او روی چی زړه لرونکی مسحوروی،،

أشبیلیه :

پاتی شو د اندلس د نورو ښارونو د استان او د هغوی د عظمت او پر تخنیا حالات چی هغه په خپله یوه طولانی قصه او

Marfat.com

ناول دی ، زه پوهیږم نورښارونه خوپرځای پریږده پواځې د اشبیلیه په هکله د ابیان کفایت کوی چی پدغه ښار کښې یواځې د وریښمینو کالیو د ؤبدلو لپاره ٦ شپږ زره کار گاوی وی ، دغه ښار له هر لوری څخه د زیتون د ونو په باغونو کښې پټ وو او زیتون د ونو د پریما نتیا په توسه په دغه ښار کښې د زیتون د تیلو د ویستلو لپاره یولک « سل زره » گانې جوړې کړای شوی وی او شپه ورځ به د تیلو په ویستلو او تصفیه باندی بوختی وی ''ترڅو د خپل ښار د هستوگنو او د نورو ښارو نوار تیاوی او حوائج پوره کاندی د زیتون تیلو په هغه وخت کښې خورا اهمیت لاره څکه چی هم په غذا ئی موا دو کښې په کار را تلل اوهم دشپی له مځی په څراغونو او ډیوو کښې سوځول کیدل او هم په طبی د رملونو کښې خورا زیات استعمالیدل او دغه تیل د اندلس د نورو ښارونو په پرتله په اشبلیه کی ډیرو سیتل کیدل» .

مصنوعات :

د اندلس ټول ښارونه په عمومی توگه اباد وو او هر یو ښار ئی په خصوصی ډول هم هرومرو په کوم امتیازی صفت سره مشهور وو او اروپا ئی وگړو به د هسپانیه له مصنوعاتو سره د ومره مینه لرله چی مثال ئی نشته ـ د هسپانیه جنگی خول او زغری به هغه وخت کښې ډیری مشهوری وی - فولادی ډالونه به هم یکښې جوړ یدل - ټولی اروپا پورتنی شیان له هسپانیه څخه پیرو دل او د پورتنیو موادو د جوړولو فرمایش به ئی ورکا وو . . . په اوسنی دور کښې پدی خبرو باندی

مونږته غور او فکر کول خورا ضروری دی . . . او د هسپانیه د ښارونو د مصنوعاتو د ډیر والی اندازه له دی څخه معلومولای شی چی «زینو» په خپل کتاب په فرانسه باندی یرغل» کښی لیکلی دی: ''هغه وخت چی عربو له اندلس څخه د فرانسی په جنوبی برخه یرغل وکړ او عربی لښکرو د سمح خولانی، عنبسه کلبی، او حرثقفی په قیادت د فرانسی رابونه، فرتشونه، افسنیون، او لیون ښارونه فتح کړل نوپدغه مهال کښی هغوی په داسی وسلو سمبال وو چی د هغو ساری او انډول له انگریزانو سره هم نه وو -

بغداد :

اوس مونږ د اسلامی نړی ختیځی برخی ته د رومو ترڅو وگورو چی د هغه ځای د سترو سترو ښارونو او د ژوند جوړو ونکی تهذیب څه حال دی - او پدی هکله به زه یواځی د بغداد په یادونه اکتفا وکړم او زیار به وباسم چی دغه ښار د خپل تعمیر له بشپړتیا څخه وروسته د نړی په تعمیرونو کښی داسی حیرانوونکی ښار دی چی د هغه ساری په پخوانی تاریخ کښی هډونه میندل کیږی -

بغداد دخپل تعمیر او پراختیا له نظره لمړی یوګوچنی کلی وو - او په هغه کښی به د هر کال په وروستیو ورځو کښی د

نیږ دی او لری ګاونډیان راغونډ یدل - او بیا کله چی د عباسی حلفا وو مشهور خلیفه منصور د هغه د تعمیر او جوړ ولو پریکړه وکړه نو هغه ستر ستر انجینیران او د تعمیر جوړونی متخصصین

راغونه کړل - او د دی پرخنګ ګنبی ئی کرهنی ، مساحت
او د مځکو د ویشلو متخصیصین « جریب ګنبس » را ؤغوښتل -
او د هغه د تعمیر لمړی خښته ئی په خپل لاس ګنبی ښو د له
او د بنسټ کیښددلو په وخت ګنبی ئی داسی وویل :
" بسم‌الله الرحمن الرحیم والحمد لله والارض لله یورثها من یشاء
من عباده والعاقبة للمتقین ۱ - له دی نه وروسته نوسوړی وویل د
الله نوم یاد کړی او پیل وکړی - د بغداد د ښار د تعمیر ټول
لګښت څلور ملیونه یعنی څلویښت لکه روپی وو - د ښار په جوړ
ونه ګنبی یولک مزدورانو کار کا وو - د ښار نه تاوکړی شوی
ډلاوی د ری وی او ددری واړودیوالونه یوپر بل پسی نیږدی
وو - پدغه ښار ګنبی په هغه وخت ګنبی د وه ملیونه وګړی
هستیدل او د دغه ښار په ختیځ لوری ګنبی د واټونو او کوڅو
شمیر شپږ زره وو او په لویدیځ لوری ګنبی ئی په فرات او
دجله برسیره یوولس نهرونه بهیدل او څلو رزره واټونه او کوڅی
وی - د نهرونو او به د بغداد هر کورته تللی وی او یواځی د
دجله د پوری ونلو او راتللو لپاره دری زره کوچنی بیړی
جوړی کړای شوی وی - په ښار ګنبی شپیته زره حماسونه جوړ
کړای شوی وو او بیا د عباسی خلافت په وروستی د ور ګنبی
هغه د ومره کم شوچی شمیر ئی لس زروته راواویډ - د جماتونو

---

۱ - د خدای په نوم پیل کوم خدای لره ثنادی ، مځکه د
خدای پاک دی ۰ او هغه له خپلو بندګانو څخه هر چاته
ئی چی رضا ؤشی هغه ئی وارث ګرځوی او غوره انجام
متقیانو لره دی .

شمیرنی د ری لکه ته رسیدلای وو ـ پاتی شو د هغه نفوس ، د علماو ، کثرت او د ادیبانو او فیلسوفانو شمیر هغه له خدای پاک څخه پرته بل هیچا ته هم معلوم ندی ـ

مناسبه گنم پدی ځای کښی د بغداد په هکله د ابوبکر الخطیب بغدادی یو اقتباس وړاندی کړم : نوموړی وائی دی :

ماد بغداد دیادونی په هکله د هغه ډیر داسی خصوصیات له یادونی څخه پری ښودلی دی، چی هغه په گرده لویدیځه او ختیځه نړی کښی یواځی بغداد تـــه ورکړای شوی دی ـ چی د هغو له جملی څخه د هغه ځای د خلکو وېړی او خندنی تنهای او ښه خوی، بشر دوسته چڼ خوندوری او خوړی او به ، هر ډول پریمانه میوی ، خوښی ، په هر یو وصنعت کښی د هغه ځای د خلکو پوهه ، د هر ډول اړتیا وو په ډیره اسانی سره لری کول ، د بدعتونو له ترویج څخه د خلکو ژغورنه ، د عالمانو، طالبانو ، قانون پوهانو، او فقها وو په زړه پوری ډیر والی ، ستر ستر متکلمین ، حساب دانان، نخویان، نومیالی شاعران د تاریخ او انسابو راویان، د ادب او ثقافت متخصصین، له اطرافو او لری لری ځایونو څخه د هر علم او فن د متخصصینو راتلل او د غلته میشته کیدل او لنډه دا چی پدغه ښار د هر غریب او عجیبو شیانو پیدا کیدل دیادونی وړخصوصیتو نه دی ـ پدغه ښار کښی د کال د هر موسم میوی به موجودی وی او د دنیا په هر کوټ کښی به چی میوه پیدا کیدله نو هغه به ټولی دلته موجودی وی ـ او بیا په خاصه توگه دوړی او ژمی په سختی زمانه کښی کیدونکی میوی «په مبارونو د غلته

Marfat.com

میندلای شوی» که په چا باندې به د هستوګنې خونه تنګه شوه او غوښتل به ئې چې کوم پراخه کورځان ته پیدا کړي نو به ډیره اسانی سره به ئې ښه پراخه کور پیدا کولای شوای - که د یوکس به د خپل کور په پرتله بل کورخوښ شو نو هغه ته دده لیګدیدنه کوم مشکل او ګران کارنووو - د دغه ښار هستوګنې به د ښار په هر لوري کښې چې هستوګنه غوښتله، هلته ؤسیدلای شوای - دغه ښارته به که چاله دښمن څخه د خلاصون په تکل په راوړه نوبې شمیره خلک به هغه ته د پناه ورکولو لپاره تیار وو - او هغه ئې په ډیره ښه توګه له غلیم څخه پټه ولای شوای، لری به وو که ئیږدی، خودغلته به هر چاچې ؤغوښتل، له یوو کور څخه بل کورته، له یوې کوڅې نه بلې ته، اوله یوو واټ نه بل‌ته ؤلیګدی نوډیر په اسانی سره به لیګدیدلای شوای - لنډه دا چې له وخت او حالاتو سره سم هر چا هرډول بدلون کولای شوای د دغه ښار د سترو سترو سودا ګرانو، باچاپانو او د دنګو دنګو ماڼیو ؤ سیدونکو اشرافو در یځ کړنلاره او عمل دا وو چې هغوی به له هرلوري څخه په بې وزلو او کمزورو وګړو د هر ډول مرستې عاطفې او بشر پالنې بارانونه ګول او دغه لړی به هر وخت جاری وه - لنډه دا چې، داد خدای پاک زیرمې او خونې دی چې پرته له الله تعالی څخه بل هیڅوک د هغه په حقیقت باندې نه پوهیږي« .

همدغه مصنف په یوبل ځای کښې لیکلی دی :

«بغداد یو داسې ښار ووچې د جلال او عظمت، د نامتو عالمانو، د رئیسانو د ډیر والې ، دخوا صو او عوامود تمیز، د

اطرافود وسعت او پراختیا، د تعمیرونو او کورونو ، جماتونو او حمامونو د ډیر والی، د نهرونو او ویالو د پریمانتیا، دکانونو او هوټلونو د زیاتوالی، د ښکلی هوا ، خوندورو او خوږو او سړو اوبو ، یخو سوریو په گرمیو او یخنیو کښی د معتدل والی ، په پسرلی او منی کښی د روغتیا او د نفوس د ډیر والی له نظره په گرده بری کښی ئی ساری او سیال نه لیدل کیده - د هارون الرشید په زمانه کښی دغه ښار د جوش او مستی معراج ته رسیدلی وو او نفوس ئی له ټولو وختونو څخه زیات وو - په دغه ښار کښی د دنیا ښهترین هستوگنځی او د خوراک خورا غوره انواع او د خوراک ځښاک په زړه پوری ځایونه «هوټلونه» وو - په هر لوری ښښیی او زړه وړونکی باغونه وو - په واټونو به دوگړو ډله گوله وه - خو له دغو ټولو خوبیو او سوکالیو څخه وروسته په دغه ښار د ویجاړتیا او خرابی دور راغی - هستوگنی ئی په کړ او ونو کښی پریوتل، د ښارو دانی خرابه شوه او بی شمیره کورنی له دغه ښار څخه په هر لوری ولیږدیدلی مگر بیاهم د مونږ له زمانی څخه وړندی داسی حالت نوولکه څنگه چی اوس دی چی په هر لوری گډوډی او هلته کور په کور اوس خرابی دی پداسی حال کښی چی به یووخت کښی دغه ښار له ټولو ښارونو څخه ممتاز او له ټولوهستوگنځیو څخه په خورا هسک مقام کښی وو او حالت ئی له ټولوا مصارو څخه مخالف وو -

زما پسرلی زما په بن ؤ پیژنه :

د بغداد په هکله زه خپله خبره د مقتد ربا الله د وخت د دی ښار د ښکلا د پادونه پای ته رسوم ، او گرانو لوستونکو ته دا ښکاره وغواړم چی پدغه وخت کښی د بغداد حالت ښکاره وو . او همدارنگه په هغه وخت کښی که چی د روم د باچا ایلچی د خلافت دربار ته راغی په بغداد کښی د اسلامی خلافت شان او شوکت څه ښیل وو . په بغداد کښی یوا ځی دارالخلافت «Khilafat House» د خپل وسعت او پراختیا او د هستوگنو د ډیر والی له نظره د اوسنی شام له ټولو څخه د ستر ښار له نفوس څخه ډیر او زیات وو . په هغه وخت کښی په دارالخلافت کښی یوا ځی د ماموړینو شمیر یوولس زره وو . او په دوی برسیره په زرگونو وگړو د خدمت گارو په صفت کارونه کول . په یو «Hhift» شیفه یعنی د مزدورانو په بدلیز پوست ځای ځلوزرو هغو کسانو کارکاوو چی د نده ئی د چړاسی توب او خدمت گاری وه . او هغه وخت چی د روم د باچا ایلچی راغی نو هغه دارالضیافت «سیلمستون» ته بوتلای شو . له دارالضیافت څخه ، تر دارالخلافت پوری فوځیان کربنی کربنی ؤ د رولای شو . او کومو فوځیانو چی په دغو تشریفاتو کښی برخه اخستلی وه د هغوی شمیر یولک او شپیته زره وو . چی پکښی سپاره او پیاده ټول گډوو . د باچا ایلچی د دوی په منځ کښی روان وو او دارالخلافت ته په بدرگه ؤ رسولای شو . نوموړی خلیفه ته سلام وکړ ، او بیا له سلام څخه وروسته د خلیفه له خوا فرمان صادر شو چی میلمه دی په دارالخلیفه کښی د سیل

Marfat.com

او تفریح لپاره ؤ گرځولای شي . د خلیفه د هستوګنې کور
ښکلی کړای شوی وو او په هغه کښې له وو زره خدامو وو
سوه حاجبو «یاورانو» او څلو زرو تور پوستکو مرئینو خدمه
پرته بل هیڅوک نوو . پدې ځای کښې د فوځي وسلې او خزانو
داسې ښودنه «نمایش» وکړای شوه لکه څنګه چې د ناوکې د
جهیز «ورکړې کور» ښودنه کولای شي . او کله چې دغه ایلچي
دارالشجرة ته ننووت نو د هغې په لیدلو سره هک حیران پاته
شو . دغه ونه له سپینو زرو څخه جوړه کړای شوې وه چې
وزن ئې پنځه لکه د رده‌مه وو . د دغې ونې اتلس ستړې څانګې
وې چې بیا له هرې یوې څخه ډېرې کوچنې کوچنې څانګې
او غوټې غځولای شوې وې . او بیا په دغو ټولو څانګو
باندې مختلف ډولونه مرغې ناستې وې . چې ځینې د سروزرو ،
او ځینې د سپینوزرو وې . د دغې ونې پاڼې هم په مختلفو
ډیلونو باندې وې او د هغوی مختلف رنګونه وو او داسې به
خوځیدلې لکه څنګه چې د ښانده هوا ورېمې حرکت کوی.
دغه ټولې طلائې او زړې مرغې د بادونو د مختلفو لورو په
څېروازې او پرانسې خولې جوړې کړای شوې وې چې د
بادونو له خو ځنده ځپو څخه د مرغیو ساز او چنیدا و او رولای
شي . دارالشجره ته نېږدې د پنځلسو په آسو نوباندې
سپرو اتلانو مجسمې جوړې کړای شوې وې چې وریښمین
ډکې ئې اغوستلې وو . د هغوی په لاسونو کښې کوچنې کوچنې
نېزې وې ، او ددغه ټول یو پربل پسې د خغاستې په حالت
کښې ښودلای شوی وو . او داسې ښکاریدل چې ګواکې یو د بل
په نیولو کښې زیار باسې .

او له دې نه وروسته رومي سفير بيا د الفردوس نومي محل په لو بوتلاى شو - چې پدغه محل کښې بې شميره جنګي وسلې او الات وو - او بيا ددې له ليدلو څخه وروسته نوموړى د هارون د خلافت له يوه محل څخه بل محل ته بوتلاى کيده او ۳۳ درې ديرش محلونه پرې باندې وُکتلاى شو او پدغه دوران کښې نوموړى ووځلې سياله وکړه - او بيا بيرته د المقتدربالله مجلس ته راوستلاى شو - مؤرخينو ليکلي دي چې :

«پدغه وخت کښې کومې غالۍ چې اوارې کړاى شوې وې د هغو شمير ۲۲ دوه ويشت زره وو - او په دغه شمير کښې هغه غالۍ نه دي شامل کړاى شوې چې مخکښې له دې څخه په محلونو او ناستې ځايو نو کښې غوړ ولاى شوې وې - پدغه وخت کښې په مختلفو محلونو کښې ۳۸، اته ديرش زره وريښمني او طلائي پردې ځړولاى شوې وې - او د هغو شيانو په جمله کښې چې په دارالخلافت کښې د روم د باچا سفير وليدل «زو» هم شامل وو - په هغه کښې مختلف ډول وحشي او نا مانوسه ځناور وو - علته د پيلانو يو هستوګنځى هم وو چې په هغه کښې څلور پيلاني وې، چې د هرې يوې پالنې او ګوېګنې لپاره اته کسه هندوستاني خدمت مقرر کړاى شوې وو - د ځيروونکو ځناورو لپاره سل خونې وې، چې په هغو کښې سل مختلف ډوله ځيروونکي ځناور ساتلاى شوې وو-دځيروونکو دغه هستوګنځي اوږو ، نبې او ګس لورې ته پراختيا پنځوس پنځوس ګزه وو- هر يو مزرى او نور ځيروونکي به يو يو سړى نيولې وو - د هغوى په غاړو او سرونو کښې دوُ سپني ځنځيرونه او زولنې اچولاى شوې وې .

د دارالخلافت له لیدنی څخه وروسته د روم د باچا سفیر هک حیران پاته شو ځکه چی په هغه وخت کښی د مځکی د کری پرمخ په هیڅ یو ځای کښی داسی محل او ځای نه وو لیدلای .

زه پوهیږم چی زمونږ د تهذیب د عروج د زمانی د ښارونو، قصرونو مانیو او نورو تعمیرونو د عظمت ځواک او شان و شوکت د څرګندونی او ښودنی لپاره همدومره کفایت کوی -

تمت بعون الله

ژباړن عفی عنهم

۸-۱۲-۱۳۶۱هـ

۲۷-۲-۱۹۸۳م

Marfat.com

Marfat.com

Marfat.com

Marfat.com